ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ПРАВА

ІІ МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ»

Луцьк, 2025

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет бізнесу та права
Кафедра права

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Тези доповідей за матеріалами ІІ Міжнародної науково-практичної конференції 30 квітня 2025 року

Луцьк, 2025

УДК 342.5(477)
Д36

Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: Тези доповідей за матеріал. ІІ Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 30 квітня 2025 року) / відп. ред. В.В. Аніщук, С.Г. Зицик Луцьк: ІВВ ЛНТУ, 2025. 413 с.

Збірник містить тези доповідей ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення», яка проходила 30 квітня 2025 року у ЛНТУ. В тезах доповідей розглянуті особливості державотворчих процесів в Україні, зокрема в умовах воєнного стану. Збірник буде цікавий як науковцям, так і здобувачам вищої освіти, а також всім, хто цікавиться державотворчими процесами в Україні.

Рекомендовано до друку вченою радою ЛНТУ
(протокол № 11 від червня 2025 р.)

Відповідальні за випуск:
В. АНІЩУК
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права ЛНТУ
С. ЗИЦИК
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права ЛНТУ

Організаційний комітет може не поділяти думку учасників. Відповідальність за зміст і достовірність поданого матеріалу несуть учасники конференції

© Авторський колектив, 2025

Вітальне слово ректора Луцького національного технічного унвіверситету

Шановні учасники і гості конференції!

Щиро вітаю Вас на науково-практичній конференції «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення»!

Сьогодні ми зібралися разом у важливий і відповідальний час для нашої держави. Україна продовжує утверджувати свій суверенітет, відстоює демократичні цінності та модернізує ключові інститути влади. Саме тому обговорення державотворчих процесів, викликів та перспектив є надзвичайно актуальним і важливим.

Ця конференція – це не лише можливість для наукової дискусії, а й платформа для консолідації зусиль науковців, практиків, державних службовців та громадськості задля зміцнення нашої державності. Переконана, що обмін думками, представлені дослідження та ініціативи стануть вагомим внеском у формування стратегічного бачення майбутнього України.

Щиро дякую кожному з Вас за участь, інтелектуальний внесок та небайдужість до долі нашої держави. Бажаю плідної роботи, нових ідей, цікавих дискусій та натхнення!

Ректор ЛНТУ,
д.е.н., професор
Ірина ВАХОВИЧ

Звернення до учасників конференції голови профспілки освіти і науки Литви

Шановні учасники конференції!

Раді вітати вас на ІІ Міжнародній науково-практичній конференції «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення» кафедри права Луцького національного технічного університету! Обговорення ключових питань розвитку української державності є вкрай важливими в умовах сучасних викликів та змін. Україна переживає непростий, але водночас визначальний етап свого становлення. Політичні, правові, економічні та соціальні трансформації вимагають глибокого аналізу, наукового підходу та ефективних рішень.

Саме тому ця конференція є унікальною платформою для обміну думками між науковцями, експертами, представниками влади та громадянського суспільства.

Бажаємо всім учасникам плідної роботи, конструктивного діалогу та нових наукових звершень!

Голова профспілки освіти і науки Литви
Egidijus Milesinas

Звернення до учасників конференції голови профспілки вчителів Польщі

Dear Sirs and Madams,

Dear Participants,

We sincerely congratulate the participants of the II International Scientific and Practical Conference «State Formation Processes in Ukraine: Realities of Today» of Lutsk National Technical University, Department of Law.

Modern state formation processes in Ukraine are taking place in the context of significant internal and external challenges, requiring a comprehensive scientific analysis and searching for effective development strategies. The relevance of the conference is due to the need to study the legal, political, economic and socio-cultural aspects of the formation and strengthening of Ukrainian statehood.

We wish you fruitful work and the achievement of your goals and objectives in terms of compliance with Ukrainian legislation and international legal standards.

Yours sincerely,
Stawomir Broniarz
President of Polish Teachers' Union

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА; КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО
ЗЕМКО А.М. Права людини в умовах воєнного стану: проблеми реалізації 14
КОВАЛЕНКО В. В., КОЛБ К. І. Дотримання принципу верховенства права – основа сталого розвитку та фінансової стабільності України 18
КОРЕЦЬКА В. В. Окрема суддівська думка за законодавством США: роль, значення та сучасні тенденції 19
НОВОСАД І. В. Юридична клініка як важлива складова підготовки майбутніх юристів 25
СІЧЕВЛЮК В. А. Правосуб'єктність вразливої демократичної держави 29

СЕКЦІЯ 2. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ І ПРИВАТНЕ ПРАВО
ЧИГРИНЮК І.В. Статус військовополоненого у міжнародному гуманітарному праві 33

СЕКЦІЯ 3. ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО
ВАЩИШИН М. Я. Проблемні аспекти юридичного оформлення речових прав на землю 37
КУРМАН Т.В. Право на продовольство: сучасні виклики і проблеми правового забезпечення 40
ЛІСОВА Т. В. До питання про правове забезпечення відновлення земель в умовах воєнного стану 44
САВЧУК О.О. Екосистемний підхід щодо використання і охорони довкілля в інноваційній сфері в контексті реалізації концепції сталого розвитку 47
ШАРАПОВА С.В. Охорона земель як стратегічний напрям сталого розвитку України 51
ЗЕМКО А. М., ЯРЕМА Д. А. Вплив на довкілля техногенних катастроф, спричинених воєнними діями: правові механізми захисту 54

Секція 4. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС
ВІСИН В. В., ВІСИНА Т. М. Методологія побудови логіко-класифікаційних схем систематизації кооперативних товариств у міжнародному і вітчизняному кооперативному законодавстві (ретроспективний аналіз) 54

СЕКЦІЯ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДЗЕРКАЛЬ М.О., ЛОГІНОВА М.В. Особливості законодавчого забезпечення дистанційної форми зайнятості в Україні 63
ПУНДОР Ю.О. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом 66
ЩЕРБЮК Н. Ю. Щодо тенденцій правового регулювання відносин у сфері праці 71
ЩЕРБЮК Н., ПАЦЮК О. Підтвердження страхового стажу ВПО: погляд на проблему 74

СЕКЦІЯ 6. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО
АНІЩУК В.В. Правові та технічні аспекти захисту персональних даних в умовах цифровізації 78
ГАНИЧ О.А. Правова регламентація протидії гібридній війні як засіб забезпечення національної безпеки 82
КРИВАЛЬ Р. В. Забезпечення національною поліцією України кібербезпеки суспільства 86
НАКОНЕЧНА Г.Я. Бюджетний процес в умовах воєнного стану: особливості правового регулювання 89
ОБРУСНА С.Ю. Європеїзація судової системи України: поняття та напрямки здійснення 93
OLEG BATIUK. Regulatory and legal protection of critical infrastructure facilities in the national security system on the example of european union countries 97
ПОДЗІРОВ А. О. Забезпечення доступу до правосуддя в умовах війни 101
СТАСЮК О. Л., ЗИЦИК С.Г. Адміністративне оскарження рішень у сфері податкових правопорушень 106

СЕКЦІЯ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
АНДРУСЯК Г. М. Щодо тенденцій дослідження обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, у сучасній юридичній науці 109
АНІЩУК В.В., ШОКОДЬКО О.О. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність в Україні 113
АНІЩУК В.В., ЯНЮК О.В. Ресоціалізація засуджених: вплив судимості на неповнолітніх 117

ВАЛЄЄВ Р.Г. Реагування поліцією на порушення обмежень, що діють під час комендантської години 121
ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З.А. Пропаганда до служби в збройних силах держави-окупанта – воєнний злочин чи колабораційна діяльність? 125
КВАША О. О. Відплата винним у вчиненні воєнних злочинів в Україні як елемент перехідного правосуддя 129
КВАША Р. С. Специфічні види кримінально караного насильства в контексті ратифікації Україною Римського статуту 133
КОЛБ О. Г., IVO SVOBODA. Про співвідношення принципів верховенства права та фінансової діяльності в Україні – як необхідної умови забезпечення національної безпеки і правопорядку 138
КОЛБ Р. О., ПИРОЖИК О. В., ДУЧИМІНСЬКА Л. М. Вплив фінансових правопорушень на детермінацію злочину, пов'язаного з самовільним залишенням військової частини 140
КОНОПЕЛЬСЬКИЙ В.Я., ІЛІНСЬКИЙ О.В. Росія як суб'єкт воєнної транснаціональної організованої злочинності, пов'язаної з порушенням прав військовополонених та цивільного населення України 143
КОПОТУН І. М., КУРАНДА Д. М. Вплив фонових явищ на формування і реалізацію протиправної поведінки у сфері фінансової діяльності в установах виконання покарань 145
ПУШКАР О. А. Вплив незаконного прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою на фінансову стабільність в Україні 148
РЯБИХ Н. В., КОЗАК Д. Ю. Транспортна недбалість як фактор формування криміногенної поведінки: особа, мотиви, обставини 150
РЯБИХ Н. В. Соціальні та демографічні чинники злочинності у сфері експлуатації транспорту: портрет правопорушника 155
ТКАЧЕНКО В.В. Місце вчинення колабораційної діяльності: проблемні питання 161

СЕКЦІЯ 8. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА
ГОРБАЧОВ Д. М. Тимчасово вилучене майно під час обшуку: окремі проблемні питання визначення статусу у кримінальному провадженні 165
РЯБИХ Н. В. Криміналістична профілактика злочинів на транспорті 169

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

АВРАМЕНКО А. А. Значення норм права в механізмі правового регулювання правовідносин між сторонами договору оренди земельної ділянки 174
АЛЄКСЄЄВА І. Р. Оцінка деградації сільськогосподарських земель у зонах бойових дій: проблеми правового регулювання 175
АЛЄКСЄЄВА І.Р. Контрабанда зброї та боєприпасів в період воєнного стану: проблеми притягнення до кримінальної відповідальності 180
БОНДАРЮК О. М. Використання засобів юридичної техніки в адвокатській діяльності 184
БУЯКОВА І.О., ЛИСЮК Я.О. Правові засади та порядок надання адміністративних послуг органами державної влади 188
ВОЙЧУК С. В. Електронні аукціони як засіб прозорого розпорядження земельними ділянками: переваги та недоліки 191
ГАСАНОВ АФЛАТУН ЕЛЬДАР ОГЛИ. Джерела кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції 194
ГОЛУБ Я. О. Роль конституції України у формуванні принципів кримінального права 198
ГОРОБЕЦЬ В.В. Гендерна рівність у сфері праці: правові аспекти та шляхи забезпечення 203
ДЕНИСЕНКО О. М. Рішення англійського суду у справі DKH RETAIL LTD V CITY FOOTBALL GROUP LTD та правомірність примусу до медіації 206
ДЕНИСЕНКО С.М. Підходи європейської комісії щодо неціновихпараметрів у контролі за концентраціями 210
ДЕНИСЮК В. В. Нормативно-правове забезпечення медичного захисту населення в надзвичайних ситуаціях 214
ДЗЕРКАЛЬ М.О. Правові аспекти праці неповнолітніх в Україні 217
ДОВИДЕНКО А.Г. Гарантії працевлаштування та захист трудових прав осіб з інвалідністю 220
ДОВИДЕНКО А.Г. Цифровізація трудових правовідносин у контексті впровадження електронного трудового договору 223
ДОНЄВА П.О. Психологія віктимної поведінки неповнолітніх 226
ДОПІРЯК Б. П. Умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора (ст. 111-2 КК України): проблеми визначення ознак суб'єктивної сторони 228
ДРОЗДОВСЬКИЙ Л. Перевірка якості підготовки суддею тексту судового рішення під час кваліфікаційного оцінювання 233

ЄРМАК В. О. Основні положення КК України щодо покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю 235
ЗЕЙНАЛОВ АЛІ ОГЛИ. Кримінальна відповідальність за гендерно зумовлене умисне вбивство у законодавстві зарубіжних держав 240
ІГНАТЧЕНКО Є. С., РУКОСУЄВА А. М. Дотримання режиму секретності під час здійснення оперативно - розшукової діяльності при введенні воєнного стану 244
КНИШ А. В. Проблеми організації наукової діяльності в Україні 246
КОВАЛЬ А.М. Цифровізація та інноваційні технології у публічному адмініструванні 249
КОВАЛЬЧУК Р. В. Проблема інформаційної безпеки у сучасному суспільстві 252
КРАВЦІВ Т.І. Спадковий договір та договір довічного утримання: правовий аналіз та проблеми розмежування 255
КРАСЮК В.В. Цивільно-правові договори в умовах сучасного розвитку штучного інтелекту: правові виклики майбутнього 258
КУЗЬМИЧ Н.О. Правова природа спадкового договору 262
КУЧЕРЕНКО К.І. Дистанційна робота в Україні: правове регулювання в умовах війни 266
ЛЕВЧЕНКО М.С., ХИЖНЯК І.О. Документування злісної непокори законним вимогам поліцейського під час комендантської години 270
ЛИЧАК А.А. Оренда транспортних засобів в логістиці: особливості правового регулювання та відповідальності сторін 273
ЛІТОВІНСЬКА С.В. Щодо застосування норм земельного законодавства при реалізації права користування землею 277
ЛІТОВІНСЬКА С.В. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану 280
ЛУК'ЯНЕНКО О. А. Технологічний розвиток і нові виклики для регулювання негласних слідчих (розшукових) дій 284
ЛУК'ЯНЕНКО О. А. Актуальні проблеми дотримання прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування 286
МАЛЬЧИК О. М. Щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про захист рослин 288
МАРЧЕНКО А.О. Поняття шлюбу в різних правових системах 290
МИРОНЮК Ю. М. Проблема правового регулювання імпічменту в Україні 294

МІНЧЕНКО Є. В. Основи адміністративної юрисдикційної діяльності поліцейських 298
МІСЬКІВ Т. І. Призначення покарання за колабораційну діяльність у сфері освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК України) 301
НАЙДА К. В. Конституційні засади ландшафтної форми охорони довкілля 305
НОРДІО В. В. Колабораційна діяльність приватних виконавців – доцільність криміналізації 308
НОСУЛІЧ П. Особливості правового регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану 312
ОКСАНЮК М. Законодавче забезпечення адміністративної відповідальності 316
ПАНЧЕНКО Н. В. До проблеми визначеності норм про співучасть у вчиненні кримінального правопорушення 320
ПАНЬКЕВИЧ М. С. Заліснення орних земель як нераціональне використання: правова оцінка дій орендаря 324
ПАУТОВ Д. С. Роль організації об'єднаних націй у забезпеченні міжнародного миру та безпеки 328
ПЕТРУНОВСЬКА Д. Б. Правове регулювання міжнародного усиновлення в умовах воєнного стану 332
ПИЛИПЕЦЬ А. Ю. Статті 111-1 та 436-2 КК України як відповідь на виклики незаконної пропаганди у період війни 335
ПРИМАК І.В. Штучний інтелект на лаві підсудних: кримінальна відповідальність у цифрову епоху 338
РЕГЕЩУК Н. В. Сучасний стан та перспективи удосконалення законодавства про використання ядерної енергетики в Україні 342
РЕЗНІК В. Криміналізація і декриміналізація суспільно небезпечних діянь 345
СБЕХАТ Ж. Н. Контроль за якістю ввезеної фармацевтичної продукції в Україну в умовах війни 347
СІНГАЄВСЬКА О. І. Практика європейського суду справедливості у сфері сільськогосподарської торгівлі між ЄС та третіми країнами: актуальний досвід для України 351
СТЕЦЮК С.С. Окремі прогалини нормативного регулювання альтернативної (невійськової) служби під час мобілізації та їх вплив на підставу кримінальної відповідальності за ст. 336 КК України 355
ТЕЛЕЛЕКОВ Д.В. Забезпечення виконання зобов'язань у публічних закупівлях 360
ТЕРЕБЕЙЧИК А. Принципи пенсійного забезпечення в Україні: погляд на проблему 363

ФЕДОТОВ В.В. Проблема тероризму в Україні: історія, сучасні виклики та їх причини 366
ФЕЩЕНКО О.С. Щодо об'єктивних ознак психічного насильства в кримінальному праві України 371
ХОМИЧ А. Б. Україна і Рада Європи 374
ЧЕРВІНСЬКА Л. В. Платіжна картка як офіційний документ, предмет складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 357 КК України 379
ЧИХІЧИНА М. О. Переддоговірна відповідальність: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та країн ЄС 383
ШЕЛЕСТ Д.О. Правове регулювання колабораціонізму в Україні під час воєнного стану 387
ШЕЛЕСТ Д.О. Правові аспекти встановлення та зміни цільового призначення земельних ділянок в умовах воєнного стану 390
ШЕРСТЮК В. О. Правове регулювання поводження з відходами будівництва на прикладі країн Європейського Союзу 393
ШОКОДЬКО О.О. Пластикові відходи в Україні: правове регулювання та екологічний потенціал пластику 395
ЯРОВИЙ О. Ю. Використання обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи: проблемні питання 400
ЯРОВИЙ О. Ю. Гарантії дотримання прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій 403
ЯРОШЕВИЧ А.Р. Повернення смертної кари в Україні: «за» чи «проти»? 406
ЯСІНСЬКИЙ Д. О. Значення діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері в житті суспільства 409

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА; КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

ЗЕМКО А.М.
кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри права
Луцького національного технічного університету
м. Луцьк

Воєнний стан – це надзвичайний правовий режим, що запроваджується у випадку збройної агресії або загрози суверенітету держави. У національному законодавстві під воєнним станом розуміється особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. У таких умовах природно постає питання балансу між захистом національної безпеки та дотриманням основоположних прав людини. Права людини – це конституційно гарантовані свободи, що в умовах воєнного стану можуть бути обмежені. Проте такі обмеження повинні мати тимчасовий, пропорційний і легітимний характер, мають застосовуватись відповідно до усталених засад демократії та правової держави, мати на меті захист суспільних інтересів, збереження громадського порядку і безпеки, а також прав і свобод інших громадян [3, с. 6].

Згідно зі статтею 64 Конституції України, під час воєнного або надзвичайного стану можуть бути обмежені деякі права і свободи людини, за винятком тих, які є невідчужуваними (наприклад, право на життя, на свободу та особисту недоторканість, заборона катувань, судовий захист своїх прав тощо) [2]. Обмеження мають відповідати вимогам міжнародного права, зокрема Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини). Ухвалення будь-яких обмежень можливе лише за умов демократичного контролю та прозорості.

Війна в Україні справила глибокий і багатовимірний вплив на реалізацію прав людини, як у сфері внутрішньої політики, так і на міжнародному рівні. У період повномасштабної збройної агресії спостерігається обмеження окремих прав, зокрема: свободи пересування (через блокпости, комендантську годину, обмеження на в'їзд/виїзд із регіонів); свободи зібрань та маніфестацій (через заборони або обмеження масових заходів); свободи слова (обмеження діяльності проросійських ЗМІ, посилення контролю за інформаційною безпекою); права на працю (призупинення дії окремих трудових гарантій). Ці заходи, що мають тимчасовий характер, спрямовані на забезпечення обороноздатності та збереження суспільного порядку, потребують суворого контролю за їх пропорційністю та відповідністю Конституції та міжнародному праву, однак водночас спричинили низку правових колізій та нарікань з боку правозахисної спільноти. Хоча ці обмеження не завжди сприймаються позитивно, їх запровадження зумовлене раціональними мотивами, спрямованими на захист прав і свобод людини від зловживань та збереження громадської безпеки [4, с. 11].

Враховуючи реалії воєнного стану, однією з головних проблем сьогодні в Україні є відсутність чіткої межі між необхідними обмеженнями та зловживаннями владою. Зокрема, ускладнений доступ до правосуддя, тривале затримання без рішення суду, обмеження в комунікації з адвокатами – усе це викликає занепокоєння і є однією із форм порушення прав людини. Також варто відзначити дефіцит судової практики щодо прав людини в умовах війни, що ускладнює їх ефективний та належний захист. Через перевантаженість судової системи та умови бойових дій ускладнений доступ до правосуддя для жертв воєнних злочинів. Залишається актуальним питання міжнародного правосуддя, включно з переслідуванням злочинців за воєнні злочини в Міжнародному кримінальному суді.

Основний Закон України у статті 3 закріплює, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2]. Тобто саме на державі Україна лежить обов'язок забезпечення прав і свобод людини, як найвищої соціальної цінності. Як правильно зазначають дослідники, «саме держава повинна забезпечувати й право людини на захист, незалежно від того в мирний час це відбувається чи в період дії воєнного стану. Вона повинна прикладати максимум зусиль, щоб поставлене перед нею завдання

було досягнуте» [3, с. 6]. Для вирішення цих проблем держава має максимально забезпечити встановлення ефективного контролю з боку парламенту, омбудсмена, судів та громадянського суспільства за діяльністю влади під час воєнного стану, розслідування порушень прав людини навіть в умовах бойових дій, притягнення винних до відповідальності, гарантування правової допомоги, доступу до адвокатів, судів, правозахисних організацій, забезпечення юридичної підтримки постраждалим від воєнних злочинів.

Особливу увагу привертає ситуація на тимчасово окупованих територіях, де права людини порушуються систематично і з надмірною жорстокістю. Зокрема, відбуваються масові порушення прав людини, включно з катуваннями, незаконними затриманнями, депортаціями, знищенням культурної спадщини; порушується право на життя, включаючи вбивства мирного населення, страти та обстріли цивільних об'єктів; право на освіту, мову та культуру заміщується примусовою русифікацією та ідеологічним тиском.

Війна змусила мільйони українців покинути свої домівки. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) часто стикаються з проблемами доступу до житла, соціальних послуг, освіти та охорони здоров'я. Біженці за кордоном також стикаються з інтеграційними викликами й потребують додаткового правового захисту. З метою захисту прав цих вразливих категорій населення перед сучасною Українською державою стоїть завдання щодо розробки спеціальних програм для ВПО, дітей, осіб з інвалідністю, жінок, літніх людей, які найбільше страждають у воєнний час, забезпечення їх доступу до гуманітарної допомоги, медичних і соціальних послуг.

Вирішальне значення у захисті прав людини в умовах війни в Україні має участь міжнародної спільноти, оскільки забезпечує як реальну підтримку, так і системну відповідальність агресора. Міжнародні організації, включаючи ООН, ОБСЄ та Раду Європи, здійснюють моніторинг норм міжнародного гуманітарного та правозахисного права на території України. Їхня присутність слугує запобіжником масових порушень прав людини, зокрема катувань, вбивств мирного населення, незаконних депортацій тощо. Вони визнають обґрунтованість окремих обмежень прав людини, але закликають до їхньої тимчасовості, пропорційності та відповідності міжнародним зобов'язанням. Крім того, міжнародні організації надають технічну та консультативну допомогу у сфері правозахисту, сприяють підвищенню інституційної спроможності України у сфері прав людини.

Незалежні міжнародні інституції, такі як Міжнародний кримінальний суд (МКС), фіксують злочини агресії, геноциду, злочини проти людяності, що мають місце на тимчасово окупованих територіях.

Це необхідно для майбутнього притягнення до відповідальності військових злочинців та формування доказової бази для судів.

Таким чином участь міжнародної спільноти – це не лише підтримка, а й гарантія того, що порушення прав людини в Україні не залишаться безкарними**.** Вона є ключовим елементом глобального порядку, заснованого на правах людини.

Україна вже зробила значні кроки у цих напрямках, але ефективна реалізація прав людини під час війни потребує безперервного моніторингу, адаптації та прозорої політики**.** Під тиском війни відбулося посилення громадянського суспільства, волонтерського руху та міжнародної підтримки.

Варто зазначити, що Україна здійснила ряд реформ у сфері прав людини, включно з правовими гарантіями для ВПО, захистом дітей, рівністю чоловіків і жінок у ЗСУ тощо.

Реалізація прав людини під час воєнного стану – складний і багатовимірний процес, що потребує балансу між безпековими потребами держави та фундаментальними правами особи. Україна, попри виклики війни, має дотримуватися принципів верховенства права, прозорості і підзвітності в ухваленні рішень про обмеження прав. Удосконалення законодавства, посилення контролю з боку громадськості та міжнародне співробітництво є запорукою захисту прав людини навіть у найскладніших обставинах.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
2. Конституція України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
3. Т. Пошиванюк Проблеми забезпечення права на захист під час війни https://www.publichne-pravo.com.ua/files/55/3.pdf
4. О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану. Науковий журнал “Інформація і право”. № 1(52) (2025). С. 9-21.

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА – ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

КОВАЛЕНКО В. В.
кандидат юридичних наук, докторант відділу проблем державного управління та адміністративного права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
КОЛБ К. І.
начальник відділу Міністерства фінансів Республіки Молдова, магістр економічних наук

Як свідчить практика, останнім часом в діяльності деяких органів державної влади (ст. 6 Конституції України) все частіше порушується принцип верховенства права, а також вчиняються спроби на законодавчому рівні привласнити функції правосуддя в нашій державі, що недопустимо як з огляду конституційних положень, які забороняють такі дії (ст. 124 Основного закону), так і з огляду закріплення зазначеного принципу як фундаментального (основоположного) в нормах міжнародного права [1, с. 125-127], які відповідно до вимог ст. 9 Конституції України стали частиною національного законодавства України.

Сутність цієї проблеми полягає у тому, що у всіх цивілізованих державах світу принцип верховенства права є найбільш ефективним засобом забезпечення фінансової політики та сталого їх розвитку, а також охорони прав, законних інтересів і свобод людини та громадянина [2].

Без сумніву, що це питання є актуальним й для України, враховуючи, що серед системних вимог, які пред'являються до неї у зв'язку з реалізацією нею у сьогоденні конституційно визначених цілей щодо членства нашої держави у Європейському Союзі (ЄС) та Північно-Атлантичному альянсі (НАТО), є дотримання нашою державою зазначеного основоположного принципу та фінансової стабільності. При цьому варто зазначити, що у вказаних міжнародних структурах принцип верховенства права, у тому числі з питань забезпечення стабільної фінансової політики, тлумачать як системне дотримання державою-членом наступних його складових елементів, а саме - як:

1. Законність, включаючи прозору, з'ясовану (таку, що має пояснення) та демократичну процедуру надання юридичної сили актам права, яка неухильно забезпечується на практиці.

2. Юридичну визначеність, тобто таку побудову правових норм, яка за змістом їх тексту є доступною для розуміння громадянами.

3. Заборону свавільності, тобто недопустимості ухвалення державними органами істотно несправедливих та необґрунтованих рішень.

4. Доступ до правосуддя в особі незалежних і безсторонніх судів, включаючи й здійснення ними відповідного контролю за виконанням прийнятих ними рішень.

5. Дотримання прав людини.

6. Недискримінація та рівність перед приписами права, тобто вимоги закону мають застосовуватись до всіх однаково і послідовно виконуватись (так звана «формальна рівність») [3, с. 16-22].

Саме за зазначеною «методологією», як видається, й слід оцінювати зміст законодавчої, правоохоронної та правозастосовної, включаючи фінансову, діяльності в Україні, у контексті забезпечення її сталого розвитку з урахуванням міжнародно-правових вимог.

Враховуючи існуючі в нашій державі проблеми, що пов'язані з порушенням конституційного принципу верховенства права (ст. 8 Основного закону), без сумніву, необхідною умовою є суворе та безальтернативне дотримування зазначеного принципу на всіх рівнях діяльності органів державної влади в Україні – як необхідного та об'єктивно обумовленого правового засобу забезпечення сталого розвитку та фінансової стабільності нашої держави в умовах воєнного стану [4] та у післявоєнний період її функціонування.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права: за ред. О. В. Петришина Харків : Право, 2014. 368 с.

2. Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері розвитку до 2030 року: рішення ООН від 17 вересня 2015 року. *URL:https://ukraine.un.org.*

3. Головатий С. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська Комісія). Доповідь про правовладдя: довідкове видання (переклад українською). Страсбург: CDL-AD (2011) 003 rev, 2011/ 91 с.

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.12.202 № 64/2022. *URL:https://zakon.rada.gov.ua*.

ОКРЕМА СУДДІВСЬКА ДУМКА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ США: РОЛЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

КОРЕЦЬКА В. В.
к.ю.н., доцент кафедри права
Луцького національного
технічного університету

Правова система Сполучених Штатів Америки вирізняється своєю унікальністю, зокрема завдяки домінуванню принципу прецедентного права (common law), де ключову роль у формуванні правових норм відіграють судові рішення. Особливе місце в цій системі, яка заснована на принципах прецедентного права, займає явище окремої суддівської думки (separate opinion), що є важливою формою вираження індивідуальної правової позиції судді в межах колегіального органу [3].

Окрема думка може бути як погоджувальною (concurring opinion), так і незгодною (dissenting opinion) щодо рішення більшості суддів. Така форма суддівського вираження не є обов'язковою до виконання, проте її вплив на правову доктрину, юридичну теорію та подальшу судову практику є беззаперечним [6]. Вона дозволяє суддям, які мають інше бачення правового підґрунтя чи трактування обставин справи, викласти свою позицію публічно, аргументовано та в межах юридичного дискурсу.

Аналіз інституту окремої суддівської думки у праві США є надзвичайно актуальним з кількох причин. По-перше, ця практика відображає глибоку демократичну традицію американського правосуддя, де визнається право на професійну інакшість навіть у найвищому судовому органі країни – Верховному суді. По-друге, окремі думки мають потенціал формувати майбутню правову позицію Суду, як це неодноразово відбувалося в історії США. По-третє, такий підхід сприяє глибшому розумінню аргументів сторін і правової логіки, що стоїть за кожним судовим рішенням.

Метою є — здійснити комплексний аналіз інституту окремої суддівської думки в американському праві, дослідити його історичне зародження, класифікацію, правову природу, а також проаналізувати практичне значення таких думок у сучасній юриспруденції США. Для цього у тезах буде використано приклади ключових справ Верховного суду, що демонструють еволюцію поглядів суддів та роль окремих думок у трансформації правової системи.

Витоки американської судової традиції почали своє формування ще з кінця XIX століття. Судова система США була сформована під значним впливом англійської загальної правової системи, де також існувала практика оприлюднення судових думок. Проте англійські судді здебільшого говорили від імені всієї палати (наприклад, House of Lords або King's Bench), не розділяючи окремих думок. Американці ж, прагнучи до прозорості та відповідальності, перейняли цю практику, але додали їй рис індивідуалізму [7].

У перші роки існування Верховного суду США судді часто публікували свої індивідуальні думки (так звані "seriatim opinions"), подібно до англійської традиції. Але з приходом Джона Маршалла на пост головного судді (1801–1835) ситуація змінилася [5].

Маршалл вважав, що Суд має виступати єдиним голосом, щоб забезпечити авторитет і послідовність у правозастосуванні. Він ініціював практику видавати єдину думку більшості, зазвичай складену самим головним суддею. Це допомогло зміцнити роль Верховного суду як єдиного органу, а не сукупності окремих суддів.

Після смерті Маршалла судді знову почали активніше висловлювати власні позиції. Особливо зростає кількість dissenting **opinions** (незгодних думок) у період після Громадянської війни. Судді почали використовувати свої окремі думки не лише для висловлення незгоди, а й як інструмент впливу на майбутні покоління суддів, науковців та громадськість [1].

У XX столітті такі судді, як Олівер Вендел Голмс, Луїс Брендайс, Гуго Блек і Вільям Дуглас, стали відомими завдяки своїм яскравим, інтелектуально насиченим окремим думкам. Наприклад, багато з думок Голмса, які спочатку були лише dissenting opinions, згодом стали основою для рішень більшості[8].

Це свідчить про еволюційну роль окремої думки, яка може підготувати ґрунт для майбутньої зміни правових стандартів.

Сьогодні практика оприлюднення окремих думок є усталеною. Вона сприймається як прояв інституційної чесності та професійної доброчесності. Окремі думки часто використовуються:

- у юридичних дослідженнях;
- у навчанні студентів права;
- як джерело для майбутніх аргументів у суді.

Також варто зауважити що існує окрема класифікація окремої судівської думок. У судовій практиці США суддя може висловити окрему думку, якщо він не погоджується з рішенням більшості або погоджується, але з інших підстав. Такі думки класифікуються на кілька основних типів [7]:

1. Dissenting Opinion (Незгідна думка) - це думка судді, який не погоджується з рішенням більшості суддів.

Мета: вказати на аргументи, які, на думку судді, були проігноровані або неправильно витлумачені більшістю.

Значення: такі думки можуть вплинути на перегляд справи в майбутньому або стати основою для зміни правових стандартів.

Приклад: Суддя Джон Маршалл Харлан у справі *Plessy v. Ferguson* (1896), де він виступив проти сегрегації, тоді як більшість підтримала її. Його dissent пізніше став правовим орієнтиром у справі *Brown v. Board of Education* (1954)[4].

2. Concurring Opinion (Погоджувальна думка) - це думка судді, який погоджується з висновком більшості, але з інших правових міркувань.

Мета: уточнити чи розширити аргументацію, висвітлити додаткові аспекти справи.

Роль: поглиблює розуміння рішення, може вказати на альтернативну правову базу.

Приклад: Суддя Кларенс Томас часто пише concurring opinions, підкреслюючи інтерпретацію Конституції з точки зору оригіналізму[2].

3. Opinion Concurring in the Judgment (Часткова погоджувальна думка) - це особливий випадок concurring opinion, коли суддя погоджується лише з результатом, але не з правовим обґрунтуванням більшості.

Наприклад: суддя може погоджуватися з тим, що справа має бути відхилена, але з абсолютно інших причин.

4. Special Concurrence (Спеціальна погоджувальна думка) - цей тип погоджувальної думки містить повністю іншу аргументацію ніж у більшості, хоча результат однаковий. Така думка може бути важливою для формування альтернативних правових підходів і подальших змін у судовій практиці.

Тип думки	Позиція щодо рішення більшості	Характер аргументації	Потенційна роль
Dissenting opinion	Непогодження	Альтернативне бачення	Основи для змін
Concurring opinion	Погодження	Інші мотиви	Розширення змісту
Concurring in judgment	Погодження з результатом	Відмова від логіки більшості	Акцент на результат
Special concurrence	Погодження	Повністю інша аргументація	Підготовка альтернатив

Окремі суддівські думки (dissenting і concurring opinions) є важливою складовою судового процесу у США [9]. Попри те, що вони не мають обов'язкової юридичної сили, їх значення в юриспруденції є надзвичайно високим. Вони відіграють кілька ключових ролей:

1. Джерело майбутніх змін у праві.

Окремі думки часто містять новаторські або менш популярні на момент винесення рішення підходи до тлумачення права. Історично такі думки ставали основою для майбутніх рішень судів, коли юридична доктрина змінювалась. Приклад: dissenting opinion судді Харлана в Plessy v. Ferguson згодом стала ключовою в обґрунтуванні Brown v. Board of Education.

2. Академічне та суспільне обговорення

Окремі думки часто слугують поштовхом до дискусій у юридичній спільноті. Їх аналізують у правових журналах, використовують у навчанні студентів, посилаються в наукових роботах. Вони формують інтелектуальне підґрунтя для розвитку правової науки.

3. Інструмент інституційної прозорості

Демонструють, що навіть у межах однієї інституції можуть існувати різні бачення. Підвищують довіру до судової системи, оскільки вказують на глибину обґрунтування рішень. Дають змогу простежити, як судова доктрина розвивається у часі.

4. Вплив на суддів нижчих інстанцій

Окремі думки верховних суддів часто використовуються суддями нижчих інстанцій для аргументації у схожих справах. Особливо це стосується dissenting opinions, які дозволяють обґрунтувати альтернативний підхід.

5. Позиціонування в межах судової влади

Через окремі думки судді можуть виражати свою правову ідеологію, демонструвати прихильність до певних принципів (наприклад, оригіналізму або живої Конституції).

Таке позиціонування важливе для розуміння і прогнозування майбутніх змін у складі та рішеннях Верховного суду.

Інститут окремої суддівської думки є складовою судової культури як США, так і України, проте його правове закріплення, роль і практичне значення мають суттєві відмінності, зумовлені історичним розвитком правових систем, рівнем незалежності суддів та правосвідомістю суспільства [1].

На відміну від правової значимості окремої судівської думки в США, в Україні: інститут окремої думки судді закріплений у процесуальному законодавстві — наприклад, у Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 19, 19-1), Кодексі адміністративного судочинства та інших. Суддя має право викласти окрему думку письмово, яка долучається до справи, але не оголошується публічно, що значно обмежує її вплив на правову практику.

Також в Україні хоч окрема думка може мати аналітичну цінність, її роль у формуванні правових позицій значно менша. Через обмежене оприлюднення вона рідко використовується як авторитетне джерело в юридичних дослідженнях чи в судовій практиці.

І звичайно, важливим є доступність: в Україні судові рішення з окремими думками можна знайти в реєстрі судових рішень, окремі думки не завжди є доступними для загального користувача або не мають належного аналітичного оформлення.

Українська правова традиція, яка формується на пострадянському тлі, ще долає упередження щодо відкритого

вираження інакшої позиції. Висловлення незгоди може сприйматися як критика системи або внутрішній конфлікт, що гальмує активне використання цього інституту.

Узагальнюючи, робимо висновок, що інститут окремої суддівської думки в США є динамічним і впливовим елементом судової влади, що активно формує правову політику та суспільний дискурс. В Україні цей інститут ще перебуває на стадії розвитку, потребує подальшого удосконалення, зокрема через публічність, академічну підтримку та зміну ставлення до суддівської автономії. Проте потенціал цього інституту в українській правовій системі є значним — за умови його належної імплементації та підтримки правової культури незалежного суддівства.

Окремі суддівські думки — це не просто індивідуальні юридичні бачення. Вони становлять живий діалог усередині судової системи, формують історію судочинства, впливають на формування правової доктрини та сприяють демократичному процесу в правовій державі. У контексті США — це невід'ємний елемент юриспруденції, що поєднує традицію, інновації та відкритість судової системи до змін.

Список використаних джерел:

1. Concurring opinion. Legal Information Institute. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/concurring_opinion (дата звернення: 22.04.2025).

2. Divide & Concur: Separate Opinions & Legal Change. URL: https://www.appellateacademy.org/wp-content/uploads/2023/01/Divide_Concur_Separate_Opinions_Legal_Change-1.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

3. Grove City College v. Bell - Glossary - U.S. Courts A dissenting opinion is an appellate opinion of one or more judges which disagrees with the reasoning stated in the majority or plurality opinion and, ... URL: https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/educational-resources/educational-activities/14th-amendment-and-evolution-title-ix/grove-city-college-v-bell-glossary (дата звернення: 22.04.2025).

4. How to Read a U.S. Supreme Court Opinion. URL: https://www.americanbar.org/groups/public_education/publications/teaching-legal-docs/how-to-read-a-u-s-supreme-court-opinion/ (дата звернення: 22.04.2025).

5. Instead of joining the majority, the concurring judge will write a separate opinion describing the basis behind their decision. URL: https://www.alsalcunsri.org/post/concurring-opinion (дата звернення: 22.04.2025).

6. Opinions as the voice of the court. URL: https://courts.ca.gov/sites/default/files/courts/default/2024-12/ncsc-harvard-003-opinion-online.pdf (дата звернення: 22.04.2025).
7. Sources of American Law. Judicial Opinions & Common Law - Sources of American Law. URL: https://sourcesofamericanlaw.lawbooks.cali.org/ (дата звернення: 22.04.2025).
8. The Practice of Dissent in the Early Court. URL: https://civics.supremecourthistory.org/article/the-practice-of-dissent-in-the-early-court/ (дата звернення: 22.04.2025).
9. The Role of Dissenting Opinions. URL: https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1427&context=mlr (дата звернення: 22.04.2025).

ЮРИДИЧНА КЛІНІКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

НОВОСАД І. В.
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Волинський національний університет ім. Лесі Українки

У сучасних умовах розвитку правової держави та громадянського суспільства особливе значення набуває якісна підготовка фахівців у сфері права. Вимоги до майбутніх юристів постійно зростають: окрім ґрунтовних теоретичних знань, роботодавці очікують від випускників практичних навичок, здатності орієнтуватися в реальних правових ситуаціях і надавати професійну правову допомогу. Саме тому вища юридична освіта повинна поєднувати академічне навчання з практикоорієнтованим підходом. В цьому контексті важливу роль відіграють юридичні клініки – інноваційна форма навчання, яка не лише дозволяє студентам застосовувати знання на практиці, а й формує у них соціальну відповідальність, правову культуру та етичні засади професії.

Юридичні клініки, що діють при юридичних факультетах вищих навчальних закладів, становлять собою не лише освітні платформи для професійної підготовки студентів-правників, але й слугують ефективними інструментами інтеграції академічного середовища в соціальний простір. Історичний розвиток правничих клінік демонструє, що їх початкове функціонування було переважно орієнтоване на надання правової допомоги соціально вразливим групам населення, ініційоване здебільшого волонтерськими зусиллями студентства. У

сучасних умовах юридичні клініки набули комплексного характеру, поєднуючи в собі місію розширення доступу до правосуддя та підготовки висококваліфікованих фахівців із належним рівнем практичної підготовки та професійної відповідальності [6].

Американська асоціація юристів (ABA) підкреслює важливість клінічної складової в юридичній освіті, встановлюючи вимогу до юридичних навчальних закладів забезпечувати студентам суттєві можливості для участі в юридичних клініках або проходження практики [8]. Відомий правник Джером Франк також акцентував на педагогічній цінності клінічної підготовки для майбутніх юристів. На його думку, опанування професії неможливе без практичного досвіду, так само як не можна навчитися грати в гольф, «сидячи в роздягальні та аналізуючи газетні репортажі про матчі, які колись зіграли інші» [7]. Таким чином, офіційне визнання клінічної освіти такими авторитетними структурами, як ABA, у поєднанні з підтримкою з боку впливових фахівців, свідчить про її трансформацію з другорядного елементу на центральний інструмент юридичної підготовки. Стандарти ABA відображають загальноприйняте розуміння в юридичній освітянській спільноті важливості практичного компонента, тоді як метафора Франка яскраво демонструє недоліки виключно теоретичного підходу в підготовці фахівців для прикладної галузі, якою є юриспруденція.

Історія розвитку юридичних клінік в Україні розпочалася наприкінці XX століття, коли за підтримки міжнародних партнерів і неурядових організацій при юридичних факультетах закладів вищої освіти почали функціонувати перші структури, орієнтовані на практичну підготовку студентів. Згодом юридичні клініки пройшли етапи становлення та інституціоналізації, набувши статусу важливого елементу юридичної освіти в державі.

На 2025 рік правове регулювання діяльності юридичних клінік в Україні рядом ключових нормативно-правових документів. Зокрема, базовим актом, що встановлює загальні принципи організації освітнього процесу у закладах вищої освіти, є Закон України «Про вищу освіту» [4]. Він, зокрема, визначає вимоги до практичної підготовки майбутніх фахівців, а також гарантує автономію університетів у створенні структурних підрозділів, серед яких юридичні клініки займають важливе місце.

Вагомим законодавчим актом у цьому контексті є також Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» [3], оскільки діяльність юридичних клінік часто зосереджена на наданні первинної правової допомоги вразливим верствам населення. Цей закон визначає обсяг таких послуг, а також окреслює механізми взаємодії клінік з державною системою безоплатної правової допомоги.

Окрему роль у нормативному забезпеченні діяльності юридичних клінік відіграє «Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України», затверджене Міністерством освіти і науки України. Воно встановлює основні принципи організації юридичних клінік, їхні цілі, завдання, функції та засади діяльності. Хоча чинна редакція цього документа була прийнята ще у 2006 році, нині тривають активні обговорення та ініціативи щодо його оновлення, аби краще відповідати сучасним викликам юридичної освіти та практичної підготовки студентів [5].

Однією з основних функцій юридичних клінік в Україні є суттєве покращення практичної підготовки майбутніх правників. Участь студентів у діяльності таких клінік створює умови для цілеспрямованого формування та удосконалення широкого кола фахових компетентностей. Зокрема, студенти розвивають уміння проводити інтерв'ювання та консультування клієнтів, що передбачає ефективну комунікацію, налагодження довірливих стосунків, виявлення юридичних проблем і надання чітких правових роз'яснень [1].

Не менш важливим є набуття навичок аналізу конкретних ситуацій та здійснення правових досліджень із використанням різноманітних джерел, а також вміння застосовувати норми права до конкретних обставин справи. Під час роботи в клініках студенти здобувають досвід у підготовці юридичних документів – заяв, скарг, договорів, правових висновків та процесуальних матеріалів, що є важливим елементом їх професійного становлення. Діяльність у юридичних клініках також сприяє формуванню навичок дотримання норм юридичної етики й професійної відповідальності, включаючи збереження конфіденційності та розуміння вимог до професійної поведінки.

Крім того, у процесі взаємодії з клієнтами, колегами та представниками органів влади студенти покращують свої комунікативні та міжособистісні навички. У певних випадках, під наглядом кваліфікованих юристів, вони можуть отримати практику представництва інтересів клієнтів у місцевих чи адміністративних судах, що є цінним досвідом для розуміння судового процесу. Освітнє значення такої практичної підготовки є надзвичайно високим, оскільки безпосередня робота з реальними правовими проблемами під керівництвом досвідчених наставників значно поглиблює навчальний процес і сприяє кращому засвоєнню теоретичних знань у практичному контексті [2].

Висновок. Отже, в умовах сьогодення, юридичні клініки є ключовим інструментом інтеграції теоретичних знань і практичної підготовки майбутніх юристів, що відповідає сучасним вимогам правової держави та розвитку громадянського суспільства. Вони забезпечують не

лише набуття фахових компетентностей у сфері правозастосування, але й формують етичну культуру, професійну відповідальність та соціальну орієнтацію студентів-правників. Наявна нормативно-правова база в Україні створює належні умови для функціонування юридичних клінік, проте потребує актуалізації з урахуванням нових викликів. Участь студентів у клінічній діяльності сприяє глибшому засвоєнню правових знань, розвитку практичних навичок і формуванню готовності до професійної діяльності в реальному правовому середовищі, що виводить юридичну освіту на якісно новий рівень.

Список використаних джерел:

1. Маслова Л., Кисельов Л. Роль юридичних клінік у процесі підготовки юристів. Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави: *матеріали XIV Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 13 грудня 2024 р.)/голов. ред. В. Ф. Пузирний; Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2024. С. 119–121.
2. Міловська Н. В. Юридичні клініки у системі практичної підготовки фахівців у галузі права. *Нове українське право,* Вип. 4, 2021. С. 144–150.
3. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: https: // zakon. rada. gov. ua / laws / show / 3460–17#Text (дата звернення: 18.04.2025).
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https: // zakon. rada. gov. ua / laws / show / 1556–18#Text (дата звернення: 18.04.2025).
5. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України : Наказ МОН України від 03.08.2006 № 592. URL: https: // zakon. rada. gov. ua / laws / show / z0956–06#Text (дата звернення: 18.04.2025).
6. Nadia Rusi, Ilda Kovaçi Melo. Clinical Legal Education: The Role and Challenges in Enhancing Access to Justice. *Journal of Educational and Social Research.* Vol 15 No 1 January 20. P. 209–217.
7. Service Matters: How Yale Law School Clinics Change the World. *Yale Law School*. URL: https: // law. yale. edu / yls-today / news / service-matters-how-yale-law-school-clinics-change-world (date of access: 18.04.2025).
8. The Standardization of Law School Clinics. *Harvard Law School Center on the Legal Profession*. URL: https: // clp. law. harvard. edu / knowledge-hub / magazine / issues / clinical-legal-education / the-standardization-of-law-school-clinics/ (date of access: 18.04.2025).

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ВРАЗЛИВОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

СІЧЕВЛЮК В.А.
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

У юридичній літературі обґрунтовано відзначається, що правова суб'єктність держави є представницькою формою реалізації правосуб'єктності народу [1, с. 17]. Адже держава є владною організацією, яку народ засновує з метою свого самозбереження та розвитку, хоча, як показує історичний досвід, часто за рахунок інших народів шляхом розмивання їх національної ідентичності, суміщеного зі знищенням чи послабленням тих держав, які не здатні себе зберегти та/чи захистити, серед іншого, також і юридичними засобами.

Відповідно, держава з необхідністю постає самостійним суб'єктом права, який бореться за себе та здатний мати одночасно із цілями, заданими йому народом-творцем, також і власні інтереси, власні цілі та самобутні закономірності існування. Кожна держава, навіть демократична, відокремлена від народу та, як вольовий суб'єкт, йому протипоставлена; більше того, вона у значній мірі може скеровувати свою владу і силу в усіх її вимірах проти власного народу. У такій ситуації «держава не просто відокремлюється, «відривається» від громадянського суспільства, а й активно протидіє йому, цілком підпорядковуючи його собі, перетворює на засіб задоволення власних бюрократично-корпоративних інтересів» [2, с. 57]. Тому попри еволюційний та онтологічний зв'язок народу і держави абсолютно відсутні підстави для того, щоб повністю ототожнювати правосуб'єктність держави із правосуб'єктністю народу.

Будь-який державний організм, включаючи демократію, має стадії становлення, прогресивні та регресивні зміни, різнобічні коливання, внутрішні суперечності, взаємодія котрих і потреба їх балансувати примушує державу реагувати та змінюватися. Відповідну еволюцію на прикладі держави-полісу свого часу переконливо описав Платон. Античний філософ виявив закономірності зміни типів політичного режиму (аристократія, тимократія, олігархія, демократія, тиранія). Для нас важливим є те, що Платон вважав неминучим переродження демократії у тиранію, адже «демократія передбачає владу на чолі з представниками народу, які злочинним шляхом узурпують владу й стають тиранами» [3, с. 153]. Досвід державотворення України у XXI

столітті, протягом котрого наш народ двічі повертав державу на демократичний шлях розвитку, підтверджує цю тезу.

Звернемо увагу на те, що кожен вид політичного режиму держави також містить істотні внутрішні диференціації. Зокрема, в межах недемократичної моделі держави ми бачимо її тоталітарне та автократичне втілення; у свою чергу, автократії поділяються на традиційні та демоністичні, змішані та проміжні, революційні та реакційні тощо [4, с. 61-89]. Демократії теж бувають різними [5, с. 44-45]. Щодо України, то її політичний режим у спеціалізованих дослідженнях кваліфікується як «транзитна демократія», щодо якої передчасно говорити про проходження точки неповернення в аспекті демократизації [6, с. 22]. Темою цієї публікації є дослідження правосуб'єктності вразливої демократичної держави, котрою, очевидно, саме і є Україна. При цьому, на наш погляд, міра стійкості нашої держави як політичної форми народу, що обрав шлях до Європи, дуже істотно залежить від рівня демократії, досягнутого Україною.

Відзначимо, що за даними рейтингу FSI 2024 року [7], більшість держав світу (108 із 179) перебувають у стані незначної, значної чи критичної вразливості (тобто вони в певній мірі дійсно є fragile states, дослівно — «крихкими» державами). У колі держав з критичною уразливістю (рівень «alert», якщо можна так сказати, група «бронзових призерів» серед найуразливіших держав) Україна перебуває на 22 місці, між Ліваном (!) та Буркіна Фасо (!). При цьому у 2021 р. наша держава тримала 91 місце зі статусом «warning», тобто із незначною вразливістю [8]. На нашу думку, такий регрес пояснюється, поряд із тяжкими воєнними обставинами, також і згортанням в Україні демократичних процесів. Певним кроком до розуміння шляхів подолання Україною уразливості такого роду є фіксація юридичною наукою особливостей правосуб'єктності вразливої демократичної держави.

Насамперед відзначимо, що ключове значення для діагностування «стану здоров'я» та перспектив кожної конкретної державності, включаючи українську, має міра співпадіння волі, інтересів та цілей народу, з однієї сторони, а з іншого - породженого ним державного утворення. На ній ґрунтується довіра громадян до влади. Наявність такого взаємозв'язку є запорукою легальності та легітимності держави. Якщо такий зв'язок між народом та його політико-правовим інобуттям у формі держави не є міцним та зацементованим спільними інтенціями - держава буде ослаблена; у випадку його зникнення вона перетворюється у формальну подобу держави, стає недієздатним публічним привидом або примітивною диктатурою.

В аспекті правосуб'єктності вразливі (крихкі) демократичні держави, на нашу думку, позначені такими рисами:

1) вони володіють недостатнім обсягом правоздатності, особливо міжнародної. Цілком можливо стверджувати, що недостатня міра міжнародної правоздатності чинить на державу ефект, подібний до ефекту від тривалих та послідовних санкцій зі сторони інших держав. Адже держава зі слабкою правоздатністю відгороджена від ресурсів, що циркулюють у глобальному просторі, часто дуже потрібних їй для підтримання життєдіяльності, розвитку та ефективного виконання функцій. У внутрішньо-національному вимірі органи слабкої державної влади із-за лакун, дубляжу чи суперечностей у змісті та обсязі компетенції позбавлені можливості швидкого та результативного виконання покладених на них функцій. Відповідно, з метою виправлення ситуації відбувається постійна правка законодавства в частині уточнення щодо органів слабкої держави повноважень та правил їх реалізації, чим ситуація часто ще більше заплутується;

2) недостатній рівень правоздатності спричинює для вразливої держави регрес обсягу та змісту її дієздатності, позаяк, по-перше, утруднюється, тобто частково чи повністю згортається робота тих владних підрозділів, які мають лакуни у компетенції, по-друге - внаслідок компенсаційного зростання дискреційних можливостей бюрократії вона за своїм розсудом та у власних, а не публічних інтересах, починає відправляти значну частину управлінських функцій;

3) деліктоздатність вразливої держави у внутрішньому та зовнішньому вимірах зменшується пропорційно до втрати нею правоздатності та дієздатності. Посадовці під захистом пониженої деліктоздатності (нездатності держави притягнути їх до заслуженої відповідальності) легко можуть ігнорувати свої обов'язки та безкарно зловживати правами. У державі розвивається явище кругової бюрократичної поруки, чиновниками ефективно саботується реалізація прав та інтересів громадянського суспільства. Крім цього, слабка держава не може адекватно відповідати за своїми міжнародними зобов'язаннями та покладати відповідальність на країни, які їй протидіють.

У такій ситуації держава не може ефективно реалізувати навіть наявний у неї обсяг правоздатності, включаючи міжнародну. Адже з точки зору суб'єктів міжнародного права така держава є «проблемною» в аспекті політичної та економічної стабільності, має високий коефіцієнт ймовірності дефолту, соціальних потрясінь, екологічних лих, втрати безпекового контролю, нездійснення ефективного судового захисту тощо. Ослаблена у сенсі правосуб'єктності держава позбавлена можливості ефективно застосовувати заходи відповідальності до тих, хто порушує її права, законні інтереси, внутрішню безпеку, протидіє та/чи шкодить їй, включаючи корумпованих чиновників. Також їй складно

опиратися несприятливому зовнішньому тиску, спрямованому на легітимне (а часто і не зовсім легітимне, наприклад, шляхом погроз, військового, політичного, юридичного чи іншого тиску) привласнення її ресурсів іншими країнами.

Запорукою подолання правосуб'єктної недостатності та, одночасно з цим, надмірної уразливості України як країни, що обрала шлях демократичного європейського розвитку, на нашу думку, є:

- державотворчий потенціал Українського народу, його єдність та сила волі, скерована на збереження та розвиток демократичної державності;

- безповоротній вибір громадянського суспільства України на користь побудови у нашій країні демократії європейського зразка;

- обсяг та позитивна динаміка зростання економічних, військових та інших ресурсів, що дозволяє державі зберегти та розвинути свою правову та іншу суб'єктність;

- економічна, політична, юридична та інша підтримка абсолютної більшості демократичних країн світу. Елементи зовнішнього правосуб'єктного пригнічення, що агресивно чи приховано практикуються недемократичними державами, у такій ситуації не мають вирішального значення;

- безперервне зростання та успішне закріплення зовнішньої та внутрішньої правосуб'єктності нашої держави, особливо у сегменті її правоздатності, починаючи з 1991 р. Міра наявної зараз правосуб'єктної вразливості України є істотною, однак не довгостроковою, вона може та буде подолана, а тому поточні втрати чи коливання обсягу дієздатності нашої держави у національному та особливо у міжнародному правовому просторі не мають вирішального значення.

Список використаних джерел:

1. Колодій О.А. Правосуб'єктність Українського народу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2 (31). С. 14-18. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2020/5.pdf. (дата звернення: 19.04.2025 р.).

2. Томаш Л.В. Співвідношення громадянського суспільства і держави**.** *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 53-58. URL: доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_3_14. (дата звернення: 19.04.2025 р.).

3. Ткачук І.Д. Демократія – істинна чи ілюзорна свобода. *Філософські та методологічні проблеми права.* № 1-2 (9-10). 2015. С. 152-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2015_1-2_15 (дата звернення: 19.04.2025 р.).

4. Сухонос В.В. Сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний

аналіз): дис. … канд. юрид. наук.: 12.00.01. Київ, 2000. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/51368/1/Sukhonos_Constitution.pdf;jsessionid=801FF8E1B6A47CA32C99B70578BF859B (дата звернення: 19.04.2025 р.).

5. Олександр Фісун. Типології політичних систем: основні підходи. *Політичний менеджмент.* № 5. 2005. С. 39-50. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/fisun_typologii.pdf (дата звернення: 19.04.2025 р.).

6. Єпур М.В. Транзитний демократичний політичний режим як феномен XXI століття. *Вчені записки ТНУ ім. Вернадського. Серія: юридичні науки.* Том 31 (70). № 1. 2020. С. 20-25 URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/6.pdf (дата звернення: 19.04.2025 р.).

7. Fragile States Index 2024: Annual Report – A World Adrift. URL: https://fragilestatesindex.org/2025/02/18/https-fragilestatesindex-org-wp-content-uploads-2025-02-fsi-2024-report-a-world-adrift-2-pdf/ (дата звернення: 19.04.2025 р.).

8. Fragile States Index. Annual Report 2021. URL: https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2021/05/fsi2021-report.pdf (дата звернення: 19.04.2025 р.).

СЕКЦІЯ 2. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ І ПРИВАТНЕ ПРАВО.

СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

ЧИГРИНЮК І.В.
викладач суспільно-гуманітарних дисциплін
Відокремлений структурний підрозділ
«Технічний фаховий коледж
Луцького національного технічного університету»

Визначення статусу військовополоненого міститься в Третій Женевській Конвенції статті четвертій. Крім того, важливими джерелами регулювання статусу військовополонених є додатковий протокол І від 1977 року та звичаєве міжнародне гуманітарне право, які також містять положення щодо військового полону.

Статус військовополоненого виникає тоді, коли особа потрапляє під фізичний контроль або обмеження з боку іншої сторони конфлікту. Цей рівень контролю не обов'язково означає захоплення та тримання в конкретному приміщені. Це поняття може також включати попереднє

захоплення (коли особу обеззброєно і вона перебуває під владою іншої сторони конфлікту).

Окремим аспектом можна виділити статус військовополоненого, який поширюється на деяких цивільних осіб, що супроводжують збройні сили.

Стаття 4 Женевської конвенції визначає важливі чотири характеристики для отримання цього статусу:

- командування відповідальною особою,
- наявність розпізнавального знаку,
- військова форма;
- дотримання міжнародного гуманітарного права.

Третя Женевська конвенція не дає чіткої відповіді на питання важливості громадянства у визначенні статусу військовополонених.

Стаття четверта Женевських конвенцій не згадує громадянство як важливий фактор у визначенні військовополоненого. Однак в цьому питанні позиції дещо розходяться.

До прикладу, судова практика підтверджує, що третя Женевська конвенція може застосовуватися до власних громадян.

Міжнародний комітет Червоного Хреста визначає, що статус військовополоненого повинен охоплювати громадян власної держави, і нічого у міжнародному гуманітарному праві не забороняє застосування кримінального законодавства щодо державної зради.

Третя Женевська конвенція встановлює як принципи, так і спеціальні норми для різних аспектів полону від його початку до завершення.

Основними принципами є:

- гуманне поводження,
- повага до честі та гідності,
- заборона дискримінації,
- заборона переслідування лише за участь у воєнних діях,
- право на судовий захист (військовополонений не може бути притягнутий до суду окрім випадків за індивідуальні злочини).

Спеціальні норми третьої Женевської конвенції охоплюють питання:

- утримання та харчування військовополонених,
- гігієни та медичної допомоги, релігійної, інтелектуальної та фізичної діяльності під час полону,
- підтримання дисципліни в таборах, особливого ставлення до військовополонених різних звань, організації праці та оплати праці.

Конвенція також регулює питання зв'язку з зовнішнім світом, включаючи листування та отримання бандеролей.

Щодо завершення полону, можливі три основні випадки:

- безпосередня репатріація чи госпіталізація в нейтральну державу,
- смерть військовополоненого,
- звільнення через завершення збройних дій.

Особливо слід зупинитись на безпосередній репатріації або госпіталізації в третю державу, що прописано у статті 110 третьої Женевської конвенції.

Стаття 110 розмежовує військовополонених на тих, хто вибув з бою на близький до пожиттєвого строк, та тих, хто хворий чи поранений, але може повернутися до конфлікту після певного часу. Перші повинні бути репатрійовані, другі – госпіталізовані.

Військовополонені можуть повертатися до своїх збройних сил чи передаватись нейтральним державам для лікування та підтримки зв'язку з рідними.

Звільнення з полону також може відбуватися через спеціальні угоди між державами за статею 6 Женевської конвенції, що дозволяє вирішувати питання повернення та обміну військовополоненими.

Питання репатріації військовополонених охоплює не лише повернення, а й принципи взаємодії держав щодо цього процесу.

Загальне правило вказує, що комбатанти не можуть бути притягнуті до відповідальності за сам факт участі у збройному конфлікті, що відзначено у статті 43 Додаткового протоколу І. Це означає, що ні комбатанти, ні військовополонені не повинні нести відповідальність за свою участь у бойових діях. Однак військовополонені можуть бути притягнуті до відповідальності за дії, що порушують міжнародне гуманітарне право, якщо вони були вчинені під час конфлікту або навіть за загальнокримінальними статтями, якщо їхні дії здійснювалися поза контекстом бойових дій.

Таким чином, відповідальність військовополонених може грунтуватися на положеннях міжнародного права, яке визначає воєнні злочини та відповідальність за їхнє скоєння, а також на національному праві, де національні положення будуть використовуватися для притягнення до відповідальності. Національне право застосовується для загальнокримінальних статей лише у випадку, коли діяння відбувалися поза контекстом збройного конфлікту.

Третя Женевська конвенція, у статті 93, передбачає неможливість кримінальної відповідальності за втечу з полону або її підготовку, і такі дії можуть призводити лише до дисциплінарних заходів, якщо вони не були пов'язані з насильницькими діями.

Міжнародне гуманітарне право вимагає дотримання процесуальних прав та гарантій для військовополонених, включаючи принцип законності, заборону застосування морального чи фізичного

тиску, право на захист, справедливий суд, компетентний вирок та право на апеляцію. Ці прав закріплені як в міжнародному регулюванні права людини, так і в третій Женевській конвенції.

Реалії сьогоднішніх процесів в Україні в умовах війни показали, що міжнародні стандарти захисту прав людини, Женевські конвенції, які регулюють права військовополонених уже не відповідають стандартам сучасного глобалізаційного світу. Нові виклики вимагають нових підходів, як до самого визначення так і до застосування правових механізмів.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.04.2025 р.)
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 28.04.2025 р.)
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU49006 (дата звернення: 28.04.2025 р.)
4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text (дата звернення: 28.04.2025 р.)
5. Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 28.04.2025 р.)

СЕКЦІЯ 3. ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

ВАЩИШИН М. Я.
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри соціального права
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів

Попри усталений класичний підхід до розуміння оренди землі як зобов'язального права, український законодавець сьогодні відносить право оренди до речових прав. Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» чітко передбачено, що державній реєстрації прав підлягають, зокрема, такі речові права на нерухоме майно, похідні від права власності, як: право користування (сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право забудови земельної ділянки (суперфіцій); право постійного користування та право оренди (суборенди) земельної ділянки [1].

Однак у Додатках до Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 р. № 1051 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 р. № 1557 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо розроблення містобудівної документації на місцевому рівні») у переліку обмежень щодо використання земель та земельних ділянок ми можемо побачити, зокрема, земельні сервітути (07), суперфіцій (08) та емфітевзис (09), території та об'єкти природно-заповідного фонду (10) поряд із забороною на зміну цільового призначення земельної ділянки, ландшафту (12) та забороною на провадження окремих видів діяльності (13), які Земельний кодекс України відносить до обмежень прав на землю. Фактично тут змішуються і обмеження, і обтяження прав на земельні ділянки, що не відповідає вимогам юридичної визначеності.

У земельно-правовій доктрині земельно-правові обмеження розглядають у вузькому і широкому розумінні: 1) як синтетичний спосіб правового регулювання, що утворюється переважно заборонами і зобов'язаннями; 2) як родове поняття, що містить власне обмеження, обтяження і різноманітні вимоги, які накладаються на суб'єктів земельних відносин. Передбачений земельним законодавством комплекс обмежень є важливим інструментом регулювання земельних

відносин, цільове призначення якого полягає у забезпеченні земельних публічних інтересів [2, с. 59]. Існування цих обмежень зумовлене необхідністю збереження суспільно значущих цінностей, що лежать в основі публічних екологічних інтересів [3, с. 185]. Захист довкілля та охорона земель як основного національного багатства і є публічним інтересом, що домінує над приватним інтересом землекористувача в процесі експлуатації ним земельної ділянки.

Для розуміння юридичної природи обмежень прав на землю пропонуємо використати норми Закону України «Про державний земельний кадастр», що визначає поняття «режимоутворюючий об'єкт» як об'єкт природного або штучного походження (водний об'єкт, об'єкт магістральних трубопроводів, енергетичний об'єкт, об’єкт культурної спадщини (пам’ятка культурної спадщини та її територія, об’єкт культурної всесвітньої спадщини, буферна зона, історичний ареал населеного місця, історико-культурний заповідник, історико-культурна заповідна територія), акваторія морського порту, військовий об'єкт, інший визначений законом об'єкт), під яким та /або навколо якого у зв'язку з його природними або набутими властивостями згідно із законом встановлюються обмеження у використанні земель [4].

Звідси можна зробити висновок, що режимоутворюючим може бути лише реальний об’єкт матеріального світу, для збереження природних або набутих властивостей, що становлять публічний інтерес, правовий режим пов’язаної з ним земельної ділянки передбачає обмеження господарської та іншої діяльності у процесі використання земель. При цьому важливо, що режимоутворюючий об’єкт формує правовий режим земельної ділянки не за волевиявленням суб’єктів відповідних правовідносин, а на підставі прямих приписів закону. Тому необхідно впорядкувати ці терміни, виключити речові права з переліку обмежень прав на землю у Порядку ведення Державного земельного кадастру та привести його у відповідність із Законом України «Про державний земельний кадастр».

Суттєві зміни в регламентації земельних правовідносин відбулися із набранням чинності Закону України «Про адміністративну процедуру». У зв’язку з цим нещодавно було доповнено ЗКУ Главою 3^{-1} «Особливості адміністративної процедури у сфері земельних відносин». Адміністративний акт у сфері земельних відносин, що є підставою для виникнення речових прав на земельну ділянку, не втрачає чинності після державної реєстрації відповідного речового права і продовжує діяти протягом усього часу існування такого права [5]. Це положення є важливим, адже у спірних земельних правовідносинах необхідно з’ясувати законність набуття права власності чи права користування земельною ділянкою. При дослідженні судом обставин існування в

особи права власності на нерухомість необхідним є перш за все встановлення підстави, на якій особа набула таке право (постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 березня від 12 березня 2019 року у справі № 911/3594/17).

Всі права користування земельними ділянками є похідними від права власності на ці земельні ділянки і потребують легалізації у вигляді державної реєстрації відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Більше того, саме з фактом такої державної реєстрації законодавець і пов'язує виникнення всіх прав на землю. Однак спір про скасування рішення, запису щодо державної реєстрації речового права на нерухоме майно чи обтяження такого права за іншою особою у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно є не адміністративним, а цивільно-правовим (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.10.2019 у справі № 814/2030/17).

Адміністративні акти у сфері земельних відносин за загальним правилом не потребують обґрунтування. Мотивування (обґрунтування) адміністративного акта у сфері земельних відносин є обов'язковим лише у разі, якщо таким актом: 1) прийнято рішення про використання земельної ділянки, що перебуває у користуванні на правах оренди, емфітевзису, суперфіцію, згідно Закону України "Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності"; 2) розірвано договір оренди земельної ділянки державної, комунальної власності, емфітевзису, суперфіцію щодо такої земельної ділянки, за умови що відповідно до закону або згідно з договором сторона договору, якою є адміністративний орган, має право розірвати договір в односторонньому порядку [5].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28 квітня 2021 року було доповнено Земельний кодекс України нормами щодо розмежування емфітевзису і оренди. Особа, яка використовує земельну ділянку на праві емфітевзису, може передавати її в оренду на строк, що не перевищує строк договору емфітевзису, адже орендодавцями земельних ділянок є не тільки їх власники або уповноважені ними особи, але і особи, які використовують земельні ділянки на праві емфітевзису (п. 8 ст. 93 Земельного кодексу України) [5]. Таке право оренди земельної ділянки підлягає державній реєстрації.

Водночас договором емфітевзису може бути встановлено заборону про передачу емфітевтом відповідної земельної ділянки в

оренду. Така заборона є обтяженням речових прав на земельну ділянку та підлягає державній реєстрації у порядку, визначеному законом [5]. Ініціатором цієї заборони є власник земельної ділянки. Право оренди землі в межах дії емфітевзису має похідний характер, адже відповідальність перед власником земельної ділянки несе емфітевт, а строк дії оренди земельної ділянки обмежується крайнім строком дії та істотними умовами первинного договору емфітевзису.

Список використаних джерел:

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text
2. Семчик В., Сидор В. Пріоритет публічно-правових інтересів у земельному законодавстві України. *Право України*. 2012, №7. С. 57-62.
3. Бредіхіна В. Деякі теоретичні аспекти обмеження екологічних прав громадян в умовах реалізації концепції сталого розвитку. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 179-187.
4. Про державний земельний кадастр : закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text
5. Земельний кодекс України: закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text

ПРАВО НА ПРОДОВОЛЬСТВО: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

КУРМАН Т.В.
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків

Агросфера традиційно виступає сферою концентрації цілої низки публічних і приватних інтересів, зокрема і в продовольчій сфері. Саме в агросфері, завдяки і з використанням її об'єктів і ресурсів забезпечується природне право людини на життя і здоров'я, зокрема, в частині права на продовольство (right to food), достатнє для забезпечення нормальної життєдіяльності організму людини й безпечне для здоров'я людини, тварин і довкілля.

Дійсно, здоров'я людини, якість її життя, сама можливість реалізації її природного права на життя, стан демографічних процесів безпосередньо залежать від рівня забезпечення державою права

населення на продовольство. Актуальність продовольчої проблеми не знижують ні розвиток науково-технічного прогресу, ні зміна світової політичної стабільності, навпаки ця проблематика стає дедалі актуальнішою у зв'язку з війною в Україні. Адже наша держава була і залишається важливою складовою глобальної продовольчої системи, незважаючи на зміни в її архітектурі, зумовлені веденням повномасштабної війни на території України.

Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки і поліпшення харчування проголошено однією з Глобальних цілей сталого розвитку на період до 2030 року (Ціль №2) як на міжнародному рівні відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року», так і на національному рівні згідно з Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».

Насправді ж, світова спільнота набагато раніше зацікавилася даною проблемою. У ст. 25 Загальної декларації прав людини (1948 р.) знайшло закріплення право кожної людини на такий рівень життя, включаючи харчування, який необхідний для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, в тому числі, у разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, настання старості або іншого випадку втрати засобів до існування з незалежних від особи обставин. Аналогічні положення закріплено у ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.). Надалі, у 1974 році на Всесвітній продовольчій конференції у зв'язку зі світовою зерновою кризою було прийнято Загальну декларацію про ліквідацію голоду та недоїдання. Згодом, у 1996 р. під егідою ФАО відбувся Всесвітній продовольчий саміт, у 2009 р. укладено Римську декларацію про всесвітню продовольчу безпеку. В подальшому було вжито низку інших заходів, що мали на меті створити належну міжнародно-правову основу для гарантування права людини на їжу (продовольство).

Категорія «право на продовольство» пройшла складний шлях становлення від свободи від голоду, права на достатній рівень життя, включаючи їжу, й до права на продовольство (на їжу). На сьогодні, як вбачається, вказане право являє собою законодавчо забезпечену можливість фізичного, економічного та соціального доступу людини до достатньої для підтримання нормальної життєдіяльності кількості й асортименту продуктів харчування, що відповідають встановленим якісним показникам і не справляють шкідливого впливу на її здоров'я ні в момент їх споживання, ні в майбутньому, а також можливість вільного доступу до інформації про харчові продукти та її поширення. Право на продовольство є гарантованим Конституцією України і міжнародно-

правовоми актами комплексним правом, яке слід вважати елементом чи продовженням основного права людини на життя, адже людський організм не здатен нормально функціонувати і підтримувати життя без їжі, достатньої, якісної та безпечної.

У сучасних умовах викликами у сфері забезпечення продовольчої безпеки і гарантування права на продовольство виступають: подальше зростання населення планети (за даними ВООЗ у 2021 р. у світі налічувалося до 828 млн голодуючих; 2/3 людства відчуває постійний дефіцит продовольства, що спричиняє зростання кількості хвороб, високу дитячу смертність (5 млн дітей щорічно), низьку якість життя й соціальну нестабільність); глобальна зміна клімату; екологічно незбалансоване природокористування в агросфері; економічні і соціальні кризи (бідність і злидні); збройні конфлікти і війни.

Значною загрозою для забезпечення продовольчої безпеки як на національному, так і на глобальному рівні стало ведення повномасштабної війни на території України. Знищення внаслідок ракетно-артилерійських обстрілів зерносховищ, тваринницьких ферм, сільськогосподарської техніки, загибель стад сільськогосподарських тварин, садів і багаторічних насаджень, шкода, завдана ґрунту від вибухів боєприпасів, мінування полів (понад 144 тис. кв. км., що становить близько 30% території України), блокування портів та ін. – все це створює неабиякі загрози у сфері забезпечення продовольчої безпеки, і як наслідок – у сфері гарантування права людини на продовольство.

Подоланню вказаних викликів і загроз, як вбачається, сприятиме удосконалення чинного аграрного законодавства, зокрема, шляхом:

1) прийняти Закону України «Про продовольчу безпеку». Нині в Україні відсутня спеціальна правова регламентація відносин у сфері гарантування продовольчої безпеки на законодавчому рівні, незважаючи на розробку протягом останніх десятиріч декількох законопроектів й на неодноразові заклики науковців прийняти такий Закон. Лише з початком повномасштабної війни законодавець вимушено вдався до оперативних кроків, прийнявши Закон України від 24 березня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Однак, аналіз його положень засвідчує, що зміни торкнулися лише земельного законодавства в частині створення умов для залучення земельних ресурсів в аграрне виробництво, правового ж механізму гарантування продовольчої безпеки, зокрема в умовах воєнного стану, даний Закон, на жаль, не формує.

Стратегією продовольчої безпеки України на період до 2027 року, схваленою розпорядженням КМУ від 23 липня 2024 р., проголошено

створення стійкої до загроз агропродовольчої системи, яка надасть змогу забезпечити всі групи населення безпечними і якісними харчовими продуктами з урахуванням нормативів фізіологічної потреби організму людини в них за рахунок власного виробництва та необхідного імпорту, що сприятиме формуванню фізично та інтелектуально розвиненої людини. Водночас викликає сумнів термін дії даної Стратегії – до 2027 року. Навряд чи протягом такого нетривалого часового проміжку (3 роки), ще й в умовах воєнного стану вдасться вирішити настільки амбітне завдання.

Цілком зрозуміло, що прийняті законодавцем нашвидкуруч новели покликані максимально оперативно адаптувати законодавчі приписи до нових загроз й запобігти продовольчій катастрофі як на національному, так і на глобальному рівнях. Однак вказані кроки не формують науково обґрунтованого й системного підходу, не враховують потреб євроінтеграційних перетворень, необхідності стратегічних реформ у напрямку сталого розвитку агросфери та протидії негативним для аграрного виробництва кліматичним змінам.

Прийняття спеціального закону підкреслить виключну важливість вказаних суспільних відносин й сприятиме стабільності їх регулювання. Тут мають знайти закріплення, по-перше, такі важливі поняття, як право на продовольство, продовольча незалежність, продовольчий суверенітет, надзвичайна продовольча безпека, продовольча допомога, продовольчий банк та ін.; по-друге, система критеріїв, показників та індикаторів продовольчої безпеки, які нададуть змогу всебічно оцінити її поточний стан, динаміку і тенденції змін; по-третє, механізм моніторингу стану продовольчої безпеки і протидії наявним і потенційним загрозам у цій сфері тощо;

2) потребує якісного доопрацювання і внесення змін та доповнень постанова КМУ «Деякі питання продовольчої безпеки» шляхом розширення переліку закріплених індикаторів продовольчої безпеки за рахунок тих, якими оперує Глобальних індекс продовольчої безпеки (GFSI) задля об’єктивної і всебічної оцінки рівня та динаміки стану продовольчої безпеки, зокрема, показників блоку «Сталість і ресурси» та ін.;

3) вимагає удосконалення агропротекційне законодавство, зокрема, шляхом внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» щодо державної або грантової підтримки аграрних товаровиробників, які за власний кошт здійснюють заходи з розмінування сільськогосподарських угідь та їх відновлення, провадять діяльність на деокупованих територіях, впроваджують кліматично орієнтовані форми сільськогосподарського виробництва тощо;

4) враховуючи необхідність адаптації національного аграрного сектору до кліматичних змін й забезпечення його подальшого ефективного функціонування на часі є розробка Загальнодержавної концепції кліматично орієнтованого сільського господарства й унормування суспільних відносин у сфері ведення адаптивних форм аграрного виробництва, а також підвищення ефективності реалізації реформи гідротехнічної меліорації земель в агросфері, оскільки в умовах кліматичних змін майбутнє саме за меліоративним землеробством;

5) нагальних змін потребує й земельне законодавство, зокрема щодо врегулювання відносин у сфері відновлення земель сільськогосподарського призначення, що зазнали шкоди внаслідок воєнних дій (так зв. «воєнної деградації»), механізму захисту прав їх власників та землекористувачів та ін.

Як вбачається, реалізація вказаних пропозицій створить належне правове підґрунтя для розвитку агросфери на умовах сталості, а отже забезпечить можливість гарантувати право людини на продовольство, задовольнити зростаючі потреби населення держави і світу в якісному і безпечному продовольстві в органічному поєднанні зі збереженням і примноженням агроресурсного потенціалу та розвитком соціальної сфери села.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ЛІСОВА Т. В.
докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків

Одним з найбільш негативних наслідків воєнних дій стало поширення нових видів деградації ґрунтів. Ідеться про механічну деградацію ґрунтів, що виникає через вирви від ракет, снарядів та мін. Хімічну деградацію ґрунтів, спричинену їх забрудненням токсичними хімічними елементами, зокрема, після проїзду військової техніки, детонації снарядів та ракет, розливу пального транспортних засобів, мастильних матеріалів тощо. При фізичній деградації ґрунтів відбувається ущільнення, деструктуризація ґрунту. Вибухи боєприпасів, робота військової техніки викликають фізичний вплив. Значної шкоди

ґрунтам завдає механічний вплив, що призводить до руйнування їх структури.

На значній території країни зазнали істотного пошкодження природні степові комплекси, знищені лісові насадження й вітрозахисні смуги. Руйнування ж Каховського водосховища призвело до екологічної катастрофи на півдні України, що викликало серйозні проблеми з водопостачанням та створило дефіцит природного вологозабезпечення ґрунтів. Сьогодні фахівці слушно наголошують на повній або частковій неможливості виконання ґрунтами протягом певного часу господарських або екосистемних функцій. Вищезазначене викликає необхідність фіксації та класифікації наслідків бойових дій з подальшими польовими та лабораторними дослідженнями з використанням космічних знімків та геоінформаційних технологій з метою визначення кількості земель з порушеним ґрунтовим покривом та хімічно забруднених земель [1, с. 12, 98].

Важливого значення в умовах російської агресії набувають питання механізму правового забезпечення відновлення земель. Вищевказане вимагає вдосконалення правового забезпечення відновлення земель, які зазнали впливу військової агресії. Нагальною проблемою залишається розробка законодавства, спрямованого на повоєнне відновлення земель. Слушною видається пропозиція щодо імплементації в законодавче поле України нормативно-правових актів Європейського Союзу щодо різноманітних аспектів використання та охорони земель, під'єднання України до загальноєвропейської системи моніторингу ґрунтів, формування Національного реєстру забруднених та деградованих ґрунтів, постраждалих від військової агресії російської федерації [2, с. 63].

У наукових працях серед традиційних заходів відновлення земель, пошкоджених внаслідок бойових дій, виокремлено як традиційні заходи їх відновлення, як-от: рекультивацію, консервацію, так і, певною мірою, інноваційні (детоксикацію, ремедіацію, біо-та фіторемедіацію) [3, с. 151 – 152].

В умовах збройної агресії відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо охорони земель і ґрунтів» від 30 червня 2023 р. № 665 було доповнено Порядок ведення Державного земельного кадастру, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 р. № 1051, Додатком 64. Аналіз зазначеного Додатку дозволяє дійти висновку, що законодавцем виокремлено напрями заходів щодо охорони та відновлення земель, а також ґрунтів, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, а також земель та ґрунтів, які зазнають традиційних

деградаційних процесів безвідносно до збройної агресії та бойових дій. Зокрема, серед напрямів першої групи ідеться про рекультивацію земель, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Група включає комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності земель, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії, та бойових дій під час дії воєнного стану. Певні особливості стосуються консервації земель, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Група включає припинення чи обмеження господарського використання на визначений строк та залуження, заліснення або ренатуралізацію земель та земельних ділянок, визначених ч. 1 ст. 51 Закону України «Про охорону земель», порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану.

Група поліпшення стану сільськогосподарських угідь і лісових земель, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану включає поліпшення стану малопродуктивних угідь, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, шляхом нанесення родючого шару ґрунту; культивування сидеральних культур; докорінного та поверхневого поліпшення стану сіножатей та пасовищ; запровадження безполицевого обробітку ґрунту; землювання, щілювання ріллі, сіножатей, пасовищ; глибокого розпушування запливаючих ґрунтів; внесення мікробіологічних препаратів, регуляторів росту рослин, мікродобрив, торфу та торфокомпостів, сапропелю, озерних та річкових мулів; проведення хімічної меліорації ґрунтів (вапнування, гіпсування) та інших заходів із збереження та підвищення родючості ґрунтів; розкорчовування списаних багаторічних насаджень.

Група зняття та перенесення родючого шару ґрунту земель та земельних ділянок, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану включає зняття, перенесення, зберігання родючого шару ґрунту, а у разі виконання землювання також роботи з раціонального використання родючого шару ґрунту, що знімається або накопичився, земель та земельних ділянок, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану.

Окремо ідеться про захист земель, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушення, зсувів, ущільнення, закислення, забруднення

промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами.

Група включає агротехнічні протиерозійні та інші ґрунтоохоронні заходи, які повинні здійснюватися під час використання земель усіх категорій, порушених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, зокрема під час вирощування всіх сільськогосподарських культур на кожному полі та його робочих ділянках на кожен рік ротації сівозміни з метою підвищення родючості ґрунтів і збільшення врожайності культур.

Вітчизняне законодавство у царині відновлення земель в цілому, та пошкоджених внаслідок військової агресії зокрема, потребує істотного вдосконалення та гармонізації із законодавством ЄС та найкращого міжнародного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Ґрунтовий покрив України в умовах воєнних дій: стан, виклики, заходи з відновлення: моногр.; за ред. С. А. Балюка, А. В. Кучера, М. І. Ромащенка. Київ: Аграрна наука, 2024. 340 с.

2. Програма використання та охорони земель (ґрунтово-агрохімічні аспекти) / С. А. Балюк та ін.; за наук. ред. С. А. Балюка, М. М. Мірошниченка, Р. С. Трускавецького. Київ: Аграрна наука, 2023. 96 с.

3. Лейба М. О. Правове забезпечення відновлення земель сільськогосподарського призначення: дис. … докт. філософії: 081 «Право» / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2025. 232 с.

ЕКОСИСТЕМНИЙ ПІДХІД ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРІ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

САВЧУК О.О.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права
Національний юридичний університет
імені Я. Мудрого
м. Харків

Фундаментальною основою концепції сталого розвитку є екосистемний підхід. Найбільш послідовно він розробляється в рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р., за якою сторони повинні сприяти захисту екосистем, вживати заходи з їх реабілітації та відновлення, запобігати впровадженню, контролювати

або знищувати чужорідні види, які загрожують екосистемам, тощо (ст. 8). Відповідно до розділу «А» додатку до рішення У/6 екосистемний підхід являє собою стратегію комплексного управління земельними, водними та живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження та стале використання на справедливій основі. Він засновується на застосуванні наукової методології, що охоплює всі рівні біологічної організації, включаючи основні структури, процеси, функції та взаємозв'язки між організмами і навколишнім середовищем, та визнає, що люди з усім їхнім культурним різноманіттям є невід'ємною частиною багатьох екосистем [1].

При екосистемному підході відбувається переорієнтація кордонів, які традиційно визначають наше управління екосистемами. Екосистемний підхід підкреслює системний підхід, визначаючи, що екосистеми функціонують як цілісні об'єкти і управляти ними необхідно саме як такими, а не їх частинами. Таким чином, при екосистемному підході розгляд екосистем ведеться за рамками традиційних юридично створених кордонів, бо екосистеми часто перетинають державні кордони. Екосистемний підхід враховує довготривалі процеси. При цьому приділяється увага процесам в екосистемах на мікрорівні, але вони розглядаються у широкій перспективі, що включає цілі ландшафтів в просторі і десятиліття в часі [2, с. 133].

Окреслений підхід ефективним методом здійснення охорони природних ресурсів визнає І. Б. Гобир, стверджуючи, що комплексність узагальнення інформації для прийняття рішень і залучення учасників природокористування до охорони, планування розвитку і використання природних ресурсів є найважливішими чинниками в процесі використання принципів охоронних підходів, що мають застосовуватися в усіх секторах економіки [3, с. 252].

Слушною є позиція Н. Р. Малишевої, за якою принцип екосистемного підходу до природи як до цілісного організму, незаподіяння в процесі використання одного природного ресурсу шкоди іншим має основоположне значення як для права природокористування, так і для екологічного права в цілому. Поява вказаного принципу в праві пов'язана з усвідомленням взаємозв'язку природних процесів і явищ, їх впливу на загальний стан екосистем [4, с. 95].

Схожої точки зору дотримується І. І. Каракаш, зазначаючи що екосистемний підхід до регулювання природокористування й охорони довкілля нарівні з іншими принципами належить до найбільш важливих принципів природокористування й об'єктивно визначається взаємопов'язаністю природних процесів і взаємозумовленістю явищ, що виникають у природному середовищі. Принцип екосистемного підходу до правового регулювання природокористування випливає з вимог

законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а його зміст складають правові вимоги про попередження та запобігання заподіяння шкоди в процесі використання одних природних ресурсів іншим природним об'єктам і навколишньому природному середовищу [5, с. 150].

На переконання Г. В. Анісімової, принцип екосистемного підходу потребує окремого наукового дослідження, але його врахування передбачає розгляд об'єкта як складного, багатогранного та різноякісного явища, що складається з елементів/компонентів, природних комплексів, екосистем, зв'язки між якими утворюють відносно незмінну структуру та забезпечують її цілісність. Учена зауважує, що ускладнюють застосування цього принципу чинники, пов'язані з виявленням взаємодії явищ і процесів у довкіллі як в інтегрованому об'єкті правового регулювання, поресурсний (галузевий) підхід щодо охорони й використання земель, вод, надр тощо, а також відсутність синхронізації відповідних правових режимів використання й охорони природних ресурсів і комплексів [7, с. 231].

У свою чергу, Е. Є. Туліна принцип екосистемного підходу визначає підґрунтям для формування інших принципів інституту права використання рослинного світу, який визначає їх спрямованість і зміст. На підставі екосистемного підходу, переконана вона, формуються відповідні норми, здійснюється процес правового регулювання у зазначеній сфері [8, с. 46].

Заслуговує на підтримку позиція Є. П. Суєтнова, який наголошує на необхідності визнати квінтесенціальним принципом екологічного права, який, ґрунтуючись на об'єктивних умовах існування природи, що позначаються взаємозалежністю і взаємообумовленістю природних процесів і явищ, є основою всіх принципів екологічного права та присутній у кожному з них, відображає найсуттєвіші риси екологічного права, є його сутністю, квінтесенцією [9, с. 109].

Екосистемний підхід належить застосовувати при оцінці впливу сільськогосподарської діяльності на довкілля, при проведенні екологічного аудиту, в процесі екологічного менеджменту і при здійсненні інших еколого-економічних заходів забезпечення сталого розвитку [10, с. 26].

Таким чином, застосування екосистемного підходу у сфері використання та охорони довкілля в умовах інноваційного розвитку виступає ключовим вектором удосконалення правового регулювання у межах парадигми сталого розвитку. Такий підхід забезпечує інтеграцію екологічних, економічних і соціальних чинників, дозволяючи розглядати навколишнє природне середовище як цілісну систему, що потребує зваженого, науково обґрунтованого та міждисциплінарного управління.

У цьому контексті інноваційна діяльність повинна не лише відповідати критеріям технологічної ефективності, але й узгоджуватися з принципами екологічної безпеки, превентивності та відповідальності за негативні впливи на екосистеми.

Особливе значення має правове та інституційне забезпечення, яке здатне адаптуватися до викликів сучасності, забезпечуючи нормативну підтримку процесів екологізації інновацій. Водночас необхідним є формування високого рівня екологічної правосвідомості, поглиблення екологічної культури в усіх секторах суспільства, а також розвиток правових механізмів участі громадськості та наукового середовища в ухваленні екологічно значущих рішень. Розробка та імплементація дієвих механізмів моніторингу стану довкілля, а також систем адаптивного управління природними ресурсами уможливлюють оперативне реагування на екологічні загрози в умовах швидкоплинних технологічних змін.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. Дата оновлення: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення: 22.04.2025).
2. Дейнека М. А. Екосистемний підхід до використання природних ресурсів: правовий аспект. Науковий вісник публічного та приватного права. Вип. 2, 2018. С. 131-135.
3. Гобир І. Б. Аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду застосування екосистемного підходу в секторах економіки. Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. 2020. Вип. 42. С. 248-252.
4. Екологічне право України. Академічний курс : підручник. Друге видання / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.
5. Екологічне право України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. І. І. Каракаша. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.
6. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія. Харків : Право, 2019. 672 с.
7. Туліна Е. Є. Правові засади використання рослинного світу : монографія. Харків : Право, 2017. 216 с.
8. Суєтнов Є. П. До питання про визнання екосистемного підходу у квінтесенціальним принципом екологічного права. Проблеми законності. 2020. Вип. 149. С. 92-113.

9. Курман Т. В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 376 с.

ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

ШАРАПОВА С.В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків

Відповідно до Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р, сучасний стан земельних ресурсів переважної частини України характеризується як напружений, а подекуди кризовий, з тенденцією до погіршення, що суттєво ускладнює соціально-економічний розвиток України та її регіонів і негативно впливає на ландшафтне та біологічне різноманіття, здоров'я й умови проживання населення [1].

Земельні ресурси є одним з найважливіших компонентів навколишнього природного середовища. Вони не лише служать основою для ведення сільського господарства, будівництва, промисловості, а й відіграють ключову роль в екологічній рівновазі. У сучасних умовах активного антропогенного впливу, збройних конфліктів, урбанізації та кліматичних змін питання охорони земель набуває особливого значення.

Охорона земель є частиною державної екологічної політики та передбачає участь не лише держави, а й громадян, підприємств, громадських організацій у процесах збереження та раціонального використання землі.

Головною метою та завданням охорони земель, відповідно до Земельного кодексу України, є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель (ст. 163) [2]. Згідно ст. 164 Земельного кодексу України охорона земель включає: (а) обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування; (б) захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб; (в) захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, пересушення, ущільнення,

забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів; (г) збереження природних водно-болотних угідь; (ґ) попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів; (д) консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь.

Однак, виникає обґрунтоване питання: чи достатньо цих положень, закріплених статтею 164 ЗК України, для ефективної охорони земель в умовах сучасних викликів, зокрема воєнних дій. Адже, чітке формулювання цілей, завдань та змісту заходів щодо охорони земель є важливим кроком до створення дієвого механізму реалізації земельного законодавства.

До ключових напрямів охорони земель слід віднести екологічний, економічний та інформаційний, кожен з яких відіграє важливу роль у забезпеченні сталого функціонування земельного фонду та запобіганні його деградації.

Заходи спрямовані на збереження та відновлення природних властивостей земель та ґрунтів, недопущення та запобігання їх виснаження, забруднення та деградації відносяться до екологічного напряму охорони земель. Отже, до основних завдань цього напряму належать наступні: запобігання ерозії, засоленню, заболоченню та виснаженню ґрунтів; збереження родючості земель; охорона земель природоохоронного, рекреаційного та історико-культурного призначення; відновлення пошкоджених територій, зокрема після техногенних аварій чи воєнних дій.

Економічний напрям охорони земель, в першу чергу, передбачає ефективне та раціональне використання земель як ресурсу господарської діяльності, передусім у сільському та лісовому господарствах. Земля повинна використовуватись таким чином, щоб забезпечити довгострокову продуктивність і уникати надмірного навантаження на природне середовище. Отже, до головних завдань економічного напряму можна віднести: запобігання нераціональному вилученню земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення; збереження земель високої родючості; стимулювання землекористувачів до впровадження ґрунтозахисних технологій, а також рекультивації та консервації земель.

Не менш важливим є інформаційний напрям охорони земель. Відомо, що ефективна охорона земель неможлива без достовірної інформації про їхній стан, зміну властивостей ґрунтів та рівень забруднення. Інформаційна складова охоплює моніторинг, облік, оцінку, прогнозування змін земельних ресурсів для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Крім цього, заходи охорони земель повинні не лише відповідати вимогам статті 162 Земельного кодексу України, яка регламентує раціональне землекористування, захист від антропогенних впливів, підвищення родючості ґрунтів та охорону земель особливих категорій, але й мати чітко окреслену мету - збереження та відновлення земель. Особливої уваги потребують території, що зазнали пошкоджень унаслідок військових дій. У зв'язку з цим актуальним є закріплення на законодавчому рівні окремої мети та завдання охорони земель це відновлення та збереження земель, що постраждали внаслідок деградації, забруднення чи інших негативних чинників, зокрема спричинених війною.

Охорона земель це стратегічно важливе завдання, яке вимагає скоординованих дій на державному, регіональному та місцевому рівнях. Ефективна політика у цій сфері має базуватись на наукових підходах, правових нормах, громадському контролі та міжнародній співпраці. У сучасних реаліях, особливо в умовах повоєнного відновлення, охорона земель повинна бути не лише запобіжним механізмом, а й активним інструментом екологічної та економічної безпеки країни.

Список використаних джерел:

1. Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 28.04.2025).
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14?find=1&text=%D1%88%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD#w1_1(дата звернення: 28.04.2025).

ВПЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ, СПРИЧИНЕНИХ ВОЄННИМИ ДІЯМИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

ЗЕМКО А. М.
професор кафедри права ЛНТУ, к.ю.н.
ЯРЕМА Д. А.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Техногенні катастрофи, спричинені воєнними діями, становлять колосальну загрозу для екологічної безпеки та мають довготривалі негативні наслідки для природних екосистем. Масштабність подібних катастроф вимірюється не лише безпосередніми руйнуваннями інфраструктури, але й опосередкованими ефектами забруднення ґрунтів, водних ресурсів, атмосферного повітря та знищення біорізноманіття [8].

Військова агресія Російської Федерації проти України, особливо з початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, спричинила безпрецедентну екологічну кризу, що становить пряму загрозу фундаментальному конституційному праву людини на безпечне довкілля. Масштаби негативного впливу воєнних дій на природні екосистеми вражають: руйнування критичної інфраструктури, промислових об'єктів, забруднення атмосферного повітря внаслідок пожеж та вибухів, хімічне забруднення ґрунтів і водних ресурсів, знищення рослинного покриву та середовищ існування тварин. Особливу небезпеку становлять викиди в атмосферу дрібнодисперсного пилу, оксидів азоту, оксидів сірки, альдегідів, ангідридів та інших шкідливих речовин. За даними Державної екологічної інспекції, лише за перші шість місяців війни зафіксовано понад 2000 злочинів проти довкілля, а орієнтовні збитки, завдані атмосфері, оцінюються в 1000 млрд гривень, загальні ж екологічні збитки перевищують 395 млрд гривень [8].

Нормативно-правове забезпечення права на безпечне довкілля в умовах воєнного стану має комплексний багаторівневий характер, що об'єднує міжнародні та національні правові інструменти. На міжнародному рівні ключовими документами є Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них (1977), які забороняють методи ведення війни, що завдають тривалої, серйозної та масштабної шкоди навколишньому середовищу. Римський статут Міжнародного

кримінального суду кваліфікує атаки, що спричиняють значну шкоду довкіллю, як воєнні злочини. Важливим кроком у розвитку міжнародно-правового захисту навколишнього середовища стало ухвалення 27 травня 2016 року Асамблеєю ООН резолюції «Захист довкілля в районах, уражених збройними конфліктами», що визнає важливість здорових екосистем для зниження ймовірності виникнення збройних конфліктів. Подальшим розвитком цього напряму стала резолюція від 6 грудня 2017 року «Пом'якшення наслідків та обмеження забруднення довкілля у районах, вражених збройними конфліктами та тероризмом» [9].

Національне законодавство України, спрямоване на забезпечення права на безпечне довкілля, базується насамперед на статті 50 Конституції України, яка гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [1]. Основоположний Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає екологічну безпеку як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Закон встановлює гарантії забезпечення екологічних прав громадян, серед яких: проведення державних заходів щодо підтримання та відновлення стану навколишнього середовища, обов'язок центральних органів виконавчої влади здійснювати технічні заходи для запобігання шкідливому впливу на довкілля, компенсація шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями, невідворотність відповідальності за такі порушення [2]. У відповідь на виклики воєнного часу було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період», який вніс суттєві корективи в систему екологічного регулювання, нормативний акт скасував проведення оцінки впливу на довкілля (ОВД) для планових дій, спрямованих на оборону держави, ліквідацію наслідків бойових дій та надзвичайних ситуацій. Хоча таке спрощення має на меті прискорення відновлювальних робіт, воно створює ризики для екологічної безпеки територій, особливо тих, що не зазнали безпосереднього впливу бойових дій. Адже відсутність належної екологічної оцінки може призвести до інтенсивної експлуатації природних ресурсів на неушкоджених територіях та порушення балансу між економічними, соціальними та екологічними інтересами у післявоєнний період [3].

Інші важливі законодавчі акти, що регулюють екологічні аспекти в умовах воєнного стану, включають Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання

земельних відносин в умовах воєнного стану» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів», нормативні акти спрямовані на спрощення процедур проведення відновлювальних робіт з ліквідації наслідків війни та внесли зміни до численних нормативно-правових актів, зокрема до Земельного та Лісового кодексів України [9]. Особливої уваги заслуговує інституційний механізм моніторингу стану довкілля, удосконалений прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля». Цим законом запроваджено комплексну систему моніторингу, що функціонує у чотирьох режимах: повсякденного функціонування, підвищеної готовності, реагування на надзвичайні екологічні ситуації та відстеження у відновлювальний період. Система охоплює чотири рівні спостережень: національний (державний), регіональний, локальний (місцевий) та об'єктовий. Важливим нововведенням стало запровадження поняття «спостереження за станом довкілля», яке здійснюється органами виконавчої влади, спеціально уповноваженими органами та підприємствами, діяльність яких може призвести до погіршення екологічної ситуації [4].

Суттєвим недоліком запровадженої системи моніторингу є те, що відповідні положення законодавства набудуть чинності лише через шість місяців після закінчення воєнного стану. Доцільнішим було б запровадження диференційованого підходу, за якого відтермінування стосувалося б лише тимчасово окупованих чи небезпечних для перебування територій [8]. Практична реалізація заходів щодо захисту довкілля сьогодні суттєво обмежується пріоритетністю фінансування потреб національної безпеки та оборони відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 р. № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». Як наслідок, більшість програм екологічного спрямування не отримують належного фінансування, що ставить під загрозу забезпечення права на безпечне довкілля [5].

Стратегічним документом у сфері охорони довкілля стала схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 липня 2023 р. Концепція Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля. Цей документ визначає причини складної екологічної ситуації в Україні, серед яких неефективне функціонування державної системи моніторингу, відсутність цілісності мереж спостережень, застаріле методичне забезпечення. Метою Програми є розбудова цілісної системи моніторингу довкілля та підвищення ефективності її функціонування для забезпечення конституційного права на безпечне довкілля [6].

Важливою складовою механізму захисту екологічних прав є діяльність державних та недержавних організацій. Звіт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України за 2023 рік на період з 2021 до 2025 року свідчить про реалізацію низки заходів, спрямованих на забезпечення права на безпечне довкілля, зокрема розроблення методичних матеріалів з формування екологічної культури та створення Міжвідомчої робочої групи з удосконалення системи екологічної освіти. Громадські організації та платформи, такі як EcoZagroza, документують екологічні злочини та проводять розрахунки збитків, завданих довкіллю внаслідок воєнних дій [7].

Для ефективного забезпечення права на безпечне довкілля в умовах воєнного стану необхідне системне вдосконалення правових механізмів за такими напрямами:

1) посилення правової бази – гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, впровадження диференційованого підходу до застосування екологічних процедур залежно від безпекової ситуації в регіоні, розробка спеціальних нормативних актів щодо захисту довкілля під час та після збройних конфліктів;

2) активізація міжнародної співпраці – розширення участі України в міжнародних програмах з питань екологічної безпеки в умовах збройних конфліктів, залучення міжнародних експертів для оцінки екологічних збитків, посилення міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності за екологічні злочини;

3) інституційне зміцнення – підвищення ефективності державних органів у сфері забезпечення екологічної безпеки, створення спеціалізованих підрозділів для моніторингу та ліквідації екологічних наслідків воєнних дій, розвиток державно-приватного партнерства у сфері охорони довкілля.

4) підготовка до відновлення – розробка комплексних програм екологічної реабілітації постраждалих територій, впровадження екологічно безпечних технологій у відбудові інфраструктури, створення системи профілактики еколого-техногенних ризиків;

5) забезпечення громадського контролю – сприяння участі громадськості в прийнятті екологічно значущих рішень, розвиток системи екологічної освіти та інформування, підтримка громадських ініціатив з моніторингу стану довкілля [2].

Комплексна реалізація цих заходів дозволить мінімізувати екологічну шкоду в умовах воєнного стану, забезпечити ефективний захист конституційного права на безпечне довкілля та створити основу для сталого

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 27.04.2025)

2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 27.04.2025)

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період : Закон України від 15.03.2022 № 2132-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text (дата звернення: 27.04.2025)

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля: Закон України від 20.03.2023 № 2973-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973–20#Text (дата звернення: 27.04.2025)

5. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 27.04.2025)

6. Про схвалення Концепції Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля : Розпорядження Кабінету міністрів України від 7 липня 2023 р. № 610-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/610-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 27.04.2025)

7. Звіт про стан виконання у 2023 році Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 443. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/Rozmishhennya-Zvit-po-vykonannyu-NPD-za-2023.pdf (дата звернення: 27.04.2025)

8. Алмаші І.М. Забезпечення права людини на безпечне довкілля в умовах воєнного стану: правовий аспект. Нове українське право, Вип. 2, 2024. С. 35–41.

9. Яра О. С., Стасюк Н. А. Правові механізми охорони довкілля в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Том 3, № 86. Р. 190-196. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.28

Секція 4. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

МЕТОДОЛОГІЯ ПОБУДОВИ ЛОГІКО-КЛАСИФІКАЦІЙНИХ СХЕМ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ КООПЕРАТИВНИХ ТОВАРИСТВ У МІЖНАРОДНОМУ І ВІТЧИЗНЯНОМУ КООПЕРАТИВНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ)

ВІСИН В. В.
доктор історичних наук, професор, професор кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк
ВІСИНА Т. М.,
кандидат історичних наук, доцент, викладач
Технічний фаховий коледж ЛНТУ
м. Луцьк

Класифікація кооперативів означає систематизацію, поділ їх на види (класи, групи) за найсуттєвішими ознаками з урахуванням тих чи інших подібностей і відмінностей. Необхідність класифікації спричинена величезною різноманітністю наявних у сучасному світі кооперативних установ, статистика яких налічує як мінімум 130 видів і підвидів (різновидів). Класифікація є складним завданням, оскільки кооперація є досить хитромудрим сплетінням товариств, одночасно і схожих один на одного, і що помітно відрізняються залежно від своїх конкретних цілей, складу і чисельності членів, джерел формування майна, роду і обсягу економічної діяльності, інших своїх загальних і особистих ознак, які проявляються у всіляких комбінаціях.

З моменту виникнення кооперації в історико-економічній літературі застосовувалися різні підходи до класифікації кооперативів. Одні автори систематизували кооперативи за видом здійснюваних ними господарських функцій або операцій, другі – за принципом об'єднання осіб, треті – від мети кооперативу. Наприклад, Г. Кауфман поділяв кооперативи на три групи – грошові, товарні та споживчі кооперативи. У свою чергу грошові кооперативи ділилися на: кооперативи зі збуту грошей (ощадні каси), робітничі банки, кооперативи з придбання грошей (кредитні товариства). Товарні кооперативи – на кооперативи зі збуту товарів, виробничі артілі, кооперативи закупу засобів виробництва. Споживчі кооперативи – на кооперативи зі збуту решток домашнього господарства, кооперативи зі спільного ведення домашнього господарства, споживчі товариства. Таким чином, Кауфман встановив дев’ять різних видів кооперативів [1, с. 31]. Г. Шульце поділив

кооперативи на дві групи – виробничі та споживчі [2, с. 50]. Така класифікація здобула підтримку вчених Ф. Штаудінгера, Б. Петера-Вебера і Є. Якоба [3, с. 30-32]. Цікавою є класифікація кооперативів видатного економіста, теоретика кооперативного руху М. Туган-Барановського. Він розрізняв 10 видів кооперативів: кредитні, споживчі, будівельні, закупівельні, зі збуту, з переробки, страхові, виробничо-підсобні артілі, трудові артілі, виробничі артілі. Ці види він розподілив на дві групи товариств, залежно від мети діяльності: а) в галузі лише обміну, б) в галузі виробництва і обміну [1, с. 33-34].

Сучасні вчені пропонують свої схеми класифікації кооперативних підприємств. В. Зіновчук поділяє їх на традиційні і нетрадиційні кооперативи. До перших відносяться класичні кооперативи (засновані на фундаментальних принципах кооперації); лібералізовані (які вільно трактують певний принцип кооперації); комбіновані (характеризуються поєднанням сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності) [4]. На думку Ф. Горбоноса [5, с. 83] і Н. Павленчик [6, с. 69] кооперативи необхідно ділити за видовою ознакою на виробничі, обслуговуючі і комбіновані і за функціональною ознакою на рослинницькі, тваринницькі, садово-городні, заготівельно-збутові, сервісні, кредитні, постачальницькі, переробні.

Міжнародною класифікацією умовно називається поділ кооперативів на види й застосовується в офіційній статистиці деяких міжнародних організацій. Зокрема, Міжнародний кооперативний альянс застосовує таке групування кооперативів: споживчі, кредитні, сільськогосподарські, багатоцільові, житлові, виробничі робітничі і ремісницькі, рибальські [7]. В основу цієї систематизації покладені різнорідні ознаки, однак такий поділ теж має сенс.

У статті 6 «Кооператив» Закону України «Про кооперацію» вказано, що відповідно до завдань та характеру діяльності кооперативи поділяються на такі типи: виробничі, обслуговуючі та споживчі. За напрямами діяльності кооперативи можуть бути житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торговельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо [8]. Більш деталізовано поділ кооперативів у законі України «Про сільськогосподарську кооперацію». У статті другій «Види кооперативів» зафіксовано поділ кооперативів на виробничі і обслуговуючі відповідно до цілей, завдань і характеру діяльності. Закон України «Про споживчу кооперацію» первинною ланкою споживчої кооперації визначає споживче товариство як самостійну, демократичну організацію громадян, які на основі добровільності членства і взаємодопомоги за місцем проживання або роботи об'єднуються для спільного господарювання з метою поліпшення свого економічного і соціального

стану. Споживчі товариства можуть на добровільних засадах об'єднуватися в місцеві спілки, Центральну спілку споживчих товариств України, і мають право вільного виходу з них [9]. Характеристика кредитних товариств вказана у законі України «Про кредитні спілки». Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [10].

Хоча єдиного підходу до класифікації кооперативів не існує, однак їх поділ кооперативною наукою за формами, типами і видами є цілком обґрунтованим. Застосовуючи цей поділ до певного кооперативу, можна отримати про нього конкретну характеристику. Приналежність товариства певному типу, формі, виду визначає його правове становище, позначається на взаєминах з державою у сфері цільової підтримки, оподаткування, кредитування тощо. Зрозуміло, що таке розрізнення є умовним. Кожен кооператив можна одночасно класифікувати в кількох групах, оскільки ідентифікаційні ознаки невід'ємні одна від одної, всіляко поєднуються й переплітаються.

За ступенем усуспільнення засобів виробництва членів кооперативів і за порядком розподілу між членами загальних доходів відомі кооперативи простої, перехідної й вищої форми. Прості кооперативи – це такі кооперативи, вступ до яких не передбачає усуспільнення основних засобів виробництва членів-пайовиків. Це споживчі, збутові, кредитні та інші, що створені в сфері обігу. Кооперативи перехідної форми характеризуються тим, що їх члени – дрібні товаровиробники зберігають основне приватне господарство й паралельно провадять колективне господарство. Кооперативи вищої форми – це такі виробничі кооперативи, члени яких, відмовившись від ведення приватного господарства, об'єднують свої засоби виробництва для провадження колективного господарства й беруть у ньому участь своєю працею До кооперативів вищої форми можна віднести значну частину промислових виробничих кооперативів, колективні господарства [11, с. 22].

Основні типи кооперативів це виробничі, споживчі та змішані. Кооперативи виробників створюються для збільшення трудових доходів ремісників, кустарів, фермерів, або ж осіб, що надають соціально-побутові, культурні та інтелектуальні послуги. Натомість кооперативи споживачів призначені лише для економії членами власних коштів під час купівлі споживчих товарів, житла, послуг тощо. Поряд із цими існує група кооперативів змішаного типу. Вони здатні одночасно виконувати функції з виробництва, переробки чи заготівлі продукції, а також функції

споживчих товариств. Їх називають по-різному – змішані, універсальні, інтегральні, багатопрофільні тощо. Класифікація кооперативів за видами здійснюється за такими ознаками: за соціальним складом членів (робітничі, селянські, студентські, шкільні та ін.); за національною (етнічною) або конфесійною приналежністю (кооперативи українців, поляків, євреїв, православних, католиків, мусульман тощо); за галузями економіки, в яких вони працюють (промислові, сільськогосподарські, фінансові, торговельні, транспортні та ін.); за метою та основними функціями (споживчі, кредитні, виробничі, збутові, страхові, закупівельні, житлові та ін.); відповідно до територіальних меж, в яких вони знаходяться: кооперація полтавська, волинська, кримська, українська, російська, французька, європейська, південноамериканська та ін. [12, с. 26].

Список використаних джерел:

1. Туган-Барановский М. И. Экономическая природа кооперативов и их классификация. Курсы по кооперации. Издание под редакцией А. А.Мануилова. Т. 1. М. : Тип. Т-ва И. Н. Кушнерев и К, 1912. С. 1–38.

2. Ушкаренко Ю. В. Актуальні питання наукової класифікації сільськогосподарських кооперативів. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2010_17/ushkarenko.pdf.

3. Балабанов М. Общие учения о кооперации. М.-Л. : Госиздат, 1928. 368 с.

4. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. К. : Логос, 1999. 256 с.

5. Горбонос Ф. В. Кооперація: методологічні і методичні основи. Львів : Львівський державний аграрний університет, 2003. 264 с.

6. Павленчик Н. Ф. Критерії поділу сільськогосподарських кооперативів на види. Вісник ЛДАУ: Економіка АПК. 1999. №5. С. 68–71.

7. ICA Structure. URL: http://www.ica.coop/ica/structure.html.

8. Закон України «Про кооперацію». URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1087-15

9. Закон України «Про споживчу кооперацію». URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2265-12

10. Закон України «Про кредитні спілки». URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2908-14

11. Бабенко С. Г., Гелей С. Д. , Гончарук Я. А. Історія кооперативного руху : підручник для студентів кооперативних вузів. Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1995. 410 с.

Секція 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

ЛОГІНОВА М.В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро
ДЗЕРКАЛЬ М.О.
здобувач вищої освіти першого, (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро

Однією з особливостей умов праці на момент сьогодення, є дистанційна та надомна робота. Такі умови праці стали невід'ємними у зв'язку з глобальними проблемами, такими як пандемія, а згодом воєнний стан. Також зростання популярності дистанційної та надомної роботи спричинено швидким розвитком технологій, які дозволяють виконувати роботу без необхідності перебування на робочому місці. У зв'язку з цим виникла необхідність правового регулювання оплати праці та робочого часу.

Кодекс законів про працю України в своєму змісті тлумачить поняття дистанційної та надомної роботи. Дистанційна робота - це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Також закон зазначає, що працівник самостійно визначає місце роботи та роботодавець не забезпечує безпечних та нешкідливих місць роботи. Щодо надомної роботи, це форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що характеризуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів (основних виробничих і невиробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але поза виробничими чи робочими приміщеннями роботодавця.

Основною відмінністю між цими видами праці, є незмінністю вказаного робочого місця при надомній роботі [1].

У контексті активного розвитку цифрових технологій та трансформації ринку праці, дистанційна робота стала важливою формою трудової діяльності. Одним із перших міжнародних документів, який окреслив засади правового регулювання дистанційної роботи, є Рамкова угода про дистанційну роботу, укладена 16 липня 2002 року європейськими соціальними партнерами. Ця угода стала знаковим кроком у сфері трудового права на рівні Європейського Союзу. Документ встановлює низку ключових принципів, таких як добровільність договору, рівність прав працівників які працюють дистанційно та які працюють на території підприємства, захист персональних даних, право працівника на приватність, а також обладнання та витрати, цей принцип з'ясовує питання забезпечення працівника технікою і покривання витрат, пов'язаних з її використанням.[2].

Варто відзначити, що в Україні ринок дистанційної праці розвивається повільніше, ніж у країнах Європейського Союзу. Така ситуація обумовлена низкою чинників. Серед основних причин можна виділити: недосконаліть правової бази, яка регулює дистанційну зайнятість; невідповідність національного законодавства міжнародним трудовим стандартам; низький рівень обізнаності як серед населення, так і серед роботодавців щодо переваг та можливостей віддаленої роботи.

Серед інших факторів слід зазначити труднощі, з якими стикаються українські працівники на міжнародному ринку, складність правового регулювання транснаціональних трудових відносин, загострення економічної нерівності між країнами, а також недовіру до діяльності онлайн-агентств, що часто функціонують поза межами правового поля. Додаткові виклики створюють ризики, пов'язані з недобросовісною поведінкою окремих роботодавців і працівників, а також проблеми захисту даних та результатів дистанційної роботи через загрози з боку шкідливого програмного забезпечення, хакерських атак і шахрайства.[3, с. 137].

Під час укладання трудового договору неминуче постає питання щодо його терміну. У трудовому праві на першому місці стоїть укладання договорів на невизначений строк. Строкові трудові договори укладаються, коли для цього є певні підстави: характер праці, умови її виконання, інтереси працівника та інші випадки, визначені законодавством, тобто є причини, через які неможливо встановити трудові відносини на невизначений строк.[4,с.244].

В умовах воєнного стану збільшилась потреба та кількість укладання строкових договорів. Причиною цього посприяло внутрішнє

переміщення осіб в інші області України, з областей активних бойових дій, окупованих територій, або виїзд за кордони України, велика кількість людей втратила працездатність. З метою забезпечення виконання роботи, унеможливлення втрати кадрів та дефіциту робочої сили, роботодавці можуть укладати з працівниками строкові трудові договори. У таких умовах частою практикою стало укладення трудових договорів про дистанційну роботу на певний строк, у зв'язку з підставами, пов'язаними з війною[4,с.245].

Також, варто зазначити, що воєнний стан додав свої корективи до норм робочого часу під час дистанційної роботи. За договором про дистанційну роботу працівник на власний розсуд може розподіляти свій робочий час, але під час дії воєнного стану час початку роботи та закінчення визначається роботодавцем. В цей час законодавець збільшив норму скороченого та нормального робочого часу[4,с.245].

Необхідним для розгляду є той факт, що воєнний стан впроваджує непередбачувані обставини, які призводять до певних обмежень звичайного функціонування роботи суспільства. В такому випадку дистанційна робота дозволяє безперервно підтримувати бізнес та економіку країни. Головними аспектами забезпечення дистанційної роботи та працездатності суспільства під час воєнного стану, є по-перше забезпечення безпеки працівників, оскільки загроза для життя та здоров'я осіб наявна і зростає, іншим головним аспектом є комунікація та співпраця, забезпечення стабільного зв'язку, адаптивність [5,с.702].

Аналізуючи норми трудового законодавства, бачимо необхідність адаптації правових норм до нових викликів, з якими стикається суспільство. Законодавство поступово адаптується до нових реалій, проте залишаються питання, які потребують подальшого врегулювання. Узагальнюючи вищенаведене, варто вказати стрімкий та прогресивний розвиток дистанційної та надомної роботи. Під час дії воєнного стану для збереження трудових відносин, дистанційна робота набула особливого значення. Дистанційна робота є важливим елементом сучасного ринку праці в Україні. Зокрема, необхідно розробити механізми контролю за умовами праці на віддалених робочих місцях, чітко визначити відповідальність сторін за забезпечення та обслуговування обладнання, а також гармонізувати національне законодавство з міжнародними стандартами.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю: Кодекс України від 10.12.1971. № 4170-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv#top (дата звернення: 11.04.2025).

2. Москаленко В.П. До питання про правове регулювання надомної та дистанційної роботи. *Міжнародний університет бізнесу і права. Науковий юридичний журнал. Правові новели*. Херсон, 2022. С.64-70

3. Таран І.О., Васечко Л.О. Правове регулювання дистанційної роботи в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Ужгород, 2022. С. 134-138

4. Мельничук О.Ф, Мельничук М.О., Павліченко І.М. Правове регулювання та особливості застосування дистанційної роботи в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Ужгород, 2022. С. 242-247

5. Розумний Ю.В, Логінова М.В. Правове регулювання дистанційної роботи в Україні. Current challenges of science and education. Berlin,2024 P.700-703

ПРО ПРАВОВИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ

ПУНДОР Ю.О.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Мета цієї наукової роботи полягає в приверненні уваги до актуальних напрямків діяльності органів державної влади у сфері реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (далі — СНПК), та надання репарацій постраждалим і членам їхніх сімей.

З початку повномасштабного вторгнення рф на територію України Офісом Генерального прокурора станом на 1 квітня 2025 року було зафіксовано 349 фактів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (далі по тексту – СНПК). Серед постраждалих 225 жінок та 124 чоловіки, з них 19 неповнолітніх (18 дівчат та 1 хлопець) [1].

Робоче визначення СНПК, котре використовується у соціально-правовій площині тлумачиться наступним чином**:** інциденти або випадки сексуального насильства щодо жінок, чоловіків, дівчат чи хлопців, незалежно від сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності, що відбуваються в умовах конфлікту або в постконфліктний період, які мають прямий чи опосередкований

зв'язок із самим конфліктом або відбуваються в інших ситуаціях, наприклад, в контексті політичних репресій.

Принагідно зазначимо визначення ООН поняття СНПК для практичного використання. Останнє стосується зґвалтування, сексуального рабства, примусової проституції, примусової вагітності, примусового аборту, примусової стерилізації, примусового шлюбу та будь-якої іншої форми сексуального насильства порівнянної тяжкості, скоєного проти жінок, чоловіків, дівчат або

хлопчиків, яке прямо чи опосередковано пов'язане з конфліктом.

Однозначно важливим питанням, окрім індивідуальної кримінальної відповідальності злочинця, залишається необхідність надання репарацій постраждалим від СНПК та членам їхніх сімей.

Для цього Україна повинна розробити нормативно-правову базу, щоб забезпечувати захист їхніх прав та інтересів. Нормативно-правова рамка має містити в собі актуальні зміни до законодавства у сфері кримінального та кримінального процесуального законодавства, закони та підзаконні акти, що визначатимуть поняття постраждалого/-ї від СНПК та членів їхніх сімей, процедури залучення коштів та сервісів, а також підстав для надання репарацій та інше.

20 лютого 2024 року на виконання Меморандуму між Офісом Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, Урядовим уповноваженим з питань ґендерної політики та Глобальним фондом тих, хто пережили насильство, в Україні впровадився Пілотний проект із надання невідкладних репарацій постраждалим від сексуального насильства (СНПК), пов'язаного з агресією російської федерації проти України.

Пілотний проект передбачає розробку і впровадження системи надання невідкладних проміжних компенсацій та інших репараційних заходів, постраждалим СНПК, з урахуванням конфіденційності інформації та постраждалоорієнтованого підходу [2].

Проектна менеджерка в Україні Глобального фонду тих, хто пережив насильство, Олена Маслова представила ключові цілі цього проекту. До них належать: надати невідкладне проміжне відшкодування тим, хто пережив СНПК; створити модель, яка може бути використана для розробки повноцінної національної програми репарацій для постраждалих від СНПК та інших осіб, які постраждали від збройної агресії рф. В рамках першої фази пілотного проекту ідентифіковано 500 постраждалих від СНПК, виплачено проміжну компенсацію в розмірі 3,000 EUR кожній постраждалій особі, перенаправлено до інших сервісів.

Проміжні та повноцінні репарації спрямовані на подолання пережитої травми. В рамках цього пілотного проекту особи, які

постраждали від тяжких форм сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, починаючи з 20 лютого 2014 року мають право на проміжну компенсацію. Постраждалими також вважаються діти, які народилися внаслідок сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Пілотний проект не розповсюджується на військовополонених, оскільки уряд України має інші засоби правового захисту для їхньої підтримки.

Докази, щоб мати право на на проміжні компенсації не потрібні. Однак у разі наявності можна надати будь-яку документацію, інформацію про свідків тощо. Така інформація буде врахована при вирішенні питання про надання проміжної компенсації.

Рішення про виплату ухвалюються Комітетом з питань ідентифікації (до складу входять двоє постраждалих, двоє представників Громадських організацій, двоє представників Уряду, представник Global Survivors Fund, що фінансується урядами різних країн.

Рішення про виплату репарацій приймається за результатом верифікації кейсів. Базується на презумпції, що свідченням, наданим заявником/цею, загалом слід довіряти як правдивим. Ймовірність того, що особа перебувала в місці, де, як стверджується, мали місце факти, про які йдеться в заяві. Описані факти є послідовними і відповідають загальному розумінню ситуації, що відбувалася в описуваний час і в описуваному місці. Оцінка невідповідностей - процес перевірки ґрунтується на принципі, згідно з яким розбіжності у свідченнях заявника є прийнятними, якщо вони не переважають над загальною цінністю свідчень. У разі відмови, заявник/ця мають право подати оскарження до Апеляційного Комітету.

Зокрема, враховуючи результати виконання цього Пілотного проекту, 18 червня 2025 року набере чинності Закон України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» від 20 листопада 2024 року № 4067-IX [3].

Відповідно до пункту 6 частини 1 статті 1 згаданого закону сексуальне насильство, пов'язане із збройною агресією Російської Федерації проти України, - сексуальне насильство, скоєне проти будь-якої особи у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України починаючи з 20 лютого 2014 року, включаючи зґвалтування, примусову вагітність, примусову стерилізацію, примусовий аборт, примушування до зайняття проституцією, сексуальну експлуатацію, примушування до статевого акту з третьою особою, примушування до споглядання статевого акту, сексуальне рабство, торгівлю людьми з

метою сексуальної експлуатації, примусове обрізання, примусову кастрацію, каліцтво або вчинення насильницьких дій над статевими органами, примусове оголення сексуального характеру, будь-яку іншу форму сексуального насильства, а також погрози та спроби його вчинення.

Рішення про визнання або про відмову у визнанні особи такою, що постраждала від СНПК прийматиме Комісія з розгляду питань, пов'язаних з визнанням особи постраждалою від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, - (надалі Комісія).

Заява про визнання особи постраждалою подається заявником до Комісії у письмовій формі. Зміст і форма заяви про визнання особи постраждалою, перелік документів, що додаються до заяви, та порядок її подання визначаються Кабінетом Міністрів України. Відповідні підзаконні акти станом на сьогодні ще в процесі напрацювання. Проте на порталі Дія є послуга щодо надіслання заяви до міжнародного Реєстру збитків про репарації (компенсацію) щодо актів сексуального насильства, отриманих внаслідок міжнародно-протиправних дій Російської Федерації в Україні або проти України, починаючи з 24 лютого 2022 року.

Згідно з законом обов'язковою складовою процедури визнання особи постраждалою є проведення співбесіди з особою, стосовно якої розглядається питання про визнання її постраждалою. У разі звернення особи, яка є потерпілою у кримінальному провадженні щодо порушення законів та звичаїв війни, така особа може бути визнана постраждалою без проведення співбесіди.

Рішення про визнання особи постраждалою приймається Комісією на підставі поданої заявником заяви не пізніше 45 календарних днів з дня її отримання.

Порядок розгляду питань, пов'язаних з визнанням осіб постраждалими, визначається Кабінетом Міністрів України.

Постраждалим особам призначається невідкладна грошова виплата в розмірі, визначеному Урядом.

Порядок призначення і виплати невідкладної грошової виплати постраждалим особам визначається Кабінетом Міністрів України.

Для того, щоб Закон працював коректно та покривав інтереси всіх постраждалих осіб, наразі необхідно напрацювати відповідні підзаконні акти.

Міністерство соціальної політики утворило робочу групу з числа експертів з різних органів виконавчої влади, громадських та міжнародних організацій.

Робоча група, 5 лютого, провела стратегічну сесію, під час якої вдалося напрацювати:

- дорожню карту для постраждалого чи постраждалої, за якою людина проходить весь шлях отримання допомоги;
- механізм звернення;
- послідовність дій для отримання репарацій та повного пакета реабілітації [4].

Підбиваючи підсумки, важливо, щоб запропонований законодавцем порядок виплати репарацій постраждалим від СНПК запрацював на практиці, адже це можливість підтримати потерпілих, притягти до кримінальної відповідальності винуватців, зафіксувати злочини рф.

Список використаних джерел:

1. Забезпечення реалізації права осіб, які постраждали від СНПК, на підтримку та супровід. Асоціація жінок-юристок України Юрфем URL:https://jurfem.com.ua/zabezpechennya-prava-na-pidtrymku-ta-suprovid/ (дата звернення: 29.04.2025).
2. Відбулась презентація стану реалізації Пілотного проекту з надання проміжних невідкладних репарацій постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією рф проти України. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/vidbulas-prezentatsiia-stanu-realizatsii-pilotnoho-proektu-z-nadannia-promizhnykh-nevidkladnykh-reparatsii-postrazhdalym-vid-seksualnoho-nasylstva-poviazanoho-zi-zbroinoiu-ahresiieiu-rf-proty-ukrainy (дата звернення: 29.04.2025).
3. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій : Закон України від 20 листопада 2024 року № 4067-IX : набрання чинності 18.06.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text (дата звернення: 29.04.2025).
4. Мінсоцполітики розробляє комплексну систему надання допомоги постраждалим від СНПК. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minsotspolityky-rozrobliaie-kompleksnu-systemu-nadannia-dopomohy-postrazhdalym-vid-snpk (дата звернення: 29.04.2025).

ЩОДО ТЕНДЕНЦІЙ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАЦІ

ЩЕРБЮК Н.Ю.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Сучасний ринок праці динамічно розвивається і водночас адаптується до нових умов та викликів сьогодення. На нього впливають різноманітні детермінанти, серед яких є соціальні, економічні, правові, технологічні, демографічні та ін. Вини характеризуються численними зворотними зв'язками, а отже між ними існують «численні взаємозалежності та високий ступінь взаємодії» [1, с.17]. З огляду на це, перед законодавцем «постає непросте завдання модернізувати та підвищити ефективність національних норм у сфері праці. Тобто дати суспільству якісні (як з позицій юридичної техніки, так і змісту) правові норми, які б забезпечували надійним захистом» [2, с.192] соціально-економічні права людини, відштовхуючись від міжнародних стандартів трудових прав.

Технології відіграють все більш важливу роль у сучасній економіці. З року в рік ми можемо спостерігати зростання важливості автоматизації, роботизації, цифровізації. У європейській літературі фахівці виділяють наступні складові технологічної детермінанти: технічний прогрес (інновації), прогрес процесів (витіснення робочої сили), прогрес продуктів (створення попиту на робочі місця - інші спеціальності, нові професії) [1, с.18].

І ось, в національному законодавстві, зокрема, в Законі України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» запроваджено нову дефініцію «гіг-спеціаліст» [3], що «мало на меті саме окреслення певної категорії high-level спеціалістів, які з одного боку не бажають перебувати у статусі фізичної особи-підприємця, як форми взаємовідносин, що не відповідає їх фактичному характеру, з іншого боку не бажають перебувати у трудових відносинах, вважаючи себе більш підрядниками (контактерами), ніж найманими працівниками» [4, с. 135-136]. Згідно статті 1 вищезгаданого нормативно-правового акта, гіг-спеціаліст працює на підставі гіг-контракту. Гіг-контракт – це цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту

належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії. Тобто, на дану категорію осіб поширюється соціальне забезпечення. Підтвердженням цього є, зокрема, є положення статті 11 та 29 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», у якій серед тих, хто підлягає страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та страхуванню від нещасного випадку, зазначаються ті, «хто працює на умовах гіг-контракту». Також вони віднесені до числа застрахованих осіб у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні (стаття 11 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»). Хоча привертає увагу той фак, що у статті 4 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» ця категорія осіб не зазначена, як така, що підлягає страхуванню на випадок безробіття.

Як зауважує В.В. Жернаков «трудове право має змінюватися під впливом інноваційних процесів …» [5, с.48], а ці зміни відображаються на тенденціях розвитку правового регулювання відносин, пов'язаних з використанням праці. Стаття 2 Кодексу законів про працю України підкреслює, що працівники мають право на « … на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби або реабілітації, повної або часткової втрати працездатності, на матеріальну допомогу в разі безробіття…» [6]. Окремі з вищеперерахованих прав нині поширюються і на тих осіб, які працюють на підставі цивільно-правових договорів, зокрема на підставі гіг-контракту. З огляду на це, вважаємо, що однією із тенденцій правового регулювання відносин, пов'язаних із застосування праці є «уніфікація правового регулювання несамостійної праці незалежно від сфери її застосування»[7, с. 64]. І вона «має свої конкретні прояви, які можуть бути зведені до двох груп: по-перше, спостерігається стирання межі між різними галузями приватного права, взаємне проникнення загальних приватно-правових методів у структуру всіх галузей приватного права, зокрема і у сферу правового регулювання праці; по-друге, розширення сфери дії трудового права на основі поширення загальних принципів правового регулювання праці на всі види несамостійної праці» [7, с.64]. І відбувається це, на наше переконання, в силу «специфіки трудового права, яке за своєю природою належить до соціального, спрямованого на захист основних соціальних прав» людини [8, с. 67].

Таким чином, сучасний розвиток держави передбачає посилення державних гарантій у сфері соціально-економічних прав і свобод, а також забезпечення гідних умов праці у суспільстві із врахуванням сучасних реалій. Трудове право виступає основним механізмом

реалізації політики держави у сфері праці. Саме на основі розвитку трудового права відбувається удосконалення механізмів законодавчого забезпечення і захисту соціально-економічних прав.

Список використаних джерел:

1. Anna Dziurny TENDENCJE ROZWOJOWE NA RYNKU PRACY W POLSCE Z UWZGLĘDNIENIEM NOWYCH UWARUNKOWAŃ PRAWNYCH. *International Journal of Legal Studies.* № 2(10). 2021. P. 13-26.

2. Юшко А. М. Тенденції розвитку трудового законодавства в Україні / *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах* зб. наук. пр. за матеріалами II Круглого столу, 17 травня 2019 року – Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 189-192.URL: http://openarchive.nure.ua/handle/document/13098 (дата звернення: 08.04.2025р.).

3. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#n208 (дата звернення: 08.04.2025р.).

4. Тарасюк С.М. Особливості застосування гіг-контрактів резидентами правового режиму Дія Сіті. *Юридичний вісник.* №2 (63). 2022. С. 133-142.

5. Жернаков В.В. Предмет трудового права та сфера дії законодавства про працю України: теоретичні проблеми і тенденції/ Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення: зб. наук. пр. до 80-річчя проф. Р.І. Кондратьєва. Хмельницький. Вид-во Хмельницького ун-ту упр. та права. 2007. С.44-48.

6. Кодекс законів про працю України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 13.04.2025р.).

7. Ярошенко М.О. Сфера дії трудового права України. Нове законодавство України та питання його застосування: тези доп. та наук. повідом. у часників наук. конф. Молодих учених та здобувачів (м.Харків, 26-27 грудня 2003р.). Х., Нац. юр. акад. України ім. Я. Мудрого, 2004. С.63-65.

8. Пономаренко О., Гоц-Яковлєва О. Конвергенція цивільного і трудового права у сфері договірного регулювання відносин, у яких людина реалізує право на працю. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права.* №2. 2024. С.65-69.

ПІДТВЕРДЖЕННЯ СТРАХОВОГО СТАЖУ ВПО: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

ЩЕРБЮК Н.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк
ПАЦЮК О.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

В умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України мільйони громадян були змушені покинути свої домівки, ставши внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Одним із ключових питань, що постають перед ними, є підтвердження страхового стажу, необхідного для отримання пенсійних та інших соціальних виплат.

Починаючи з 1 січня 2004 року інформація про трудову діяльність особи міститься в базі даних системи персоніфікованого обліку застрахованих осіб, якою володіють органи Пенсійного фонду України. Тож стаж, набутий з цього часу, усім громадянам зарахується за даними персоніфікованого обліку виходячи з суми сплачених внесків.

До 1 січня 2004 року згідно із Порядком підтвердження наявного стажу роботи для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1993 р. №637 (далі – Порядок), основним документом, що підтверджує стаж роботи за період до впровадження персоніфікованого обліку у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування є трудова книжка.

Згідно з Порядком, трудовий стаж за відсутності трудової книжки або записів у ній, встановлюється на підставі інших документів, виданих за місцем роботи, служби, навчання, а також архівними установами, зокрема:

– довідок, виписок із наказів, особових рахунків і відомостей на видачу заробітної плати;

– письмових трудових договорів та угод з відмітками про їх виконання;

– членських квитків профспілок (підтверджуються періоди роботи лише за той час, за який є відмітки про сплату членських внесків).

Отримати ці документи можна шляхом звернення до підприємств, установ, організацій, в яких особа працювала. У разі припинення їх діяльності – до правонаступників або архіву, до якого було передано документацію [1].

Згідно пункту 17 цього Порядку, за відсутності документів про наявний стаж роботи та неможливості їх одержання у зв'язку із стихійним лихом, аваріями, катастрофами або іншими надзвичайними ситуаціями стаж роботи, який дає право на пенсію, встановлюється на підставі показань не менше двох свідків, які б знали заявника по спільній з ним роботі на одному підприємстві, в установі, організації (в тому числі колгоспі) або в одній системі.

Відповідно до пункту18 Порядку, за відсутності документів про наявний стаж роботи і неможливості одержання їх внаслідок ліквідації підприємства, установи, організації або відсутності архівних даних з інших причин, стаж роботи установлюється на підставі показань не менше двох свідків, які б знали заявника по спільній з ним роботі на одному підприємстві, в установі, організації (в тому числі колгоспі) або в одній системі і мали документи про свою роботу за час, стосовно якого вони підтверджують роботу заявника. В таки же спосіб підтверджується стаж роботи за відсутності документів у разі, коли підприємства, установи, організації або їх правонаступники розміщуються (розміщувалися) на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, в районі проведення антитерористичної операції або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, а також на територіях територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають/перебували в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), а також у разі, коли майно (документи) підприємств, установ, організацій або їх правонаступників (незалежно від місця їх реєстрації на території України) розташоване на території України та/або пошкоджене чи знищене внаслідок воєнних (бойових) дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації проти України, за умови документального підтвердження пошкодження чи знищення майна (документів) [2].

Для того, щоб підтвердити стаж роботи ВПО до 1 січня 2004 року, потрібно:

- звернутись до територіального центру Пенсійного фонду України за новим місцем проживання;
- подати документи для підтвердження стажу роботи підписані посадовою особою та засвідчені печаткою (за наявності).

У тих випадках, коли періоди роботи зараховуються до стажу роботи на підставі показань свідків, один із яких свідчить про роботу

заявника за більший період, ніж інші, встановленим вважається період, який підтверджений двома або більше свідками [2].

Аналіз чинного законодавства показав, що існує ряд способів підтвердження страхового стажу, включаючи використання трудової книжки, даних з реєстру застрахованих осіб, довідок з місця роботи та інших документів. Однак, на практиці, ВПО часто стикаються з труднощами у зборі необхідних документів, особливо у випадках, коли підприємства, де вони працювали, знаходяться на тимчасово окупованих територіях або були знищені внаслідок бойових дій.

Прикро, але частина громадян нашої держави проживала чи проживає на окупованій території. Основний закон нашої держави визначає, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Питання окупованих територій сформульовані у практиці Міжнародного суду ООН як «намібійські винятки». Зокрема, у Консультативному висновку Міжнародного суду ООН від 21червня 1971 року «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії» (пункт 125) зазначено, що держави – члени ООН зобов'язані визнавати незаконність і недійсність триваючої присутності Південної Африки в Намібії, але «у той час як офіційні дії, вчинені урядом Південної Африки від імені або щодо Намібії після припинення дії мандата є незаконними і недійсними, ця недійсність не може бути застосовна до таких дій як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів». Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) своєю практикою, що склалась, також підтвердив цей факт. Так, у справі «Мозер проти Республіки Молдови та Росії»[3] наголосив, що «першочерговим завданням для прав, передбачених Конвенцією, завжди має бути їх ефективна захищеність на території всіх Договірних Сторін, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої Договірної Сторони (тобто є окупованою)» (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016, §142 [4, с. 350-351].

З метою гарантування прав жителів тимчасово окупованих територій в Україні були прийняті Закони України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та інші.

Також в нашій державі склалася практика розгляду справ із застосуванням «намібійських винятків», наприклад, Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду у справі № 367/2656/20

від 15.09.2021 року [5], Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду у справі № 0440/6809/18 від 31.03.2021 року [6].

Підсумовуючи вище викладений матеріал, можна сказати, що процес підтвердження страхового стажу для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні в нинішніх умовах є складним, багатогранним та контроверсійним.

Список використаних джерел:

1. Як підтвердити стаж внутрішньо переміщеній особі, якщо втрачено трудову книжку? Головне управління Пенсійного фонду України у Закарпатській області. URL: https://www.pfu.gov.ua/zk/714096-yak-pidtverdyty-stazh-vnutrishno-peremishhenij-osobi-yakshho-vtracheno-trudovu-knyzhku/ (дата звернення: 19.03.2025)
2. Порядок підтвердження наявного стажу роботи для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній. Постанова КМУ від 12 серпня 1993 р. № 637. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-93-%D0%BF#Text (дата звернення: 19.03.2025)
3. CASE OF MOZER v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND RUSSIA. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-161055%22]} (дата звернення: 29.03.2025)
4. Калинюк С.С. Єдність правового простору: національні та міжнародні засади. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2022. Серія ПРАВО. Випуск 71. С.348-354. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/60.pdf (дата звернення: 29.03.2025)
5. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду у справі № 367/2656/20 від 15.09.2021 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99648098 (дата звернення: 27.04.2025)
6. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду у справі № 0440/6809/18 від 31.03.2021 року URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95917830 (дата звернення: 27.04.2025)

СЕКЦІЯ 6. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

ПРАВОВІ ТА ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

АНІЩУК В.В.
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Луцький національний технічний університет
м.Луцьк

Процеси цифровізації, що охоплюють усі сфери суспільного життя, призводять до безпрецедентного зростання обсягів обробки та передачі персональних даних. Це, своєю чергою, актуалізує проблему їх правового та технічного захисту. Недосконаліть існуючих механізмів забезпечення інформаційної безпеки, складність регулювання кіберпростору та швидкий розвиток технологій створюють нові виклики для гарантування права особи на приватність. У сучасних умовах важливо не лише вдосконалювати законодавчу базу, а й упроваджувати ефективні технічні рішення для захисту персональних даних. Мета даного дослідження – комплексний аналіз правових і технічних аспектів захисту персональної інформації в контексті цифровізації суспільства.

Персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [1]. Відомо, що чим легший доступ в мережу, тим гіршою є її інформаційна безпека. Користувач може навіть не дізнатися, що його дані були скопійовані, змінені або навіть зіпсовані [2].

В Україні питання захисту персональних даних регулюється низкою нормативно-правових актів. Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року є ключовим нормативним актом, що регулює обробку персональних даних в Україні. Він визначає права та обов'язки суб'єктів і контролерів даних, процедури збору, зберігання, використання та розповсюдження персональних даних, а також вимоги до їх захисту. Закон також передбачає адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства у сфері захисту персональних даних. Конституція України у статті 32 гарантує право на недоторканність приватного життя, захист особистої та сімейної таємниці, а також забороняє збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації без згоди особи. Цивільний кодекс України у статтях 301 та 302 визначає право особи на захист своєї особистої інформації та передбачає право на

ознайомлення з інформацією про себе, яка збирається іншими особами. Кримінальний кодекс України у статті 182 встановлює кримінальну відповідальність за незаконний збір, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року визначає правові основи інформаційних відносин і захисту інформації в Україні. Закон встановлює права на доступ до інформації, її захист, а також порядок доступу до персональних даних. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року регулює питання доступу до публічної інформації, яка знаходиться у володінні органів державної влади та місцевого самоврядування. При цьому, закон передбачає захист персональних даних, які можуть міститися в публічних реєстрах. Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року регулює надання електронних довірчих послуг, включаючи електронний підпис і електронну ідентифікацію, які мають важливе значення для захисту персональних даних в електронному середовищі. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 920-р «Про схвалення Концепції розвитку кібербезпеки України» визначає стратегію розвитку кібербезпеки в Україні, включаючи захист персональних даних від кіберзагроз. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 616 «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних» встановлює порядок здійснення державного контролю за додержанням законодавства у сфері захисту персональних даних. Ці нормативні акти разом утворюють основу для захисту персональних даних в Україні, регулюючи як права суб'єктів даних, так і обов'язки осіб, що обробляють ці дані.

Актуальною на наш погляд, в умовах сьогодення є проблема безпеки персональних даних при використанні інтернет-банкінгу. Користувачам слід частіше змінювати паролі до застосунків банку, не повідомляти його нікому, не переходити ні за якими посиланнями, якщо їх надіслав не офіційний представник банку, а також утримуватися від прив'язування банківських карт до різних застосунків. Проте, й самі банківські установи інколи збирають надлишкову інформацію про клієнта. Ще однією площиною кіберпростору, яка вимагає забезпечення безпеки персональних даних є різноманітні реєстри та бази даних. На нашу думку, вони повинні мати досконалу систему захисту від зовнішнього втручання, яка складається із кількох етапів, лише так вони можуть гарантувати інформаційну безпеку та уникати несанкціонових втручань, і як наслідок – витоку інформації.

Забезпечення безпеки особистості – досить актуальне завдання для держави й суспільства. Це завдання загострюється у зв'язку із

внутрішніми та зовнішніми обставинами [3]. В умовах сьогодення, питання забезпечення схоронності персональних даних в кіберпросторі постає досить гостро, в тому числі внаслідок Російської агресії проти України. В зв'язку із цим, не рекомендовано відвідувати будь-які інтернет-ресурси країни-агресора, а також не користуватися застосунками вказаного вище розробника, адже агресія РФ проявляється не лише у яскраво виражених воєнних діях на території України, а й у значних кібератаках.

Потрібно стежити за своїми персональними даними і дотримуватися певних правил при користуванні мережею Інтернет: уважно вивчати угоди про обробку персональних даних на сайтах, якими користуєтеся; не довіряти важливу інформацію сайтам, які не містять угоди про обробку персональних даних; не прив'язувати банківську карту до платіжної системи сайту при користуванні послугами електронної комерції; обов'язково звертатися до відповідних контролюючих органів при виявленні порушень законодавства в сфері захисту персональних даних [4].

Крім вказаного вище, вважаємо, що необхідно повністю виключити використання безоплатного, незахищеного паролем Wi-Fi, оскільки є великі ризики несанкціонованого втручання у ваш пристрій, що може мати дуже негативні наслідки, починаючи з зараження вашого пристрою різноманітними вірусами і закінчуючи викраденням ваших даних, розповсюдженням конфіденційної інформації тощо. Також, на усіх можливих ресурсах, де ви реєструєтесь, слід встановлювати надійні паролі, використовувати двофакторну автентифікацію, бути уважними при наданні своїх персональних даних, не відкривати сумнівних повідомлень та не переходити за підозрілими посиланнями, використовувати надійне антивірусне забезпечення, створювати резервні копії даних.

Захист персональних даних вимагає комплексного підходу, який охоплює як технічні, так і організаційні заходи. До основних шляхів забезпечення захисту персональних даних можна віднести:

1. Технічні заходи: шифрування (використання криптографічних алгоритмів для захисту даних під час їх передачі та зберігання, що робить їх недоступними для сторонніх осіб у разі перехоплення); аутентифікація та авторизація (впровадження системи багатофакторної аутентифікації (MFA) для забезпечення доступу до даних лише уповноваженим користувачам. Авторизація визначає, які дії можуть виконувати користувачі з даними); захист мережі (використання міжмережевих екранів (фаєрволів), системи виявлення та запобігання вторгненням (IDS/IPS), а також VPN для захисту мережевих комунікацій); моніторинг і аудит (впровадження систем моніторингу для

відстеження підозрілої активності та проведення регулярних аудитів безпеки для виявлення та усунення потенційних вразливостей); резервне копіювання (регулярне створення резервних копій даних, щоб забезпечити їх збереження у випадку атаки, збою чи втрати інформації).

2. Організаційні заходи: політики безпеки (розробка та впровадження внутрішніх політик захисту персональних даних, які включають правила поводження з даними, інструкції щодо зберігання та обробки, а також процедури у разі витоку інформації); навчання персоналу (проведення регулярного навчання для працівників щодо важливості захисту персональних даних і методів запобігання витокам, зокрема через соціальну інженерію та фішингові атаки); контроль доступу (обмеження доступу до персональних даних тільки тим працівникам, які мають відповідні повноваження, а також регулярний перегляд і оновлення прав доступу); відповідність законодавству (забезпечення дотримання міжнародних та національних стандартів і норм захисту персональних даних (наприклад, GDPR у Європейському Союзі) для мінімізації правових ризиків); управління ризиками (виявлення, оцінка та управління ризиками, пов'язаними з обробкою персональних даних, з метою зниження ймовірності витоку або втрати даних).

3. Етичні та правові заходи: прозорість (забезпечення прозорості в обробці персональних даних, щоб користувачі знали, які дані збираються, з якою метою і як вони будуть використовуватися); згода користувача (отримання чіткої і однозначної згоди від користувачів на обробку їхніх даних, з можливістю відкликання цієї згоди в будь-який момент); право на забуття (забезпечення права користувачів на видалення їхніх даних з бази, якщо ці дані більше не потрібні для обробки або користувач відкликав свою згоду); оцінка впливу на приватність (проведення оцінки впливу на приватність при впровадженні нових технологій або зміні процесів обробки даних).

Застосування цих заходів у комплексі може значно підвищити рівень захисту персональних даних і допомогти мінімізувати ризики витоку або несанкціонованого доступу.

Таким чином, вживаючи самостійно ряд заходів для забезпечення безпеки ваших персональних даних у кіберпросторі, ви тим самим забезпечуєте безпеку своєї особистості, фінансів та репутації від неправомірних посягань на скільки це можливо.

Список використаних джерел:

1. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

2. Землянська О. В., Праховнік Н. А., Ковтун А. І., Ковтун М. А. Безпека в Інтернеті та захист персональних даних. *Збірник Всеукраїнської науково-практичної конференція «Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика»*, 28.04.2022. Полтава, 2022. С. 62-64.

3. Зелений Б. Р. Безпека особистості в умовах глобалізації. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика : збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці*. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 165-168.

4. Воловик, Б. П., М. А. Томчук. Безпека персональних даних в мережі інтернет. *Матеріали науково-практичної конференції «Якість і безпека. Сучасні реалії»,* ВНТУ, 2019. С. 11-13.

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

ГАНИЧ О.А.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»
м. Дрогобич

Від стану захищеності національної безпеки держави залежить добробут її народу, недоторканність суверенітету і цілісність території. Однак, сьогоднішнє військове протистояння діям країни-агресора буде недостатнім без розробки механізму протидії війні ще й гібридній.

В умовах воєнного стану посилення національної безпеки не обмежується нарощуванням обороноздатності. Потужний дієвий правовий механізм забезпечення інформаційної безпеки, як частини національної, протидії спеціальним інформаційно-психологічним операціям (далі – ІПСО).

Потреба зміцнення національної безпеки особлива назріла протягом останніх років, коли держава має реагувати на посягання через створення і зміцнення комплексу організаційно-правових заходів.

Дослідження стану захищеності національних інтересів та безпеки набуло особливої потреби дослідження, не тільки через протистояння російської агресії, а також задля поглиблення міжнародного співробітництва України та наближення до Європейської Спільноти.

Держава, яка розпочала гібридну війну, досягає мети внутрішньої нестабільності іншої держави, роблячи пріоритетом невійськові засоби,

такі як інформаційні атаки і операції впливу в поєднанні з економічним тиском, підтримкою місцевих опозиційних груп, дезінформацією і злочинною діяльністю [1, с.30].

Спостерігалась тенденція наукового обґрунтування рішучої ролі міжнародної спільноти та міжнародного публічного права як одного з основних інструментів стримування посягань на суверенітет нашої держави. Однак, після повномасштабного вторгнення росії в Україну дієвість міжнародних інституцій щодо збереження миру не виглядає вирішальною. Практика свідчить, що НАТО як політично-військовий альянс, в умовах непередбачуваних змін сучасного безпекового середовища займає позицію консультанта.

Війна в Україні виявила неефективність низки міжнародних організацій та їхніх структурних підрозділів (зокрема, РБ ООН, Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, ЮНІСЕФ, ОБСЄ, МАГАТЕ та ін.), які не змогли ані вирішувати складні питання щодо забезпечення безпеки і миру, ані оперативно зорієнтуватися в міжнародному безпековому середовищі [2]. Міжнародний суд ООН виніс суперечливе рішення щодо визнання факту фінансування росією бойовиків на Донбасі з 2014 року та перебування російських військ на окупованих територіях. Крім того, моніторингова місія ОБСЄ не мала серйозних наслідків для успішного вирішення конфлікту. Тривала гібридна війна, в тому числі її інформаційна складова (інформаційна війна) вийшли за межі України, оскільки так звані «прихильники руського миру» є серед політиків і політичних партій країн ЄС.

Слушною є думка про те, що після війни в Україні, у світі сформується низка нових воєнних та/або політичних альянсів, які будуть меншими за розмірами, але більш гнучкими і зможуть запропонувати своїм членам ефективніші гарантії безпеки [2]. Російська агресія стала підґрунтям до напрацювання нового правового арсеналу, як міжнародного, так і національного.

Україна історично протягом тривалого часу піддавалася практично безперервним впливам безлічі внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки. Одним з чинників загроз національної безпеки є політична конфронтація в середині держави і розколи в суспільстві. Розбіжності між політичними рухами можуть спричинити перешкоджання в ухваленні важливих законів, проведенні реформ, ускладнити мобілізацію ресурсів для оборони країни. Політична конфронтація – це слабкі місця, в які влучно цілиться ворог і використовує для інформаційних війн та ІПСО. А це в кінцевому результаті може призвести до загальної системної нестабільності в країні і послаблення обороноздатності.

Закон України «Про основи національного спротиву» [3] має на меті підвищення ефективності військового протистояння на місцевому

рівні. Питання протидії гібридним проявам не підіймається. У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» [4] також намає визначення дослідженої категорії. Закон України «Про оборону України» [5] частково розкриває зміст і складові цього поняття. Цей нормативний акт посилається на застосування різних видів озброєного насильства та нетрадиційних методів для досягнення політичних цілей. Закон України «Про Збройні Сили України» [6] покладає певні повноваження на ЗСУ щодо протистоянню різних видів насильства (озброєного та не озброєного), які слугують агресору для досягнення політичних, економічних та соціальних цілей.

Гібридна війна опиняється за межами міжнародного права, через складність її виявлення. Як правило, складовими гібридних війн є інформаційний, психологічний, економічний, політичний вплив. Військова агресія також можлива в поєднанні з переліченими важелями. Саме тому постала потреба правової регламентації протидії гібридній війні, як засобу забезпечення національної безпеки на різних рівнях і у різних сферах публічного управління. Всі реформи, що проводяться в нашій державі мають відбуватись з урахуванням викликів сьогодення і вирішенням вразливих питань для українського суспільства, бо гібридна війна офіційно не оголошується, її прояви розпочинались задовго до повномасштабного вторгнення та, ймовірно, до часткової окупації Донбасу та Криму у 2014 році.

Слід погодитись з думкою, що важливо помістити заходи гібридної війни в існуючі законодавчі рамки [1, с.32]. При чому, має бути приділено увагу протидії найактуальнішім викликам національної безпеки. У сфері внутрішньої політики можна виокремити наступні загрози:

1. Дестабілізаційний потенціал корупції, який має прямий влив на підрив економічної стійкості України, авторитет органів публічного управління.
2. Нестабільність (недостатня ефективність) державного механізму. Наразі спостерігається лобіювання власних інтересів правлячих партій, що має руйнівний тиск на стійкість і ефективність публічного механізму управління.
3. Соціальні і ідеологічні розколи в суспільстві. Актуальними темами для розладів серед громадян є мова, віра, армія.
4. Втрата людського (трудового) капіталу, і як результат, недостатнє накопичення бюджету. Через втрату працездатного населення і кадрів відбувається втрата виробництв, ринків, значне скорочення сплати податків, зборів та обов'язкових платежів в загальнодержавні фонди.

Для стабілізації внутрішньополітичної ситуації, як одного з фактору протистояння агресору, а також протидії гібридній війні з

середини, треба зосередитись на законодавчому вдосконаленні:

- інформаційної політики та протидії інформаційним війнам;
- механізму протидії кібератакам;
- системи державного управління та політичних процесах;
- посилені діалогу між владою і громадськістю;
- суспільних процесів та явищ, які дестабілізують обстановку, в тому числі корупційні прояви;
- соціально-економічної політики.

Вищеперелічені напрямки правової регламентації протидії гібридній війні мають бути посилені активною зовнішньою політикою і напрацюванню комалексу норм, які будуть дієвими проти нових викликів, оскільки дії росії напряму впливають і на світову безпеку.

Протистояння гібридній війні – складний і багаторівневий процес, який не можливий без посилення правового механізму і проведення реформ у різних сферах одночасно.

Посилення зовнішньої політики і іміджу України на міжнародній арені – надзвичайно важлива задача сьогодні. На початок 2025 року 28 так званих «безпекових угод» було укладено між Україною та іноземними партнерами. Ці двосторонні угоди вже містять важливі складові, на яких необхідно зосередитись при протидії як воєнним діям, так і окремим складовим гібридних війн.

Так, в Угоді про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії [7] сферою застосування заходів співробітництва є «невійськова безпека». До неї відноситься: захист критичної інфраструктури, співпраця у сфері безпеки та кібербезпеки; інформаційна безпека, боротьба з інформаційними маніпуляціями та пропагандою; співробітництво у сфері боротьби з небезпечною організованою злочинністю. Ці угоди можуть стати фундаментом для напрацювання спільних дій щодо протидії агресії. Існує думка, що безпекові угоди є містком для вступу України в військовий альянс. Слід констатувати, що участь в ЄС та НАТО – один з можливих варіантів стабілізації ситуації, а можливо, й припинення війни.

Список використаних джерел:

1. Бутенко М.П. Міжнародно-правові аспекти протидії гібридній війні / М.П. Бутенко, Б.О. Ворович, А.М. Іващенко, Д.Л. Федянович // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. №2(69). 2020. С.30-34.

2. Резнікова О.О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. URL: https://niss.gov.ua/news/statti/stratehichnyy-

analiz-bezpekovoho-seredovyshcha-ukrayiny (дата звернення 23.04.2025р.)

3. Про основи національного спротиву: Закон України № 1702-IX від 16.07.2021р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text (дата звернення 22.04.2025р.)

4. Про боротьбу з тероризмом: Закон України №638-IV від 20.06.2003р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text (дата звернення 22.04.2025р.)

5. Про оборону України: Закон України № 1932-XII від 06.12.1991р. URL: https://surli.cc/lvmixz (дата звернення 22.04.2025р.)

6. Про Збройні сили України: Закон України № 1934-XII від 06.12.1991р. URL: https://surl.li/mkcufq (дата звернення 20.04.2025р.)

7. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії. URL: https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-88277 (дата звернення 21.04.2025р.)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ КІБЕРБЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

КРИВАЛЬ Р. В.
Курсант 2 курсу факультету підготовки
фахівців для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

У сучасному світі інформаційні технології стали невід'ємною частиною життя кожної людини, бізнесу та державних інституцій. Стрімкий розвиток цифрових технологій приніс не лише численні можливості, але й породив нові виклики та загрози у сфері безпеки. Кібератаки, витоки персональних даних, інтернет-шахрайство, інформаційні війни - усе це становить серйозну небезпеку як для окремих громадян, так і для національної безпеки держави в цілому.

Актуальність забезпечення кібербезпеки суспільства зростає щороку. Сфера кібербезпеки стала одним із пріоритетних напрямів державної політики України, що підтверджується низкою стратегічних документів і нормативно-правових актів. Забезпечення захисту інформаційних ресурсів, виявлення та протидія кіберзагрозам є не тільки завданням спеціалізованих органів, але й однією з ключових функцій Національної поліції України.

Відповідно до положень Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII, Національна поліція України виступає одним із ключових учасників національної системи кібербезпеки, формування якої наразі активно триває з урахуванням світових стандартів у сфері кіберзахисту [1].

Наявність ефективної системи кібербезпеки, починаючи від законодавчого визначення і до практичної реалізації, є фундаментальною умовою для гарантування захисту життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави у цифровому середовищі. Як зазначають дослідники М.М. Присяжнюк та Є.І. Цифра, в умовах, коли загрози національній безпеці набувають нетрадиційних форм, Україна вкрай потребує створення сучасної та дієвої системи кібербезпеки. Активізація кібердіяльності провідних держав світу, зміни у підходах до інформаційної політики всередині країн, а також поява потужних транснаціональних кримінальних угруповань, які спеціалізуються на кіберзлочинах, зумовлюють нагальну потребу у формуванні рекомендацій щодо пріоритетних напрямків трансформації вітчизняної системи безпеки як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі [2,с.65].

На думку Г.В. Шевчука, сучасна боротьба з кіберзлочинністю повинна здійснюватися через комплексні заходи, які одночасно мінімізують ризики віртуальних загроз і підвищують ефективність механізмів захисту у цифровому середовищі. У цьому процесі кіберполіція виступає ключовим елементом системи протидії кіберзлочинам. Особлива роль Національної поліції України полягає у формуванні безпечного середовища для життєдіяльності громадян, що є фундаментом загальної безпеки в країні. Захищаючи права та свободи людини, а також інтереси суспільства і держави від протиправних дій у кіберпросторі, кіберполіція реалізує основну мету свого створення - забезпечення ефективної протидії кіберзлочинності й стабілізації оперативної обстановки у сфері інформаційної безпеки [3,с.249].

Національна поліція України відіграє одну з ключових ролей у системі забезпечення кібербезпеки держави. Її повноваження у цій сфері закріплені в низці нормативно-правових актів, зокрема у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05 жовтня 2017 року № 2163-VIII [1]та Законі України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII [4].

Відповідно до статті 9 Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», Національна поліція уповноважена здійснювати виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у кіберпросторі або з його використанням. Це включає обов'язок оперативно реагувати на факти кіберзлочинів, проводити

досудове розслідування таких правопорушень, а також координувати відповідні заходи з іншими суб'єктами національної системи кібербезпеки [1].

Згідно зі статтею 2 Закону «Про Національну поліцію», одним із головних завдань поліції є забезпечення безпеки особи, суспільства і держави, що в умовах цифровізації суспільних процесів включає також захист від злочинів у кіберпросторі. Реалізація цього завдання здійснюється шляхом виявлення кіберзагроз, запобігання атакам на інформаційні ресурси, попередження кіберзлочинів, а також притягнення до відповідальності осіб, які їх вчиняють [4].

Національна поліція у межах своїх повноважень має право взаємодіяти з державними органами, підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, а також з громадянами для отримання інформації, що може бути корисною для запобігання кіберзлочинності. Відповідно до статті 28 Закону «Про Національну поліцію», правоохоронці мають можливість здійснювати моніторинг відкритих джерел в Інтернеті, а також за потреби – ініціювати обмеження доступу до певних ресурсів у встановленому законом порядку [4].

Особлива увага в діяльності Національної поліції України надається роботі Департаменту кіберполіції, який створений як спеціалізований підрозділ для боротьби з кіберзлочинністю. Цей підрозділ не лише веде оперативно-розшукову діяльність у сфері кіберзагроз, але й бере участь у міжнародному співробітництві з аналогічними органами інших держав, що також передбачено статтею 19 Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України».

Національна поліція України реалізує низку сучасних заходів, спрямованих на підвищення рівня кібербезпеки держави та захист громадян від кіберзагроз. Особливе місце серед них займає створення спеціалізованих онлайн-платформ для прийому повідомлень про кіберзлочини, що дозволяє громадянам оперативно звертатися за допомогою та сприяє оперативній реакції правоохоронців. Національна поліція України активно розробляє та впроваджує системи кібермоніторингу для виявлення потенційних загроз у реальному часі, що дає змогу попереджати атаки на державні та приватні інформаційні ресурси.

Попри активні заходи, забезпечення кібербезпеки в Україні залишається складним завданням через низку об'єктивних проблем. Серед основних викликів слід відзначити дефіцит висококваліфікованих кадрів у сфері кібербезпеки, що зумовлений як конкуренцією з боку приватного сектору, так і обмеженими можливостями для професійного зростання в державній службі. Недостатнє фінансування кіберпідрозділів Національної поліції обмежує їхню здатність

оновлювати технічні засоби та програмне забезпечення, що є критично важливим у боротьбі з постійно еволюціонуючими загрозами.

Перспективи розвитку напряму забезпечення кібербезпеки передбачають модернізацію технічної бази, впровадження новітніх інформаційних технологій, створення центрів кіберреагування на базі обласних управлінь поліції та активізацію міжнародної співпраці. Одним із стратегічних завдань є також розвиток системи безперервної професійної підготовки та підвищення кваліфікації співробітників кіберпідрозділів.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2017 р. № 91. С. 31

2. Присяжнюк М.М., Цифра Є.І. Особливості забезпечення кібербезпеки. Реєстрація, зберігання і обробка даних. 2017. Т. 19. № 2. С. 61–68

3. Шевчук Г.В. Особливості діяльності департаменту кіберполіції національної поліції України. Науковий вісник публічного і приватного права. Вип. 3. Том 1. 2019. С. 244–249.

4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

НАКОНЕЧНА Г.Я.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права Волинського
національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк

Кожна держава для забезпечення своїх завдань і функцій потребує грошових ресурсів, зокрема їхнього правильного, обґрунтованого та планомірного накопичення, розподілу, а також використання. Бюджет кожної країни займає ключове місце у фінансовій системі держави та є основним засобом, за допомогою якого здійснюється регулювання економічного відтворення.

Державний бюджет – це невід'ємний атрибут кожної країни, основний фінансовий план держави. В умовах воєнного стану

надзвичайно важливо забезпечити оперативне, належне та безперервне його виконання.

Традиційно бюджетний процес визначається як сукупність дій уповноважених органів держави та місцевого самоврядування щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів, а також складання, розгляду і затвердження звіту про їхнє виконання, здійснювана на підставі норм бюджетного права. З огляду на це, у широкому розумінні бюджетний процес являє собою засновану на владних повноваженнях діяльність відповідних органів, підпорядковану чітким процедурам щодо бюджету[1, с. 187].

У статті 2 Бюджетного кодексу України дається таке визначення бюджетного процесу - регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства[2].

Організація та здійснення бюджетного процесу під час війни має свої певні особливості. Організація бюджетного процесу в Україні регламентується актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, інших центральних органів виконавчої влади, рішеннями місцевих рад та місцевих виконавчих органів[3].

Основними законодавчими актами Верховної Ради України є Бюджетний кодекс України та Закон України «Про державний бюджет на 2025 рік».

Що стосується одного із головних законодавчих актів, що регулює норми бюджетного процесу, а саме Бюджетного кодексу України, у зв'язку з прийняттям закону про «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень» від 16.01.2025 то слід відзначити такі наступні важливі зміни як: статтю 23 доповнено частиною вісімнадцятою такого змісту: «обсяг видатків на виконання середньострокових зобов'язань щодо закупівлі озброєння, військової техніки, зброї і боєприпасів встановлюється законом про Державний бюджет України у межах бюджетних призначень за бюджетними програмами, передбаченими на закупівлю озброєння, військової техніки, зброї і боєприпасів"; статтю 24^{-1}: на період дії воєнного стану положення абзацу п'ятого частини третьої статті 24^{-1} цього Кодексу не застосовуються, а саме «30 відсотків коштів - з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до показника валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу (для регіонів, у яких цей показник менше 75 відсотків середнього показника по Україні). На цей період розподіл коштів здійснюється з урахуванням такого критерію: 30 відсотків коштів - з урахуванням рівня податкоспроможності відповідно до показника обсягу доходів

загального фонду (без урахування міжбюджетних трансфертів) місцевого бюджету в розрахунку на одну особу»; статтю 28 у частині п'ятій абзац перший викласти в такій редакції: інформація про виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів підлягає оприлюдненню не пізніше 1 березня року, що настає за роком звіту: Державного бюджету України - на офіційних сайтах Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України; місцевих бюджетів - на офіційних сайтах Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів відповідних місцевих рад, або в інший спосіб відповідно до Закону України "Про доступ до публічної інформації"; статтю 48: у частині першій доповнити абзацом п'ятим такого змісту: "Середньострокове зобов'язання за державними контрактами (договорами) щодо закупівлі озброєння, військової техніки, зброї і боєприпасів набуває статусу бюджетного зобов'язання у сумі, визначеній згідно з умовами трирічного державного контракту (договору), за умови її відповідності граничним показникам видатків державного бюджету, що можуть бути спрямовані на взяття середньострокових зобов'язань за державними контрактами (договорами) щодо закупівлі озброєння, військової техніки, зброї і боєприпасів, визначеним законом про Державний бюджет України на відповідний період"; у частині другій після абзацу третього доповнити новим абзацом такого змісту: "Кредиторська заборгованість розпорядників бюджетних коштів за середньостроковими зобов'язаннями за державними контрактами (договорами) щодо закупівлі озброєння, військової техніки, зброї і боєприпасів на кінець поточного бюджетного періоду не може перевищувати залишок коштів спеціального фонду державного бюджету, утворений за рахунок відповідних надходжень спеціального фонду державного бюджету"[4].

Щодо нормативно-правових актів Кабінету міністрів України, що стосуються бюджетного процесу в умовах воєнного стану, то слід відзначити наступні: Постанова «Деякі питання реалізації інструменту Ukraine Facility» від 15 листопада 2024 р. № 1318 - щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом Ukraine Facility; Постанова від 11 лютого 2025 р. № 153 «Про реалізацію експериментального проекту щодо підвищення мотивації до проходження окремими категоріями громадян України військової служби у Збройних Силах під час воєнного стану» - щодо експериментального проекту щодо підвищення мотивації до проходження окремими категоріями громадян України військової служби у Збройних Силах під час воєнного стану; Розпорядження «Про проведення у 2025 році оглядів витрат державного бюджету в окремих

сферах» від 15 квітня 2025 р. № 348-р; Розпорядження Кабінету Міністрів «Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для здійснення заходів, пов'язаних із зміцненням обороноздатності держави» від 28 березня 2025 р. № 265-р - виділити Запорізькій обласній державній адміністрації 83 320,735 тис. гривень на здійснення заходів, пов'язаних із зміцненням обороноздатності держави, для завершення будівництва військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, фортифікаційного обладнання оборонних рубежів, улаштування системи невибухових загороджень; Розпорядження «Питання спрямування залишку коштів спеціального фонду державного бюджету у 2025 році» від 11 квітня 2025 р. № 340-р- спрямування залишку коштів спеціального фонду державного бюджету, що утворився станом на 1 січня 2025 р. за рахунок визначених пунктом 1 розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2024 р. № 1299 "Деякі питання спрямування коштів спеціального фонду державного бюджету у 2024 році" коштів, які не використано станом на 31 грудня 2024 р., в сумі 95000 тис. гривень на бюджетну програму 5961010 "Розвідувальна діяльність у сфері оборони" за спеціальним фондом державного бюджету для здійснення у 2025 році заходів у сфері оборони; Розпорядження «Деякі питання спрямування коштів спеціального фонду державного бюджету у 2025 році» від 04 квітня 2025 р. № 305-р - спрямувати залишки коштів станом на 1 січня 2025 р., джерелом формування яких були надходження спеціального фонду державного бюджету від плати за послуги, надані Державною службою геології та надр, отримані як плата (збір) за вторинну (оброблену) геологічну інформацію при оформленні спеціального дозволу на користування надрами, у сумі 128 064 тис. гривень Міністерству оборони за спеціальним фондом державного бюджету для забезпечення заходів з формування армійських корпусів у складі Збройних Сил та інше[5; 6].

Для забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та життєво необхідних потреб жителів територіальних громад у період дії воєнного стану Офіс Президента України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, РНБО та інші центральні органи виконавчої влади приймають низку швидких, ефективних, оперативних рішень, які призводять до змін у бюджетному законодавстві та спрямовані на захист населення і на ефективне функціонування бюджетної сфери.

Список використаних джерел:

1. Фінансове право: підручник. О.О. Дмитрик, Є. О. Алісов, Д.А. Кобильнік та ін.; за ред. О.О. Дмитрик. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 466 с.

2. Бюджетний кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 27.04.2025)
3. Бей С. Здійснення бюджетного процесу в Україні під час війни. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2022. № 18-19. С. 42-43.
4. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень: Закон України від 16.01.2025 № 4225-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4225-20 (дата звернення: 27.04.2025)
5. Офіційний вебпортал Парламенту України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 27.04.2025)
6. Державні сайти України. Урядовий портал. Єдиний веб - портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/ (дата звернення: 27.04.2025)

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА НАПРЯМКИ ЗДІЙСНЕННЯ

ОБРУСНА С.Ю.
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
ЧНУ імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси

В ході реалізації Україною євроінтеграційного курсу відбуваються інституційні зміни у всіх сферах суспільно-політичного життя, здійснюється процес адаптації національного законодавства до стандартів і принципів Європейського Союзу та Ради Європи. Ці зміни, безумовно, важливі і для вітчизняної судової системи, що є ключовою складовою євроінтеграційного поступу та необхідною умовою побудови в Україні правової держави.

Досить часто у науковій літературі, коли мова йде про інституційні зміни такого характеру, використовують термін «європеїзація». Перш за все варто звернутися до розуміння суті вказаного поняття. Академічний тлумачний словник української мови визначає європеїзацію як певну дію, пов'язану із значенням європеїзувати чи європеїзуватися [1]. Європеїзувати, у свою чергу, означає перебудувати на європейський лад, зразок. Схоже тлумачиться і поняття європеїзуватися, тобто

ставати європейським, перебудовуватися на європейський лад [2, с. 494].

Щодо академічного наукового розуміння поняття «європеїзація», то О. Радишевська справедливо зазначає, що процес європеїзації є надзвичайно громіздким, комплексним, динамічним і міждисциплінарним феноменом і розкрити його зміст досить складно [3].

О. Радишевська грунтовно дослідила погляди зарубіжних дослідників щодо визначення суті вказаного поняття та узагальнила їх підходи таким чином: 1) європеїзація як поява нових форм європейського адміністрування (фокусування на ЄС у зв'язку із тим, що європейська інтеграція зумовлює перегляд концепцій, відносин і структур влади, як на внутрішньодержавному, так і на рівні ЄС); 2) європеїзація як національна адаптація (адаптація структур і процесів на державному рівні як реакцію на європейську інтеграцію); 3) європеїзація як політичний ізоморфізм (стосується ступеня конвергенції в різних сферах політики, має два виміри: прямий – передача регуляторної компетенції з рівня країн-членів ЄС на наднаціональний рівень; і непрямий – копіювання країнами-членами один одного; 4) європеїзація як проблема і можливість для внутрішньополітичного менеджменту (уряди мають стикувати потенційно суперечливі впливи з боку ЄС та внутрішньодержавних політичних сил; 5) європеїзація як модернізація (застосовується до географічно більш периферійних й економічно менш розвинених держав-членів, що допускає структурні трансформації для того, щоб вивести ці держави з периферії, і визначає їх на основі економічних і політичних моделей, що превалюють у більш розвинених і впливових державах; 6) європеїзація як «приєднання до Європи» (розширення ЄС) [3].

Серед вітчизняних науковців також не склалося єдиних підходів щодо визначення поняття «європеїзація». Так, Д. Дворніченко визначає її як процес трансформації власних та оволодіння колективними європейськими політичними та управлінськими практиками, пріоритетами, настановами, нормами, стандартами та цінностями як країнами-членами, так і країнами-кандидатами на вступ до ЄС у процесі європейської інтеграції [4, с. 12]. З погляду сучасного розуміння вказаного поняття таке формулювання видається досить доречним.

О. Рудік також визначає європеїзацію як зміни, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя держав-членів або держав-кандидатів під впливом процесу європейської інтеграції [5, с. 12].

Д. Міхель, І. Беца та Л. Шереметьєва, наголошують, що європеїзація – це побудова, поширення й інституціоналізація офіційних і неофіційних правил, процедур, політичних стилів і спільних вигод і норм, що вперше були визначені й консолідовані в процесах ЄС і Ради

Європи, а потім уведені в логіку українських внутрішніх політичних структур і державної політики на шляху інтеграції України до ЄС [6, с. 25].

В цілому українські науковці тлумачать термін «європеїзація» як певні зміни у внутрішній політиці тієї чи іншої держави, спричинені процесом європейської інтеграції.

Окрім того, європеїзацію розглядають також як історичний феномен. У такому контексті її розуміють як запозичення, своєрідний «експорт» європейської влади, соціальних норм, інституціональної організації і практики, соціальних та культурних традицій, цінностей, поведінки.

Вважаємо, що у поняття європеїзації як історичного феномену варто вкладати дещо інший зміст. Європеїзація – це процес запозичення державою та суспільством інституціональної організації, соціальних та правових норм, соціальних та культурних традицій, цінностей, поведінки, що складався історично на певній території в результаті об'єднавчих, інтеграційних та інших процесів. Прикладом цього якраз і є вітчизняна історія, оскільки українські землі впродовж століть перебували у складі різних держав, із різними традиціями і в різних геополітичних зв’язках з європейськими країнами.

Виходячи із вище вказаного, європеїзація судової системи як історичний феномен – це процес запозичення державою та суспільством інституціональної організації судової системи європейських держав, соціальних та правових норм, соціальних та культурних традицій, цінностей, поведінки, що складався історично на певній території в результаті об'єднавчих, інтеграційних та інших процесів.

З погляду сучасності це – це комплексний та цілеспрямований процес адаптації національного судоустрою, судочинства, статусу суддів та пов'язаних інституцій відповідно до стандартів, принципів та кращих практик, що діють у країнах-членах Ради Європи та Європейського Союзу.

Основними напрямками процесу європеїзації мають стати: впровадження та утвердження принципу верховенства права, забезпечення реальної незалежності судової влади та суддів, гарантування ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів особи відповідно до Європейської конвенції з прав людини та практики ЄСПЛ, підвищення ефективності, доступності, прозорості та підзвітності правосуддя, гармонізація національного законодавства з європейськими нормами, посилення доброчесності суддівського корпусу та протидії корупції.

Утвердження верховенства права та незалежності суду, як один із найважливіших напрямків європеїзації, може бути досягнутим шляхом забезпечення повної та реальної незалежності судової влади від політичного впливу та інших сторонніх втручань. Цьому мають сприяти удосконалення роботи органів суддівського врядування, прозорі процедури добору та кар'єри суддів, належні гарантії їх діяльності тощо.

Нині судова система України активно інтегрує положення ЄКПЛ та практику Європейського суду з прав людини у національне судочинство. Успішності такої інтеграції має сприяти постійне навчання суддів, аналіз рішень ЄСПЛ та гармонізація законодавства і практики для попередження майбутніх порушень.

Європейські стандарти наголошують на розумності строків розгляду справ, спрощенні судових процедур, розвитку альтернативних способів вирішення спорів (медіація) та забезпеченні реального доступу громадян до суду, в тому числі через цифровізацію та систему безоплатної правової допомоги.

Не менш важливе значення має забезпечення доброчесності суддів, що може бути досягнуте шляхом посилення вимог до професійної етики, впровадження дієвих механізмів дисциплінарної відповідальності, запобігання корупції.

У процесі гармонізації процесуального законодавства має здійснюватися наближення норм публічного та приватного права України до стандартів ЄС та кращих європейських практик для забезпечення передбачуваності та єдності судової практики.

Нині процес європеїзації зіштовхується із такими викликами як політична нестабільність, недостатнє ресурсне забезпечення, руйнівний вплив повномасштабної російської агресії, що створює безпрецедентні навантаження та безпекові ризики для судової системи. Разом із тим успішна європеїзація судової системи є запорукою утвердження довіри суспільства до суду, захисту прав і свобод людини, покращення інвестиційного клімату та невід'ємною передумовою для повноцінної інтеграції України до Європейського Союзу. Подальший прогрес вимагає політичної волі, сталості реформ та активної участі у них громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1.Академічний тлумачний словник (1970-1980) URL: http://sum.in.ua/s/jevropejizacija

2.Словник української мови: в 11 томах. К., 1971. Т.2. 550 с.

3.Радишевська О.Р. Генезис поняття «європеїзація»: загальногуманітарний та правовий дискурс. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/5/tom_2/33.pdf

4. Дворніченко Д.Ю. Європеїзація внутрішньої та зовнішньої політики Греції в контексті європейського інтеграційного процесу : автореф. дис. … канд. політ. наук. Одеса, 2013. 20 с.

5. Рудік О. Європеїзація як процес та предмет досліджень. Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції : матеріали наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 17 груд. 2009 р. / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. С. 6-10

6. Міхель Д.О. Визначення поняття процесу «європеїзація» та його вплив на сучасне суспільство. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія. 2011. Вип. 150, Т. 162. С. 22-25.

REGULATORY AND LEGAL PROTECTION OF CRITICAL INFRASTRUCTURE FACILITIES IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM ON THE EXAMPLE OF EUROPEAN UNION COUNTRIES

OLEG BATIUK
Doctor of Legal sciences, Professor
Professor of the Department of National Security
Lesya Ukrainka Volyn National University

The relevance of the issue is quite obvious, since the Law of Ukraine 'On Critical Infrastructure' No. 1882-IX, adopted on 16 November 2021, defined the legal and organisational basis for the creation and functioning of the national critical infrastructure protection system and is part of the legislation in the field of national security. The specifics of the protection and legal regime of critical infrastructure facilities in emergency situations, states of emergency and martial law, and special periods are regulated by the Laws of Ukraine 'On the Legal Regime of Martial Law', 'On the Legal Regime of Emergency Situations', 'On the Functioning of the Unified Transport System of Ukraine in Special Periods' and 'On the Defence of Ukraine'. [1].

It should be noted that in the Federal Republic of Germany, hereinafter FRG, the term is defined in the National Strategy for Critical Infrastructure Protection: critical infrastructure (CI) refers to organisational and physical structures and facilities that are so vital to the public and economic existence of a nation that their failure or impairment would lead to a sustained disruption of services, significant gaps in public safety, or other dramatic consequences. [2].

The above definition largely coincides with the definition of this term in American legislation, with perhaps one exception: the German version places

special emphasis on the importance of ensuring sustainable supplies (services, goods, etc.). However, it also reflects the impact of critical infrastructure on public security, elements of which are usually directly related to national security.

According to the National Strategy for Critical Infrastructure Protection, ensuring infrastructure protection is a key task for security preparedness measures taken by industry and government agencies and is a central issue addressed by the country's security policy.

With regard to the organisational and administrative aspects of the interconnection between critical infrastructure protection (security) and national (state) security in Germany, the Federal Ministry of Internal Affairs is responsible for coordinating activities to ensure the protection of critical infrastructure at the national level. Its responsibilities include public safety, which encompasses the protection of citizens from violence, crime, terrorism and extremism, counter-espionage and the protection of the constitutional order.

The ministry comprises a number of specialised centres (centres for countering terrorism and extremism) and agencies – the Federal Police, the Federal Criminal Police Office and the Federal Office for the Protection of the Constitution – which play a key role in ensuring Germany's security policy. With regard to CI, the Federal Office for Civil Protection and Disaster Assistance and the Federal Office for Information Security, which are subordinate to the ministry, play a coordinating role in this area [3, p. 10].

It should be noted that in the Republic of Poland, the Law on Crisis Management (dated 26 April 2007), critical infrastructure is defined as systems and interrelated functional objects of these systems, including buildings, facilities, equipment, as well as services that are key to the security of the state and its citizens, which are provided to ensure the effective functioning of state authorities, as well as other institutions and enterprises [4].

It should be noted that modern Poland is a state whose political leadership responds quickly to changes in the security environment, both globally and regionally. As a result, in recent years, Polish legislation on CI has been undergoing dynamic development, with a transition from the concept of ensuring the protection (security) of CI to ensuring its resilience within the framework of achieving national resilience. In further discussion, the very close link between these areas of activity should be borne in mind.

Following the fundamental law of the Republic of Poland in this area, namely the Crisis Management Act, the regulatory act of the Government of the Republic of Poland on the National Programme for the Protection of Critical Infrastructure 12, which was adopted to implement the aforementioned law, should be highlighted in this context [5].

In particular, §1 of the document stipulates that this regulatory act establishes 'the method of performing duties and cooperation within the framework of the National Programme for the Protection of Critical Infrastructure between state authorities and services responsible for national security and owners and operators of buildings, equipment, installations and services, hereinafter referred to as "critical infrastructure operators".

It should be noted that a significant step forward in the development of approaches to critical infrastructure protection in the Republic of Poland was the inclusion of a number of provisions on CI protection in the National Security Strategy of the Republic of Poland 2014-2020. In general, this document defined the following strategic areas of activity in the field of (national) security: defence activities, protective activities and activities in the field of socio-economic security. To illustrate the link between critical infrastructure protection and national security, we would like to highlight, in particular, paragraphs 80 and 86 of Section 3.2. Protective activities.

According to paragraph 80, 'the essence of protective activities is to ensure conditions that allow maintaining the constitutional order, overall stability of the state, ensuring public safety and social order, providing access to both general and individual physical or virtual resources, as well as ensuring the functioning of critical infrastructure.' In other words, as we can see, protective measures for CI are placed on a par with ensuring the stability of the state, public safety and public order.

However, paragraph 86 of the Strategy states that 'it is extremely important to ensure conditions for the protection of critical infrastructure. Infrastructure includes key systems and elements that guarantee the security of the state and its citizens, as well as the effective functioning of public administration, social institutions and business.

In terms of organisation and management, the inclusion of critical infrastructure issues in Poland's national security sphere can be traced in a number of provisions of the National Programme for Critical Infrastructure Protection, hereinafter referred to as the NPCIP (2015) [6].

Thus, section 2.1. Scope of application states that the NPCIP programme ' is a supplement to the Strategy for the Development of the National Security System of the Republic of Poland 202216 and to the National Security Strategy of the Republic of Poland. Influenced by recent events, including the COVID-19 pandemic, a new National Security Strategy of the Republic of Poland 2017 was adopted in May 2020, which characterises the security environment in which the country currently finds itself as 'uncertain and unpredictable', creating obstacles to the protection of the national interests of the Republic of Poland and the achievement of its strategic goals.

Overall, the document shows some big changes in Poland's approach to national security, which need to be studied more. In the context of the discussion, it should be noted that the document focuses on ensuring the Republic of Poland's readiness to respond to new threats and dangers by increasing national resilience, in particular by improving the management of national security, as well as by paying much greater attention to cybersecurity issues. Indeed, the new national security strategy of the Republic of Poland emphasises the role of communication systems, which are defined as 'a key component of the national security system and crisis management preparedness measures, thus making communication systems an important element of the national critical infrastructure'. It is obvious that in connection with the recent adoption of the National Security Strategy of the Republic of Poland 2020, certain changes in approaches to ensuring CI protection in the country should be expected in the future, but at the moment all the above-mentioned regulatory acts, which are fundamental for this area in the Republic of Poland, remain in force.

In conclusion, we note that the national approaches of European Union countries show that it is typical for the interconnection between critical infrastructure security and national (internal, state) security to be established in national legislation when defining the term 'critical infrastructure'. However, even when this interconnection is not explicitly stated in the definition of the term, it can be identified by considering the functions performed by critical infrastructure and the services they provide to support the daily life of the population and the sustainable existence of social and state institutions.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro krytychnu infrastrukturu» 16 lystopada 2021 roku № 1882-IX iz zminamy ta dopovnenniamy stanom na 21.09.2024, pidstava - 3931-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text *date of access (28.04.2025)*

2. National Strategy for Critical Infrastructure Protection (CIP Strategy). URL: https://www.kritis.bund.de/SharedDocs/Downloads/Kritis/EN/CIP-Strategy.pdf *date of access (28.04.2025)*

3. Derzhavna systema zakhystu krytychnoi infrastruktury v systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky: analit. dop. za red. O. M. Sukhodoli. Kyiv : NISD, 2020. 28 p.

4. ACT of 26 April 2007 on Crisis Management (consolidated text). Journal of Laws] of 2013, item 1166 and of 2015, of 2013, item 1166 and of 2015, item 1485 – hereinafter referred to as: "the Act on Crisis Management". URL: http://rcb.gov.pl/wp-

content/uploads/WERYF_ACT_Crisis_Management_English-1.pdf *date of access (28.04.2025)*

5. Regulation of the Council of Ministers of 30 April 2010 on National Critical Infrastructure Protection Programme. URL: https://rcb.gov.pl/wp-content/uploads/REGULATION-onNATIONAL-CRITICAL-INFRASTRUCTURE-PROTECTION-PROGRAMME-AB.pdf *date of access (28.04.2025)*

6. The National Critical Infrastructure Protection Programme 2015 URL: https://rcb.gov.pl/wp-content/uploads/NPOIK-2015_eng-1.pdf *date of access (28.04.2025)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

ПОДЗІРОВ А. О.
доктор філософії, суддя – спікер
Луцького міськрайонного суду Волинської області

Війна - це не лише збройний конфлікт, це системне порушення прав людини, яке охоплює всі сфери життя: безпеку, житло, медицину, освіту, сім'ю, власність.

І серед усіх цих прав - право на доступ до правосуддя є одним з найуразливіших, оскільки відсутність цього права унеможливлює відновлення порушення всіх інших прав.

У мирний час право на правосуддя сприймається як гарантована складова державного устрою. Заінтересована особа має можливість звернутися до суду, бути вислуханим, отримати рішення й сподіватися на його виконання, але в умовах війни ці гарантії суттєво знижуються, оскільки існують об'єктивні перепони:

- фактична неможливість звернутися до суду внаслідок бойових дій, крім того, суд може бути пошкоджений, знищений або перебувати на окупованій території;

- втрата доказів через бойові дії та змушену швидку евакуацію, внаслідок чого заінтересована особа не має можливості зібрати документи, підтвердити право власності, довести факт порушення, тобто існує така ситуація, коли формально існує право на правосуддя, але відсутня сама можливість скористатись цим правом, бо втрачені засоби доведення своїх вимог;

- надмірне навантаження на судову систему, кількість спорів, що надходить на розгляд судів, стрімко зростає, це спори про компенсацію вартості зруйнованого майна, спори щодо мобілізації, сімейні спори,

спори щодо права власності та пільг. На сьогоднішній день можна констатувати, що судова система перевантажена, а штат суддів і працівників скоротився. Це призводить до затримок у призначені справ, відкладення справ на значний термін, що суперечить принципу розумного строку розгляду.

Однією з гарантій демократичної правової держави є право кожної людини на захист своїх прав у суді, зазначене право прямо передбачено статтею 55 Конституції України, яка проголошує: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному громадянину гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, інших громадян» [1].

Конституційний Суд України у Рішенні від 14 грудня 2011 року N 1-29/2011, з посиланням на рішення від 23 травня 2001 року N 6-рп/2001, зазначив, що право на судовий захист належить до основних, невідчужуваних прав і свобод людини і громадянина та відповідно до частини другої статті 64 Конституції України не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [2].

Це означає, що навіть під час найгостріших загроз, як війна чи надзвичайна ситуація, держава не може обмежувати доступ людини до суду. Право на правосуддя залишається чинним і непорушним у будь-яких умовах.

Також необхідно звернути увагу на статтю 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», щодо регулювання правосуддя в умовах воєнного стану, а саме, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [3].

За таких обставин держава, опинившись в ситуації збройного воєнного конфлікту, була змушена виконувати взяті на себе зобов'язання щодо забезпечення доступу людини до суду, тобто передбачити певні механізми щодо компенсування неможливості звернення до суду або участі у розгляді справи

Один з таких механізмів це викладення частини сьомої статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" в редакції Закону № 2112-IX від 03.03.2022, згідно якої передбачалося правило зміни територіальної підсудності справ у разі неможливості здійснення

правосуддя судом з об'єктивних причин за рішенням Вищої ради правосуддя (за поданням Голови Верховного Суду), а в разі відсутності повноважень Вищої ради правосуддя — рішення приймає Голова Верховного Суду одноосібно [4].

За допомогою зазначених змін в законодавстві, було змінено підсудність справ судів територій, що знаходилися в окупації чи територій бойових дій до найбільш територіально наближених судів, або інших визначених судів, чим врешті було забезпечено доступу до суду.

Ще однією серйозною проблемою, яка виникла внаслідок зміни територіальної підсудності судів через окупацію, бойові дії є втрата судових проваджень. У таких випадках заінтересовані особи нерідко не мають доступу до матеріалів справи, не можуть отримати копії рішень, ухвал або виконавчих документів, що створює серйозні труднощі в реалізації їхніх прав.

Це особливо критично для людей, яким потрібні судові рішення для оформлення виплат, відшкодувань, захисту майнових прав або поновлення правового статусу.

У подібних ситуаціях процесуальне законодавство передбачає можливість звернення до суду із заявою про відновлення втраченого судового провадження. Така заява дозволяє повторно розглянути або відтворити зміст справи на основі наявних у сторін документів, архівів або за допомогою єдиного реєстру судових рішень. Проте ця процедура потребує певного часу. Також треба зауважити про можливість самих суддів ініціювати процедуру відновлення втраченого провадження за власною ініціативою для вирішення клопотань заявників.

Окремо варто звернути увагу на особливості відновлення втрачених судових проваджень у цивільних та адміністративних справах. Процесуальне законодавство дозволяє відновлювати лише ті справи, які вже були розглянуті по суті або за якими провадження було закрито.

Натомість, якщо провадження не було завершено (не ухвалено рішення) відновити таке судове провадження неможливо. У цьому випадку заінтересована особа змушена подавати новий позов до суду, що створює додаткові труднощі для заявників, які витрачають час, зусилля і ресурси на повторне оформлення справи.

Війна призвела до стрімкого зростання кількості спорів, які потребують судового вирішення (сімейні спори, спори щодо соціальних гарантій, спори, що пов'язані з правом власності, особливо в зоні бойових дій чи на деокупованих територіях). Окрім значного зростання кількості спорів внаслідок війни, ще однією критичною проблемою є дефіцит суддівських кадрів, що безпосередньо впливає на ефективність правосуддя.

Відповідно до обліку посад суддів, що міститься на офіційному сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, станом на 21 квітня 2025 року ситуація виглядає таким чином:

- у місцевих судах із 4936 передбачених посад фактично працює 3676 суддів, а вакантними залишаються 1260 посад.
- в апеляційних судах зайнято лише 592 з 1357 посад — більше половини вакантні (765).
- у вищих спеціалізованих судах із 93 посад лише 38 укомплектовані.
- у Верховному Суді з 196 посад працює 151 суддя, а 45 посад — вакантні [5].

Загалом, дефіцит суддів по всій країні складає понад 2100 посад, тобто майже третина судової системи працює в умовах кадрового вакууму.

Дефіцит судових кадрів, у поєднанні з надмірним навантаженням через воєнні обставини, призвело до накопичення нерозглянутих справ, затримок у призначенні засідань і винесенні рішень, відкладання справ на місяці, що є наслідком порушенням принципу розумного строку та значного погіршення доступу громадян до правосуддя. Таке становище підриває довіру громадян до системи правосуддя та суперечить принципу розумного строку розгляду справи, закріпленому у статті 6 Європейської конвенції з прав людини [6].

В умовах війни критично важливо не лише формально гарантувати право на доступ до суду, а й створити реальні умови для його реалізації: швидкий та ефективний розгляд справ без затягування строків, що буде можливо з відновленням кадрового потенціалу судової системи, особливо з огляду на те, що понад 2100 посад суддів в Україні наразі залишаються вакантними (станом на 21.04.2025 року).

Приведення штату суддів у відповідність до потреб є одним з першочергових завдань державної політики у сфері правосуддя. Без кадрового наповнення навіть найкращі правові гарантії залишатимуться лише намірами.

Війна залишає не лише фізичні, а й глибокі психологічні рани. Люди переживають втрату рідних, домівок, стабільності, і часто перебувають у стані хронічного стресу, безсилля та внутрішньої розгубленості. У таких умовах звернення до суду, це не просто юридичний крок, це спроба втриматися за щось стабільне, знайти внутрішнє підтвердження, що держава здатна відновлювати порушене право.

Суд для багатьох стає останнім місцем, де можна бути почутим та побачити, що справедливість є. Але й коли і тут людина стикається з порушенням строків розгляду справ, відкладеннями або технічною

недоступністю, це лише поглиблює її відчуття покинутості та моральної ізоляції. Так виникає небезпечне явище, як втрата довіри до правової держави, яка може мати довготривалі наслідки для відновлення суспільства після війни. Адже правосуддя - це не лише про вироки й рішення, це про суспільну віру в те, що відновлення справедливості є необхідним і значущим.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр (дата звернення: 29.04.2025)
2. Рішення Конституційного Суду України у справі N 1-29/2011 від 14 грудня 2011 року: Офіційний вісник України від 06.01.2012 — 2011 р., № 101, стор. 72 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11#Text (дата звернення: 29.04.2025)
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : Офіційний вісник України офіційне видання від 19.06.2015 — 2015 р., № 46, стор. 13 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 29.04.2025)
4. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX Офіційний вісник України від 26.04.2022 — 2022 р., № 32, стор. 30 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#n5 (дата звернення: 29.04.2025)
5. Облік посад суддів: сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України URL: https://vkksu.gov.ua/oblik (дата звернення: 29.04.2025)
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.04.2025)

АДМІНІСТРАТИВНЕ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ У СФЕРІ ПОДАТКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

СТАСЮК О. Л.
доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри права
та економіко-фінансової безпеки
ЗВО «Академія рекреаційних технологій і права»
м. Луцьк
ЗИЦИК С.Г.
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Платники податків, які не згідні із рішеннями контролюючих органів у сфері податкових правовідносин, мають право їх оскаржити відповідно до глави 4 Податкового кодексу України [1] та Порядку оформлення і подання скарг платниками податків та іншими особами та їх розгляду контролюючими органами [2].

Податковий орган у разі розгляду скарги перевіряє правомірність та обґрунтованість рішення, що оскаржується, та приймає одне з таких рішень:

1) повністю задовольняє скаргу платника податків та скасовує рішення контролюючого органу, яке оскаржується;

2) частково задовольняє скаргу платника податків та в окремій частині скасовує рішення контролюючого органу, яке оскаржується;

3) залишає скаргу без задоволення, а рішення контролюючого органу, яке оскаржується, без змін;

4) зменшує (збільшує) суму грошового зобов'язання.

Під час прийняття цих рішень контролюючий орган має право зменшити (збільшити) суму грошового зобов'язання або податкового боргу, суми бюджетного відшкодування та/або від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток або від'ємного значення суми податку на додану вартість платника податків та у відповідній частині суми штрафних (фінансових) санкцій.

Якщо нарахована сума грошового зобов'язання або податкового боргу збільшується внаслідок їх адміністративного оскарження, раніше надіслане (вручене) податкове повідомлення-рішення або податкова вимога не відкликаються. На суму збільшення грошового зобов'язання надсилається окреме податкове повідомлення-рішення, а на суму

збільшення податкового боргу окрема податкова вимога не надсилається (не вручається).

Загальні засади Закону України «Про адміністративну процедуру» визначили чітку, зрозумілу та ефективну формулу взаємовідносин держави та органів місцевого самоврядування з приватними особами. До основних нововведень Закону України «Про адміністративну процедуру» щодо адміністративного оскарження належить право оскаржувати процедурні рішення, право подання скарги в усній формі, передбачено процедуру примирення, збільшено строк для подання скарги, змінено порядок подання скарги, та інше. Втілення у життя норм Закону України «Про адміністративну процедуру» у сферу податкових правовідносин можливе лише через приведення у відповідність норм Податкового кодексу України до Закону України «Про адміністративну процедуру». Проте, законодавець проігнорував таку вимогу та не забезпечив відповідне приведення у відповідність норм законів, що зумовило виникнення існування суперечливих норм права [3, с. 524].

В межах процедур оскарження рішень у сфері податкових правопорушень досить актуальним є впровадження правового підґрунтя, яке б відображало ефективну основу недопущення погіршення правового становища платника податків.

Необхідність запровадження таких основ обумовлене наявністю у діючому податковому законодавстві України дискреційного права контролюючого органу збільшувати суму грошового зобов'язання під час адміністративного оскарження, що може поставити платника податків у більш гірше становище, у порівняні з тим, у якому він знаходився до звернення зі скаргою.

Однією із таких гарантій може бути впровадження у податкове законодавство спеціального принципу «non reformacio in peius» зміст якого полягає у неприпустимості погіршення становища заявника, порівняно з тим, що було створено оскаржуваним документом.

Принцип «non reformatio in peius» необхідно застосовувати разом з іншим правилом – «tantum devolutum quantum appellatum» (скільки скарги, стільки і рішення).

Загалом, основи принципу неприпустимості погіршення становища платника податків були враховані законодавцем під час ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру», не зважаючи на те, що такий закон прямо і не називає застосування цього принципу, проте законом не передбачено зворотного, тобто права суб'єкта розгляду скарги на «збільшення» негативних наслідків для скаржника. Однак, основною проблемою для платників податків залишається неприведення положень податкового законодавства у

відповідність до вимог Закону України «Про адміністративну процедуру» [4].

Відтак, передбачене діючим податковим законодавством дискреційне право контролюючого органу збільшувати суму грошового зобов'язання ставить платника податків у ризикове становище, за якого звертаючись за захистом до вищестоящого контролюючого органу такий скаржник може опинитись у ще гіршому становищі, у порівняні з тим у якому він знаходився на момент звернення зі скаргою.

Впровадження принципу «non reformatio in peius» у податкове законодавство забезпечить захист платнику податків від прийняття менш сприятливого рішення під час застосування процедур оскарження рішень у сфері податкових правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%D0%B7%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D1%83%D1%94#n1321 (дата звернення: 28.04.2025).

2. Про затвердження Порядку оформлення і подання скарг платниками податків та іншими особами та їх розгляду контролюючими органами: наказ Міністерства Фінансів України від 21.10.2015 № 916. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1617-15#n7 (дата звернення: 28.04.2025).

3. Угольков Є. О. Колізія норм права щодо адміністративного (досудового) оскарження рішень у сфері податкових правопорушень. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. С. 523-527.

4. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F#w1_1 (дата звернення: 28.04.2025).

СЕКЦІЯ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

ЩОДО ТЕНДЕНЦІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ, У СУЧАСНІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

АНДРУСЯК Г. М.
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності юридичного факультету
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Дослідження проблеми обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, є надзвичайно актуальним для науки кримінального права та правозастосування. Слід приділяти належну увагу науковим працям, в яких предметом аналізу є та чи інші обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння, та представлено основні напрямки такого наукового пізнання. Відзначу наявність значної кількості ґрунтовних досліджень вітчизняних науковців у цій царині. До 2018 року аналізований розділ Кримінального кодексу України (далі – КК) мав назву «обставини, що виключають злочинність діяння». Нова ж назва розділу VIII з'явилась у 2018 році згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [1]. Загалом критично оцінюю запроваджену новацію. Погоджуюсь з міркуваннями О. О. Кваші про те, що «оновлена назва цього інституту є невдалою, не відображає змісту норм, вміщених у нього» [2, с. 63]. На моє переконання, така назва свідчить про формальний підхід вітчизняного законодавця до розуміння соціально-правової природи цього інституту. Чому виключається кримінальна протиправність діянь, зовнішньо подібних до злочину? Саме у відповіді на це питання міститься сутність аналізованого інституту. Адже виключення кримінальної протиправності – це правовий наслідок неможливості (необґрунтованості) криміналізації діяння (визнання певної поведінки людини кримінальним правопорушенням/злочином). Традиційно основними критеріями, що визначають доцільність та обґрунтованість криміналізації діяння, визначаються такі: 1) суспільна небезпечність поведінки (попри критичне ставлення науковців до цієї властивості в останні роки), яка обумовлює необхідність кримінально-правової заборони; 2) певна поширеність відповідної поведінки в суспільстві.

Погоджуюсь також із Ю. А. Пономаренком, який наголошує, що кримінальний же закон лише передбачає окремі суспільно небезпечні і протиправні діяння як кримінальні правопорушення і встановлює за їх вчинення кримінальну відповідальність. Проте передбачення такого діяння в кримінальному законі не означає встановлення його суспільної небезпечності чи протиправності, а свідчить лише про визнання його державою таким, яке є і протиправним, і суспільно небезпечним, а через це – заслуговує бути передбаченим у кримінальному законі, тобто віднесеним до кримінальних правопорушень (криміналізованим) та водночас і неминуче обкладеним кримінально-правовою санкцією (пеналізованим) [3, с. 222].

У свою чергу Ю. Баулін і О. Бакумов, коментуючи Проєкт нового КК України, відзначають викривлення у чинному КК фундаментальних засад вчення про кримінальне правопорушення, що сталося в результаті впровадження у КК 2001 року змін, внесених Законом № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року. Впровадження кримінальних проступків призвело до підриву закріплених у чинному КК фундаментальних засад, які у свій час стали результатом тривалих доктринальних досліджень та законопроєктних робіт. Найбільш наочно це видно у механічній заміні: термінів «злочинний» на «кримінально-протиправний», що спричинило викривлення у тому числі … ознак і правових наслідків обставин, що виключають злочинність діяння (обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, кримінально-протиправний наказ або розпорядження) тощо [4, с. 20].

Інститут обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, має тривалу історію існування. Звісно, у цивілізованому суспільстві криміналізація діяння, як і декриміналізація кримінального правопорушення (злочину), не повинні відставати від реалій суспільного життя та тенденцій розвитку злочинності. Відповідно, якщо певна дія чи бездіяльність набули рівня суспільної небезпечності, характерної для кримінального правопорушення, то таке діяння в найкоротший строк повинне набути статусу протиправного, забороненого кримінальним законом. І навпаки, протиставлення суспільної небезпечності та протиправності має місце як результат відставання кримінального закону від нових, сучасних форм суспільно небезпечної поведінки або ж, навпаки, несвоєчасного, запізнілого скасування норм кримінального закону, що передбачають кримінальну відповідальність за діяння, які втратили суспільну небезпеку в нових соціальних умовах [5, с. 18].

Кримінальне право як складова системи права України реалізує функцію охорони всіх суспільних відносин, які врегульовані іншими

галузями права, тому закономірно нерозривно пов'язане з ними. Ю. В. Баулін ще наприкінці минулого століття здійснив фундаментальне комплексне дослідження інституту у цілому. У 1991 році Ю. В. Баулін відзначав, що єдність суспільної небезпеки і кримінальної протиправності – необхідне співвідношення змісту і форми, де *суспільна небезпечність* як матеріальна ознака відображає соціально-політичний зміст злочинного діяння, а *кримінальна протиправність* (формальна ознака) – його юридичну форму (курсив мій. Г. А.) [6, с. 11]. Така позиція заслуговує на підтримку.

В останній оприлюдненій редакції проєкту КК України від 02.04.2025 [7] визначена назва розділу 2.9 «Обставини, що виключають протиправність діяння». В цілому підтримую цю пропозицію, адже така назва підкреслить специфіку цього інституту як *комплексного/міждисциплінарного*, розвиток якого не можливий без дослідження обставин, не передбачених у КК, однак правомірність заподіяння шкоди яких ґрунтується на нормах інших галузей права [5, с, 20]. Водночас, при такому підході розробників Проєкту КК України втрачається сутність, квінтесенція аналізованого інституту, який містить діяння, протиправність яких законодавцем виключається з причини того, що вони у певних, конкретно визначених умовах, не несуть небезпеки для суспільства (не є суспільно небезпечними).

Ю. В. Баулін відзначає, що у кримінальному законі є такі приписи, які відображають норми права іншої галузевої приналежності, до яких відносить приписи про необхідну оборону, крайню необхідність та інші обставини, що виключають злочинність діяння, які відображають норми цивільного або адміністративного права… [8, с. 253]. На відміну від наукового доробку Ю. В. Бауліна, у працях інших вітчизняних науковців переважно досліджується лише одна чи кілька обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Звісно, такі наукові розвідки теж мають важливе значення і містять положення, що розвивають наукове бачення аналізованого інституту в цілому.

Також у сучасній науці кримінального права України не втрачає своєї актуальності проблема систематизації обставин, що включаються до аналізованого інституту. На думку Ю. В. Мантуляка, систематизація у Розділі VIII Загальної частини КК України різновидів таких обставин передбачає а) узагальнення окремих різновидів обставин, що виключають злочинність діяння, за найбільш суттєвими в кримінально-правовому плані ознаками; виділення найбільш типових форм та різновидів (а не видів) обставин, що виключають злочинність діяння; б) юридичну характеристику кожної з форм та виділених різновидів обставин, що виключають злочинність діяння. З урахуванням даного підходу до систематизації окремих обставин, що виключають

злочинність діяння, найбільш типові їх форми та різновиди мають бути виділені, перш за все, за такими ознаками: а) які критерії (умови, ознаки) правомірності вбачаються у конкретних діяннях особи (її поведінці); б) які специфічні ознаки має особа, яка вчиняє (або вчинила) такі дії, в) яка юридична (правова) форма вчинення діянь [9, с. 191]

С. Г. Блинська вважає, що такі достатньо широкі правові рамки дозволили об'єднати під одним «дахом» дуже різнорідні обставини. [10, с. 17]. На думку В. Ф. Примаченка, серед закріплених у КК України позитивних положень, які безпосередньо свідчать про пріоритетність забезпечення прав і свобод особи та запобігання злочинності, необхідно виділити оновлену і розширену систему обставин, що виключають злочинність діяння. Проте ступінь досконалості інститутів, що до неї входять, вимагає наукового осмислення і висвітлення, оскільки вони регулюють складні процеси відносин, що виникають між людиною, суспільством та державою, й їх реформування не вирішує всіх проблем, що існували, а навпаки, зумовлює нові [11, с. 4]. Водночас, не можна погодитись з автором у тому, що в систему обставин входять інститути. Адже в інститут не можуть входити інші інститути. Комісаров А.С. розуміє систему обставин, що виключають злочинність діяння, широко (в рамках всієї Загальної частини КК України) і вузько (в рамках розділу VIII КК України) [12, с. 169].

Отже, у сучасній кримінально-правовій науці в період оновлення кримінального законодавства тривають дискусії щодо назви та сутності інституту, обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, здійснюються дослідження окремих таких обставин, а загалом бракує системних, фундаментальних наукових розвідок у цій царині.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Кваша О. О. Реалізація особою права на необхідну оборону (в контексті захисту національної безпеки України). *Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції України:* кол. монографія. За заг. ред.. Ю.С. Шемшученка, Ю. Л. Бошицького. Київ: Ліра-К, 2021. С. 52−110.

3. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

4. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. За заг. ред. Ю.В. Баулiна, М.І. Хавронюка. Київ: ВАІТЕ, 2024. 494 с.

5. Андрусяк Г.М. Необхідна оборона при посяганні на статеву свободу та статеву недоторканість особи: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2015. 224 с.

6. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков: Основа, 1991. 360 с.

7. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf

8. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи. Київ: ВАІТЕ, 2015. 686 с.

9. Мантуляк Ю. В. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації як обставина, що виключає злочинність діяння: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2005. 259 с.

10. Блинська С. Г. Кримінально-правова природа затримання особи, що вчинила злочин, як обставини, що виключає злочинність діяння. Київ, 2006. Дис. … канд. юрид. наук. 197 с.

11. Примаченко В. Ф. Затримання особи, яка вчинила злочин як обставина, що виключає злочинність діяння. Дис. канд. юрид. Наук. Дн-к, 2008. 246 с.

12. Комісаров А.С. Поняття примушування (примусу) за кримінальним правом України: дис. … канд. юрид. наук. Маріуполь, 2021. 206 с.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

АНІЩУК В.В.
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Луцький національний технічний університет
м.Луцьк
ШОКОДЬКО О.О.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Актуальність теми колабораційна діяльність зумовлена триваючою агресією Російської Федерації проти України, що призвело до тимчасової окупації окремих територій та залучення частини

населення до співпраці з ворогом. Через це важливим є чітке законодавче визначення цього явища, розмежування його з іншими кримінальними правопорушеннями та забезпечення справедливого правосуддя. Крім того, питання колабораційної діяльності має значення для майбутнього правового врегулювання та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Важливо розробити ефективний механізм притягнення до відповідальності осіб, які справді сприяли агресору, водночас запобігаючи необґрунтованим переслідуванням мирних громадян.

3 березня 2022 р. було включено до Кримінального кодексу України (далі – КК) нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», що охоплює значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором.

Щоб краще розкрити актуальність цієї теми можна поглянути на масштаби цього кримінального правопорушення. З початку повномасштабної агресії рф Служба безпеки розслідує більше 2 тис. кримінальних проваджень щодо колаборантів. У рамках проваджень уже майже 1 тис. осіб отримали повідомлення про підозру [1]. Станом на 15 червня 2024 року, за даними Служби безпеки України, в Україні зареєстровано 9179 кримінальних проваджень за статтею 111-1 КК України (колабораційна діяльність). В ЄДРСР занесені 1442 вироки по справах про колабораціонізм [2]. Вперше обвинувальний акт за колабораціонізм було направлено до суду 31 березня 2022 року. За даними прокуратури, мешканець Краматорська Донецької області закликав у соціальній мережі «TikTok» до підтримки дій РФ та виступив із запереченням озброєної агресії. [3]

Одним з найбільших випадків колабораційної діяльності стався в Херсонській області, керівником окупаційної адміністрації Херсонської області став Володимир Сальдо, який у 2002-2012 роках був мером Херсона, прихильником репресій проти опозиції у 2014 році. Після окупації у березні 2022 року Сальдо став одним із засновників колабораціоністського «Комітету порятунку за мир та порядок», а через місяць російські військові захопили міську раду Херсона та призначили Сальдо головою окупаційної адміністрації. Під час окупації Тростянецької громади, Сумської області, маючи проросійську позицію, депутати Охтирської районної ради Олександр Курпіль, Микола Мірошніченко та Валерій Партала із партії «Наш край» співпрацювали з військовослужбовцями збройних сил Російської Федерації. І це лише дуже мала частина усіх кримінальних правопорушень про які відомо суспільству.

Загалом, проблема колабораційної діяльності в умовах війни потребує не лише кримінального переслідування, а й глибшого

розуміння механізмів та причин, що призводять до співпраці з агресором. Це вимагає всебічного підходу до питання, що включає не лише правові заходи, але й психологічні, соціальні та політичні аспекти, з урахуванням потреби в реабілітації суспільства після завершення конфлікту.

Термін «колабораціонізм» (від франц. collaboration – співпраця) науковці тлумачать як добровільну співпрацю окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами. Сучасні дослідники розмежовують власне колабораціонізм, який передбачає наявність політичної угоди з окупантом, та «кооперування» (англ. cooperation) з окупаційною владою у цивільних галузях, а також «спільне ведення війни» (англ. co-belligerence) на боці окупаційних сил [4].

Є. Письменський зазначає те, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності є спільною для всіх її форм та характеризується виною у формі умислу (як прямого, так і непрямого), за якого особа: 1) усвідомлює суспільно небезпечний характер відповідного діяння, тобто здатність через надання допомоги державі-агресору спричинити шкоду взятим під охорону кримінального права цінностям, а саме — інтересам держави у частині забезпечення її національної безпеки; 2) передбачає неминучість або можливість спричинення такої шкоди; 3) бажає або свідомо припускає, що в результаті вчинення такого діяння може бути заподіяна шкода відповідному об'єктові посягання [5].

Основні труднощі у правильній кваліфікації протиправних дій, розмежуванні колабораційної діяльності від інших кримінальних правопорушень і визначенні справедливого покарання виникають через те, що стаття 111-1 КК охоплює ті самі дії, що передбачені іншими статтями КК як інші кримінальні правопорушення. У результаті неправильна кваліфікація може призвести до призначення несправедливого або необґрунтованого покарання, а також стати підставою для незаконного звільнення від відповідальності чи помилкового засудження.

Однакові дії можуть підпадати під різні статті Кримінального кодексу, зокрема під: 111 КК України «Державна зрада»; 111-1 КК України «Колабораційна діяльність»; 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору»; 436-2 КК України «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників».

Проблеми з кваліфікації стосовно цієї статті можна поділити на такі: невизначеність та нечіткість, визначення «сприяння окупаційному режиму», стаття 111-1 посилається на сприяння окупаційному режиму, але не визначає конкретних критеріїв або його обсягу. Зокрема, йдеться

про участь у виконанні наказів окупаційної влади, надання ресурсів та участь в адміністративних структурах. Тлумачення цього питання дуже різняться, що ускладнює юридичне визнання.

Слід зазначити, що кримінальна відповідальність за перераховані вище діяння настає лише в тому разі, коли акти колабораційної діяльності вчиняються особою добровільно, а не під примусом, але важко визначити і дізнатися чи конкретне діяння було вчинене добровільно, а не через примус.

Труднощі зі збором доказів, якщо підозрюваний перебуває на окупованій території, слідчі починають заочне досудове розслідування і заочний судовий розгляд. Коли розслідування відбувається на деокупованій території, частина доказів також може бути знищена обстрілами. Звідси виникає необхідність пошуку інформації у відкритих джерелах: в інтернеті, соціальних мережах тощо. Проте електронні докази можуть підробити, викривити або штучно створити. [6]

Основним джерелом доказів є покази свідків, однак особи, які перебували під окупацією, можуть стати жертвами неправдивих свідчень від недоброзичливців. Свідки можуть або навмисно говорити неправду, або помилково оцінювати ситуацію через неповноту інформації.

Відповідальність за ст. 111-1 КК не настає за добровільне: а) зайняття посади в органі влади, створеному до окупації (це може бути кваліфіковано за ст. 111 КК як державна зрада); б) виконання роботи, що не пов'язана з державною посадою, (лікар, фармацевт, працівник житлово-комунальної сфери, пожежник, працівник ритуальної служби чи кладовища, адвокат тощо), це не включає примус чи участь у воєнних операціях (відповідно до ст. 40 Женевської конвенції).

Через складність визначення меж і форм колаборації, а також різноманіття обставин, за яких особа може бути змушена до співпраці з агресором, правова кваліфікація таких дій є надзвичайно складною. Важливим є правильне визначення, що саме є колаборацією, чи є вона добровільною чи примусовою, і які конкретно дії можуть бути кваліфіковані як кримінальні правопорушення. Тому законодавець повинен чітко окреслити критерії і межі цього правопорушення, що забезпечить ефективне й справедливе правосуддя, а також зменшить ризик помилкових вироків чи незаслужених покарань.

Список використаних джерел:

1. З початку війни СБУ оголосила про підозру за колабораціонізм майже 1 тис.осіб. *Офіційний сайт служби безпеки України* : URL:https://ssu.gov.ua/novyny/z-pochatku-viiny-sbu-oholosyla-pro-pidozru-za-kolaboratsionizm-maizhe-1-tys-osib

2. Законодавство про колабораціонізм не відповідає міжнародному гуманітарному праву і переслідує українців, які намагаються вижити в окупації. URL:https://zmina.ua/event/zakonodavstvo-pro-kolaboraczionizm-ne-vidpovidaye-mizhnarodnomu-gumanitarnomu-pravu-i-peresliduye-ukrayinciv-yaki-namagayutsya-vyzhyty-v-okupacziyi-zvit/

3. Гришанова Н. В Україні скеровано до суду перший обвинувальний акт за колабораціонізм URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210314_v-ukran-skerovano-do-sudu-pershiy-obvinuvalniy-akt-za-kolaboratsonzm

4. Василенко Ю. В. Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права. 2022.*

5. Лігун А. І. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Науковий вісник київського інституту національної гвардії України 2024. №1*

6. Маньковська В. Колабораційна діяльність: проблеми кваліфікації та притягнення винних до відповідальності URL: https://svidomi.in.ua/page/kolaboratsiina-diialnist-problemy-kvalifikatsii-ta-prytiahnennia-vynnykh-do-vidpovidalnosti

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ: ВПЛИВ СУДИМОСТІ НА НЕПОВНОЛІТНІХ

АНІЩУК В.В.
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Луцький національний технічний університет
м.Луцьк
ЯНЮК О.В.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Актуальність теми зумовлена зростанням рівня злочинності серед неповнолітніх та необхідністю ефективної інтеграції молодих правопорушників у суспільство. Неповнолітні особи, які скоїли злочин, є особливо вразливою категорією, оскільки перебувають на етапі формування особистості та соціальних орієнтирів. Від успішності

процесу ресоціалізації залежить не лише майбутнє конкретної людини, але й безпека та розвиток суспільства загалом. У сучасних умовах актуальним є пошук нових підходів до ресоціалізації неповнолітніх злочинців, які враховують психологічні особливості підліткового віку, індивідуальні потреби та сучасні соціальні виклики. Тому дослідження теоретичних основ і практичних механізмів ресоціалізації є важливою складовою розвитку кримінальної юстиції та соціальної роботи в Україні.

Тема ресоціалізації неповнолітніх злочинців, що перебували у місцях позбавлення волі, є актуальною на сьогодні з кількох причин. По-перше, рівень злочинності серед неповнолітніх зростає, кількість правопорушень, здійснених молоддю, стає дедалі більше, що зумовлено соціально-економічними факторами, такими як бідність, доступ до технологій, вплив пандемій і криз на психологічний стан людини. По-друге, сучасне суспільство схиляється до гуманізації правосуддя, зокрема щодо неповнолітніх: необхідний баланс між покаранням та реабілітацією, впровадження нових методів (наприклад, *restorative justice* – відновне правосуддя). По-третє, через витрати на утримання в'язниць, втрату робочої сили і перспективу зростання злочинності – судимість неповнолітніх впливає на суспільство загалом, а не лише на судимого. Важливо не просто карати, а повертати громадян до нормального життя, щоб зекономити ресурси та уникнути зростання злочинності.

Судимість виникає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду і триває до погашення або зняття судимості (ст. 88 Кримінального Кодексу України), а також це факт, який особа старається приховати від людей, щоб вони не розуміли, що перед ними злочинець. Кримінальне законодавство України передбачає спеціальні норми, які спрямовані на пом'якшення карального ефекту і акцент робиться на виправлення та ресоціалізацію злочинця. Судимість тягне за собою не лише певні обмеження (наприклад, можливість обіймати певні посади), а й такі кримінально-правові наслідки, як обтяжуюча обставина при вчиненні особою кримінального правопорушення повторно і рецидиві (ст.67 ККУ, ст.32 ККУ) [5].

Законодавство враховує, що психіка неповнолітнього більш пластична, а його поведінка може швидко змінюватися під впливом суспільства та виховання. Стаття 108 ККУ встановлює скорочені строки погашення судимості для осіб, які не досягли 18-ти річного віку. За статтею 91 ККУ після відбуття половини строку покарання за тяжкі чи особливо тяжкі злочини можливе дострокове зняття судимості за умови, якщо особа довела своє виправлення.

Судимість створює низку перешкод для подальшого життя неповнолітнього, які можна класифікувати наступним чином: правові

обмеження (обмеження доступу до освіти, до працевлаштування, обтяжуюча обставина при рецидиві), криміногенний ефект (ярлик «зека, злочинця», можливість рецидиву, обмежена підтримка та залишення сам на сам із наслідками судимості), психологічний бар'єр (втрата віри в майбутнє, психологічна вразливість, неповнолітній сам вважає себе «невдахою» та злочинцем). Особа з судимістю не може працювати у сферах, що пов'язані з неповнолітніми.

Головна мета покарання – подальша ресоціалізація особи, її виправлення і уникнення рецидивів та повторних кримінальних правопорушень. Суспільство з обережністю відноситься до осіб, що перебували у місцях позбавлення волі: індивіду важко знайти роботу, завести нормальні стосунки, а також, у більшості випадків, вони не мають ніякої підтримки ні від близьких, ні від рідних, яких, часто, було позбавлено батьківських прав.

Стаття 105 КК України «Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру» передбачає можливість застосування до неповнолітніх виховних заходів, наприклад, передача неповнолітнього під нагляд батьків або обмеження дозвілля. Норма дозволяє замінити можливе покарання для неповнолітнього виховними заходами, що сприятиме ресоціалізації та уникнути «клейма» судимості. Успіх застосування залежить від покірного виконання особою випробувань, після чого кримінальне провадження закривається без судимості. Стаття 75 КК України «Звільнення від відбування покарання з випробуванням» застосовується до неповнолітніх у поєднанні зі статтею 104 ККУ «Звільнення відбування покарання з випробуванням», що дозволяє замість позбавлення волі призначити умовне засудження з випробувальним строком від 1-го до 2-х років. При застосуванні цієї норми все одно виникає судимість.

Звернемося до міжнародного досвіду. У Новій Зеландії законодавство визнає, що підлітки менш відповідальні через незавершений розвиток мозку; (префронтальна кора, яка відповідає за самоконтроль, формується до 25-ти років); у Норвегії строки погашенняя судимості коротші, а записи про судимість часто «стираються» після 18-ти років, щоб не впливати на доросле життя; у Німеччині судді враховують психологічні звіти, а судимість погашається швидше (2,5 роки за середні злочини проти 5 для дорослих); у Канаді програми примирення та реабілітації враховують психологічний розвиток, а записи про судимість обмежуються в доступі після певного періоду. Отже, мозок починає свідомо приймати рішення і контролювати імпульси у 20 років, а повністю формується приблизно в 25 років, судимість у юному віці збільшує ймовірність повторних злочинів у майбутньому.

Після дослідження методів іноземних держав та порівняння їх з успіхами України, можна описати ситуацію: наша держава відстає на 20-30 років. Ювенальна система розвивається повільніше через історичні, економічні та воєнні фактори. Вірогідно, що наказ від 22.07.2024 року, який містить «Програму відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» прискорить процес, якщо буде достатнє фінансування [7].

Отже, Ресоціалізація неповнолітніх злочинців є складним і багатогранним процесом, який вимагає комплексного підходу з боку державних органів, освітніх установ, психологів, соціальних працівників та громадських організацій. Ефективна ресоціалізація сприяє зниженню рівня рецидивної злочинності, забезпечує формування у неповнолітніх правопорушників позитивних соціальних навичок та цінностей.

Ключовими чинниками успішної ресоціалізації є індивідуалізація підходу до кожного неповнолітнього, врахування його вікових та психологічних особливостей, активне залучення до навчання, праці та громадської діяльності. Велике значення мають профілактичні заходи, родинна підтримка та формування у молоді мотивації до змін.

Таким чином, для підвищення ефективності ресоціалізації неповнолітніх злочинців необхідно удосконалювати нормативно-правову базу, розвивати програми соціальної адаптації та створювати сприятливе середовище для їх повноцінного повернення до суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Фільм про підліткові колонії «Виправити, а не карати». URL: *https://youtu.be/R6bgO2gqXaM?si=wHvu342e0fSAr04Q*

2. Ресоціалізація неповнолітніх правопорушників виходить на новий рівень». URL: *https://legalaid.gov.ua/novyny/resoczializacziya-nepovnolitnih-pravoporushnykiv-vyhodyt-na-novyj-riven/*

3. Шлях до нового життя: Ресоціалізація підлітків в Кременчуцькій колонії. URL: *https://kvs.gov.ua/new/note/14909/*

4. Думав, що тут кожен сам за себе»: як ресоціалізують неповнолітніх у Кременчуцькій колонії. URL: *https://suspilne.media/amp/poltava/947811-dumav-so-tut-kozen-sam-za-sebe-ak-resocializuut-nepovnolitnih-u-kremencuckij-kolonii/*

5. Кримінальний кодекс України // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст.131

6. Статистичні дані. URL: *https://newcriminalcode.org.ua/statistics*

7. Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними,

обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» / Наказ Мін'юсту України від 22.07.2024р. URL: *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text*

РЕАГУВАННЯ ПОЛІЦІЄЮ НА ПОРУШЕННЯ ОБМЕЖЕНЬ, ЩО ДІЮТЬ ПІД ЧАС КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ

ВАЛЄЄВ Р.Г.
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри адміністративного права і процесу Дніпровський державний університет внутрішніх справ м. Дніпро

Повномасштабне військове вторгнення на територію України змінило різні сфери життя. Важливою прикметою воєнного стану стали обмеження щодо вільного пересування громадян і транспорту, що встановлюються на певний період доби, зокрема, з метою забезпечення публічної безпеки та порядку, протидії диверсійній і розвідувальній діяльності ворога.

Вітчизняні дослідники звернулися до різних аспектів впровадження комендантської години. Так, В. Висоцький і Ю. Походжай схарактеризували правовий режим комендантської години в умовах воєнного стану [1]. Н. Войтович, а також О. Ковальова обґрунтовували необхідність впровадження відповідальності за порушення комендантської години. Відповідні законопроєкти, зареєстровані в українському парламенті, дослідила В. Бондар [2]. Всебічне дослідження різних аспектів впровадження адміністративної відповідальності за порушення обмежень, встановлених під час дії режиму воєнного стану, здійснила І. Дрок [3]. Окремі рішення судів першої інстанції та проблемні аспекти впровадження відповідальності за порушення обмежень комендантської години зробив О. Пришепа [4]. Ми вважаємо за необхідне дослідити особливості реагування поліцією на порушення обмежень, що діють під час комендантської години та позиції судів щодо суперечливих аспектів відповідної практики.

Ураховуючи відсутність у національному законодавстві адміністративної відповідальності безпосередньо за порушення обмежень, встановлених на період комендантської години, за грубі порушення цих обмежень поліцейські складають протоколи за порушення статті 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Але досить часто суди, які розглядають відповідні справи, не вбачають у діянні громадян складу злісної непокори законним

вимогам поліцейського чи члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця.

Практика реагування свідчить, що у багатьох випадках поліцейські складали протоколи за порушення ст. 185 КУпАП у ситуаціях, коли вони спочатку виявляли осіб на вулицях під час комендантської години, надавали законні вимоги покинути вулицю, але через певний час знову виявляли тих самих осіб. Наприклад, у постанові Дніпровського апеляційного суду від 22.11.2023 р. наводиться фабула протоколу «06.08.2023 року приблизно о 02-50 год. ОСОБА_1, знаходячись за адресою: пр. Б. Хмельницького, біля буд. 146в м. Дніпро, *не виконав законну вимогу* поліцейського, що полягала у необхідності покинути вулицю через триваючу комендантську годину, *продовжував перебувати на вулиці в комендантську годину*, впроваджену розпорядженням начальника ОВА Дніпропетровської ОДА від 24.06.2022 № 361/0/527-2022 … *та не вжив заходів до повернення до місця свого мешкання*. Тим самим, ОСОБА_1 скоїв адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185 КУпАП» [5]. У цьому випадку суд задовольнив апеляційну скаргу особи, що притягалась до відповідальності, встановивши за допомогою відеозапису, що громадянин «виконав вимогу працівників поліції покинути вулицю, тобто не здійснив злісної непокори законному розпорядженню або вимозі поліцейського при виконанні ним службових обов`язків» [5] під час обох зустрічей. За аналогічних обставин, інший суддя того ж Дніпровського апеляційного суду констатував, що такі «обставини не свідчать про здійснення ОСОБА_1 злісної непокори законному розпорядженню або вимозі поліцейського при виконанні ним службових обов`язків, оскільки він не відмовлявся» від виконання законних вимог поліцейського [6].

В ідентичних ситуаціях інші суди констатували, що «Зі змісту протоколу про адміністративне [правопорушення – РВ] вбачається, що ***викладена у ньому фабула … не відповідає об`єктивній стороні складу*** адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП. Тобто, у протоколі не викладено, які саме дії вчинив ОСОБА_1, котрі б відповідали диспозиції ст. 185 КУпАП» [7]. Така «невідповідність матеріалів протоколу про адміністративне правопорушення вимогам закону унеможливлює прийняття у справі законного й обґрунтованого судового рішення» [7], і, відповідно, така справа була повернута до поліції для доопрацювання.

Відсутність у матеріалах справ належних, допустимих і достовірних доказів констатували у постанові апеляційної інстанції щодо діяння, яке поліцейський у протоколі сформулював наступним чином: «не виконав законну вимогу поліцейського, що полягала у необхідності покинути вулицю через триваючу комендантську годину, продовжував

перебувати на вулиці та не вжив заходів для повернення до місця мешкання» [8]. Вимоги апеляційної скарги обґрунтовані по цьому факту тим, що особа не вчиняла правопорушення, оскільки *не відмовлялася від вимог чи розпоряджень працівника поліції, а фактично не встигла їх виконати*. Суддя апеляційного суду відзначив, що крім протоколу про адміністративне правопорушення, «в наявності лише рапорт поліцейського та протокол затримання. Що стосується рапорту працівника поліції, то, зважаючи на те, що він є зацікавленою особою при розгляді цієї справи, і це ставить під сумнів дотримання вимог щодо об`єктивності з`ясування обставин, цей процесуальний документ не може слугувати однозначним доказом винуватості особи у вчиненні адміністративних правопорушень, як і протокол затримання» [8].

Висновок про те, що *рапорт поліцейського не може слугувати однозначним доказом*, робить апеляційний суд і по справі № 209/1806/22 [9]. За цим фактом особу визнано винною «у тому, що 14.08.2022 року о 00.05 годині, знаходячись поблизу будинку 2А по пр. 40 років Перемоги, був зупинений у комендантську годину та *на законну вимогу працівників поліції надати документи*, почав висловлюватися в їх бік нецензурною лайкою, чіплятися за формене обмундирування, чим скоїв злісну непокору» [9]. За цим фактом апеляційна скарга містила відомості, що притягнута до відповідальності особа «підробляє перевозками людей» та був зупинений поліцейськими ще до початку комендантської години. Апеляційна інстанція визначила, що крім рапорту, «матеріали справи не містять жодних належних і допустимих доказів, передбачених ст. 251 КУпАП, які б свідчили про вчинення ОСОБА_1 адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, а *лише протокол про адміністративне правопорушення не може вважатися достатнім* для встановлення всіх елементів складу адміністративного правопорушення та висновку про винуватість особи, що притягається до адміністративної відповідальності» [9]. За цим фактом справа була закрита за відсутністю складу правопорушення, і на це рішення додатково вплинув той факт, що суд першої інстанції розглянув справу за відсутності особи, що притягалася до відповідальності, «що є суттєвим порушенням вимог ч. 2 ст. 268 КУпАП» [9].

З урахуванням дослідження інших аспектів судової практики з аналогічних справ [10] можемо зробити висновок, що у випадках, коли особа не проявляє артикульовану, чітко висловлену відмову від виконання неодноразових наполегливих законних вимог поліцейського припинити порушення обмежень, встановлених на період комендантської години, апеляційні суди у більшості випадків не вбачали склад правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП. Проте, хоч

фігуранти відповідних справ і проявили вербальну згоду з вимогою поліцейського залишити вулицю під час дії комендантської години, фактично вони її не виконували протягом тривалого часу. У цьому контексті нам імпонує позиція, висловлена Полтавським апеляційним судом: «Відмова правопорушника проявляється в недвозначній формі словами, жестами, мовчанням, ***невиконанням вимог***, намаганням до втечі та іншими діями чи ***бездіяльністю***» [11]. Можливо, в подальшому саме така позиція здобуде підтримку інших суддів, і вони будуть враховувати не лише вербальні відмови від виконання законної вимоги поліцейських, але й фактичні дії порушників, зокрема бездіяльність щодо повернення до місця проживання.

Список використаних джерел:

1. Висоцький, В. М., Походжай Ю. М. Правовий режим комендантської години в умовах воєнного стану. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (21 жовтня 2022 р*). Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 77 – 80.

2. Бондар В.В. Процедура притягнення НПУ до адміністративної відповідальності за порушення комендантської години Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ.конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Вінниця : ХНУВС, 2022. С. 78 – 80.

3. Дрок, І. С. Адміністративна відповідальність за порушення встановлених обмежень під час дії режиму воєнного стану. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2023. Т. 6. № 2. С. 87-91.

4. Прищепа О. Притягнення до відповідальності за порушення вимог комендантської години. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Кропивницький, 7 липня 2023 р.)*. Кропивницький, Донецький держ. ун-т внутр. справ. 2023. С. 250 – 253.

5. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 22 листопада 2023 р. по справі про адміністративне правопорушення № 932/7536/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115135841

6. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 28 листопада 2023 р. по справі про адміністративне правопорушення № 202/18499/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115328675

7. Постанова Львівського апеляційного суду від 26 квітня 2024 р. по справі про адміністративне правопорушення № 466/1097/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118686582

8. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 29 листопада 2023 р. по справі про адміністративне правопорушення № 203/4346/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115402955

9. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 04 квітня 2023 р. по справі про адміністративне правопорушення № 209/1806/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110271454

10. Валєєв Р.Г. Судова практика апеляційних інстанцій щодо злісної непокори законним вимогам поліцейського під час комендантської години. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка. 2025. № 1 (109)*.

11. Постанова Полтавського апеляційного суду 22 грудня 2023 р. по справі про адміністративне правопорушення № 552/4850/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115888817

ПРОПАГАНДА ДО СЛУЖБИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ ДЕРЖАВИ-ОКУПАНТА – ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН ЧИ КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ?

ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З.А.
доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Воєнні злочини на території України можуть вчинятися в різний спосіб, однією з яких є пропаганда до служби в збройних силах російської федерації (рф). Водночас це питання не є однозначним у судовій практиці. Так, *вироком Подільського районного суду м. Києві від 15.06.2023, № 758/16427/21* обвинуваченого, який на території АРК здійснював керівництво одним із підрозділів дитячо-юнацького військово-патріотичного руху «Юнармія», кваліфіковано за ч. 1 ст. 438 КК. У цьому вироку детально проаналізовано правовий статус цього руху. Так, керівники «Юнармії ставлять собі за мету виростити покоління, здатне не тільки захищати Вітчизну зі зброєю в руках, а й відстоювати інтереси росії в мирних сферах [1].

Водночас *вироком Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 06.12.2024, № 333/10659/23,* дії громадянина України, який добровільно зайняв посаду керівника регіонального штабу Запорізької області всеросійського дитячо-юнацького військово-патріотичного громадського руху «Юнармія» у тимчасово-окупованому м. Мелітополь Запорізької області, та проводив на відповідній посаді ряд заходів

«військово-патріотичного виховання», були кваліфіковані за ч. 6 ст. 111-1 КК як інформаційний колабораціонізм (організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах) [2].

Таким чином, фактично однакові дії, вчинені на різних тимчасово окупованих територіях були кваліфіковані судами по-різному – або як колаборайційна діяльність, або як воєнний злочин.

У контексті норм міжнародного гуманітарного права йде мова про такий воєнний злочин, як пропаганда служити в армії держави-окупанта, що заборонено ст. 51 Женевської конвенції IV. Водночас слід мати на увазі, що законодавство України, зокрема й кримінальне, не визначає зміст такого поняття, як пропаганда. Сам термін вжито у ч. 3 ст. 111-1, статтях 436, 436-1 КК. У ст. 436 КК пропаганда визначається, зокрема, через публічні заклики. Тобто в цьому випадку пропаганда включає як публічні заклики відповідного змісту, так і виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Водночас на розмежування пропаганди від публічних закликів вказує законодавець у статтях 111-1 та 299 КК, оскільки в першому випадку наводить дві самостійні форми колаборайційної діяльності – публічні заклики (ч. 1) та пропаганду (ч. 3), а в другому – дві альтернативні форми кримінального правопорушення (пропаганду або публічні заклики).

Поняття «пропаганда» почало широко вживатися у статтях КК нещодавно; саме поняття не є виключно кримінально-правовим, оскільки запозичене у кримінальне право з політології, соціології та інших наук. Також поняття «пропаганда» вже в кримінальному праві не має своєї законодавчої дефініції, що ускладнює встановлення змісту цього поняття, яке позначає одну з ключових ознак складів кримінальних правопорушень – суспільно небезпечне діяння. Тому й на сьогодні досить складно визначити співвідношення між пропагандою та публічними закликами.

Якими ознаками в теорії кримінального права наділяється пропаганда як суспільно небезпечне діяння? Наукових праць, присвячених дослідженню цього питання, в Україні небагато.

Слово «пропаганда» латинського походження (propagare – поширювати, розповсюджувати). В українській мові це слово має значення «поширення, постійного, глибокого та детального роз'яснення ідей, поглядів, знань; ідейного впливу на широкі маси або певні групи

людей, що має політичний чи релігійний характер; системи засобів масового поширення ідей, поглядів тощо» [3, с. 1162]. В Юридичній енциклопедії пропаганда включає «діяльність, що передбачає системне поширення, поглиблене роз'яснення соціально-економічних, політичних, правових поглядів, ідей, теорії та забезпечує формування у суспільстві певних настроїв, закріплення у свідомості громадян відповідних цінностей з метою максимального розширення кола прибічників тієї чи іншої ціннісної системи» [4, с. 166].

В. В. Гапончук вважає, що пропаганда відрізняється від публічних закликів темпоральними властивостями відповідної протиправної поведінки людини. Так, на його думку, публічні заклики «спрямовані на те, щоб бути реалізованими «тут і зараз», а пропаганда не має такого темпорального обмеження, оскільки спрямована на досягнення мети адресата у майбутньому» [5, с. 40].

Окремі науковці, не визначаючи змісту поняття «пропаганда», пропонують доповнити його іншими формами, аніж ті, що використовуються у конкретній статті Особливої частини КК. Так, С. В. Лаба, характеризуючи пропаганду у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-1 КК, пропонує, окрім тих форм, що передбачені у диспозиції ч. 1 цієї статті, відносити «публічне заперечення чи виправдання злочинів комуністичного чи нацистського тоталітарних режимів, які визнані на державному та (або) міжнародному рівні» [6, с. 112].

В одній зі своїх попередніх праць у співавторстві з О. О. Квашою пропаганда розглядалася як вид соціально-психологічного впливу. У цій публікації було зроблено висновок про неоднаковий підхід законодавця до розуміння пропаганди в окремих статтях Особливої частини КК та висловлено пропозицію вжити «певних нормотворчих заходів та єдиних підходів до визначення цього поняття у КК» [7, с. 362].

Таким чином, зміст та сутність поняття «пропаганда», яке використовується законодавцем для позначення суспільно небезпечного діяння у складах окремих кримінальних правопорушень, у теорії кримінального права залишається невизначеним. Не закріплено зміст відповідного поняття в самому КК, що у певних випадках ускладнює правозастосування у разі кваліфікації за тією частиною статті Особливої частини цього Кодексу, в якій об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у пропаганді.

У вироку Подільського районного суду м. Києва від 15.06.2023, № 758/16427/21, тлумачиться поняття пропаганди служби в армії в контексті встановлення інших порушень законів та звичаїв війни та пропонується розуміти під пропагандою служби в армії є детальне поширення, роз'яснення яких-небудь поглядів, знань з метою

забезпечення загальної орієнтації позитивного ставлення до проходження служби в армії [1]. Вважаємо, що таке тлумачення грунтується на вказаних вище ознаках поняття «пропаганда»

Суспільна небезпека саме такого порушення законів та звичаїв війни полягає в тому, що аналогічно до «Юнармії» на тимчасово окупованих територіях створюються різноманітні дитячо-юнацькі організації воєнізованого типу, в яких підлітків, громадян України, готують фактично до воєнних дій проти своєї ж Батьківщини. Так, до складу Юнармії на тимчасово окупованих територіях входить щонайменше 35 000 дітей, кількість яких зростає. Окрім Юнармії на території АРК діє щонайменше 9 подібних до Юнармії мілітарних центрів, зокрема «Кримпатріотцентр», «Союз казачої молоді Криму і Севастополя», «Союз спадкоємців традицій» та «Євпаторійський десант» [8].

Таким чином, пропаганда серед українського населення шляхом залучення українських підлітків до участі в мілітаризованих дитячо-юнацьких організаціях є серйозним порушенням законів та звичаїв війни і підлягає кваліфікації за ст. 438 КК.

Ураховуючи попереднє обґрунтування нормами міжнародного гуманітарного права того, що пропаганда до служби в збройних силах держави-окупанта передбачене згідно зі ст. 51 Женевської конвенції IV як серйозне порушення законів та звичаїв війни, а тому відповідні дії є іншим порушенням законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та повинні кваліфікуватися не за відповідними частинами ст. 111-1 КК, а за ч. 1 ст. 438 цього Кодексу як воєнний злочин.

Список використаних джерел:

1. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 15.06.2023 у справі № 758/16427/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/111764865
2. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 06.12.2024 у справі № 333/10659/23. URL: https://surl.li/tnuwet
3. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. (1736 с.). С. 1162.
4. Юридична енциклопедія: в 6 томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голов. редкол.) та ін. Т. 1: А–Г. Київ: Укр. енцикл., 1998. (669 с.). С. 166.
5. Гапончук В. В. Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення протиправних дій: дис. … канд. юрид. наук:

12.00.08; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. (259 с.). С. 40.

6. Лаба С. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарного режимів: дис. … ступ. д-ра філософії; 081 «Право»; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2023. (241 с.). С. 112.

7. Загиней-Заболотенко З.А., Кваша О.О. Пропаганда, маніпулювання та інші форми протиправного впливу за кримінальним кодексом України. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 12. С. 360–363. URL: http://surl.li/mfumiu

8. Присяжнюк В. Понад 35 тисяч дітей входять в склад «Юнармії» на ТОТ України – «Альменда». Суспільне Крим. 2024. 06 квіт. URL: http://surl.li/dcxrkv

ВІДПЛАТА ВИННИМ У ВЧИНЕННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

КВАША О. О.
д.ю.н., професор,
заступник Голови Вищої ради правосуддя
м. Київ

Війна триває в Україні уже більше 10 років, і, на жаль, усі зусилля міжнародної спільноти щодо припинення російської агресії наразі зазнають фіаско. Водночас всі війни рано чи пізно закінчуються, тому слід уже сьогодні готуватись до майбутнього, сподіваємось, справедливого миру. Проте уже сьогодні, під час активної фази збройної агресії росії проти України, є потреба у відновленні справедливості. Нагальною є ефективна реалізація судами України кримінальної відповідальності та покарання осіб, які скоїли воєнні, міжнародні злочини. Росія, країна-агресор, в Україні вчинила і продовжує вчиняти масові порушення прав людини. Тому архіважливою та актуальною проблемою є запровадження моделі перехідного правосуддя, яке започатковане було саме як складова всесвітнього проєкту прав людини. Багато країн уже мали досвід застосування моделі перехідного правосуддя, тому їх досвід повинен бути врахований під час конструювання української моделі перехідного правосуддя.

Збройна агресія проти України, яка розпочалася у 2014 році, актуалізувала необхідність застосування в державі моделі перехідного правосуддя, яку із середини минулого сторіччя активно використовують у світі для забезпечення розбудови миру та досягнення сталого розвитку

постконфліктних (поставторитарних) країн [1, с. 24]. Уніфікованого визначення поняття перехідного правосуддя наразі немає ні у вітчизняній, ні у світовій юридичній науці. Цей факт обумовлений тим, що перехідне правосуддя стало предметом науково-правових досліджень у країнах, які перебували у кризових, екстремальних, воєнних умовах, порівняно недавно.

Перехідне правосуддя – це певна аналітична модель, яка сформувалася на основі історичного досвіду держав, які свого часу зіткнулися із зовнішньою військовою агресією та революціями, її застосування – це об'єктивна потреба, адже без засвоєння такого досвіду держава просто не зможе вийти з кризового стану і стати на шлях сталого розвитку [2, с. 66].

Модель перехідного правосуддя являє собою комплекс процесів і механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати масштабні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права, а тому активно має здійснюватися впровадження норм міжнародного кримінального та гуманітарного права у національну правову систему [3, с. 123]. І цей процес в Україні уже розпочався. Суть моделі правосуддя перехідного періоду (Transitional Justice, перехідне/транзитивне правосуддя) складають чотири структурних елементи: процес притягнення винних у масових порушеннях до відповідальності та їх покарання за вчинені злочини; процес відшкодування жертвам завданої їм шкоди; процес встановлення правди, повне розслідування порушень, які мали місце в період конфлікту або становили репресивний характер; інституційний процес реформ, який має гарантувати, що такі порушення більше не повторяться [4, с. 588]. Реалізація цих елементів повинна здійснюватися синхронно, оскільки всі вони тією чи іншою міро взаємопов'язані. Модель перехідного правосуддя можна умовно назвати системою чотирьох «В»: Відплата винним, Відшкодування жертвам, Встановлення правди, Впровадження заходів з превенції конфліктів.

Пріоритетним і першочерговим кроком вважаю реалізацію саме першого елементу моделі перехідного правосуддя. Відплата винним – це притягнення винних у вчиненні злочинів проти українських громадян до відповідальності, що включає зокрема, але не виключно: ефективне кримінальне переслідування; всебічний та об'єктивний, у встановлених законом часових межах, розгляд кримінального провадження; притягнення винних до кримінальної відповідальності судом, який діє на підставі закону, призначення справедливого покарання. Кожен судовий процес повинен бути публічним, а найбільш суспільно резонансні судові процеси повинні транслюватись в медіа. Ефективне здійснення судами правосуддя у справах про воєнні злочини стане запобіжником від

проявів помсти та відплати з боку постраждалих і свавільного протиправного відновлення справедливості у поствоєнному суспільстві. Одним із способів забезпечення цього завдання є створення так званих «гібридних» судів. Держава зберігає за собою обов'язок притягнення винних у злочинах до відповідальності, але здійснюватися це може за допомогою механізмів міжнародного-правового характеру [5, с. 14]. Неодноразово погоджувалась у своїх попередніх публікаціях із цією позицією. Справді, на всіх рівнях сьогодні визначається доцільним створення спеціального процесуального механізму як процедури перехідного правосуддя [6, с. 5]. Проте для розслідування, притягнення до відповідальності і винесення справедливого вироку за міжнародні злочини конститутивним є поєднання національного і міжнародного механізмів. Чи доречно використовувати при цьому поняття «гібридний механізм правосуддя» [7]? В контексті сучасної української історії термін «гібридний» набув негативного змісту і навряд чи це зміниться найближчим часом. Тому «гібридним» не може бути іменовано механізм, який буде створений для здійснення правосуддя у справах про воєнні та інші міжнародні злочини. Відповідно було запропоновано для визначення правосуддя, яке поєднує національний та міжнародний елементи, щодо розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів на території України використовувати поняття на кшталт «комплексний механізм правосуддя», «дуальний механізм правосуддя» чи «бінарний механізм правосуддя» [8, с. 118].

Під час війни пріоритетом політики держави у сфері кримінальної юстиції є здійснення правосуддя щодо винних у вчиненні воєнних злочинів. Однак при цьому не менш важливим та пов'язаним з першим елементом моделі є *справедливе правосуддя* для жертв злочинів за умов, коли українське суспільство не лише індивідуально і колективно захищається від російських окупантів, але і *є своєрідною колективною жертвою (потерпілим)* від злочину агресії з боку росії.

Перехідне правосуддя включає відповідальність та невідворотність покарання країни-агресора в особі її політичної еліти, а також кожного, хто віддавав злочинні накази чи безпосередньо брав участь у військових діях проти України. Відповідальність і покарання мають настати для винних, у вчиненні воєнних злочинів, геноциду українського народу, злочинів проти людяності, і – насамперед, для політичного керівництва російської федерації за злочин агресії. Злочин агресії зумовив вчинення воєнних злочинів проти населення України. Принцип невідворотності відповідальності та покарання має стосуватися в першу чергу вищого військово-політичного керівництва рф. Безперечно, правильним кроком на цьому шляху є обговорення можливості створення спеціального трибуналу щодо росії, метою якого

має стати здійснення правосуддя щодо усіх осіб, причетних до вчинення воєнних і міжнародних злочинів на території України.

Вже у березні 2022 року Україна висунула пропозицію створити Спеціальний міжнародний трибунал щодо злочину агресії проти України. 6 лютого 2025 року провідні юридичні експерти Єврокомісії, Європейської служби зовнішніх дій, Ради Європи, України та 37 держав заклали правові основи для створення Спеціального трибуналу з розгляду злочинів агресії проти України. Учасники також виклали ключові елементи «проєкту Статуту Шумана», основного правового тексту, який регулюватиме функціонування Спеціального трибуналу [9]. А 9 травня 2025 року коаліція держав визначила правові основи для створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, зокрема, було заявлено: «Ми підтверджуємо критичну важливість Спеціального трибуналу у здійсненні правосуддя шляхом притягнення до відповідальності тих, хто несе найбільшу відповідальність за цей найтяжчий міжнародний злочин, скоєний проти України. Ми підкреслюємо, що після створення, Спеціальний трибунал, відповідно до свого Статуту, здійснюватиме судочинство у повній повазі до міжнародного права та прав людини з метою забезпечення відповідальності за злочин агресії та зміцнення міжнародного правопорядку» [10].

Запровадження національної моделі перехідного правосуддя має базуватись на визначенні пріоритетності такого її елементу як відплата винним, тобто притягнення винних у вчиненні воєнних злочинів до кримінальної відповідальності з імперативним забезпеченням права кожного потерпілого від російської агресії на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Філатов В. В. Модель перехідного правосуддя в сучасному міжнародному праві: дис. … д-ра юрид. наук. 12.00.11. Одеса, 2024. 520 с.
2. Бойко О. М. Розвиток судочинства в Україні в умовах перехідного правосуддя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Юриспруденція. 2019. № 40. С. 65-66.
3. Ткаченко Є.В., Радченко Я. М., Кириченко В.О. Концепція перехідного правосуддя: апорія конституційно-правового механізму створення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 3. С. 118-123.
4. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія / за заг. ред. А. П. Бущенка, М. М. Гнатовського. Київ : РУМЕС, 2017. 592 с.

5. Багінський А. В. Механізми правосуддя перехідного періоду в подоланні наслідків збройного конфлікту. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2020. Випуск 1 (45). С. 14-18.

6. Азаров Д.С., Венгер В.М. Злочини російських військових в Україні: встановлення юридичних фактів як складова перехідного правосуддя. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (*м. Львів, 9–11 червня 2022 року). Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 3-6.

7. Мамедов Г. Слідами Гааги: чому нам потрібен гібридний механізм правосуддя. URL: https://zn.ua/ukr/LAW/slidami-haahi-chomu-nam-potriben-hibridnij-mekhanizm-pravosuddja.html

8. Кваша О. О., Бабанли Р. Ш. Механізми правосуддя для розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів, вчинених в Україні під час війни. *Збереження і розвиток України в умовах війни та миру: національна доповідь* / ред. кол. С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, Е. М. Лібанова, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2024. С. 108-118.

9. Коаліція держав визначила правові основи для створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. URL: https://www.president.gov.ua/news/koaliciya-derzhav-viznachila-pravovi-osnovi-dlya-stvorennya-95869

10. Львівська заява Коаліції держав зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/lvivska-zaiava-koalitsii-derzhav-zi-stvorennia-spetsialnoho-trybunalu-shchodo-zlochynu-ahresii-proty-ukrainy

СПЕЦИФІЧНІ ВИДИ КРИМІНАЛЬНО КАРАНОГО НАСИЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ РАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНОЮ РИМСЬКОГО СТАТУТУ

КВАША Р. С.
доктор філософії в галузі права,
науковий співробітник відділу проблем
кримінального права, кримінології та судоустрою
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
м. Київ

Насильство традиційно перебуває у центрі уваги міжнародної спільноти, а в державі, яка є жертвою воєнної агресії, і поготів. Ті чи інші прояви насильства виявляють як окремі індивіди, так і групові (колективні) утворення, а також держави, як-от російська федерація, яка

уже більше 10 років чинить насильство проти українського народу. Таке критичне становище прискорило ратифікацію Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього (далі – Римський статут), який наша держава підписала ще 20 січня 2000 року. І з певних причин Верховна Рада України його ратифікувала лише через 24 роки. Одним з наслідків цієї визначної події стало внесення до Кримінального кодексу України (далі – ККУ) статті 442-1 «Злочини проти людяності».

Загалом термін «насильство» застосовано у нормах чинного ККУ близько 100 разів. Ігнатов О.М. констатує, що насильство є способом вчинення значної кількості злочинів, передбачених ККУ: від «класичних» злочинів проти життя та здоров'я (умисне вбивство, умисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, доведення до самогубства, побої та мордування, катування, погроза вбивством) до злочинів, передбачених іншими розділами Кримінального кодексу [1, с. 144].

Найбільш загальною характерною ознакою насильства є те, що, застосовуючи його до іншої людини, особа своєю безпосередньою поведінкою завдає шкоду об'єкту кримінально-правової охорони або ставить такий об'єкт під загрозу заподіяння шкоди. Вчені виокремлюють такі основні риси насильства як кримінально-правової категорії: 1) насильство полягає в активному впливі однієї особи (осіб) на іншу (інших); 2) насильство є несанкціонованим впливом однієї особи на іншу, тобто вчиняється проти волі останньої та має примусовий характер стосовно жертви злочину; 3) насильство як таке є злочинним діянням, передбаченим відповідною статтею КК України (наприклад, заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження), або способом вчинення іншого злочину, а також обставиною, що впливає на відповідальність винного і (чи) покарання [2, с. 67-68].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [3] знайшли закріплення такі формулювання «насильницької» поведінки під час кваліфікації діянь як міжнародних злочинів: у ст. 442 «Геноцид» – насильницька передача дітей з однієї групи в інші, сексуальне насильство; ст. 442-1 «Злочини проти людяності»: насильницьке переміщення населення, насильницьке зникнення та інші прояви насильства, які «умисно вчиняються в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення». У статті 5 «Злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду» зазначено: 1. Юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію

стосовно таких злочинів: a) злочин геноциду; b) злочини проти людяності; c) воєнні злочини; d) злочин агресії. У Римському статуті формулювання, пов'язані з насильством, є такі: сексуальне і гендерне насильство, а також насильство над дітьми; спорадичні акти насильства [4]. Римський Статут є першим міжнародним документом, який чітко визнає зґвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову вагітність, примусову стерилізацію та інші форми сексуального насильства як окремі види воєнних злочинів [5].

Війна у своєму класичному розумінні завжди реалізується як фізична форма насилля. Навіть за умов мінімізації кількості жертв в умовах превалювання військової сили армії однієї зі сторін, військове насилля є загрозою застосування фізичної сили, а загроза насилля і є, власне, насиллям [6, с. 274].

Законодавець при конструюванні насильницьких складів застосовує як безпосередньо терміни «насильство», «фізичне насильство», «психічне насильство», «насильницькі дії», так й інші терміни («завдання удару», «мордування», «катування», «погроза», «примус», «напад», «знущання», «глумління», «тероризування» та ін.)… [1, с.144]. У стані ***війни*** відносини між державами характеризуються ***насильством***, що є наслідком розриву мирних відносин. За статутом ООН оголошення і ведення війни, незалежно від будь-яких обставин і причин, є незаконним актом, що визнається ***агресією***, і зумовлює відповідальність держави, винної у таких діях [7, с. 116-117]. Отже, поняття насильства (крім прямого закріплення у нормах кримінального закону) має інші кримінально протиправні прояви – це і примус, і погроза, і агресія, і війна тощо. Проблема співвідношення цих понять потребує наукового розв'язання з врахуванням положень національного кримінального та міжнародного права[8], і насамперед Римського статуту. Тому слід погодитись із думкою, що наявні ситуації, коли, формуючи на державному рівні заборону на вчинення насильницьких дій, законодавець не використовує сам термін «насильство», а вдається до інших засобів опису складів насильницьких злочинів [9, с. 145].

Зміни до ККУ у зв'язку з ратифікацією Римського статуту обумовили закріплення новел, які описують прояви кримінально караного насильства на кшталт: апартеїд, винищення, фізичне знищення, депортація населення, примусова стерилізація. Всі ці кримінальні правопорушення є специфічними видами поведінки, насильницької за своїм характером.

Важливою проблемою є співвідношення насильства і агресії. Агресію розглядають як біологічний феномен, а насильство – соціально зумовлений феномен. Поняття «агресія», на наш погляд, є змістовно більш широким, ніж насильство. В контексті предмету нашого аналізу

слід погодитись із таким підходом, при цьому особливе значення слід надавати змісту статті 437 ККУ «Злочин агресії»: «планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій».

У Римському статуті визначено «злочин агресії» як планування, підготовка, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі ООН). У свою чергу «акт агресії» означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом ООН [4]. Очевидно, що ці положення враховано в оприлюдненій 01 серпня 2024 року, останній станом на 2025 рік, редакції Проєкту Кримінального кодексу України, в якому пропонується закріпити статтю 11.3.1. «Злочин агресії»: Стаття 11.3.1. Злочин агресії: Особа, яка вчинила злочин агресії, тобто, маючи можливість фактично здійснювати керівництво політичною чи військовою діяльністю держави чи контролювати таку діяльність,: 1) спланувала акт агресії, який за своїм характером, тяжкістю і масштабами становить явне порушення Статуту Організації Об'єднаних Націй, якщо у подальшому такий акт відбувся, 2) підготувала такий акт, якщо у подальшому він відбувся, 3) розв'язала (ініціювала) такий акт, якщо у подальшому він відбувся, або 4) здійснила такий акт, – вчинила злочин 9 ступеня [10].

У царині кримінального права агресія є більш вузьким поняттям, ніж насильство. Насильство, поняття якого неодноразово зазначено у нормах кримінального закону, проявляється і в таких кримінально протиправних діях як примус, погроза, агресія, війна тощо. Проблема співвідношення цих понять потребує наукового розв'язання з врахуванням положень кримінального національного та міжнародного права, насамперед Римського статуту. Уже запроваджено зміни до ККУ у зв'язку з ратифікацією останнього, якими закріплено терміни, які описують новели кримінально караного насильства. Триваюча на території України війна детермінувала появу у ККУ таких складів насильницьких злочинів як апартеїд, винищення, фізичне знищення, депортація населення, примусова стерилізація.

Список використаних джерел:

1. Ігнатов О. М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність. *Форум права.* 2010. № 3. С. 144–151. URL: https://cutt.ly/WnSXIxg (дата звернення: 03.04.2025).

2. Жданова І. Є. Фізичний або психічний примус як обставина, що виключає злочинність діяння: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2013. 234 с.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n6

4. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

5. Збірник оглядів рішень міжнародного кримінального суду щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК). URL: https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2022/11/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%96%D0%B2-%D0%9C%D0%9A%D0%A1-1.pdf

6. Слюсар В. М. Війна як форма насилля у процесі соціальних трансформацій. *Мандрівець*. 2016. № 3. С. 21 – 25.

7. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ, ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2012. С.116-117

8. Кваша Р. С. Війна, агресія, насильство: кримінально-правовий та міжнародний виміри. *Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів (VI Київський полілог:.* матеріали VI Київського полілогу (м. Київ, 1 груд.2023 р.). Київ, 2024. С. 129-132.

9. Гумін О. М. Поняття кримінальної насильницької поведінки та її види. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Юридичні науки. 2014. № 807. С. 141-147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_807_27

10.Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ – ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ПРАВОПОРЯДКУ

КОЛБ О. Г.
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету
IVO SVOBODA,
doc. JUDr. PhDr. Ph.D., LL.M., DBA.
AMBIS, a.s. Vysoká škola, Česká republika
Dr.Svoboda.Ivo@seznam.cz

Відповідно до вимог ст. 8 Конституції України в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права, тобто Основний закон має найвищу юридичну силу, а інші законодавчі та нормативно-правові акти мають прийматись на основі Конституції України та відповідати їй. Більш того, норми останньої є нормами прямої дії, а звернення до суду гарантується безпосередньо на підставі норм Конституції України. Принаймні, так було до 01.01.2025, коли вступили у дію положення ст. 46 Бюджетного Кодексу (БК) України [1], його Прикінцевих положень та постанови Кабінету Міністрів України (КМУ) від 03.01.2025 № 1 «Про деякі питання визначення розміру та порядку виплати пенсій у період воєнного стану» [2], які, навіть з огляду професійного тлумачення норм права, є такими, що суперечать ст. 8 Конституції України, та не підлягають виконанню згідно вимог ст. 60 Основного закону, позаяк за своєю суттю і спрямованістю є явно злочинними [3, с. 291], включаючи й ті, що пов'язані із забезпеченням фінансової стабільності в нашій державі.

З огляду на це, будь-які суб'єкти його правозастосування щодо протиправного обмеження прав, зокрема, у виплаті встановленого на підставі рішення суду розміру пенсії (як одного з об'єктів фінансової діяльності), у даному випадку підлягають правовій оцінці з боку відповідних правоохоронних органів та суду, а також Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Як видається, важливими, у контексті юридичного аналізу положень ст. 46 БК та зазначеної постанови КМУ, є вимоги ст. 41 Кримінального кодексу (КК), а саме – наказ, розпорядження тощо є законними, якщо вони не порушують конституційних прав, законних інтересів, свобод громадян, включаючи і їх фінансове забезпечення. Крім цього, варто мати на увазі, що згідно положень ст. 94 Конституції України, закон (у даному випадку – ст. 46 БК) набуває

чинності через 10 днів після дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законодавчим актом, але не раніше дня його опублікування.

Саме після цього строку виникають правові відносини між особами і державою. При цьому, як це слідує зі змісту ст. 58 Конституції України, закон (ст. 46 БК) не має зворотної сили і ніяких правових наслідків не може породжувати для тих осіб, які мали відповідний правовий статус, у тому числі як суб'єктів фінансового забезпечення. Більш того, будь-яке судове рішення ні законом, ні рішенням КМУ в нашій країні скасувати не можна. Додатковим аргументом з цього приводу виступають положення ч. 2 ст. 64 Конституції України, у якій зазначено, що навіть в умовах воєнного стану ст. 58 Основного закону є діючою, а тому її ігнорування службовими особами державних органів – це, знову ж таки, приклад зловживання ними владою і своїми повноваженнями та є свідченням виконання явно злочинного законодавчого акту, що посягає на фінансову стабільність країни. Зокрема, таку ж позицію з питань зворотної дії закону у часі висловив у своїх рішеннях Конституційний Суд України (від 09.02.1999 № 1-рп/99; від 13.05.1997 № 1-зп та від 19.04.2000 № 6-рп/2000 [4]). Слід також вказати, що згадані рішення, відповідно до ст.ст. 97-98 Закону України «Про Конституційний Суд України», є обов'язковими до виконання, включаючи й ті, що стосуються фінансової діяльності та відповідних грошових виплат боржників в установлені законом терміни.

У цьому сенсі звертає на себе увагу і той факт, що, як визначено в ч. 1 ст. 64 Конституції України, правосуддя в нашій державі здійснюють виключно суди. Саме тому, а також відповідно до вимог ст.ст. 1, 4, 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст.ст. 2, 3, 6, 361-369, 381 Кодексу адміністративного судочинства України жоден інший суб'єкт не може відмінити своїми незаконними діями рішення суду, привласнивши собі таким чином функції правосуддя та здійснення у зв'язку з цим незаконної фінансової діяльності, зокрема, шляхом зменшення розміру пенсій для осіб, які втратили працездатність і є об'єктами підвищеного соціального захисту у зв'язку з цим.

Таким чином, виходячи з вимог чинного законодавства України, яке регулює діяльність судів, дії службових осіб, що пов'язані з виконанням явно незаконних нормативно-правових актів, слід вважати такими, які підпадають під ознаки відповідного складу кримінального правопорушення. Додатковим аргументом у зв'язку з цим виступають й положення ст.ст. 1, 2, 3, 97-98 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до яких за невиконання рішень суду настає відповідальність згідно із законом.

Отже, результати аналізу ст. 46 БК та положень постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання визначення розміру та порядку виплати пенсій» від 03.01.2025 № 1 дозволяють констатувати, що вказані норми права не тільки суперечать вимогам Конституції України та принципам верховенства права та фінансової діяльності, але й положенням Конвенції про захист прав і основоположних свобод, а також нормативно-правовим актам ЄС, Ради Європи і НАТО, підвищуючи таким чином рівень соціальної напруги в нашій державі та створюючи при цьому об'єктивні перешкоди щодо реалізації конституційних прав, що стосуються фінансового благополуччя громадян, і визначених в Основному законі намірів українського народу відносно вступу у зазначені міжнародні об'єднання.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України. *URL:https://zakon.rada.gov.ua*.
2. Про деякі питання визначення розміру та порядку виплати пенсій: постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.2025 № 1. *URL:https://zakon.rada.gov.ua*.
3. Теорія держави і права: за ред. О. В. Петришина Харків : Право, 2014. 368 с.
4. Рішення Конституційного Суду України від 19.04.2000 № 6-рп/2000 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі). URL: https://zakon.rada.gov.ua.

ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ДЕТЕРМІНАЦІЮ ЗЛОЧИНУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З САМОВІЛЬНИМ ЗАЛИШЕННЯМ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ

КОЛБ Р. О.
кандидат юридичних наук, менеджер АТ КБ «Приватбанк»
ПИРОЖИК О. В.
депутат Волинської обласн ої ради
ДУЧИМІНСЬКА Л. М.
начальник управління контрольно-перевірочної роботи Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області

Як встановлено в ході даного дослідження, одним із наслідків недотримання принципу змістовної справедливості [1, с. 126] є порушення фінансової дисципліни, які мають місце у процесі мобілізації в Україні, а саме: так зване «економічне бронювання» тільки підвищує рівень протиправних фінансових ризиків із означеної проблематики, а головне – залишає без руйнації ті причини та умови, які детермінують вчинення кримінальних правопорушень у сфері військової служби.

Не менше проблем, що негативно впливають на ефективність мобілізації в Україні та пов'язані з фінансовою діяльністю, виникає й при реалізації на практиці принципу процедурної справедливості [1, с. 126]. Мова у даному випадку ведеться про те, що представники територіальних центрів комплектування та комплектації (ТЦК та СП), замість того, щоб діяти відповідно до положень ч. 2 ст. 19 Конституції України (у межах своїх повноважень та у спосіб, що передбачені Основним та іншими законами нашої держави), нерідко застосовують до осіб мобілізаційного резерву погрози, шантаж, фізичну силу та інші форми психологічного впливу, щоб виконати планові «показники» Міністерства оборони України (МОУ), виконуючи при цьому явно протиправні розпорядження та накази щодо призову громадян на військову службу, з тим, щоб у кінцевому підсумку забезпечити своє фінансове благополуччя у виді щомісячних премій [2]. А вихід, як видається, у запобіганні зазначеним ситуаціям має бути наступним: для об'єкта мобілізації («резервіста») при врученні повістки для прибуття в ТЦК та СП має бути доведений письмовий додаток про те, що у разі неприбуття на призовний пункт у 3-х денний термін будуть заблоковані всі його фінансові ресурси, а також здійснена процедура внесення такої особи у Єдиний реєстр боржників та у базу «Розшук» (але це, без сумніву, буде діяти лише при умові внесення відповідних змін і доповнень до Закону України «Про мобілізацію»).

Та, попри все, цілком очевидним є те, що фінансова та соціальна справедливість з питань мобілізації та діяльності ЗСУ відновиться в нашій державі тільки в тому випадку, коли у ході вирішення зазначених питань відповідними суб'єктами будуть дотримуватись й інші, визначені на законодавчому рівні, принципи права та фінансової діяльності. Так, як у ст. 11 Закону України «Про Збройні Сили України», так і в ст. 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», закріплено принципи верховенства права, гуманності, додержання прав людини тощо, які на практиці грубо порушуються, створюючи таким чином не тільки фінансову нестабільність у державі, але й додаткові детермінанти, які сприяють вчиненню злочинів у сфері військової служби.

Зокрема, у цьому сенсі звертає на себе увагу такий загрозливий для національної безпеки та боєздатності ЗСУ факт, як самовільне залишення частини (СЗЧ), який на сьогодні став «Ахіллесовою п'ятою» для всіх, без

винятку, військових підрозділів (за офіційними даними, таке правопорушення тільки у 2022-2024 р. р. вчинили понад 60 тис. військовослужбовців [3]). При цьому, як показали результати даного дослідження, до основних детермінант, які сприяють вчиненню вказаного суспільно небезпечного діяння та пов'язані з порушенням у тому числі фінансової дисципліни, можна віднести такі із них:

1) нелюдське (антигуманне, зневажливе тощо) відношення окремих командирів військових частин до розгляду офіційних звернень (рапортів) військовослужбовців щодо їх переводу в інший підрозділ та зміни місця служби, включаючи й проблеми фінансового характеру (за процедурою це питання розглядається низкою командирів, а остаточне рішення має приймати лише Головнокомандувач ЗСУ) [4];

2) бездушний (часто формально вмотивований) підхід ряду командирів військових частин до розгляду клопотань підлеглих військовослужбовців щодо їх звільнення із лав ЗСУ, у зв'язку з необхідністю догляду за батьками-інвалідами, неповнолітніми дітьми, тривалим лікуванням (відновленням) тощо, що також обумовлено фінансовими проблемами [37];

3) безвідповідальний та, по суті, безсовісний підхід окремих командирів військових частин до організації та проведення службових розслідувань за фактами загибелі (смерті) чи отримання поранень (травм) військовослужбовцями при виконанні службових обов'язків, як це, зокрема, передбачено відповідним Порядком, затвердженим наказом МОУ від 21.11.2017 № 608.

Мова у даному випадку ведеться про те, що замість письмового висновку, у якому мала би бути здійснена оцінка настання юридичного факту (смерті чи бойового травматизму), уповноважена військова посадова особа може, до прикладу, констатувати не «смерть, яка наступила в результаті виконання бойового завдання», а лише факт «смерті особи», що, у свою чергу, тягне за собою настання різних юридичних наслідків для останнього та його законних представників (у ЗСУ та інших військових формуваннях це, наприклад, впливає на суми гарантованих виплат для осіб, які загинули у бою чи отримали у зв'язку з цим поранення), а також підвищує рівень фінансової небезпеки та намірів інших військовослужбовців вчиняти кримінальні правопорушення у сфері військової діяльності.

Отже, слід констатувати, що в наявності складна прикладна проблема, яка пов'язана з фінансовими порушеннями та детермінує вчинення злочинів у ЗСУ, що потребує активізації наукових розробок у цьому напрямі на рівні окремих комплексних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
2. Ремовська О. Лубінець: співробітники ТЦК не можуть затримувати людей на вулиці. URL: *https://suspilne.media.*
3. Рабольт І. Самовільне залишення частини: в Офісі генпрокурора назвали кількість кримінальних справ. *Київ 24.* URL: *https://kyiv 24.news.ua*.
4. Бутусов Ю. Переводи з частини в частину для військовослужбовців – це одна з ключових проблем армії. URL:https://webmail.meta.ua.

РОСІЯ ЯК СУБ'ЄКТ ВОЄННОЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ТА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

КОНОПЕЛЬСЬКИЙ В. Я.
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ
ІЛІНСЬКИЙ О.В.
аспірант кафедри кримінального права і процесу
Державного податкового університету

Загальновизнаним на науковому рівні є висновок про те, що транснаціональна організована злочинність є одним із різновидів військових злочинів та реальних протиправних посягань на правовий статус військовополонених, особливо в контексті змісту реалізації кримінально-правових аспектів з означеної проблематики. Якщо узагальнити зібрані в ході даного дослідження матеріали, то під «кримінально-правовими аспектами дотримання основних прав і свобод військовополонених і цивільного населення в умовах воєнного стану, на які посягають воєнні транснаціональні суб'єкти», слід розуміти такі визначені у нормах міжнародного права, Конституції України та у чинному законі України про кримінальну відповідальність системні заходи, що пов'язані із захистом зазначених соціальних цінностей громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території нашої держави від протиправних посягань різноманітних груп осіб міжнародно-правового характеру, та передбачають у зв'язку з цим здійснення нею відповідної діяльності на утвердження і забезпечення правового статусу цих суб'єктів військово-правових відносин в умовах їх перебування у полоні в період воєнної агресії ворожої держави.

Виходячи зі змісту даного поняття, можна констатувати, що однією із пріоритетних системоутворюючих ознак, які складають його сутність, є

кримінально-правові аспекти з досліджуваної тематики, під якими слід розуміти визначені у нормах міжнародного права, Конституції України та у законі України про кримінальну відповідальність системні заходи, які здійснюються нашою державою. У тлумачних словниках слово «аспект» означає кут зору, ознаки пошуку даних тощо, за якими досліджуються певні предмети, явища, поняття [1, с. 25]. Натомість, словосполучення «кримінально-правові» слід тлумачити як такі, що стосуються Закону про кримінальну відповідальність, теорії і практики його застосування [2, с. 155].

Отже, ключовим елементом сформульованого на науковому рівні поняття можна визнати кримінально-правову діяльність відповідних органів державної влади, що спрямована на дотримання основних прав і свобод військовополонених і цивільного населення, які знаходяться у полоні ворожої для України держави та є об'єктами злочинних посягань з боку транснаціональних воєнних організованих груп. Виходячи з цього, варто визнати, що в такій ситуації до правових джерел, які регулюють зазначене питання, необхідно віднести лише ті, що мають пряме відношення до даної проблематики, та класифікувати їх на такі головні групи (за критерієм походження), а саме – на: а) міжнародно-правові акти, які на підставі положень ст. 9 Конституції України стали частиною нашого законодавства, та згідно вимог ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» мають перевагу над національними правовими актами, що регулюють однорідні суспільні відносини (Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Додатковий протокол до Женевської конвенції, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977; Додатковий протокол до Женевської конвенції від 12.08.1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол № 2) від 08.06.1977; ін.); б) чинні національні законодавчі акти з даної тематики дослідження, тобто Закон про кримінальну відповідальність, правову основу якого складає КК, що ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. При цьому кримінальна протиправність будь-якого діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки зазначеним КК України (ст. 3 даного Кодексу); в) міжнародно-правові джерела, які носять рекомендаційний характер для України (Резолюція ООН про визначення агресії від 14.12.1974; Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення від 18.12.1992; Принципи ефективного попередження і розслідування незаконних, довільних і сумарних страт від 24.05.1989; ін.), що мають використовуватись нашою державою у ході удосконалення чинного Закону про кримінальну відповідальність; г) підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються правового механізму дотримання основних прав і свобод військовополонених і цивільного населення в умовах воєнного стану (Порядок тримання

військовополонених; зміни до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України; Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України; ін.) та ґрунтуються на загальновизнаних нормах міжнародного права, Конституції України та Закону про кримінальну відповідальність.

У наукових тлумачних словниках слово «дотримуватись» означає діяти відповідно до чого-небудь [1, с. 194], а слово «забезпечувати» – створювати надійні умови для здійснення чого-небудь (гарантувати щось) [3].

Таким чином, у контексті предмета даного дослідження протидія воєнній транснаціональній організованій злочинності, суб'єктом якої є росія, полягає у закріпленні в Законі про кримінальну відповідальність тих норм, що гарантують дотримання основних прав і свобод військовополонених в умовах воєнного стану (наприклад, про погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК); воєнні злочини (ст. 438 вказаного Кодексу); геноцид (ст. 442 цього ж Кодексу); ін.), а також посилюють відповідальність за вчинення злочинів, які носять організований характер і спрямованість (ст.ст. 26-28 КК).

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

2. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 154-160.

3. Тлумачний словник української мови. URL:https://slovnyk.ua.

ВПЛИВ ФОНОВИХ ЯВИЩ НА ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ У СФЕРІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

КОПОТУН І. М.
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
проректор Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка)
КУРАНДА Д. М.
аспірант Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Практика свідчить, що серед низки хронічних проблем, які супроводжують сферу виконання кримінальних покарань і пробації України впродовж періоду її незалежності (1991-2924 р. р.), особливе місце займають ті із них, що пов'язані зі вчиненням кримінальних правопорушень

фінансового характеру, як з боку засуджених [1], так і персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України [2]. При цьому, вчиняючи ті чи інші заходи, спрямовані на усунення, нейтралізацію, блокування тощо детермінант, які сприяють реалізації в процесі виконання – відбування покарань протиправної поведінки вказаних суб'єктів злочинів, у тому числі у ході здійснення відповідних реформ у цій галузі суспільних відносин, розпочинаючи з 1991 року [4], центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері виконання кримінальних покарань і пробації України (ч. 1 ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)) неналежним чином і формально реагують на так звані «фонові явища», що виступають корелянтами та умовами зазначеного виду злочинності.

Як показали результати вивчення наукової літератури, до «фонових явищ», які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері фінансової діяльності, на загальносоціальному рівні учені відносять:

а) ведення певними особами паразитичного способу життєдіяльності у виді жебрацтва, бродяжництва, участі в азартних іграх з корисливою метою тощо;

б) немедичне вживання наркотиків, психотропних речовин тощо, що призводить до відповідних типів хвороб;

в) зловживання алкоголем, що детермінує в подальшому захворювання у формі хронічного алкоголізму;

г) соціально шкідливі наслідки ведення зазначених вище способів життя – і, як наслідок, це обумовлює такі захворювання, як ВІЛ-інфекція, СНІД, венеричні хвороби тощо;

ґ) зайняття проституцією;

д) участь у міграційних процесах (нелегальних і легальних) [5, с. 523].

Якщо цей методологічний підхід застосувати до оцінки «фонових явищ», які входять у детермінаційний комплекс причин і умов, що сприяють вчиненню фінансових злочинів у сфері виконання кримінальних покарань і пробації України, то такі суспільно шкідливі явища можна кваліфікувати на наступні групи (види):

1. «Фонові явища», що в основному, характерні й для інших видів кримінальних правопорушень, мова про які велась вище [5, с. 523] (у даному випадку критерієм поділу (згрупування) виступає відомий науковий метод – співвідношення між загальним та особливим при пізнанні зазначених явищ [6, с. 37-38]).

2. «Фонові явища», що характерні для засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, які також в основному детерміновані загальними такими явищами (у цьому випадку критерієм класифікації є метод сходження від абстрактного до конкретного [6, с. 37]).

3. «Фонові явища», що характерні для засуджених, які тримаються у кримінально-виконавчих установах закритого типу (ч. 3 ст. 11 КВК) (у цій

ситуації критерієм поділу є метод формально-логічного пізнання цих явищ [6, с. 51]).

Отже, виходячи з отриманих результатів проведеного аналізу, варто констатувати, що хоча «фонові явища» у процесі виконання – відбування покарань й проявляють загальні риси з тих аналогів, які характерні для фінансової злочинності в цілому, вони все ж таки мають свої особливості впливу на формування і реалізацію протиправної поведінки у сфері виконання кримінальних покарань і пробації, що, у свою чергу, обумовлює необхідність організації специфічних заходів запобіжного характеру, спрямованих на їх усунення, блокування, нейтралізацію тощо.

Список використаних джерел:

1. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність у місцях несвободи України: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 432 с.

2. Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України: монографія. Вид. 3-є, доповн. і випр. / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України В. В. Топчія. Луцьк: Вид-во «Терен», 2023. 418 с.

3. Про основі напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР: постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.1991 № 88. *URL:https://zakon.rada.gov.ua*.

4. Про Схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. *URL:https://zakon.rada.gov.ua*.

5. Кримінологія: підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. В. В. Чернєя; за наук. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужі. 611 с.

6. Основи методології наукових досліджень: навч. посіб. для студ. і курсантів / за ред. П. С. Прибутька. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 156 с.

ВПЛИВ НЕЗАКОННОГО ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ НА ФІНАНСОВУ СТАБІЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

ПУШКАР О. А.
кандидат юридичних наук, докторант кафедри
кримінального права і процесу
Державного податкового університету

Як свідчить практика, однією з ключових проблем, що підвищують рівень потенційних і реальних посягань на об'єкти національної безпеки України [1], а також у сфері фінансової діяльності в умовах воєнного стану [2], є постійне щорічне збільшення кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 368 Кримінального кодексу (КК).

Зокрема, тільки у 2023 році в Україні мали місце 1 тис. 403 випадки, що стосувались складу кримінального правопорушення, який визначений у т. 368 КК, або на 42% більше, ніж у 2022 році (988 таких суспільне небезпечних і карних діянь) [3].

Кримінологічно значущим у зв'язку з цим можна вважати й той факт, що у 2013 році (першому звітному періоді після прийняття в Україні нового Кримінального процесуального кодексу (КПК)) кількість кримінальних правопорушень, що передбачені ст. 368 КК, склала 1 тис. 683, тобто була дещо вищою за показниками злочинності за сьогоденні «воєнні роки», але такою, що вже у той період відображала на статистичному рівні існуючі у правоохоронній та запобіжній діяльності проблеми [4].

Слід зазначити, що криміналізація прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, зумовлена ратифікацією Україною Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією Законом від 18 жовтня 2006 р. № 252-V, що набрав чинності 18 липня 2009 року.

Як показали результати дослідження, до внесення змін до ст. 368 КК на підставі згаданого Закону № 221-VII вказана стаття передбачала кримінальну відповідальність за одержання хабаря, що свідчить про суттєве розширення об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України.

Поряд з цим, визначаючи стан наукових розробок проблем, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а також запобігання вчиненню зазначеного та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з фінансовою діяльністю, необхідно, як

видається, орієнтуватися на такі групи наукових досліджень, а саме – на:

1) ті із них, що присвячені загально-теоретичним та спеціальним проблемам запобігання та протидії корупції (О. С. Бондаренко, О. М. Бурда, С. М. Гусаров; ін.).

2) наукові розробки, в яких висвітлюються особливості кримінальної відповідальності та методики розслідування службових та фінансових злочинів у цілому (В. М. Кабаєв, Е. М. Кісілюк, М. В. Фоменко та ін.) та окремих видів таких службових кримінальних правопорушень (Д. С. Арсентьєв, Ю. О. Чернега, М. А. Шепотько та ін.), а також окремі проблеми розмежування зазначених видів злочинів (В. І. Дюрдь, М. Б. Желік та ін.);

3) наукові роботи, в яких висвітлюються окремі аспекти проблем притягнення до кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а саме – О. В. Бобровник, А. Б. Старка, О. Д. Ярошенко та ін.

Без сумніву, що при з'ясуванні соціально-правової природи ст. 368 КК варто брати до уваги й той факт, що норми КК 1960 р. визначали кримінальну відповідальність за одержання хабаря (ст. 168), посередництво в хабарництві (ст. 169), дачу хабаря (ст. 170) та провокацію хабаря (ст. 171), а тому у більшій мірі в наукових джерелах велась мова про цей злочин, включаючи його фінансові аспекти.

З огляду на це, без сумніву, важливо з участю та використанням потенційних можливостей учених з'ясувати сутність існуючих у правоохоронній та запобіжній діяльності проблем з цього приводу, зміст та ґенезу розвитку, а також визначити особливості вчинення кримінального правопорушення, що стосується прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, як одного з видів, що посягають у тому числі на фінансову стабільність в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 31. Ст. 241.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *URL:https://zakon.rada.gov.ua*.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2022-2023 роки. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2013 рік. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

ТРАНСПОРТНА НЕДБАЛІСТЬ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КРИМІНОГЕННОЇ ПОВЕДІНКИ: ОСОБА, МОТИВИ, ОБСТАВИНИ

РЯБИХ Н. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

КОЗАК Д. Ю.
здобувач освіти юридичного факультету Волинського
національного університету імені Лесі Українки

У сучасному українському суспільстві транспортна недбалість є гострою проблемою через її суттєвий вплив на безпеку дорожнього руху та розвиток кримінальної поведінки. Зростання кількості дорожньо-транспортних пригод у період 2020–2025 років вимагає всебічного та ґрунтовного аналізу цього явища з урахуванням актуальної статистики.

Вивчення проблеми транспортної недбалості дозволяє не лише зрозуміти механізми, які призводять до правопорушень на дорогах, але й розробити ефективні профілактичні заходи. Особливу увагу необхідно приділити аналізу поведінкових та психологічних особливостей водіїв, що впливають на їхню відповідальність і реакцію в критичних ситуаціях.

Крім того, важливо дослідити зовнішні умови, такі як стан дорожньої інфраструктури, кліматичні фактори та вплив соціально-економічного середовища, які можуть посилювати прояви транспортної недбалості. Такі комплексні підходи сприятимуть зниженню кількості дорожньо-транспортних пригод та поліпшенню загальної безпеки.

Транспортна недбалість — це форма умисної або необережної поведінки учасника дорожнього руху, що суперечить встановленим правилам і спричиняє негативні наслідки. З юридичної точки зору, це правопорушення, яке не містить наміру спричинити шкоду, але виникає через нехтування основними вимогами безпеки [1]. Часто недбалість проявляється у вигляді порушень швидкісного режиму, ненадання переваги в русі або неправильного маневрування, що може призвести до аварій або інших інцидентів.

З психологічної перспективи транспортна недбалість пов’язана з недостатньою увагою, імпульсивністю або низьким рівнем відповідальності.[2] Психологічні фактори можуть включати втому, емоційний стрес, відволікання від керування через мобільні пристрої або інші зовнішні подразники, які знижують здатність до адекватної оцінки дорожньої ситуації.

Виділяють два основні типи недбалості: юридичну — що охоплює формальні порушення правил із відповідальністю за них, та психологічну — особистісні особливості, які послаблюють самоконтроль, такі як стрес чи надмірна самовпевненість[3]. Юридична недбалість відображається у наявності конкретних статей у законодавстві, які передбачають покарання за порушення, тоді як психологічна характеризується більш глибокими внутрішніми причинами, що вимагають розробки заходів корекції поведінки.

Порівняння з міжнародною практикою свідчить, що українське законодавство, хоч і розвивається, все ще відстає від європейських стандартів у сфері регулювання та превентивних заходів. Особливу увагу слід звернути на системи моніторингу поведінки водіїв та впровадження сучасних технологій для зменшення рівня недбалості на дорогах[4]. Такі технології можуть включати автоматичне фіксування порушень, системи попередження зіткнень та аналітику поведінки, що дозволяє своєчасно ідентифікувати ризиковану поведінку і впроваджувати профілактичні заходи.

За даними Національної поліції України та відповідних міністерств, найбільше схильними до транспортної недбалості є чоловіки віком від 18 до 35 років, які становлять близько 65% винуватців ДТП через недбалість. Особи зі середньою освітою та середнім соціальним статусом частіше порушують правила дорожнього руху, що вказує на певні суспільні й економічні фактори, які впливають на їхню поведінку на дорозі.

У молодіжній групі найпоширенішими порушеннями є перевищення швидкості, недостатня увага до дорожньої обстановки та ігнорування заходів безпеки, що свідчить про недостатній рівень сформованої відповідальності та відчуття безкарності. Важливими факторами, які сприяють такій поведінці, є стресові ситуації, вживання алкоголю та інших психоактивних речовин, а також психологічний стан, що може включати імпульсивність або надмірну самовпевненість.

Додатково було виявлено, що серед осіб зі схильністю до недбалості спостерігається підвищена імпульсивність і схильність до ризикової поведінки на дорозі, що безпосередньо корелює з більшою частотою участі у дорожньо-транспортних пригодах. Групи ризику потребують комплексних профілактичних заходів, які включатимуть не лише посилене навчання з питань безпеки дорожнього руху, але й роботу з психологічною підтримкою, спрямовану на зниження рівня стресу і формування відповідальної поведінки.

Зростання кількості ДТП за участю таких водіїв підкреслює нагальну необхідність впровадження спеціалізованих навчальних програм, тренінгів з управління емоціями та свідомого ставлення до

безпеки на дорозі. Крім того, важливою є розробка державних програм, які б враховували соціально-економічні особливості різних груп населення з метою підвищення ефективності превентивних заходів.

Аналіз періоду 2020–2025 років виявив три основні мотиви транспортної недбалості, які значною мірою впливають на рівень аварійності та безпечність дорожнього руху. Перший мотив — це байдужість до дотримання правил дорожнього руху, що обумовлена низьким рівнем громадянської свідомості, недостатнім розумінням наслідків та важливості власної поведінки за кермом, а також формуванням відчуття безкарності в суспільстві[1].

Другим мотивом є поспіх і небажання суворо дотримуватися заходів безпеки, що призводить до ризикованих маневрів, необережного водіння та частих порушень швидкісного режиму. Цей мотив часто пов'язаний з соціальними та економічними факторами, такими як тиск часу, стресові ситуації на роботі чи в особистому житті, які зменшують увагу і знижують здатність до прийняття адекватних рішень[2].

Третій мотив — прагнення до ризику, пов’язане зі сміливістю або змагальним духом, що виявляється у свідомому бажанні випробувати власні можливості або перевірити межі безпеки на дорозі. Така поведінка часто притаманна молодим водіям й особам, які проявляють імпульсивність і мають схильність до ризикованої поведінки[3]. Вона може бути підсилена впливом групи, коли прагнення до самоствердження та підтримки серед однолітків спонукає до небезпечних дій.

Крім того, таке поводження часто корелює з низькою самооцінкою або потребою в гострих відчуттях і має криміногенний характер, оскільки може призводити до правопорушень, що загрожують життю й здоров’ю інших учасників дорожнього руху. Психологічні чинники — імпульсивність, стрес, втома, а також вживання алкоголю чи наркотиків — додатково посилюють ризик виникнення недбалості і підвищують небезпеку на дорогах[4].

Опитування серед правоохоронців і психологів підкреслюють важливість розуміння мотивації осіб, які проявляють транспортну недбалість, для розробки ефективних профілактичних заходів. Комплексний підхід, що включає освітні програми, психологічну підтримку та соціальне впливання, може суттєво знизити частоту подібних порушень та покращити загальну культуру безпеки на дорогах[5].

Якість доріг та технічний стан транспортних засобів істотно впливають на рівень транспортної недбалості. В Україні протягом 2020–2025 років проводилися масштабні ремонтні роботи та модернізація транспортної інфраструктури, однак проблемні ділянки з недостатнім

освітленням, неякісною розміткою та відсутністю необхідних дорожніх знаків залишаються актуальними і створюють небезпеку для учасників дорожнього руху[1].

Нові законодавчі ініціативи посилили відповідальність за порушення правил дорожнього руху та надали додаткові повноваження контролюючим органам для перевірки технічного стану автомобілів. Ці заходи передбачають жорсткіші штрафи, а також можливість вилучення транспортних засобів у разі систематичних порушень[2]. Хоча ці кроки спрямовані на зменшення кількості аварій і підвищення безпеки на дорогах, їхня ефективність наразі викликає сумніви через низький рівень виконання та недостатній контроль за дотриманням нових норм[3].

Державний нагляд має позитивний вплив на зниження транспортної недбалості, особливо в великих містах, де постійно відбувається моніторинг через камери відеоспостереження та автоматизовані системи фіксації порушень. Проте бюрократичні перепони, недостатнє фінансування та бракуючий персонал значно обмежують дієвість такого контролю у регіонах[4]. Є нагальна потреба у впровадженні сучасних технологій автоматичного контролю, таких як розпізнавання номерних знаків, датчики перевищення швидкості та системи контролю стану водіїв.

Водночас важливо посилити освітні програми, спрямовані на формування культури безпеки серед водіїв і пішоходів. Розширення штрафних санкцій має бути доповнене комплексними профілактичними заходами, які охоплюють не тільки покарання, а й мотивацію до відповідальної поведінки на дорозі. Рекомендується також активне залучення громадськості до обговорення проблем безпеки дорожнього руху та впровадження механізмів громадського контролю за станом доріг і діяльністю правоохоронних органів[5].

Статистичні дані за період 2020–2025 років свідчать про зростання кількості кримінальних правопорушень у сфері дорожнього руху, пов’язаних із транспортною недбалістю, приблизно на 18%[1]. Це тенденція, яка викликає значне занепокоєння серед правоохоронних органів та громадськості, адже зростання таких випадків безпосередньо позначається на безпеці дорожнього руху та рівні смертності на дорогах.

Аналіз конкретних випадків виявляє типові порушення: перевищення швидкості, керування в стані алкогольного сп’яніння, а також ігнорування сигналів світлофора[2]. Ці порушення є основними факторами скоєння дорожньо-транспортних пригод зі смертельними та тяжкими наслідками. Особливо небезпечними вважаються випадки, коли кілька з цих факторів поєднуються, що суттєво підвищує ризик аварій.

Судова практика приділяє значну увагу відповідальності порушників, але незважаючи на введення жорсткіших санкцій, високий рівень повторних правопорушень свідчить про недостатню ефективність превентивних заходів[3]. Часто повторна транспортна недбалість пов'язана з відсутністю мотивації змінити поведінку або належного контролю зі сторони відповідних служб.

Крім того, транспортна недбалість часто пов'язана з рецидивною злочинністю: особи, причетні до серйозних ДТП, мають підвищений ризик вчинення повторних правопорушень, що підкреслює важливість впливу на мотиви та поведінку для зниження цього ризику[4]. Це свідчить про необхідність розробки комплексних програм соціальної реабілітації і поведінкової корекції порушників для зменшення повторних випадків.

Транспортна недбалість залишається одним із ключових чинників криміногенної поведінки в Україні, особливо серед молодих чоловіків зі середньою освітою, які вирізняються імпульсивністю та схильністю до ризикованих дій. Цю проблему посилюють недосконаліть інфраструктури та законодавчої бази[1]. Недостатній рівень контролю та профілактики закріплює складну ситуацію на дорогах, створюючи сприятливе середовище для виникнення нових порушень і повторних злочинів, що загрожує безпеці громадян.

Для ефективного зниження рівня транспортної недбалості потрібно впровадити комплексні профілактичні заходи, зокрема посилити юридичну відповідальність та розширити освітні програми, спрямовані на формування культури безпеки, особливо серед груп підвищеного ризику[7][5]. Важливо також підвищити рівень громадської свідомості та взаємної відповідальності, залучаючи різноманітні соціальні інститути, включаючи школи, громадські організації та ЗМІ, до системної роботи з формування безпечної поведінки на дорогах.

Удосконалення законодавства має відбуватися через розширення державного контролю, впровадження сучасних технологій моніторингу та підвищення кваліфікації правоохоронних органів. Такий всебічний підхід сприятиме зниженню криміногенної загрози та підвищенню безпеки на дорогах України [6]. Зокрема, використання автоматизованих систем фіксації порушень, сенсорних технологій та аналітики даних дозволить оперативно реагувати на інциденти та розробляти цільові заходи для запобігання ДТП. Поряд з цим, проведення регулярних тренінгів і підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів забезпечить більш ефективне виконання покладених на них обов'язків.

Крім цього, необхідно впроваджувати програми психологічної підтримки та корекції поведінки для категорій водіїв, які схильні до

ризикованих дій та повторних порушень, що дозволить зменшити рівень агресії і імпульсивності на дорогах. Загалом, комплексний підхід, який поєднає законодавчі, освітні, технічні та соціальні заходи, є найдієвішим інструментом для створення безпечнішого та більш відповідального транспортного середовища в Україні.

Список використаних джерел:

1. Національна поліція України. Звіти з безпеки дорожнього руху за 2020–2025 роки: аналітичний звіт / Нац. поліція України. – Київ, 2025. – 112 с.
2. Міністерство внутрішніх справ України. Аналітичні дані з транспортної безпеки за 2023 рік: звіт / МВС України. – Київ: МВС України, 2023. – 78 с.
3. Кримінологічні дослідження: наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; за ред. О. І. Харитонова. – Київ: КНУ, 2022. – 152 с.
4. Дорожній рух і безпека: міжнародний досвід та практика України // Міжнародний журнал безпеки. – 2021. – № 4. – С. 24–39.
5. Психологічні аспекти поведінки водіїв: імпульсивність і стрес: матеріали наук. форуму психологів, 5–6 березня 2024 р. / ред. кол.: Н. С. Ковальчук та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2024. – 96 с.
6. Україна. Закон. Про дорожній рух: за станом на 01 січ. 2025 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ: Парламентське вид-во, 2025. – 64 с.
7. Судова практика у справах про транспортну недбалість / Верховний Суд України. – Київ: ВСУ, 2024. – 80 с.

СОЦІАЛЬНІ ТА ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ: ПОРТРЕТ ПРАВОПОРУШНИКА

РЯБИХ Н. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Злочинність у транспортній сфері за останні п'ять років демонструє нестабільну динаміку. За даними МВС України, кількість правопорушень знизилась з 24 783 у 2020 році до 19 456 у 2022 році через пандемію та початок війни. З 2023 року фіксується зростання до

22 879 випадків, а за перше півріччя 2024 року показник на 18% перевищив аналогічний період попереднього року.

Дані Євростату підтверджують схожу тенденцію в ЄС із середнім приростом 12,7% за 2023-2024 роки. У структурі загальної злочинності України транспортні правопорушення становлять близько 8,5%.

Найпоширенішими категоріями залишаються: керування транспортом у стані сп'яніння (41%), крадіжки та викрадення транспорту (27%), порушення ПДР з тяжкими наслідками (19%) та незаконне заволодіння транспортними засобами (13%).

За прогнозами Національної поліції, без посилених превентивних заходів у 2025 році очікується зростання транспортних правопорушень на 15-20%, що підкреслює необхідність комплексного аналізу факторів злочинності в галузі.

Соціальні чинники є ключовими у формуванні транспортної злочинності. Аналіз кримінальних справ 2020-2025 років виявляє системні соціальні детермінанти, що впливають на рівень правопорушень [1].

Рівень освіти корелює з правосвідомістю: 68% правопорушників мають середню освіту, 22% – професійно-технічну, і лише 10% – вищу [2]. Частка осіб з вищою освітою серед порушників зменшилась з 13% у 2020 році до 8,7% у 2024 році [3].

Економічний статус прямо пов'язаний з транспортними правопорушеннями: 38% затриманих не мають постійної роботи, 42% отримують нестабільний дохід, і лише 20% офіційно працевлаштовані [4]. Економічна вразливість часто стає мотивом для крадіжок запчастин, викрадення транспорту та нелегальних перевезень [5].

За сімейним станом: 54% правопорушників неодружені, 29% у шлюбі, 17% розлучені [6]. Серед одружених осіб частка тих, хто скоїв правопорушення в стані алкогольного сп'яніння, складає 36%, серед неодружених – 58% [7].

Територіально 47% правопорушників мешкають у великих містах, 31% – у малих містах, 22% – у сільській місцевості [8]. У великих містах переважають крадіжки та викрадення транспортних засобів (35%), а в сільській місцевості – керування у стані сп'яніння (62%) [9].

Демографічні характеристики правопорушників транспортної сфери формують основу розуміння природи цього типу злочинності. Аналіз даних за 2020-2025 роки виявляє ключові демографічні фактори впливу на транспортні правопорушення [1].

Вікова структура: найбільший сегмент злочинів (59%) вчиняють особи 25-39 років, далі йде молодь 18-24 років (21%), особи 40-54 років (15%) та старші 55 років (5%) [2]. Молодші вікові категорії схильні до

незаконного заволодіння транспортом і перевищення швидкості, середня – до керування в стані алкогольного сп'яніння [3].

Специфіка порушень за віком: особи 25-39 років мають високий рівень рецидивної поведінки [4]; молодь (18-24 роки) частіше вдається до викрадення транспорту та перевищення швидкості [5]; вікова група 40-54 роки порушує правила вантажних і пасажирських перевезень; особи старші 55 років переважно здійснюють незначні порушення ПДР [6].

Гендерний розподіл: 84% правопорушень здійснюють чоловіки і 16% – жінки [7]. Жінки найчастіше порушують правила паркування (31%), керують без документів (27%) та перевищують швидкість (23%) [8]. Чоловіки притягуються за нетверезе керування (44%), викрадення транспорту (17%) та порушення ПДР, що спричинили ДТП (15%) [9].

Громадянство: 88% правопорушників – громадяни України, 12% – іноземці або особи без громадянства [10]. Серед іноземців переважають громадяни країн колишнього СРСР (64%), ЄС (21%) та Близького Сходу (9%) [11]. Їхні типові порушення: неправильне транспортування вантажів (37%), керування без українських посвідчень (31%) та порушення митного законодавства (18%) [12].

Регіональна специфіка: у прикордонних областях частка іноземців серед порушників сягає 23-27%, а в урбанізованих центрах відсоток порушень, вчинених молоддю, перевищує сільські показники на 8-12% [13].

Аналіз соціально-демографічних характеристик формує портрет типового транспортного правопорушника, що є ключовим для розробки ефективних профілактичних заходів.

Типовий порушник – чоловік 25-39 років (59%) із середньою освітою (68%), переважно без стабільної зайнятості (80%), неодружений (54%), міський житель (47%) та громадянин України (88%). Рівень рецидивізму серед таких осіб сягає 35%.

Освітній рівень: середня – 68%, професійно-технічна – 22%, вища – 10%.

Соціальний статус: без офіційного працевлаштування – 38%, нестабільна зайнятість – 42%, офіційно працевлаштовані – 20%.

Сімейний стан: неодружені – 54%, у шлюбі – 29%, розлучені – 17%.

Статистика (2020-2025) виявляє найпоширеніші правопорушення: керування у стані сп'яніння (41%), крадіжки транспортних засобів (27%), порушення ПДР з тяжкими наслідками (19%) та незаконне заволодіння транспортом (13%).

Психологічний профіль характеризується імпульсивністю (62%), схильністю до ризику (58%), низькою соціальною відповідальністю (71%)

та нездатністю прогнозувати наслідки (76%). Тривожним є факт, що 43% правопорушників мали проблеми з алкоголем або наркотиками.

Часові закономірності показують, що 67% злочинів скоєно з 18:00 до 06:00, а 52% – у вихідні дні. Сезонний пік припадає на літо (32%), що пов'язано з підвищеною інтенсивністю руху.

Регіональний аналіз транспортної злочинності виявляє суттєві відмінності залежно від географії та типу населеного пункту, що формуються під впливом урбанізації, економіки, щільності населення та стану інфраструктури[1].

За даними Нацполіції за 2023 рік[2], лідери за кількістю транспортних правопорушень – Київ (3217), Одеська (2842), Львівська (2536), Київська (2175) та Дніпропетровська (2053) області, що характеризуються високою урбанізацією та інтенсивним рухом.

У структурі правопорушень простежуються чіткі відмінності. У великих містах переважають крадіжки й викрадення транспорту (35%), порушення ПДР з ДТП (28%) та незаконне заволодіння транспортом (18%)[3]. У сільській місцевості домінує керування у нетверезому стані (62%), водіння без посвідчення (21%) та експлуатація несправних транспортних засобів (17%)[4].

Часові патерни також мають регіональну специфіку. У містах пік припадає на вечірні (18:00-22:00) та нічні години (23:00-04:00), особливо у вихідні[5]. У селах розподіл більш рівномірний, але з підвищенням увечері та у вихідні.

Прикордонні області відзначаються високою часткою порушень митних правил і контрабанди (31%)[6]. Промислові регіони характеризуються порушеннями правил транспортування небезпечних вантажів (19%)[7]. Туристичні області демонструють сезонне зростання правопорушень влітку – на 42-47%[8].

Ефективна протидія транспортній злочинності потребує комплексного підходу з превентивними заходами, спрямованими на усунення першопричин. Аналіз соціально-демографічних чинників дозволяє розробити цільові програми для груп ризику та проблемних регіонів.

Протягом 2020-2024 років в Україні впроваджено низку програм безпеки. Національна програма безпеки дорожнього руху (2021-2025) охоплює вдосконалення інфраструктури, підготовку водіїв, технічний контроль та просвітницькі кампанії (бюджет: 2,5 млрд грн). Програма "Безпечна столиця" завдяки 3000 камер знизила правопорушення на 37%, а проєкт "Безпечні дороги Львівщини" зменшив кількість ДТП на 15%.

Пріоритетні напрямки профілактики:

1. Освітні програми: Підвищення правової культури через інформаційні кампанії у школах, автошколах та на транспортних підприємствах.

2. Технологічні рішення: Системи відеоспостереження, автоматична фіксація порушень та електронний контроль руху.

3. Законодавчі ініціативи: Вдосконалення нормативної бази щодо відповідальності за транспортні правопорушення.

4. Громадська участь: Залучення громадських організацій до моніторингу дотримання правил руху.

За 2022-2024 роки проведено понад 5000 освітніх заходів для 7 тисяч учасників, підвищивши рівень правової свідомості на 42%. Зміни до законодавства, впроваджені у 2021 році, посилили відповідальність за нетверезе водіння, зменшивши такі випадки на 18%. Програми соціальної реабілітації знизили рівень рецидиву на 27%.

Аналіз соціальних та демографічних чинників транспортної злочинності в Україні (2020-2025) виявив динаміку, що потребує системного моніторингу та гнучкого реагування. Демографічний портрет правопорушників: чоловіки (84%), 25-39 років (59%), громадяни України (88%), з середньою освітою (68%), без стабільної зайнятості (80%), неодружені (54%).

Основні рекомендації:

Підвищення рівня освіти: Впровадження інтерактивних програм у школах та автошколах для формування відповідального ставлення до ПДР.

Вдосконалення контролю: Розширення мережі автофіксації та цільове патрулювання проблемних зон.

Соціальна підтримка: Програми соціальної адаптації для груп ризику та реабілітації правопорушників.

Регіональна адаптація: Стратегії з урахуванням місцевих особливостей та інфраструктури.

Комплексний підхід, що поєднує освітню роботу, модернізацію правових механізмів, технологічні рішення та соціальні програми, забезпечить зниження рівня транспортних правопорушень та підвищить безпеку транспортної системи України.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт Національної поліції України. Стан злочинності у сфері експлуатації транспорту. Київ: НПУ, 2024.

2. Бондаренко О.М., Петренко В.С. Соціальні чинники транспортних правопорушень в Україні. Юридичний вісник України. 2023. № 4. С. 112-126.

3. Василенко Т.О. Демографічний портрет правопорушників у сфері дорожнього руху. Наукові записки. 2022. № 3. С. 45-59.

4. Державна служба статистики України. Правопорушення в Україні у 2020-2023 роках. Київ, 2024.

5. Євростат. Щорічний звіт про транспортні злочини в ЄС. Брюссель, 2024.

6. МВС України. Звіт про стан реалізації Національної програми безпеки дорожнього руху. Київ, 2024.

7. Ковальчук А.Р., Іваненко Н.П. Регіональні особливості злочинності у транспортній сфері. Науковий вісник НАВС. 2023. № 2. С. 78-94.

8. Макаренко О.В. Психологічні особливості осіб, які вчиняють транспортні правопорушення. Судово-психологічна експертиза. 2024. № 1. С. 34-48.

9. Міністерство юстиції України. Аналітичний звіт про ефективність пробаційних програм. Київ, 2023.

10. Національна поліція України. Звіт про роботу патрульної поліції. Київ, 2024.

11. Петров С.К., Григоренко М.О. Ефективність освітніх кампаній у сфері безпеки руху. Транспортне право України. 2024. № 2. С. 67-83.

12. Савченко А.В., Литвиненко В.І. Кримінально-правова характеристика транспортних злочинів. Право і суспільство. 2023. № 3. С. 156-170.

13. Київський міжнародний інститут соціології. Ставлення українців до порушень ПДР. Київ, 2023.

14. Федоренко О.І. Зарубіжний досвід профілактики правопорушень у транспортній сфері. Право і безпека. 2022. № 4. С. 89-103.

15. Шевченко Л.М., Романюк І.В. Вплив соціально-економічних факторів на рівень транспортних правопорушень. Економіка та право. 2023. № 2. С. 112-128.

МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

ТКАЧЕНКО В.В.
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінально-правової політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ

Колабораціонізм як кримінально-протиправне явище сформувався в Україні, починаючи з 2022 р. Саме з початком повномасштабного вторгнення рф на територію України було внесено відповідні у розділ I Особливої частини КК України. Водночас слід зауважити, що з 2014 р. на тимчасово окупованій території України колабораціонізм набув значного поширення. Однак у КК України відповідна стаття була відсутня.

Колабораціонізм як явище виникло під час Другої світової війни. Колабораціонізмом почали називати добровільну співпрацю між Третім Райхом і урядом маршала Петена (вішистською Францією). Більше того, як зазначають дослідники, поняттям «колабораціонізм» почала охоплюватися співпраця жителів та урядів під час окупації Країнами Осі, отримавши на довгий час конотацію підтримки нацизму та фашизму та зради своєї держави чи нації [1, с. 33]. Німецький дослідник Р. Біліон, характеризуючи соціально-психологічні та юридичні аспекти колабораціонізму, розуміє під ним «життя з ворогом» («Leben mit Feind») [2].

Таким чином, дослідники колабораціонізму відзначають, що відповідне явище характеризується тим, що населення, яке опинилося на окупованих територіях, в той чи інший спосіб починає добровільно співпрацювати з окупаційною владою.

Чи є окупована територія обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 111-1 КК України?

Як вбачається з аналізу диспозицій частин 1–7 цієї статті, законодавець далеко не завжди називає окуповані території як місце вчинення колабораційної діяльності. Так, вчинення колабораційної діяльності саме на тимчасово окупованих територіях є ознакою таких форм колабораціонізму:

– «адміністративний колабораціонізм (частини 2, 5 та 7 КК України), за якого громадяни України добровільно обіймають певні посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території. Вказівка на те, що відповідні органи створено на таких

територіях, а також особливість суспільно небезпечного діяння в такому разі вказують на те, що «адміністративний» колабораціонізм може вчинятися виключно на тимчасово окупованих територіях;

– «виборчий» колабораціонізм (ч. 5 ст. 111-1 КК України). В цій частині йдеться про таку форму колабораціонізму, як участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

В усіх інших випадках тимчасово окупована територія не зазначається як ознака складу злочину у ст. 111-1 КК України. Саме ж тлумачення описаних ознак відповідних форм колабораціонізму не дає підстав стверджувати, що місце вчинення злочину є обов'язковою ознакою в конкретному випадку. Наприклад, у ч. 4 цієї статті передбачається кримінальна відповідальність за «господарський» колабораціонізм, а саме за провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора. З формулювання диспозиції ч. 4 ст. 111-1 КК України не вбачається, що «господарський» колабораціонізм може бути вчинений лише на окупованих територіях. У диспозиції ч. 4 цієї статті вказано, що провадження господарської діяльності здійснюється у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території.

Якщо виходити з такого формулювання складу «господарського» колабораціонізму, то можна дійти висновку, що громадянин України може взаємодіяти з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, не перебуваючи на такій території. Підтвердження такому тлумаченню знаходимо в судовій практиці. Наприклад, вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 25.03.2024 у справі № 761/3334/24 засуджено громадянку України, яка спільно з іншими співучасниками протягом серпня-грудня 2022 року, діючи умисно, протиправно, з метою реалізації раніше виниклого в них злочинного умислу, переслідуючи мету своєчасного виконання господарських договорів, раніше укладених між ТОВ «Торговий дім «Електромашина» (ООО «Торговый дом «Электромашина»), ТОВ «Виробниче об'єднання «Белелектромашина» (ООО «Производственное объединение «Белэлектромашина») та російськими суб'єктами господарювання (зокрема, тими, що повністю або частково належать державі рф), здійснили умисні дії, спрямовані на провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-

агресором [3]. Засуджена, яка була визнана винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України, перебувала на момент скоєння протиправних дій на території України, а саме в м. Харкові.

Таких вироків, які набрали законної сили, та якими громадяни України засуджувалися за вчинення «господарського» колабораціонізму, – велика кількість.

Інша форма колабораційної діяльності – освітній колабораціонізм. Згідно з ч. 3 ст. 111-1 КК України освітнім колабораціонізмом визнається здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Безпосередньо зі диспозиції цієї частини статті не випливає, що освітній колабораціонізм може вчинятися на тимчасово окупованих територіях. Хоча така дія, яка спрямована на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, вочевидь, може вчинятися лише на тимчасово окупованих територіях. Адже впровадити стандарти освіти держави-окупанта на неокупованій території України – неможливо. Водночас, як випливає з формулювання першої дії, в якій може виражатися освітній колабораціонізм, пропаганда може не завжди скоюватися на тимчасово окупованих територіях.

Аналіз 100 вироків, ухвалених судами України за ч. 3 ст. 111-1 КК України, вказує на те, що за нею не було засуджено жодного громадянина України, який не перебував на тимчасово окупованій території.

Вирішуючи питання про обов'язковість такої ознаки колабораційної діяльності, як місце її вчинення (тимчасово окуповані території), необхідно пригадати правову позицію Верховного Суду, відповідно до якої іманентною ознакою всіх кримінальних правопорушень, які становлять колабораційну діяльність, є наявність сталих зв'язків суб'єкта цих правопорушень із відповідною окупованою територією, поза межами якої явища колабораціонізму існувати не може. У разі вчинення відповідних діянь особами, які не мають зв'язків із тимчасово окупованою територією, навіть якщо така особа є громадянином України, але при цьому проживає в інших місцевостях, такі діяння не є колабораційною діяльністю за своєю суттю, а тому їх необхідно кваліфікувати за іншими статтями. При цьому Суд наголосив, що взаємодія з ворогом може бути дистантною, що є специфічною рисою насамперед інформаційних діянь, вчинення яких на шкоду Україні

є можливим як на тимчасово окупованій території, так і на території, що підконтрольна Україні, чи взагалі закордоном. Але навіть визнання можливості безконтактної взаємодії з ворогом, не повинно змінювати соціально-правової природи колабораційної діяльності як такої, що як явище існує лише на окупованих територіях [4].

Повністю погоджуємося з останнім підходом. Вважаємо, що ознаки складу колабораційної діяльності не повинні виходити за межі розуміння колабораціонізму як явища. Відповідно у разі, якщо колабораціонізм як явище стосується вчинення відповідних протиправних дій громадянами відповідної держави лише на окупованих територіях, то обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 111-1 КК України (в усіх його формах), є місце вчинення злочину, а саме тимчасово окупована територія.

Список використаних джерел:

1. Добрянська Н. Покарання за колабораціонізм: які уроки світової історії варто врахувати Україні? URL: https://zmina.info/columns/pokarannya-za-kolaboraczionizm-yaki-uroky-svitovoyi-istoriyi-varto-urahuvaty-ukrayini/

2. Binion R. Hitler's Concept of Lebensraum: The Psychological Basis. An article excepted from History of Childhood Quarterly. *The Journal of Psychohistory*. 1973. Vol 1, № 2, Fall 1973. URL: https://www.doullbooks.com/product/97455

3. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 25.03.2024 у справі № 761/3334/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117901449

4. Постанова Верховного Суду від 10.12.2024 у справі № 202/13808/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123734238

СЕКЦІЯ 8. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

ТИМЧАСОВО ВИЛУЧЕНЕ МАЙНО ПІД ЧАС ОБШУКУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ГОРБАЧОВ Д. М.
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
м. Київ

Тимчасове вилучення майна, а згодом накладення арешту на таке майно є заходами забезпечення кримінального провадження, пов'язаними з обмеженням права власності (права мирного володіння майном).

Гарантії недоторканності права власності закріплені в ЄКПЛ і полягають в допущенні можливості обмежувати право власності виключно в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Майнові права захищаються в Україні, як Конституцією, так і іншими нормативно-правовими актами. Зокрема частинами 1 і 5 ст. 41 Конституції України передбачено, що кожен має право володіти користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути позбавлений права власності. Право власності є непорушним.

Згідно зі статтями 7, 16 КПК загальною засадою кримінального провадження є недоторканість права власності. Позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченим цим Кодексом. Як передбачено у ч. 5 ст. 9 КПК, кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ.

Відповідно до ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ містить три окремі норми: перша, що виражається в першому реченні першого абзацу та має загальний характер, закладає принцип

мирного володіння майном. Друга норма, що міститься в другому реченні того ж абзацу, охоплює питання позбавлення права власності та обумовлює його певними критеріями. Третя норма, що міститься в другому абзаці, визнає право договірних держав, серед іншого, контролювати використання майна в загальних інтересах. Друга та третя норми, які стосуються конкретних випадків втручання у право мирного володіння майном, повинні тлумачитися у світлі загального принципу, закладеного першою нормою (див., серед інших джерел, рішення у справах «Іммобіліаре Саффі проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy) [ВП], заява № 22774/93, п. 44, ECHR 1999-V, та «Вістіньш і Препьолкінс проти Латвії» (<...>) [ВП], заява № 71243/01, п. 93, від 25 жовтня 2012 року).

ЄСПЛ наголошує на тому, що перша та найбільш важлива вимога ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ полягає у тому, що будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно бути законним (див. рішення у справі «Іатрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece) [ВП], заява № 31107/96, п. 58, ECHR 1999-II). Вимога щодо законності у розумінні Конвенції вимагає дотримання відповідних положень національного законодавства та відповідності принципові верховенства права, що включає свободу від свавілля (див. рішення у справі «Антріш проти Франції», від 22.09.1994, Series A № 296-A, п. 42, та «Кушоглу проти Болгарії» (Kushoglu v. Bulgaria), заява № 48191/99, пп. 49-62, від 10.05.2007).

У своєму рішенні від 23.01.2014 у справі «East/West Alliance Limited» проти України» (Заява № 19336/04) ЄСПЛ також нагадує, що будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Необхідність досягнення такого балансу відображена в цілому в структурі статті 1 Першого протоколу. Необхідного балансу не вдасться досягти, якщо на відповідну особу буде покладено індивідуальний та надмірний тягар (див., серед інших джерел, рішення від 23.09.1982 у справі «Спорронг та Льон рот проти Швеції» (Sporrong and Lonnroth v. Sweden), пп. 69 і 73, Series A № 52). Іншими словами, має існувати обґрунтоване пропорційне співвідношення між засобами, які застосовуються, та метою, яку прагнуть досягти (див., наприклад, рішення від 21.02.1986 у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom), п. 50, Series A № 98).

У рішенні ЄСПЛ у справі «Смирнов проти України» було висловлено правову позицію про те, що під час вирішення питання щодо можливості утримання державою речових доказів належить

забезпечувати справедливу рівновагу між, з одного боку, суспільним інтересом і правомірною метою, а з іншого – вимагати охорони фундаментальних прав особи. Для утримання речей державою в кожному випадку має бути очевидна істотна причина.

ЄСПЛ у справі «Свіргунець проти України» зазначив, що будь-яке втручання в мирне володіння майном має супроводжуватися процесуальними гарантіями, які надають відповідній фізичній чи юридичній особі обґрунтовану можливість звернутися зі своєю справою до компетентних органів державної влади для ефективного оскарження заходів, які становлять втручання у права, гарантовані цим положенням. Під час оцінки дотримання цієї умови необхідно здійснити комплексний розгляд відповідних судових та адміністративних процедур.

Таким чином, ЄСПЛ у своїй практиці не висвітлював питань про те, з якого моменту майно набуває статусу тимчасово вилученого, порядку накладення арешту на тимчасово вилучене майно, питання повернення вилученого під час обшуку майна, але висловлював загальні настанови щодо дотримання права власності осіб під час вчинення компетентними органами зазначених процесуальних дій, а також можливості оскарження в установленому порядку їх неправомірності.

Окрім того, обмеження права мирного володіння своїм майном повинно узгоджуватися з принципом верховенства права. Суть верховенства права та його складові частини розкриті у доповіді «Про верховенство права», прийнятій на 86 пленарному засіданні Венеціанської комісії 22–26.03.2011. Такими складовими виступають: 1) доступ до закону; 2) вирішення питання про юридичні права повинно здійснюватися на основі закону, а не за розсудом**;** 3) рівність перед законом; 4) **влада** повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; 5) права людини повинні бути захищені; 6) повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невиправданих витрат та відстрочок; 7) наявність справедливого суду; 8) держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань як у рамках міжнародного, так і національного права.

Ураховуючи викладене, доходимо висновку, що засада недоторканності права власності у кримінальному провадженні випливає із поваги до права власності, позбавлення права власності та контролю з боку держави щодо використання власності, які закріплені у ст. 1 Протоколу ЄКПЛ.

Процедура та підстави тимчасового вилучення майна, а також арешту такого майна чітко регламентовані кримінальним процесуальним законодавством України.

Так, підстави арешту майна, зокрема й тимчасово вилученого, регламентуються ч. 1 ст. 170 КПК. А саме: сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Проте, якщо вести мову про арешт тимчасово вилученого майна, то тут слід системно з'ясувати підстави тимчасового вилучення майна, передбачені ст. 167 КПК. Це пов'язано з тим, що тимчасове вилучення майна не є самостійним заходом, а застосовується під час проведення інших процесуальних дій. Вказаний захід не потребує попереднього отримання дозволу слідчого судді чи суду.

Згідно з ч. 1 ст. 167 КПК тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, встановленому законом.

Вирішення питання про те, чи є майно, яке в той чи інший спосіб потрапило до уповноваженої особи органу досудового розслідування, тимчасово вилученим, залежить від того, чи давався дозвіл на його вилучення слідчим суддею. Таке положення узгоджується з положенням ч. 1 ст. 167 КПК про те, що майно тимчасово вилучається до вирішення питання про його арешт або повернення. Тимчасовість зумовлюється відсутністю згоди слідчого судді на вилучення, що й викликає необхідність арешту тимчасово вилученого майна, аби перевірити законність його вилучення для забезпечення допустимості доказів.

Майно вважається тимчасово вилученим, якщо йому притаманні ознаки, вичерпний перелік яких наведено у ч. 2 ст. 167 КК, згідно з якою тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.

Окрім того, порядок вилучення такого майна теж повинен бути дотриманий. Тільки за наявності сукупності вказаних умов тимчасове вилучення майна буде вважатися законним, а майно – тимчасово вилученим.

З огляду на те, що тимчасове вилучення майна не самостійною процесуальною дією, правовий режим майна як тимчасово вилученого визначається як «тимчасово вилучене майно» лише в тому разі, якщо таке майно примусово отримано внаслідок: 1) затримання особи в порядку, передбаченому статтями 207, 208 КПК; 2) обшуку; 3) огляду.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ НА ТРАНСПОРТІ

РЯБИХ Н. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Проблема злочинності на транспорті в Україні набуває все більшої актуальності на тлі зростання кількості інфраструктурних об’єктів і транспортних засобів. Злочини в транспортній сфері мають значний соціальний та економічний вплив, адже вони загрожують безпеці пасажирів і працівників, завдають матеріальних збитків та підривають довіру до системи громадського транспорту.[1]

Статистичні дані за період 2020-2025 років показують певну стабільність у кількості зареєстрованих злочинів, але водночас спостерігаються зміни у їхній структурі. Найпоширенішими є крадіжки майна в транспорті, порушення правил безпеки руху та умисні пошкодження транспортних засобів. Окрім того, фіксуються випадки терористичних загроз і шахрайств, що потребують впровадження нових методів криміналістичної профілактики.[2]

Метою цього дослідження є вивчення ролі криміналістичної профілактики у зниженні рівня злочинності на транспорті, аналіз сучасних методів та визначення значення спеціальних знань у цьому процесі. Об’єктом дослідження виступають злочини на транспорті, а предметом — профілактичні заходи та методи їх впровадження в умовах сучасних загроз.[3]

Методологічна основа базується на аналізі криміналістичних, правових та соціологічних джерел із застосуванням методів синтезу, порівняння та узагальнення інформації. У дослідженні враховано

положення нормативно-правової бази України, що регулює профілактику і розслідування злочинів у транспортній сфері, а також міжнародні стандарти та рекомендації.[4]

Криміналістична профілактика злочинів — це комплекс правових, організаційних, технічних та спеціально-наукових заходів, спрямованих на попередження та зниження рівня злочинності. Особливе значення вона набуває у транспортній сфері через специфіку інфраструктури та високий ризик масових правопорушень.[1]

Види профілактики поділяються на загальну, спрямовану на широкі верстви населення, та спеціальну, що націлена на потенційних правопорушників і конкретні об'єкти. Форми профілактики можуть бути соціально-виховними, адміністративними та кримінально-правовими.[2]

Суб'єктами криміналістичної профілактики є правоохоронні органи, транспортні підприємства, органи місцевого самоврядування та громадські організації. Вони взаємодіють у межах визначеної системи забезпечення безпеки транспортної діяльності.[3]

Причини злочинів на транспорті часто пов'язані з недостатнім контролем, низьким рівнем правової свідомості учасників руху, а також експлуатацією застарілої техніки. Статистика за період 2020–2025 років демонструє значну кількість ДТП, порушень правил безпеки, випадків викрадення транспорту та шахрайств під час перевезень.[4]

Міжнародний досвід у профілактиці злочинів на транспорті включає впровадження сучасних технологій відеоспостереження, автоматизованих систем контролю та застосування загальноєвропейських стандартів безпеки. Ці заходи довели свою ефективність у зниженні кількості правопорушень.[5]

Спеціальні знання у криміналістиці — це сукупність професійних навичок, методик та науково-практичних підходів, які застосовуються для запобігання та розслідування злочинів на транспорті. Вони охоплюють сфери криміналістичної техніки, судових експертиз, інформаційних технологій та інженерії безпеки.

Важливу роль відіграють судові експертизи, серед яких — трасологічні, транспортно-технічні та комп'ютерні дослідження. У період з 2020 по 2025 роки спостерігалося зростання призначень таких експертиз, що суттєво покращило засоби встановлення об'єктивних обставин злочинів, зокрема ДТП і терористичних актів на транспорті.

Інформаційні технології посідають ключове місце: створюються спеціалізовані бази даних та автоматизовані системи прогнозування злочинної активності, що дозволяє ефективно планувати профілактичні заходи та оперативно реагувати на загрози.

Комплексний підхід до запобігання злочинам забезпечується тісною співпрацею криміналістів, інженерів, ІТ-спеціалістів і юристів.

Водночас актуальними залишаються проблеми недостатньої підготовки фахівців та дефіциту кваліфікованих експертів, що вимагає впровадження спеціалізованих навчальних програм і підвищення рівня обізнаності.

Для вирішення цих проблем необхідно розвивати міжвідомчу координацію, впроваджувати сучасні технологічні засоби та активізувати участь громадськості у контролі за дотриманням безпеки на транспорті.

Різні види злочинів на транспорті мають свої унікальні криміналістичні особливості. Зокрема, викрадення транспортних засобів потребує ретельного вивчення слідів злому та механізмів захисту[1]. Терористичні акти на транспортних об’єктах вимагають високої кваліфікації експертів для ідентифікації застосованих засобів та причин вибухів[2].

Типовими слідами злочинів є механічні пошкодження, залишки вибухових речовин, відбитки рук, а також цифрові докази з відеоспостереження[3]. Методи їх виявлення та фіксації базуються на сучасних технологіях — від 3D-сканування місць подій до криміналістичного аналізу кібершляхів[4].

Особливості розслідувань полягають у комплексному залученні експертів різних спеціалізацій та застосуванні передових методик[5]. У період з 2020 по 2025 рік українські судові засідання все частіше посилаються на висновки спеціалістів для обґрунтування кваліфікації злочинів[6].

Огляд судової практики демонструє тенденцію до чіткого визначення критеріїв класифікації кримінальних правопорушень на транспорті, особливо у випадках порушень правил безпеки, що призвели до тяжких наслідків[7].

Водночас існують труднощі з кваліфікацією злочинів через недостатню специфіку юридичних норм і швидкі зміни в транспортних технологіях, що вимагає удосконалення нормативно-правового забезпечення та підвищення рівня підготовки слідчих.

Комплексні програми профілактики злочинів на транспорті мають на меті інтеграцію організаційних, технічних і освітніх заходів. Впровадження таких програм сприяє ефективному запобіганню кримінальним правопорушенням та підвищенню загального рівня безпеки на транспортних об’єктах.

Особливу увагу приділяють безпеці ключових об’єктів транспортної інфраструктури — аеропортів, вокзалів, портів. Для цього застосовують системи відеоспостереження, контрольно-пропускні пункти, а також сучасні технічні та кадрові засоби охорони.

Вдосконалення контролю за дотриманням правил безпеки руху є пріоритетним напрямком, який включає використання автоматизованих систем моніторингу порушень, посилення адміністративної відповідальності та проведення регулярних перевірок транспортних компаній.

Підвищення криміналістичної грамотності населення становить важливий елемент профілактики. Інформаційно-просвітницькі кампанії, семінари та тренінги сприяють формуванню свідомості громадян щодо дотримання законів і активної співпраці з правоохоронними органами.

Ефективна взаємодія між суб'єктами профілактики — правоохоронцями, транспортниками та громадськими організаціями — забезпечує координацію дій і своєчасний обмін інформацією, що значно підвищує результативність заходів.[джерело]

Проведене дослідження підтвердило важливу роль криміналістичної профілактики у забезпеченні безпеки на транспорті України. Аналіз статистичних даних за 2020-2025 роки і судової практики засвідчує необхідність інтеграції спеціалізованих знань та сучасних технологій у заходи профілактики. Це становить базу для ефективної боротьби зі злочинністю у транспортній сфері.

Головні висновки підкреслюють, що комплексний підхід із залученням міждисциплінарних експертів суттєво підвищує результативність профілактики, а інформаційні технології відкривають нові перспективи для прогнозування та запобігання правопорушенням. Водночас виявлено проблеми кадрового забезпечення та правового регулювання, які потребують особливої уваги.

Практичні рекомендації зосереджуються на розробці інтегрованих програм підвищення безпеки, оновленні нормативно-правової бази з урахуванням сучасних кримінальних загроз, посиленні підготовки фахівців, а також активізації міжнародного співробітництва.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на впровадження інноваційних технологій у криміналістику, оптимізацію міжвідомчих механізмів та розробку адаптивних методологій профілактики, що відповідають динаміці транспортної галузі.

Законодавчі пропозиції передбачають вдосконалення процедур призначення і проведення експертиз, розширення повноважень суб'єктів профілактики та введення стимулів для впровадження сучасних систем контролю і безпеки на транспорті.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика транспортної безпеки: теоретичні та практичні аспекти / кол. авт. — Київ : Наукова думка, 2023. — 278 с.

2. Офіційна статистика злочинності на транспорті в Україні за 2020–2025 роки / Нац. поліція України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://npu.gov.ua/statistics (дата звернення: [вказати дату]).

3. Про безпеку дорожнього руху : Закон України від 30.06.1993 № 3353-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 31. — Ст. 338 (із змінами та допов. станом на 2024 р.).

4. Міжнародний досвід запобігання злочинам на транспорті : звіт Європейського агентства з безпеки транспорту. — Брюссель, 2022. — 84 с.

5. Сидоренко П. І. Технічні засоби криміналістики у розслідуванні злочинів : навч. посіб. — Харків : ХНУ, 2024. — 192 с.

6. Судова практика щодо злочинів на транспорті в Україні (2020–2025) : аналіт. огляд // Юридичний журнал. — 2025. — № 2. — С. 45–58.

7. Ковальчук В. О. Методологія криміналістичної профілактики : монографія. — Львів : ЛНУ, 2023. — 236 с.

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

ЗНАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН МІЖ СТОРОНАМИ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

АВРАМЕНКО А. А.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
агробіологічний факультет
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
м. Київ

Умовами для існування та гармонійного розвитку суспільства є встановлення та підтримування певного порядку суспільних відносин серед усіх учасників [1, с.18] тому, завдяки праву відносини між різними суб'єктами права набувають правового характеру та правової форми, а в кінцевому своєму результаті, стають правовими але при цьому, суспільні відносини не втрачають свого значення, тому що вони лише видозмінюються та набувають нового змісту.

Правові норми та право відіграють важливого значення в механізмі правового регулювання земельних правовідносин, тому що в різних нормативно-правових актах, законах закріплено правовий механізм суспільних відносин щодо користування землею, розпорядженням, володіння землею, надається можливість визначення суб'єктам права їх обов'язкова та можлива поведінка, визначають їх права, обов'язки та відповідальність за порушення норм права та вимог чинного законодавства.

Закони, нормативно-правові акти чинного законодавства країни сприяють в забезпечення правового механізму щодо реалізації суб'єктивних прав людини, особи, суб'єкта права, а також забезпечують та регулюють правові відносини між різними суб'єктами права [2, с.268]

Отже, завдяки правовим нормам та праву, суб'єкти права мають можливість реалізувати своє право, укласти договір оренди земельної ділянки, прописати важливі істотні умови домовленостей сторін, серед яких це:

- найменування сторін;
- предмет договору та цільове призначення земельної ділянки;
- розмір орендної плати, форма, спосіб та строки її внесення;
- права сторін, обов'язки, відповідальність сторін та захист їх прав;
- строк на який укладається договір оренди земельної ділянки;

- умови використання земельної ділянки та умови повернення земельної ділянки;
- зміна умов договору, припинення дії договору та інше.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що норма права та право відіграють важливе значення в регулюванні правовідносин між різними учасниками права. З розвитком суспільства та науково-технічного прогресу, виникають сприятливі умови для удосконалення системи управління суспільних відносин, а також, розробки нових правових норм по підвищенню ефективності організаційного та управлінського рівня конкурентних соціальних систем [3,с.32-33].

Список використаних джерел:

1. Попова О.В. Правова культура особистості: навчальний посібник зі схемами. К.: Вид-во НУБіП України. 2021. 186 с.

2.Попова О.В. Діяльність суб'єктів господарювання в житті людини та бізнесу. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. №4. С.266-270. URL:http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=173

3.Попова О.В. Роль права в регулюванні правових відносин суспільного життя "Економіка, фінанси, облік і право: актуальні питання і перспективи розвитку": Міжнар. наук.-практ. конф. м.Полтава 19 травня 2021р). ч. 2 Полтава: ЦФЕНД С.32-33.

Науковий керівник: ПОПОВА О.В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ.

ОЦІНКА ДЕГРАДАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ЗОНАХ БОЙОВИХ ДІЙ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

АЛЄКСЄЄВА І. Р.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, факультет бізнесу і права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Сільськогосподарські землі є одним з основних ресурсів для економіки та продовольчої безпеки України. Однак, через повномасштабну військову російську агресію проти України, значні території українських земель потрапили в зону бойових дій та зазнали фізичного, хімічного та біологічного руйнування. Розриви снарядів,

переміщення важкої техніки, забруднення ґрунту паливно-мастильними матеріалами, важкими металами та вибуховими речовинами можуть призвести до деградації ґрунту та втрати продуктивності.

У цьому контексті існує нагальна потреба всебічно оцінити масштаби та характер процесів деградації сільськогосподарських угідь з метою подальшої розробки ефективних методів рекультивації та відновлення. Усі види військових вантажів можуть спричинити серйозне забруднення та пошкодження ґрунтового покриву. Усі типи боєприпасів, що використовуються у війні (фугасні, високофугасні, бронебійні, кумулятивні, до недавніх часів додалися КАБи та міни), мають спільні характеристики створення ударної хвилі та продуктів вибуху, які поширюються в навколишньому середовищі.

Деформація ґрунту відбувається у всіх напрямках, у яких поширюється ударна хвиля. Після горіння, вибуху та детонації боєприпасів утворюються різні похідні продукти, більшість з яких є токсичними або шкідливими забруднювачами. Основним джерелом забруднення під час стрільби є продукти вибуху, що являють собою дрібнодисперсні частинки та іони важких металів, що проникають у ґрунт разом з водою та осколками боєприпасів. Їх розподільні властивості та вплив на навколишнє середовище залежать від швидкості перетворення вибухової речовини та її якості у снаряді [1].

Військові операції спричиняють багато механічних, фізичних та хімічних впливів на ґрунтовий покрив, які ми розглянемо нижче. Ці впливи призводять до руйнування структури та функцій ґрунтової екосистеми, що призводить до погіршення фізичних та геохімічних властивостей. Знищення рослинності, порушення ґрунтового покриву, брак природної води, опустелювання – поширені наслідки військово-технічних навантажень з якими, на жаль, Україна стикається й донині. Це призвело до різкого зниження рівня біорізноманіття, що, своєю чергою, вплинуло на біологічні групи та види, тоді як зміни в структурі та функціях ландшафту посилили втрату біорізноманіття.

Розглянемо перший елемент – це механічний вплив військово-технічних навантажень на ґрунти, що включає ущільнення ґрунту, спричинене військовою технікою, будівництвом фортифікацій, бомбардуванням та розмінуванням. Це призводить до порушення водного балансу, посилення ерозії та зниження родючості ґрунту. Зокрема, ущільнення ґрунту знижує їхню здатність адаптуватися до зміни клімату, що призводить до погіршення умов вирощування рослинності. Бомбардування та вибухи утворюють кратери та змінюють умови вологості ґрунту, тоді як розмінування руйнує гумусовий шар та погіршує фізичні та хімічні властивості ґрунту. Пожежі під час бойових дій також призводять до ерозії та втрати родючої маси.

Наступним є саме фізичний вплив на ґрунт під час бойових дій включає вібрацію, радіоактивність та теплові ефекти. Вібрації від вибухів, стрільби та роботи обладнання можуть спричинити витіснення води, утворення порожнин та зміни мікротопографії. Використання боєприпасів зі збідненого урану може призвести до радіоактивного забруднення, але досі в Україні такого забруднення не було задокументовано. Тепловий вплив може порушити вологісний режим ґрунтів, змінити їх склад та зменшити біорізноманіття через вплив на живі організми.

Хімічний вплив бойових дій на ґрунт спричинений забрудненням токсичними речовинами, що утворюються під час застосування зброї та техніки. До них належать паливо, мастильні матеріали, вибухові речовини, важкі метали та радіоактивні сполуки. Вибухи боєприпасів призводять до викиду газів і важких металів (таких як свинець і мідь), які осідають на ґрунті та руйнують його. Забруднення важкими металами та нафтопродуктами може знизити біологічну активність ґрунту, зруйнувати його здатність до самовідновлення та змінити його склад, що негативно впливає на екосистеми та здоров'я людини. Нерозірвані боєприпаси та міни також можуть забруднювати територію в довгостроковій перспективі [2].

Також яскравим прикладом масштабної екологічної катастрофи стало руйнування Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року. Прорив дамби призвів до катастрофічного затоплення понад 600 квадратних кілометрів землі, включаючи великі масиви родючих сільськогосподарських угідь у Херсонській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Річкова вода руйнувала верхній родючий шар ґрунту, спричиняла ерозію земель та замулення, а також переносила хімічні речовини, що накопичувалися в руслі Дніпра, в зрошувальну систему та на прилеглі землі. Крім того, повені призвели до забруднення ґрунту нафтопродуктами, важкими металами та пестицидами із затоплених складів та промислових об'єктів. Коли паводкові води відступили, на цих територіях залишилася велика кількість мулу та токсичних осадів, що унеможливило сільськогосподарську діяльність без масштабної меліорації земель. За попередніми оцінками Департаменту аграрної політики, повне відновлення с/г виробництва в деяких постраждалих районах може зайняти десятиліття [6].

Також привернемо вашу увагу до мінної небезпеки. Станом на початок 2024 року за різними даними в Україні потенційно може бути заміновано більше сотні тисяч квадратних кілометрів землі, що становить близько третини території нашої країни. Наразі більше п’ятиста тисяч гектарів сільськогосподарських угідь потребують обстеження, очищення та розмінування в пріоритетному порядку, адже

без цих дій ці землі не можуть бути використані для с/г виробництва, оскільки ризик смерті/травм є дуже високим.

Головною перешкодою для швидкого та, що найважливіше, ефективного очищення даних угідь від вибухових речовин є висока вартість даної процедури. Сюди входять нетехнічний та технічний огляд, етапи очищення від вибухових речовин, що оцінюється близько 1 780 доларів США за гектар. Очікується, що повний термін окупності програми становитиме понад 30 років. Це непосильний тягар, особливо для дрібних сільськогосподарських виробників (тих, чия площа землі становить 250 гектарів або менше). Враховуючи, що середньозважена вартість земель сільськогосподарського призначення у 2023 році становила приблизно 968 доларів за гектар. Не можна виключати, що ті ж дрібні землевласники вирішать передати свою землю (найімовірніше, за нижчою ціною), а не очистити її від вибухових речовин [3].

Відповідно до положень Конституції України земля є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави. Конституцією також гарантується право на безпечне довкілля, включаючи захист ґрунтів. Це є основою політики охорони земель, спрямованої на захист природних ресурсів [4].

Земельний кодекс України, в свою чергу, напряму регулює земельні відносини. В статті 5 визначено принципи раціонального використання та охорони земель, а стаття 162 передбачає заходи щодо запобігання деградації та забрудненню ґрунтів, визначає політику охорони ґрунтів та механізми контролю за їх використанням [5]. До вищезазначеного можна додати, що Законом України «Про охорону земель» доповнюється та деталізується питання охорони земель, зокрема забезпечення захисту, їх родючості та екологічних функцій [7].

Однією з головних проблем у правовому регулюванні використання земельних ресурсів під час та після бойових дій є відсутність чітких методологій оцінки шкоди, завданої земному покриву та екосистемі. Військові дії, зокрема обстріли, бомбардування, вибухи та застосування різних видів зброї, можуть призвести до значних змін структури ґрунту, втрати його родючості, забруднення токсичними речовинами та пошкодження екосистеми. Однак, в українському законодавстві наразі відсутній єдиний метод, здатний визначити масштаб такої шкоди. Це ускладнює процес повернення земель та визначення розмірів компенсації або притягнення порушників до відповідальності.

Земельне законодавство наразі не містить достатньо конкретних положень щодо післявоєнного відновлення земель. В теперішніх реаліях земельні ресурси зазнали значної шкоди. Цей процес має основоположне значення для забезпечення продовольчої безпеки та

подальшої екологічної стабільності. Однак є прогалини, які затримують та значно ускладнюють процес відновлення земель після закінчення бойових дій.

Також через відсутність чітких правових механізмів та ефективного контролю, система рекультивації земель України, що постраждала від військових дій, потребує вдосконалення. Наразі чітко не визначено процедури відновлення забруднених або деградованих земель, а недостатня координація між державними відомствами призвели до затримок у впровадженні заходів з відновлення.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що військові операції на території України мають негативний вплив на земельні ресурси, призводячи до їх деградації, забруднення токсичними речовинами та руйнування екосистеми, і наразі не відомо які наслідки нас чекають в майбутньому. Військові дії, вплив яких зазначався на початку, значно знизили його родючість та біорізноманіття, а також порушили природні процеси його відновлення.

Для покращення ситуації, на нашу думку, необхідно розробити та впровадити спеціальну методологію оцінки збитків та відновлення земель після бойових дій, створити ефективну систему моніторингу виконання відновлювальних заходів та забезпечити належне фінансування робіт з розмінування та рекультивації ґрунтів. Лише за таких умов можна забезпечити сталий розвиток аграрного сектору та екологічну безпеку країни після війни.

Список використаних джерел:

1. Забруднення земель внаслідок агресії росії проти України. *Екодія*. URL: https://ecoaction.org.ua/zabrudnennia-zemel-vnaslidok-rosii.html (дата звернення: 25.04.2025).
2. Вплив війни росії проти України на стан українських ґрунтів. Результати аналізу / О. Голубцов, Л. Сорокіна, А. Сплодитель, С. Чумаченко – Київ: ГО “Центр екологічних ініціатив «Екодія», 2023. (дата звернення: 25.04.2025).
3. Новак Т. С., Шовкун В. В. Визначення шкоди, завданої землі, внаслідок збройної агресії та бойових дій: правові питання //Аналітично-порівняльне правознавство. – 2024. – №. 4. – С. 276-281(дата звернення: 25.04.2025).
4. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 25.04.2025).
5. Земельний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-

14#Text:contentReference[oaicite:16]%7Bindex=16%7D (дата звернення: 25.04.2025).

6. 7 головних питань і відповідей після підриву Каховської ГЕС. Український інститут майбутнього. URL: https://uifuture.org/publications/7-golovnyh-pytan-i-vidpovidej-pislya-pidryvu-kahovskoyi-ges/ (дата звернення: 25.04.2025).

7. Про охорону земель. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text (дата звернення: 25.04.2025).

Науковий керівник: ЗЕМКО А.М., к.ю.н., професор, професор кафедри права Луцького національного технічного університету.

КОНТРАБАНДА ЗБРОЇ ТА БОЄПРИПАСІВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

АЛЄКСЄЄВА І. Р.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, факультет бізнесу і права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Контрабанда зброї та боєприпасів є однією з найсерйозніших загроз національній безпеці будь-якої країни, і в умовах воєнного стану ця проблема набуває особливої актуальності. Україна, яка переживає складний період військової агресії з боку держави окупанта, стикається з численними викликами в сфері боротьби з нелегальним обігом зброї. Протягом останніх років контрабанда зброї та боєприпасів стала ще більш розповсюдженою через різке збільшення попиту на зброю.

Контрабандою вважається переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів чи інших предметів. За це чинним законодавством передбачено кримінальну відповідальність [1].

Є безліч причин та факторів, які сприяють контрабанді наприклад: це може бути слабкий митний та прикордонний контроль в деяких регіонах, який дозволяє переміщувати зброю чи боєприпаси без значних перешкод; наявність корупції та її схем також спричиняє незаконному обігу зброї; воєнний стан; наявність чорного ринку; уникнення сплати митних зборів (податків) при переміщенні товарів; уникнення заборон чи обмежень на переміщення товарів; одержання або спроба одержання платежів, субсидій чи інших виплат, які не мають законних підстав;

одержання або спроба одержання неправомірної вигоди, що завдає шкоди принципам і практиці законної конкуренції. Це отримання або спроба отримання неправомірних переваг, що завдають шкоди принципам і практиці законної конкуренції.

Наслідками таких незаконних дій є втрата державою прибутку, недобросовісна конкуренція, шкода промисловості, шкода економічній безпеці, широкомасштабна корупція, шкода здоров'ю та безпеці громадян, шкода навколишньому середовищу [2].

Для прикладу, Київські митники, спільно з СБУ, виявили кілька спроб контрабанди частин вогнепальної зброї зі США в Україну через міжнародні поштові відправлення. Частини пістолетів Glock, які були задекларовані як «комплект клапанів», намагалися переправити на Дніпропетровщину в трьох посилках. Під час митного контролю митники помітили обриси предметів, схожих на частини зброї, тому відправлення направили на експертизу.

Фахівці підтвердили, що виявлені частини є спеціально розробленими компонентами для пістолетів військового призначення. Було знайдено 8 затворів та 4 комплекти частин для пістолетів Glock 17 і Glock 19. Не було надано жодних дозвільних документів на міжнародне переміщення цих частин.

Митниця направила повідомлення про кримінальне правопорушення до правоохоронних органів. В ході оперативних заходів було встановлено особу, яка причетна до контрабанди. Виявилося, що підозрюваний планував зібрати з цих частин повноцінні пістолети Glock. Йому вручено підозру за статтею 201 КК України [4].

Були випадки, коли люди користуючись «зеленим коридором» також ввозили зброю в Україну, як от волинянин, який перевозив пасажирів, привіз з Польщі до Горохова кілька саморобних однозарядних пістолетів і почав їх продавати. Він нібито знайшов ці пістолети в Польщі і привласнив їх. Рік тому, під час перетину кордону через «зелений коридор», чоловік приховав зброю в барсетці та перевіз три пістолети до України. Він продав їх по чотири тисячі гривень за штуку. Під час обшуків у його будинку виявили кілька десятків патронів, які він незаконно придбав і зберігав для особистих потреб.

Горохівський суд призначив чоловікові три роки іспитового строку. Він просив лише рік і дозвіл на поїздки за кордон без погодження з органами пробації. Проте прокурори вимагали реального ув’язнення на шість років через збут зброї та контрабанду [5].

З метою боротьби з незаконним збутом і зберіганням зброї, боєприпасів та вибухових речовин, а також недопущенням їх потрапляння до криміналітету, слідчі та оперативники Нацполіції, а також співробітники Департаменту карного розшуку, Департаменту

стратегічних розслідувань та поліції областей провели понад 1000 одночасних обшуків у осіб, причетних до цих кримінальних правопорушень.

В результаті обшуків було вилучено понад 800 одиниць зброї, серед яких 240 одиниць вогнепальної зброї, 94 гранатомети, 482 гранати, 46 тисяч набоїв різного калібру, а також 57 кг вибухових речовин. Крім того, вилучено 22 кг наркотичних та психотропних речовин, готівку в сумі 166 тисяч гривень, понад 32 тисячі доларів США, 37 тисяч євро та більше 546 кг бурштину. 67 осіб отримали підозри у скоєнні кримінальних правопорушень, 45 з них були затримані. Їхні дії кваліфікуються за статтею 263 Кримінального кодексу України — незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами. Також планується вручити підозри ще 10 особам. Вилучене майно буде направлено на експертизу, а після її результатів підозри можуть бути додатково уточнені.

Операція проводилася спільно з СБУ, кінологами, прикордонниками та за силової підтримки спецпідрозділів поліції. Процесуальне керівництво здійснюється обласними прокуратурами та спеціалізованими прокуратурами у сфері оборони [6].

Контрабанда зброї на тлі війни значно збільшила потоки нелегальної вогнепальної зброї в Україні, що стало серйозною загрозою національній безпеці. Враховуючи це, держава була змушена шукати способи легалізації зброї, щоб знизити рівень незаконного обігу та створити чіткий механізм для реєстрації та контролю за наявною зброєю в руках цивільних осіб.

В умовах воєнного стану в Україні було запроваджено механізм декларування наявної/знайденої зброї у цивільних осіб. Це дозволяє не тільки легалізувати зброю, але й здійснювати її контроль, що особливо важливо в умовах контрабанди. Законодавство сприяє тому, щоб усі одиниці зброї були офіційно зареєстровані, і їх власники могли легально зберігати їх за умов дотримання правил безпеки.

Знайдена вогнепальна зброя та боєприпаси до неї можуть бути задекларовані цивільною особою, яка знайшла цю зброю і боєприпаси, у разі, якщо особа виявила бажання залишити знайдені вогнепальну зброю і боєприпаси до неї на період дії воєнного стану.

Вогнепальна зброя та боєприпаси, що не підлягають декларуванню, вилучаються Національною поліцією України в установленому порядку. Задекларована вогнепальна зброя та боєприпаси зберігаються та використовуються цивільними особами в період дії воєнного стану. Декларування громадянами вогнепальної зброї та боєприпасів, які не обліковуються в реєстрах базах (банках)

даних Міністерства внутрішніх справ України, не є набуттям права власності на них [3].

Підводячи підсумки, можна сказати, що контрабанда зброї та боєприпасів є серйозною загрозою національній безпеці України, особливо в умовах воєнного стану. Нелегальний обіг зброї підвищує ризики для громадян, правоохоронних органів та загалом для стабільності країни. Зважаючи на ці виклики, державні органи були змушені вжити заходів для регулювання обігу зброї, зокрема шляхом легалізації частини зброї, що дозволяє створити контрольовану систему для її використання та зберігання. Водночас, вона дозволяє забезпечити прозорість обігу зброї та створити механізми для більш ефективного контролю, що знижує можливість її потрапляння до злочинних груп або незаконних збройних формувань. Проте легалізація не є панацеєю, і вона потребує подальшого вдосконалення: посилення контрольних заходів, покращення процедур реєстрації та зберігання зброї, а також чіткої відповідальності за порушення законодавства. Лише зусилля держави та громадян можуть забезпечити ефективну боротьбу з контрабандою зброї та сприяти збереженню правопорядку в країні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 19.03.2025).

2. Контрабанда в умовах війни. Проблеми розвитку адміністративного, фінансового та інформаційного права в контексті євроінтеграційних процесів : зб. наук. пр. за матеріалами III Міжнар. науково-практ. конф. Львів, 2023. С. 137–138. URL: https://www.eeda.sk/dok/konferencie/partneri/2023/problemy-vyvoja-prava.pdf#page=137 (дата звернення: 19.03.2025).

3. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text (дата звернення: 19.03.2025).

4. Таміла Баранівська. Планував збирати готові до використання пістолети: київські митники виявили контрабанду зброї. Суспільне Київ. URL: https://suspilne.media/kyiv/824365-planuvav-zbirati-gotovi-do-vikoristanna-pistoleti-kiivski-mitniki-viavili-kontrabandu-zbroi/ (дата звернення: 19.03.2025).

5. Контрабанда зброї через «зелений коридор»: волинянина засудили за продаж саморобних пістолетів - VSN. vsn.ua. URL: https://vsn.ua/news/kontrabanda-zbroyi-cherez-zeleniy-koridor-volinyanina-

zasudili-za-prodazh-samorobnih-pistoletiv-53851 (дата звернення: 19.03.2025).

6. У ході спецоперації Нацполіція вилучила понад 800 одиниць різної зброї та більше 57 кг вибухівки. Офіц. вебпортал Нац. поліції України, 2025. URL: https://npu.gov.ua/news/u-khodi-spetsoperatsii-natspolitsiia-vyluchyla-ponad-800-odynyts-riznoi-zbroi-ta-bilsh-iak-57-kh-vybukhivky?v=67938b93775e7 (дата звернення: 19.03.2025).

Науковий керівник: АНІЩУК В.В., к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права Луцького національного технічного університету.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ В АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

БОНДАРЮК О. М.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Під юридичною технікою в юриста розуміють систему принципів, засобів і прийомів, які використовує юрист у правових питаннях. Його важливими складовими є юридична техніка тлумачення (тлумачення) правових актів (законодавчих актів, актів застосування права, зокрема судових рішень), а також юридична техніка подолання колізій і прогалин у правовому регулюванні суспільних відносин. Тлумачення правових актів юристом передбачає самостійне роз'яснення змісту правового положення (правової норми), що міститься в акті, а в окремих випадках – роз'яснення змісту цього положення іншим зацікавленим особам. Синонімами цього поняття є терміни «юридичне тлумачення» і «юридична герменевтика». Тлумачення це необхідний етап адвокатської практики, оскільки воно завжди передбачає з'ясування юристом певних правових положень самому собі й іншим особам. Водночас – це юридичне мистецтво, оволодіння яким важливе для професійної компетентності юриста. Необхідність тлумачення випливає зі специфіки права, а саме: його формального визначення в конкретному тексті, таксономії, що вимагає врахування зв'язків між правовими нормами; необхідності забезпечення органічної єдності духу й букви закону; специфіки мови як «відкритої структури», яка залишає певну невизначеність у використанні юридичної термінології; використання термінології, яка містить оціночні поняття, на кшталт: «тяжкі наслідки», «моральна шкода» тощо [1, с. 86].

Постійні способи тлумачення правових актів наступні:

– філологічний, за допомогою якого визначається зміст правового положення з використанням філологічних знань (граматики, лексики) шляхом ґрунтовної граматичної й синтаксичної мовної обробки юридичного тексту, розбору слів, словосполучень, речень, словесного вираження правила. Це основний, вихідний спосіб тлумачення, оскільки процес тлумачення починається з філологічного аналізу правового тексту;

– фахово-правовий, за допомогою якого розкривається зміст правового положення з використанням спеціальних правових знань зі теорії права й галузевих наук;

– системний – передбачає конкретизацію змісту правового положення, виходячи з розуміння права як цілісної системи норм і принципів;

– історичний – дозволяє розкрити зміст правового положення за допомогою даних про історію видання нормативно-правового акта, час і підстави його прийняття, обставини розробки й обговорення;

– телеологічний або цільовий – допомагає з'ясувати зміст положення через зазначення прямої мети його встановлення в правовому акті й співвіднесення її зі змістом цього акта;

– логічний, за допомогою якого визначається зміст правила з використанням індукції, дедукції, аналогії тощо [2, с. 11].

Деякі вчені виділяють додатково функціональний спосіб тлумачення – конкретизацію змісту положення з точки зору мети його застосування, використання для вирішення конкретної юридичної справи. Роз'яснення адвокатом своїм клієнтам змісту правових положень є неофіційним тлумаченням, оскільки воно не є авторитетним і обов'язковим. Вплив таких роз'яснень на юридичну практику залежить від авторитету юриста. Ці тлумачення надаються у формі правових консультацій і висновків й мають професійний характер [2, с. 34].

Залежно від співвідношення тексту нормативно-правового акта, змісту, сутності й значення правової норми виділяють наступні види тлумачення: :

– буквальний – коли зміст правового положення, отриманого в результаті тлумачення, збігається з буквальним змістом акта («буква закону»);

– розширений – коли зміст правового положення, отриманого як результат тлумачення виявляється ширшим, ніж буквальне значення;

– вузький – коли зміст правового положення, отриманий під час тлумачення, виявляється вужчим за буквальний.

Юрист повинен пам'ятати, що в деяких випадках широке чи вузьке тлумачення є неприйнятним. Наприклад, вичерпні додатки слід

тлумачити лише буквально, неповні додатки не слід тлумачити вузько, а винятки з правил слід тлумачити розширено [3, с. 65].

Важливим елементом діяльності адвоката, особливо в т. зв. «складних» справах, є вміле використання юридичної техніки для подолання колізій й прогалин у правових нормах. Під правовою колізією розуміється протиріччя (конфлікт) між кількома чинними правовими нормами, які по-різному регулюють одні й ті ж суспільні відносини. Колізія може виникнути між положеннями, які містяться як в одних і тих самих джерелах права (наприклад, у законах або навіть у різних частинах одного закону), так і в різних джерелах (наприклад, у судовому праві й практиці). Колізії є об'єктивною властивістю складної правової системи, хоча можуть виникати і внаслідок помилок правотворчих суб'єктів або порушення принципів юридичної техніки [2, с. 15].

Застосування принципів конфліктного менеджменту вимагає від юриста високої професійної кваліфікації, досвіду та знання не лише законодавства, а й новітніх наукових доктрин. Тому у разі збігу часових та змістових колізій загальним правилом їх подолання є пріоритет спеціальної норми, хоча вона й набрала чинності раніше [1, с. 87]. Але якщо метою загального стандарту є усунення відмінностей між кількома раніше встановленими спеціальними стандартами, їх уніфікація (наприклад, загальний стандарт кодексу), то такий загальний стандарт має перевагу перед раніше встановленим спеціальним стандартом. Мета норми має бути визначена юристом, зокрема шляхом телеологічного тлумачення відповідного нормативно-правового акта [3, с. 63].

Правова прогалина виникає внаслідок відсутності в основних джерелах права положень (норм), необхідних і достатніх для регулювання суспільних відносин, оскільки вони належать до сфери правового регулювання. При цьому юристу слід пам'ятати, що правовому регулюванню підлягають не всі відносини, а лише ті, які: мають особливе суспільне значення; порушують інтереси інших осіб і суспільства в цілому; передбачають можливість виникнення соціального конфлікту внаслідок цінностей і обмеження ресурсів (суспільних благ), в результаті яких вони виникають; постійні, повторювані; через свої специфічні ознаки та прояви припускають можливість і дієвість зовнішнього, конкретно правового, впливу на них. Ці особливості задають межі правового регулювання, за якими воно стає неефективним, марним і навіть шкідливим [3, с. 65].

Усунути прогалини в законодавстві можна двома способами: шляхом застосування законодавчої аналогії, тобто шляхом застосування правової норми, яка регулює правовідносини зі схожим змістом, або – у разі її об'єктивної неможливості – за аналогією закону.

Ці методи виправдані в розумінні законодавства і права як цілісних систем, що характеризуються внутрішньою єдністю і базуються на загальних принципах [2, с. 5].

Необхідність, зміст і послідовність застосування конкретного способу заповнення прогалин має вибирати юрист, виходячи зі знання специфіки національної правової системи, її джерел права, ієрархії системи законодавства тощо. У деяких випадках способи подолання містяться в самих нормативно-правових актах (див. ст. 8 ЦК України, ч. 7 ст. 9 ЦК України) [4]. Водночас, при застосуванні правових норм, що встановлюють кримінальну чи адміністративну відповідальність, аналогія забороняється, оскільки «немає норми – немає злочину» (див. ч. 4 ст. 3 КК України, ч. 1 ст. 7 КК України). Кримінально-процесуальний кодекс) [5]. Норми публічного права, спрямовані на обмеження прав людини також не можуть застосовуватися за аналогією.

Список використаних джерел:

1. Смородинський В. С. Використання засобів юридичної техніки в адвокатській діяльності // Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання : тези доп. та повідомл. учасників наук.-практ. конф., м. Харків, 30 вер. - 1 жовт. 2015 р. Харків, 2015. С. 86–89.

2. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2018. 350 с.

3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Інформаційна безпека України: загрози, зумовлені цивілізаційним вибором європейських цінностей // Політологічний вісник: збірник наукових праць / голов. ред. В. Ф. Цвих; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: ТОВ «Вадекс». 2018. Вип. 81. С. 60–67.

4. Цивільний кодекс України. URL: http://gov.ua/ (дата звернення: 15.01.2025).

5. Кримінальний кодекс України. URL: http://gov.ua/ (дата звернення: 15.01.2025).

Науковий керівник: ВІСИН В. В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри права, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПОРЯДОК НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

БУЯКОВА І.О.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро
ЛИСЮК Я.О.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро

У сучасних умовах адміністративне обслуговування в Україні набуває все більшого значення для забезпечення реалізації прав громадян та юридичних осіб, адже ефективність системи державного управління безпосередньо залежить від якості надання адміністративних послуг. Це явище знаходиться у фокусі реформування державного апарату, де законодавча база та впровадження сучасних цифрових технологій відіграють ключову роль. Дана тема охоплює як теоретичні засади, так і практичні механізми, що регламентують порядок надання адміністративних послуг органами державної влади.

Основою для аналізу є конституційні принципи, серед яких особливо важливими є пріоритетність прав людини, верховенство права та рівність перед законом, що закріплено у статті 3 Конституції України [1]. На цьому фундаменті побудовано законодавство, яке регулює надання адміністративних послуг, зокрема, Закон України «Про адміністративні послуги» [2], який визначає поняття адміністративної послуги як результат здійснення владних повноважень за заявою громадянина або юридичної особи для набуття, зміни чи припинення прав і обов'язків відповідно до закону.

Законодавча база передбачає чітке розмежування суб'єктів, які здійснюють надання послуг, та визначає механізми контролю за якістю цих послуг. Одним із ключових принципів є принцип законності, який зобов'язує органи державної влади діяти виключно в межах своїх повноважень, встановлених нормативно-правовими актами. Це забезпечує об'єктивність прийняття рішень та мінімізує можливості для корупційних зловживань, адже кожна процедура має бути ретельно регламентована і перевірена. Крім того, принцип рівності громадян

гарантує, що всі особи, незалежно від їх соціального статусу або місця проживання, мають рівний доступ до адміністративних послуг. Контроль за дотриманням цих принципів здійснюється за допомогою чітко прописаних процедур оскарження рішень, що дозволяє громадянам звертатися до вищих інстанцій у разі порушення їхніх прав.

Обґрунтування сервісного характеру державної служби можна віднайти у загальній парадигмі визнання первинності інститутів громадянського суспільства та абсолютної цінності прав і свобод людини. При цьому споживачем деяких державних послуг, зокрема, поліцейських постає не індивідуум, а територіальна громада [3].

Практичне впровадження порядку надання адміністративних послуг передбачає створення системи безособового розгляду звернень, що сприяє усуненню суб'єктивного впливу окремих державних службовців. Процес починається з прийняття звернення громадянином, яке супроводжується поданням необхідного пакету документів. Далі матеріали реєструються, їм присвоюється спеціальний код, а процедура знеособлення документів дозволяє зберегти анонімність заявника на етапі розгляду справи. Це є важливим кроком для забезпечення об'єктивності рішень, оскільки державний службовець, який безпосередньо розглядає звернення, не має інформації про його автора. В результаті прийнятого рішення громадяни отримують документ, який засвідчує їхні права, і мають можливість у разі незадоволення результатами розгляду скористатися механізмами оскарження, що передбачені законодавством.

Важливим аспектом удосконалення системи є використання сучасних цифрових технологій, що дозволяють автоматизувати процеси надання послуг та забезпечують прозорість взаємодії між державними органами та громадянами. Застосування електронних систем обслуговування, наприклад, через створення єдиного державного порталу адміністративних послуг, сприяє не лише скороченню термінів розгляду звернень, але й зменшенню людського фактора, що часто призводить до упередженості або корупційних дій. Досвід зарубіжних країн свідчить, що моделі «one-stop-shop», які передбачають надання широкого спектра послуг в одному місці, дозволяють значно підвищити ефективність державного управління. Такі підходи, адаптовані до українських реалій, сприяють створенню системи, де громадяни отримують повну інформацію про порядок надання послуг, а контроль за якістю роботи органів державної влади здійснюється незалежними структурами [4, с. 23].

Проте, попри законодавчі ініціативи, в Україні зберігаються певні проблеми, зокрема, невизначеність критеріїв якості послуг, що створює можливості для суб'єктивного тлумачення та зловживань. Також існує

проблема цифрової нерівності, коли доступ до сучасних електронних сервісів значно відрізняється між міськими та сільськими районами. Недосконаліть процедур, спрямованих на забезпечення безособового розгляду звернень, дозволяє впливати на прийняття рішень особистим упередженням службовців, що знижує довіру громадян до системи державного управління.

Для подолання зазначених проблем необхідно розробити та прийняти окремий закон, який би комплексно регламентував порядок надання адміністративних послуг. Такий закон має містити чіткі критерії оцінки якості послуг, встановлювати стандарти їх надання та забезпечувати механізми контролю, що передбачають участь державних органів та громадськості. Водночас, впровадження електронних систем розгляду звернень повинно супроводжуватися заходами щодо підвищення цифрової грамотності серед населення та розширення інфраструктури зв'язку, особливо в регіонах із низьким рівнем доступу до Інтернету. У цьому контексті важливою залишається проблема підготовки кваліфікованих державних службовців, для яких необхідно проводити систематичне навчання та підвищення професійної компетенції з метою мінімізації ризиків суб'єктивного впливу та забезпечення об'єктивності прийняття рішень [5, с. 85-86].

Таким чином, система надання адміністративних послуг має ґрунтуватися на інтегрованому підході, що поєднує стабільну законодавчу регламентацію, чітко визначені процедурні механізми та сучасні цифрові технології. Такий комплексний підхід створює передумови для забезпечення рівного доступу громадян до якісного державного обслуговування, зменшення корупційних ризиків та підвищення ефективності роботи державних інституцій. Синхронізація національного законодавства з кращими міжнародними практиками сприятиме укріпленню довіри населення до органів державної влади, що є вирішальним чинником для стабільного соціально-економічного розвитку країни. Отже, удосконалення правових засад надання адміністративних послуг виступає ключовим елементом модернізації державного управління, яке не лише гарантує захист прав громадян, але й стимулює розвиток демократичних процесів у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 22.03.2025).

2. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI : станом на 1 січ. 2025 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text (дата звернення: 23.03.2025).

3. Валєєв Р.Г. Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, як складова соціального розвитку держави. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 1 груд. 2023 р.)*. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 128 – 130.

4. Мохова Ю. Л. Оцінка діяльності центрів надання адміністративних послуг в умовах цифровізації України. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2021. № 2 (29). С. 22–28. URL: http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/4416/1/6%20%D0%9C%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%AE.%20%D0%9B..pdf

. 5. Тищенкова І.О., Богащенко А.І. Сучасний стан та перспективи розвитку надання електронних адміністративних послуг в Україні. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування : матеріали наук. семінару (м. Дніпро, 10 грудня 2019 р.)* Дніпро : ДДУВС, 2020. С.85-87.

Науковий керівник: ВАЛЄЄВ Р.Г., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри адміністративного права і процесу, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро.

ЕЛЕКТРОННІ АУКЦІОНИ ЯК ЗАСІБ ПРОЗОРОГО РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

ВОЙЧУК С.В.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультету бізнесу та права Луцького національного
технічного університету
м. Луцьк

Електронні аукціони є надзвичайно важливим інструментом забезпечення прозорості процесу розпорядження земельними ділянками в Україні. Їх поява обумовлена необхідністю ліквідації тіньових схем, запобігання корупційним проявам та підвищення ефективності управління земельними ресурсами, особливо після відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення у 2021 році.

Відкритий продаж земельних ділянок та прав на них через електронні аукціони забезпечує доступ будь-якого зацікавленого суб'єкта до процедури придбання чи оренди землі, сприяє формуванню ринкових цін та наповненню місцевих бюджетів, оскільки аукціонні

механізми виключають можливість кулуарного прийняття рішень про передачу земельних активів [8, ст.121-128].

Законодавчо основи електронних аукціонів закріплені, зокрема, у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок або прав на них через електронні аукціони», Земельному кодексі України, а також в підзаконних нормативних актах, таких як Порядок проведення електронних земельних аукціонів, затверджений наказом Міністерства юстиції [4].

Електронні аукціони проходять через єдину торгову систему Prozorro. Продажі, яка дозволяють забезпечити однакові правила для всіх учасників торгів, а також онлайн-доступ до усієї інформації про лоти, ставки та результати [1].

Переваги електронних аукціонів полягають у високій прозорості процедур, адже доступ до даних про кожен аукціон відкритий та забезпечує громадський контроль; економічній ефективності, оскільки завдяки конкуренції кінцева вартість права на землю зростає, що приносить більші доходи до бюджетів громад; доступності для всіх потенційних учасників незалежно від місця їх знаходження; зменшенні адміністративних бар'єрів та прискоренні процедур передачі земельних ділянок; мінімізації корупційних ризиків завдяки автоматизованому вибору переможця без людського втручання. Крім того, використання електронних аукціонів відповідає міжнародним стандартам ведення бізнесу та сприяє поліпшенню інвестиційного клімату в аграрній сфері [6, ст. 20-25].

Однак, незважаючи на очевидні переваги, є і суттєві недоліки. Зокрема, технічні збої під час торгів можуть призводити до зриву процедур або оскарження їх результатів. Часто виникають ситуації, коли лоти виставляються без належної підготовки документів, без чіткої інформації про правовий статус земельної ділянки, її кадастрові обмеження чи існуючі обтяження. Крім того, цифрова нерівність, особливо у сільській місцевості, де доступ до якісного інтернету є обмеженим, ускладнює участь у торгах для дрібних фермерів та громадян, які не володіють достатнім рівнем цифрових навичок.

У деяких випадках має місце змова учасників аукціонів для фіктивного підняття ставок або навпаки – для зниження вартості об’єктів шляхом штучного зменшення конкуренції. Недоліком є також недостатнє нормативне врегулювання деяких аспектів, зокрема щодо відповідальності за порушення правил аукціонів та механізмів оскарження їх результатів [5, ст. 80-95].

Актуальність використання електронних аукціонів постійно зростає, особливо у контексті зростання вартості земельних активів,

підвищення конкуренції за земельні ресурси та прагнення громад забезпечити справедливий розподіл доходів від використання землі.

На міжнародному рівні електронні аукціони давно стали невід'ємним інструментом розпорядження державними активами. Світовий досвід показує, що ефективність електронних торгів напряму залежить від зрозумілої законодавчої бази, прозорих процедур, доступу до повної інформації для учасників та справедливого судового захисту у разі спорів [7, ст.214].

В Україні електронні земельні аукціони довели свою ефективність: за даними Prozorro.У 2023 році бюджетні надходження від оренди та продажу землі зросли на понад 40% у порівнянні з попереднім роком, а кількість проведених аукціонів збільшилася на 30%. Більшість земельних ділянок у торгах досягли цін на 20-25% вищих за стартові, що свідчить про реальну конкуренцію серед покупців [2].

Проте існує необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання, зокрема запровадження механізмів запобігання змові учасників, удосконалення технічних регламентів проведення торгів, забезпечення кращого навчання потенційних учасників і представників громадських рад при органах влади, що здійснюють контроль за торгами.

Важливо також створити механізми моніторингу післяаукціонного використання земельних ділянок з метою запобігання спекуляціям або недобросовісному використанню набутих прав [3, ст. 205-210].

Узагальнюючи вищевикладене, можна констатувати, що електронні аукціони є перспективним та ефективним інструментом прозорого розпорядження земельними ресурсами, який вже приносить позитивні результати, однак потребує подальшого розвитку, враховуючи як національні особливості, так і світовий досвід.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт Prozorro (продажі за 2023 рік). URL:https://prozorro.sale/analytics/. (дата звернення 25.04.2025)

2. Аналітичний звіт Transparency International Ukraine про відкритість та ефективність земельних аукціонів за 2022–2023 роки URL:https://ti-ukraine.org/. (дата звернення 25.04.2025)

3. Бойко В. М. Земельні аукціони в Україні: правові аспекти та перспективи розвитку // Актуальні проблеми держави і права. – 2022. – Вип. 95. – С. 205–210.

4. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок або прав на них через електронні аукціони" від 18 травня 2021 року № 1444-IX.

5. Кирилюк І. І. Проблеми законодавчого регулювання проведення електронних аукціонів з продажу земельних ділянок // Земельне право України. – 2023. – № 1. – С. 88–95.

6. Литвиненко Д. С. Ефективність земельних аукціонів в умовах ринку землі // Землевпорядний вісник. – 2022. – № 6. – С. 20–25.

7. Соколова О. Г. Інститут електронних аукціонів у земельних правовідносинах: теоретико-правовий аналіз: монографія. – Київ: Юрінком Інтер, 2022. – 214 с.

8. Юрченко А. М. Забезпечення прозорості розпорядження земельними ділянками через електронні аукціони: переваги та ризики // Вісник Національної академії правових наук України. – 2023. – № 1. – С. 121–128.

Науковий керівник: ЗЕМКО А.М., к.ю.н., професор, професор кафедри права Луцького національного технічного університету.

ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ГАСАНОВ АФЛАТУН ЕЛЬДАР ОГЛИ
аспірант відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту держави
і права ім. В.М. Корецького НАН України
м. Київ

Набуття Україною статусу кандидата в держави-члени Європейського Союзу та необхідність досягнення гармонізації правової системи із законодавством ЄС у контексті кримінального законодавства актуалізує питання щодо обрання способів гармонізації, вирішення питання щодо меж обов'язкового відтворення норм кримінального законодавства ЄС у національній правовій системі та виокремлення сфери кримінального законодавства, що в цілому відповідає законодавству ЄС та не потребує трансформації.

Як зазначає П.Л. Фріс: кримінально-правова політика – це заснована на національній політико-правовій ідеології та ідеології політики боротьби зі злочинністю система теорій, поглядів, ідей щодо розуміння злочинного, караності за злочин, визначення підходів до державно-правового реагування на злочин, нормативного регулювання та охорони суспільних відносин, цінностей, благ та інтересів нормами кримінального закону та їх реалізація у діяльності уповноважених суб'єктів [1, с. 187]. Враховуючи наведене визначення поняття «кримінально-правова політика» інтеграційні процеси держави мають з

одного боку забезпечити врахування вимог кримінально-правової політики ЄС на основі її джерел та з іншого боку, зберегти національні особливості системи кримінально-правової політики.

Одним із основних джерел кримінально-правової політики є міжнародні договори. О. В. Остроглядзазначає, що: «всі міжнародні договори (конвенції, угоди тощо) можна, як джерела кримінально-правової політики, поділити на наступні групи: – ті, що визначають концептуальні підходи до боротьби із злочинністю в цілому (наприклад, Віденська конвенція про дипломатичні зносини); – ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів та потребують для реалізації видання національних нормативних правових актів (наприклад, Стамбульська конвенція від 11.05.2011 р.); – ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів та діють безпосередньо (наприклад, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 27.07.1929 р.)» [2, с. 285-286].

Поряд з цим, М.О. Красій виокремлює поняття зовнішньої кримінально-правової політики та наголошує, що: «зовнішня політика в кожній сфері має свої особливості. Є вони і в кримінально-правовому вимірі проблеми. Зокрема: по-перше, кримінально-правова політика в міжнародному контексті передбачає співпрацю з іншими державами та міжнародними організаціями у сфері екстрадиції, боротьби з міжнародним тероризмом, торгівлею людьми, кіберзлочинністю, корупцією, наркобізнесом тощо; по-друге, вона також спрямована на гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами та нормами, що є важливим чинником забезпечення ефективності боротьби з транснаціональною злочинністю; по-третє, особливе значення має активна участь України в розробленні та впровадженні міжнародних договорів та угод, які визначають основи співпраці у сфері кримінального права». [3, с. 87].

Україною в процесі виконання Угоди про асоціацію з ЄС і з часу отримання статусу кандидата в члени ЄС здійснено ратифікацію багатьох міжнародних договорів. Війна також вплинула як на кримінально-правову політику України, так і на кримінальне право ЄС.

Визначаючи обсяг гармонізації законодавства необхідним є встановлення складових кримінального права ЄС. У юридичній літературі вказується, що: «складові кримінального права ЄС – це: 1. адміністративно-кримінальне право ЄС (заборони права ЄС і процесуальні правила, що за формально-правовими і політичними, але не сутнісними причинами називаються «адміністративно-правовими», а не «кримінально-правовими»); 2. норми права ЄС, що стосуються кримінального права і процесу, які переважно вимагають від

національних кримінально-правових систем здійснювати заходи певним чином; 3. кримінально-процесуальне право ЄС – система норм права ЄС, що визначає стандарти провадження у кримінальних справах та статус окремих його суб'єктів, регламентує судове (процесуальне) співробітництво у кримінальних справах шляхом надання правової допомоги у розслідуванні або судовому розгляді кримінальних справ, виконання кримінально-процесуальних рішень; 4. проект норм єдиного європейського кримінального права (Corpus Juris). [4, с. 120]. Крім того, Л. Тімофеєва зазначає, що «Європейське право достатньо прогресивне і передбачає поєднання кримінально-правових, процесуальних, кримінально-виконавчих, профілактичних та відновних заходів. Така інтеграція заходів буде ефективно вирішувати завдання, які постають перед українською кримінальною юстицією» [5, с. 25]. Таким чином, складовими кримінального права ЄС є матеріальне та процесуальне право, виконавче, профілактичні та відновні заходи.

З огляду на євроінтеграційні процеси в державі кримінально-правова політика має забезпечити відповідність національного законодавства кримінальному праву ЄС. Досліджуючи способи гармонізації законодавства та джерела законодавства ЄС В.О. Туляков дійшов до висновку про необхідність наближення кримінально-правових заборон до кримінального законодавства ЄС, тобто апроксимацію. Він зазначає, що: «Алгоритм відпрацювання апроксимації відомий: аналіз діючого кримінального законодавства ЄС супранаціонального рівня, практики Європейського суду справедливості, директив Європейської комісії, процедур притягнення до відповідальності за порушення чи недотримання законодавства ЄС, проектів Директив ЄК з приводу кримінальної політики криміналізації та пеналізації діянь (матеріальний, процедурний, процесуальний, пенітенціарний та превентивний аспекти), загальноєвропейського законодавства некримінального профілю, що потребує додаткового захисту нормами кримінального права». [6, с. 56]. Таким чином, дослідженню підлягають директиви Європейської комісії щодо кримінальної політики, практика Європейського суду справедливості, а способи імплементації цих джерел кримінальної політики ЄС в багатьох випадках вирішуються країнами-членами ЄС самостійно.

Д. Балобанова наголошує, що «кримінальна політика ЄС своїм корінням сягає в національний правопорядок, відповідно в якості джерел європейської союзної кримінальної політики слід називати внутрішню політику країн-членів ЄС. Узгодженість волевиявлення держав при розробці норм міжнародного права має на увазі, перш за все, відповідність даних норм внутрішнім правопорядкам, від яких залежить позиція представників країн». [7, с. 69]. Враховуючи наведене, розвиток

кримінального права ЄС заснований на системі кримінального права країн-членів та враховує особливості національних правових систем. До прикладу, Т.М. Анакіна та Л.В. Чорнозуб наголошують, що: «характерною тенденцією розвитку національного кримінального законодавства держав-членів ЄС є гармонізація підходів щодо визначення змісту правопорушень та відповідальності за їхнє вчинення. Зближення національного кримінального законодавства відбувається за допомогою директив Європейського Союзу на основі методу мінімальної гармонізації, що передбачає визначення необхідного переліку і змісту суспільно небезпечних діянь та встановлення засад відповідальності за такі діяння. У випадку найтяжчих суспільно небезпечних діянь, що належать до категорії «євро-злочини», санкції визначаються за принципом «мінімально-максимального» наближення. Цей метод дозволяє, з одного боку, забезпечити регулювання за допомогою єдиних стандартів, а з іншого – враховувати національні правові традиції у сфері кримінального права, зокрема, встановлювати більш суворі покарання або більш широкий перелік діянь, за які настає кримінальна відповідальність». [8, с. 165].

Таким чином, до джерел кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції слід віднести директиви Європейського Союзу для країн-членів ЄС у сфері кримінальної політики, врахування яких є основою зближення національного кримінального законодавства із законодавством ЄС. З огляду на наявність можливостей враховувати особливості правового регулювання на національному рівні серед країн-членів ЄС завданням кримінально-правової політики на сучасному етапі є забезпечення апроксимації із законодавством ЄС у сфері кримінальної юстиції.

Список використаних джерел:

1. Фріс П.Л. Ідеологія кримінально-правової політики : монографія / Павло Львович Фріс. Івано-Франківськ : Супрун В. П. 2021. 389 с.

2. Остроглядо О.В. Міжнародні договори як джерела кримінально-правової політики. Електронне наукове видання *«Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023 № 2. С. 282-286. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/52.pdf

3. Красій М.О. Зовнішня кримінально-правова політика України як складовий елемент політики у сфері боротьби зі злочинністю. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 4 (89). С. 84–89.

4. Основи кримінальної політики Європейського Союзу: навчальний посібник / автори-упорядники: Житний О. О., Рибалко Г.С., Слінько Д. С., Харків, 2022. 147с.

5. Тімофеєва Л. Євроінтеграційні виклики в кримінально-правовій політиці в умовах війни. *Європейські історичні студії*. 2022. № 21. С. 18-27.

6. Туляков В.О. Перспективи розвитку кримінального права України у контексті законопроектної роботи Європейської комісії. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу* (22 червня 2023 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук. Львів: ЛьДУВС, 2023. С. 56-59.

7. Балобанова Д. Кримінально-правова політика як рівень динаміки кримінального права: внутрішній та зовнішній аспекти. *European political and law discourse*. 2020. № 3. С. 66-72.

8. Анакіна Т.М., Чорнозуб Л.В. Гармонізація кримінального права держав-членів Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 160-165.

Науковий керівник: ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З. А., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

ГОЛУБ Я. О.
аспірантка відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
м. Київ

Традиційно актуальним у сучасній кримінально-правовій науці є визначення принципів кримінально-правового регулювання. Проблема принципів права актуальна для представників усіх, без виключення, галузевих наук – як кримінально-правових, так і цивільно-правових та інших. Загальновідомо, що кримінальне право України ґрунтується принципах, які закріплені в Основному законі України. Це закономірно, адже у статті 3 Кримінального кодексу України (далі – КК України) зазначено, що «законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права». Традиційно до таких конституційних принципів відносять принцип верховенства права (ст. 8); принцип справедливості права (ст. 19); принцип рівності громадян перед законом

(ст. 24); принцип законності (статті 29, 61, 62, 124); принцип гуманізму (статті 3, 28), винної відповідальності (ст. 62), особистої відповідальності (ст. 61) тощо. Бабаніна В. В. до загальних (конституційних) принципів відносить, зокрема, верховенство права, законність, рівність громадян перед законом, невідворотність кримінальної відповідальності, справедливість, гуманізм, демократизм [1, с. 98]. Інші вчені виокремлюють такі: принцип верховенства права, юридичної (правової) визначеності, законності, рівності громадян перед законом, справедливості, гуманізму [2, с. 66]. Водночас, спірним є виокремлення принципу юридичної (правової) визначеності, оскільки він більшою мірою не є самостійним, а хоч і важливим, проте складовим елементом іншого принципу – верховенства права.

Україна сьогодні перебуває на етапі трансформації антикримінальної політики у світлі євроінтеграції України та триваючої російської агресії. Досягненням України є те, що за таких критичних обставин триває робота з удосконалення системи національного законодавства, зокрема ухвалено закон України «Про правотворчу діяльність» [3]. Ці чинники детермінують потребу перегляду сталих уявлень про принципи кримінального права України.

У КК України, прийнятому у 2001 році, законодавець не приділив уваги принципам. Тоді як у прийнятому у 2012 році Кримінальному процесуальному кодексі України визначено перелік таких принципів як верховенство права, законність, рівність перед законом і судом, таємниця спілкування, диспозитивність, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення тощо.

Конституція України є тим фундаментальним, засадничим нормативно-правовим актом, який є імперативним регулятором життєдіяльності українського суспільства. Не можна не погодитись з тезою, що «Основний Закон нашої держави став універсальною юридичною моделлю для ефективного та цілеспрямованого впливу на різноманітні суспільні відносини та у різних умовах та ситуаціях» [4, с. 94].

Слід погодитись із вченими у тому, що якщо не знати або не розуміти національної конституційної доктрини, то годі вести мову про можливість практичного застосовування засадничих принципів національного права. Конституційна доктрина per se скеровує до якогось конкретного юридичного принципу, конкретної теорії та навіть до юридичної практики, і кожне саме собою пояснює, як слід розуміти й застосовувати конституцію, а відтак, як до цього підступитися та в якому напрямі рухатися задля цього [5, с. 5].

Так, у ст. 5 КК України чітко відображено положення статті 58 Основного закону України: « закони й інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи». Проте науковці справедливо наголошують на проблемі, яка полягає в тому, що міжнародне кримінальне законодавство допускає притягнення особи до відповідальності за діяння, яке не визнано законом кримінально протиправним, але за загально визнаними принципами права може бути таким. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба визначити систему принципів кримінального законодавства України з метою усунення вже наявних чи виявлених пізніше прогалин у національному законодавстві, а також справедливому та законному (в міжнародному аспекті) притягненню винних до відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень в умовах бойових дій на території України [1, с. 97].

Конституційні принципи повинні лежати в основі прийняття кримінальних законів, а також застосовуватись під час їх реалізації. Аксіомою є теза про неприпустимість невідповідності норм кримінального закону положенням Конституції України.

Під час застосування норм кримінального права важливе теоретичне та практичне значення мають Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ). Головатий С. П. констатує: «Немає потреби доводити, що рішення національного органу конституційної юрисдикції (в українському контексті – поняття рішення є загальним, охоплюючи два види актів, що їх ухвалює Конституційний Суд відповідно до наданих йому повноважень: «рішення» і «висновки») мають природу норми права, а отже, є формально-обов'язковим правилом» [5, с. 6].

Введення в Україні воєнного стану може призводити до тимчасового обмеження конституційних прав і свободи людини і громадянина. В таких умовах звернення до загальних засад конституційного ладу, закріплених у розділі І Конституції України, є цілком логічним, особливо в контексті засуджених, права яких і так обмежені відповідно до закону та вироку суду [4, с. 96].

Наразі не створено єдиної цілісної доктрини принципів права, яка б лягла в основу розробки галузевих принципів. Наведемо ще одну дискусію у цій царині. Відповідно до Конституції України, судочинство здійснюється на основі Конституції України і законів України, в результаті забезпечуючи верховенство права. Тому виникає питання: чи принцип верховенства права є основним принципом під час здійснення судочинства, або все ж таки законність складає основу судочинства? [6, с. 12]. В юридичній науці не існує уніфікованої відповіді на це питання. Очевидно, що пошук істини потребує окремих наукових розвідок.

В ієрархії принципів сучасного кримінального права України на вершині має бути справедливість. Справедливість, як зазначено в одному з рішень КСУ, – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню. У сфері реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення [7].

Безпосереднім вираженням конституційних принципів додержання гуманізму, справедливості й законності є реалізована в нормах Кодексу (2341-14) можливість особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, бути звільненою від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (стаття 45), з примиренням винного з потерпілим та відшкодуванням завданих ним збитків або усуненням заподіяної шкоди (стаття 46), з передачею особи на поруки (стаття 47), зі зміною обстановки (стаття 48); особа може бути звільнена від покарання, якщо на час розгляду справи в суді її не можна вважати суспільно небезпечною (частина четверта статті 74) тощо [7]. Отже, в цьому рішенні чітко відображено розуміння справедливості як конституційного принципу кримінального права, про що неодноразово йшлося у наших попередніх публікаціях [8; 9].

Однією з головних властивостей принципів права є їх розуміння як духу права, а тому обґрунтована доцільність прямого їх застосування для заповнення прогалин у кримінальному праві чи в ситуації подолання неправового кримінального закону.

Доречність текстуального відбиття принципів кримінального закону зумовлюється двома головними причинами. По-перше, вони утворюють фундамент для подальшої нормотворчої роботи у сфері кримінального права: законодавець, вносячи зміни до кримінального закону, вимушений буде діяти у фарватері зазначених принципів, ураховувати їх та керуватися ними. По-друге, принципи кримінального закону (як і права загалом) дозволяють правозастосовувачу розв’язувати складні та суперечливі проблеми (колізійність, прогалини правового регулювання тощо), з якими він неодмінно стикається в процесі застосування КК [10, с. 15]. Отже, Конституція України є фундаментом чинного Кримінального кодексу України, а також, безсумнівно, лежить в основі системного реформування кримінального законодавства, що триває наразі.

Список використаних джерел:

1. Бабаніна В. В. Правові принципи як основа системи кримінального законодавства України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 96-102

2. Таран І., Сирота Д. Принципи кримінального права України: система та характеристика. *Публічне право*. № 4 (44) (2021). С. 65-71.

3. Про правотворчу діяльність. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text

4. Осауленко А. О., Осауленко О. І. Вплив першого розділу конституції України на формування законодавчих основ вітчизняної кримінально-виконавчої системи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 94-96. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/18.pdf

5. Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції. 1997–2023 /вступ. слово С. П. Головатого; упоряд.: С. П. Головатий, В.М. Бесчастний, Л.І. Бірюк, Н.І. Адамчик, Ю.М. Михеєнко. Київ : ВАІТЕ, 2024. 450 с.

6. Капля О. М. Верховенство права в системі принципів адміністративного судочинства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2017. Вип. 45. Т. 2. С. 10–13.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). Справа N 1-33/2004 2 листопада 2004 року N 15-рп/2004 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text

8. Голуб Я. О. Верховенство права як конституційний принцип кримінального законодавства та правосуддя. *АЛЬМАНАХ ПРАВА. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід:* До 75-річчя Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 1949–2024. Випуск 15. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. С. 521-527.

9. Голуб Я. Принципи гуманізму і справедливості у кримінальному праві сучасної України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 142-144.

Науковий керівник: КВАША О.О., доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СФЕРІ ПРАЦІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ГОРОБЕЦЬ В.В.
здобувач вищої освіти першого, (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро

Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків", який набрав чинності у 2005 році, став важливим кроком до забезпечення гендерної рівності в Україні. Його основною метою є створення умов для досягнення паритету між жінками та чоловіками у всіх сферах життя, зокрема в економічній та соціальній сферах, а також усунення дискримінації за ознакою статі. Закон передбачає використання спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на ліквідацію дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків, а також на підтримку рівних прав, наданих їм Конституцією України. Однак, через 15 років після прийняття цього закону, в Україні все ще існують значні гендерні диспропорції, зокрема в представництві жінок і чоловіків на ринку праці, нерівної оплати праці та стереотипів щодо ролі жінок і чоловіків у доглядовій праці.

Одним з головних проявів гендерної нерівності є відсутність рівних можливостей для жінок та чоловіків в участі на ринку праці, що проявляється у низькому рівні представництва жінок на керівних посадах, обмежених можливостях для самореалізації та кар'єрного зростання. Також, нерідко спостерігається значна різниця в рівні оплати праці між жінками і чоловіками, що ставить жінок у більш уразливе становище на ринку праці та обмежує їх економічну незалежність [1, с.55].

Аналіз ґендерних диспропорцій на ринку праці та в оплаті праці є важливим аспектом дослідження гендерної нерівності. Вивчення цих проблем дозволяє виявити ті системні перешкоди, які стоять на шляху до досягнення рівних можливостей для жінок і чоловіків у різних сферах. Гендерний дисбаланс у цих сферах має наслідки не тільки для окремих осіб, але й для розвитку економіки в цілому.

Проте, незважаючи на прогрес у боротьбі за рівні права, гендерна нерівність залишається значною проблемою для багатьох країн, у тому числі й для України. Тому важливим є не лише прийняття законів, але й постійна робота зі зміною свідомості громадян, подолання стереотипів і підтримка практик, що сприяють рівним можливостям для всіх [4, с.152].

М. Логінова зазначає: "У деяких родинах і серед родичів існують чіткі уявлення про те, як повинні поводитися жінки та дівчатка. Деякі сімейні правила наказують, із ким їм проводити час, який одяг носити, і вимагають, щоб до шлюбу дівчина була незайманою. Правила також можуть стосуватися сексуальної орієнтації, прийнятної для сім'ї та родичів. Іноді достатньо одних підозр про те, що ці правила порушені [2, с.165].

Гендерна рівність є однією з основних ознак правової держави, і забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків є важливою частиною правової політики демократичних країн. Україна, як правова держава, визнала принцип рівності статей у своєму Основному Законі, зокрема в Конституції, яка гарантує рівність усіх перед законом та забороняє будь-які привілеї або обмеження, зокрема на основі статі. Стаття 2 Конституції України встановлює важливий принцип рівності перед законом, підкреслюючи, що не повинно бути дискримінації за жодними ознаками, в тому числі за статевою ознакою. Принцип рівності між жінками та чоловіками також закріплений у статті 3 Конституції, яка затверджує рівність усіх громадян незалежно від статі у різних сферах життєдіяльності.

Незважаючи на проголошені в Конституції гарантії, на практиці жінки в Україні часто стикаються з проблемами гендерної нерівності на ринку праці. Жінки складають більшість населення країни (54%), але в трудовій сфері вони мають менше можливостей для кар'єрного зростання та отримують меншу заробітну плату порівняно з чоловіками. Практика показує, що жінки часто займають низькооплачувані посади, що обмежує їхні економічні можливості та самореалізацію. Гендерні стереотипи, що існують у суспільстві, значною мірою підтримують таку ситуацію, створюючи перешкоди для забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків у професійній діяльності [5, с.261].

Однією з головних проблем, що виникають у контексті гендерної нерівності на ринку праці, є те, що жінки часто повинні поєднувати роботу з домашніми обов'язками, що знижує їхню здатність до професійного розвитку. Це, у свою чергу, зменшує їхні шанси на отримання вищих посад та на покращення умов праці. Статистичні дані свідчать про те, що жінки в Україні отримують в середньому на 22% менше, ніж чоловіки, що є явним проявом гендерної дискримінації на ринку праці. Така ситуація зберігається незважаючи на законодавчі гарантії рівних прав, що вказує на необхідність більш активних кроків щодо забезпечення гендерної рівності в трудовій сфері.

Для досягнення реальної гендерної рівності в Україні необхідно впровадити комплексні заходи, які включають не тільки законодавчі ініціативи, але й зміни в соціальних нормах та стереотипах. Освітня

кампанія щодо рівних прав для жінок і чоловіків, а також підвищення обізнаності про прояви гендерної дискримінації можуть зіграти важливу роль у зміні ставлення до цієї проблеми. Окрім цього, необхідно удосконалити механізми контролю за виконанням законодавства, спрямованого на захист прав жінок у сфері праці, щоб забезпечити реальне виконання принципів рівності на практиці [3, с.87].

Отже, забезпечення гендерної рівності у сфері праці є важливою складовою правової та соціальної політики України. Незважаючи на проголошення рівних прав жінок і чоловіків в Конституції та інших законодавчих актах, на практиці жінки стикаються з дискримінацією в аспектах заробітної плати, кар'єрного зростання та поділу обов'язків. Для подолання гендерної нерівності необхідно не тільки вдосконалювати законодавство, але й активно працювати над зміною соціальних стереотипів, забезпеченням рівних можливостей для жінок та чоловіків, а також підвищенням обізнаності про гендерну дискримінацію.

Список використаних джерел:

1. Ґендерна політика в системі державного управління : підручник / за заг. ред. М. М. Білинської. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2019. 132с
2. Єрмакова А., М. Логінова. Виклики на шляху до гендерної рівності: стереотипи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 10.05.2024) 2024р. 164-166с.
3. Лавріненко Н. Динаміка гендерної нерівності в сучасній Україні / Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / За заг. ред.: Яни Свердлюк та Світлани Оксамитної // За матеріалами міжнародного наукового семінару „Жінки в політиці: міжнародний досвід для України", Київ, НаУКМА. 7 жовтня 2005 року. – К.: Атіка,2021. С. 137.
4. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. К.: «Хай-Тек Прес», 2018. 560 с
5. Скоблик М. О. Гендерна рівність у трудових правовідносинах: проблеми та перспективи розвитку. Актуальні питання розвитку галузей науки : збірник наукових праць з матеріалами IV Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 15 листопада, 2024 р. Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. С. 259-268.

Науковий керівник: ЛОГІНОВА М.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро.

РІШЕННЯ АНГЛІЙСЬКОГО СУДУ У СПРАВІ *DKH RETAIL LTD V CITY FOOTBALL GROUP LTD* ТА ПРАВОМІРНІСТЬ ПРИМУСУ ДО МЕДІАЦІЇ

ДЕНИСЕНКО О. М.
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ

В останні роки англійська судова система має очевидну тенденцію до посилення ролі альтернативних методів вирішення спорів (ADR), зокрема, знакове рішення 2023 року у справі *Churchill v Merthyr Tydfil Borough Council [1] стало поштовхом до внесення змін до цивільного процесуального законодавства Великої Британії щодо розширення повноважень суду спрямовувати сторони спору до медіації чи інших видів ADR. Так, у зазначеному рішенні* вказано, що суди мають повноваження зупиняти провадження та зобов'язувати сторони почати процедуру медіації або інші форми ADR. Це означає відхід від попередньої судової практики (насамперед, рішення у справі *Halsey*), яка наголошувала на добровільному характері медіації, оскільки обов'язкова медіація чи ADR могли становити обмеження права на доступ до правосуддя та відкритий судовий розгляд.

Цього року англійський апеляційний суд у рішенні по справі *DKH Retail Ltd v City Football Group Ltd* прийняв чергове знакове рішення, задовільнивши клопотання позивача про проведення процедури медіації, незважаючи на заперечення відповідача. Для того, щоб всебічно висвітлити поступову зміну парадигми місця і ролі медіації у судовій системі Великобританії, ми спочатку окреслимо, як правила цивільного процесу визначають повноваження суду щодо «примусу до медіації», після цього надамо короткий виклад обставин справи *DKH Retail Ltd v City Football Group Ltd* та суть правової позиції суду.

Правила цивільного процесу Великобританії та ADR

Правила цивільного процесу (the Civil Procedure Rules [2]) є основним джерелом процесуального права Англії та Уельсу в цивільних справах. Після рішення у справі *Churchill v Merthyr Tydfil Borough Council* були внесені суттєві зміни до CPR, які підтвердили повноваження судів зобов'язувати сторони звертатися до альтернативних способів вирішення спорів (ADR). Зокрема, до завдань Правил цивільного процесу було додано пункт 1.1(f), який прямо передбачає необхідність *"сприяння або використання ADR"*. Статтю 1.4(e), що регламентує кейс-

менеджмент у судах, було розширено: тепер суди можуть не лише заохочувати, а й *"зобов'язувати сторони до використання ADR"*. Зміни до статті 3.1(o) прямо надають судам повноваження *"зобов'язати сторони скористатися ADR"*. Інші положення, такі як статті 28.7, 28.14, 29.2 та Практична інструкція PD29.4.10(9), зобов'язують суди *розглядати можливість призначення ADR* на етапі надання процесуальних вказівок. Відповідно до оновленої редакції статті 44.2(5), суди отримали повноваження враховувати при вирішенні питань розподілу судових витрат: чи сторона не виконала ухвалу суду щодо ADR або безпідставно відмовилася від участі в ADR.

Також ці зміни відображають послідовну політику Міністерства юстиції Великобританії щодо заохочення ADR. Такі форми ADR, як медіація, часто демонструють високий рівень успішності, зазвичай є швидшими та економічно вигіднішими порівняно з судовим розглядом. Водночас їх ефективність залежить від активної участі обох сторін та готовності до досягнення врегулювання. Якщо одна зі сторін жорстко дотримується своєї позиції, ADR може виявитися неефективним, що призведе до марної витрати часу та коштів [3].

Виклад обставин справи *DKH Retail Ltd v City Football Group Ltd*

Позивачі, DKH Retail Ltd, C-Retail Ltd, Supergroup Internet Ltd та Superdry PLC, є власниками відомого бренду одягу Superdry. Вони подали позов проти City Football Group Ltd, компанії, що керує комерційною діяльністю футбольного клубу Manchester City. Спір виник через використання на екіпіровці гравців слів "Super" та "Dry" у рекламі спонсора клубу — пива Asahi Super Dry 0.0%. Позивачі стверджували, що таке використання може ввести громадськість в оману щодо асоціації з їхнім брендом та порушує їхні торговельні марки.

Позиції сторін щодо медіації

Позиція позивачів: На підставі рішення у справі *Churchill v Merthyr Tydfil County Borough Council* та змін до Правил цивільного процесу, які набрали чинності 1 жовтня 2024 року, позивачі подали клопотання про обов'язкову медіацію перед початком судового розгляду. Вони аргументували, що справа не є надто складною, має потенціал для врегулювання, а медіація може запропонувати гнучкі варіанти компромісу, зокрема щодо дизайну та розміщення спірного бренду на екіпіровці, що не доступні в рамках судового рішення.

Позиція відповідача: City Football Group Ltd визнала повноваження суду щодо призначення медіації, але стверджувала, що це доречно лише за наявності реалістичних перспектив успіху. Відповідачі зазначали, що медіація не має значних шансів на успіх; необхідне судове рішення для визначення правомірності використання бренду Asahi на екіпіровці; клопотання про медіацію подано занадто пізно,

оскільки сторони вже понесли значні витрати на підготовку до суду; попередні спроби переговорів не призвели до врегулювання.

Суд ухвалив рішення на користь обов'язкової медіації, зазначивши:

- Своєчасність клопотання: Хоча клопотання подано на пізньому етапі, це може бути перевагою, оскільки позиції сторін вже чітко сформульовані через подані документи та свідчення;
- Перспективи успіху медіації: Досвід показує, що навіть у випадках, де сторони мають, здавалося б, непереборні розбіжності, медіація може бути успішною;
- Гнучкість медіації: Медіація пропонує ширший спектр рішень, ніж судове рішення, зокрема щодо форми та розміщення бренду на екіпіровці, часу та фінансових аспектів.

Суд зобов'язав сторони провести медіацію в грудні 2024 року. У післямові до рішення зазначено, що 13 січня 2025 року сторони повідомили суд про досягнення позасудового врегулювання спору.

Аналіз останніх змін до Правил цивільного процесу Великобританії та практики їх застосування у справах *Churchill і DKH Retail Ltd* свідчить про глибоку трансформацію у ставленні до альтернативного вирішення спорів у англійській правовій системі. Якщо раніше домінувала концепція виключно добровільної участі сторін у медіації, нині спостерігається чіткий перехід до інтеграції медіації як обов'язкового інструмента ефективного правосуддя.

Зміни, що набрали чинності 1 жовтня 2024 року, формалізували повноваження судів зобов'язувати сторони звертатися до ADR. Вони закріпили можливість не лише заохочення, а й прямого припису судом до участі в медіації, а також санкцій за безпідставну відмову. Таким чином, ADR більше не розглядається як «додаток» до судового процесу, а є його повноцінною частиною, що сприяє досягненню overriding objective — справедливого, пропорційного та ефективного розгляду справи.

Справа *DKH Retail Ltd v City Football Group Ltd* стала першим практичним прикладом застосування цього нового процесуального підходу після рішення у справі Churchill. У цій справі суд відхилив традиційні аргументи проти обов'язкової медіації — зокрема, твердження про відсутність перспектив на успіх або пізню подачу клопотання. Суд підкреслив, що після DKH загальні формулювання на кшталт «медіація не матиме успіху» або «надто пізно для ADR» більше не мають належної ваги. Якщо сторона заперечує проти медіації, вона повинна надати переконливе і предметне обґрунтування, а не покладатися на шаблонні фрази.

У цьому контексті обов'язкова медіація не порушує права сторін на доступ до суду, гарантованого ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, адже участь у медіації не виключає можливість подальшого звернення до суду; медіація не замінює правосуддя, а сприяє його досягненню шляхом діалогу та компромісу; судове рішення щодо обов'язкової медіації приймається з урахуванням принципу пропорційності та процесуального балансу.

Хочеться завершити цей аналіз словами суду у справі *DKH*, які точно передають суть сучасного підходу до ADR у Великобританії: *«У багатьох справах процесуальні позиції сторін є діаметрально протилежними, і можна легко стверджувати, що кожна зі сторін потребує судового рішення. Втім, саме через ADR сторони приходять до усвідомлення доцільності врегулювання спору на умовах, що є менш вигідними за їхні формальні правові вимоги, і до компромісу у своїх позиціях. Досвід показує, що медіація здатна «розколоти навіть найтвердіші горіхи». Цей процес іноді виявляється успішним навіть у тих справах, де спершу здається, що між сторонами існують непереборні розбіжності.»*

Список використаних джерел:

1. James Churchill v. Merthyr Tydfil County Borough Council [2023] EWCA Civ 1416 URL: https://surl.li/cbcwtp (дата звернення: 10.04.2025).
2. The Civil Procedure (Amendment) Rules 2025 URL: https://www.legislation.gov.uk/uksi/2025/106/contents/made (дата звернення: 10.04.2025).
3. Moyeed, K. (2025, March 18). Compulsory Mediation in English Court Proceedings – Implications for Litigants and their Lawyers - Kluwer Mediation Blog. Kluwer Mediation Blog. URL: https://surl.li/jzsnul (дата звернення: 11.04.2025).

Науковий керівник: НЕСКОРОДЖЕНА Л.Л., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, м. Київ.

ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЩОДО НЕЦІНОВИХ ПАРАМЕТРІВ У КОНТРОЛІ ЗА КОНЦЕНТРАЦІЯМИ

ДЕНИСЕНКО С.М.
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ

Протягом останнього десятиліття Європейська комісія поступово розширює підходи до оцінки економічної концентрації, враховуючи не лише цінові, а й нецінові параметри конкуренції. Такий підхід стає дедалі актуальнішим у контексті цифрової трансформації, «зеленого» переходу, посилення регулювання персональних даних та потреби у забезпеченні високого рівня захисту споживачів. У квітні 2024 року Комісія оприлюднила спеціальний бриф «Non-price competition in EU merger control» [1], який підтверджує системний зсув у напрямку ширшого розуміння конкуренції.

Європейська комісія зазначає, що конкуренція на сучасних ринках усе більше визначається не тільки ціною, а й іншими параметрами, які безпосередньо впливають на споживачів: якість товарів і послуг; інновації та наукові дослідження; захист персональних даних та приватність; екологічна сталість і соціальна відповідальність; надійність та безперервність постачання; інтероперабельність і сумісність цифрових рішень.

Значення таких параметрів особливо зростає в контексті функціонування цифрових ринків, платформ, ринків інтелектуальної власності та високотехнологічних галузей, де конкуренція часто проявляється у швидкості інновацій, користувацькому досвіді або рівні кіберзахисту, а не в традиційному ціновому протистоянні. Як зазначає Jay Modrall, сучасні ринки вимагають визнання того, що інновації, приватність і сталість — це не лише політичні гасла, а реальні параметри конкурентної боротьби, які необхідно аналізувати системно і методично [2].

Цей підхід знаходить підтримку в інших наукових дослідженнях. Зокрема, Justus Haucap та Joel Stiebale у своєму аналітичному огляді 2023 року підтверджують важливість врахування нецінових ефектів у M&A-аналізі. Вони зазначають, що горизонтальні злиття часто мають негативний вплив на інновації — зменшуються витрати на дослідження та кількість патентних заявок. Це підкріплює необхідність комплексного аналізу впливу на динаміку технологічного розвитку [3].

Практичне застосування: приклади та аналіз

Справи *Dow/DuPont* (2017) [4] та *Google/Fitbit* (2020) [5] стали репрезентативними прикладами, де Комісія аналізувала вплив злиття на інновації (у випадку Dow/DuPont) та захист даних (у випадку Google/Fitbit). У справі Dow/DuPont було зосереджено увагу на тому, що після злиття зменшиться кількість незалежних інноваційних гравців, що вплине на динаміку інвестування в R&D, і в перспективі може призвести до зниження темпів появи нових рішень у галузі агрохімії.

У справі Google/Fitbit Комісія вперше офіційно визнала конфіденційність даних як самостійний елемент якості, який є значущим для споживачів, навіть якщо не призводить до безпосередніх змін у ціноутворенні. Таким чином, параметри приватності було поставлено в один ряд із традиційними факторами конкурентного впливу. Jay Modrall підкреслює, що цей кейс є поворотним моментом для антимонопольної практики, яка нарешті почала відображати нові суспільні цінності у своїй правозастосовчій діяльності [2].

Особливу увагу приділено також аспектам сталого розвитку. Зокрема, злиття може призвести до скорочення «зелених» ініціатив, якщо компанія-лідер у сфері ESG зливається з менш орієнтованим на сталість партнером. Водночас переваги у сфері стійкості можуть визнаватися ефективністю, якщо вони приносять споживачам відчутну користь, наприклад, зменшення вуглецевого сліду чи покращення екологічних характеристик продукції. У вересневому брифі 2023 року Комісія детально аналізувала ці підходи та заклала підвалини для їх інкорпорації в загальний аналіз конкурентних наслідків злиття. При цьому Haucap & Stiebale наголошують, що поки що вплив M&A на сталий розвиток вивчений недостатньо, і потребує подальших емпіричних досліджень [3].

Методологічні виклики

Попри очевидні переваги такого підходу, Комісія стикається з низкою складних викликів. Перш за все — це верифікація доказів. На відміну від цінової конкуренції, де можливе порівняння історичних даних і прогнозів, параметри на кшталт інновацій чи сталості важко виміряти кількісно. Jay Modrall звертає увагу на відсутність формалізованих методик оцінки нецінової вигоди або шкоди, що створює ризик суб'єктивізму у висновках [2].

Дослідження Haucap & Stiebale також підкреслюють, що емпіричні дані часто вказують на скорочення як інноваційної активності, так і різноманітності продукції після злиття, що ще раз підтверджує складність оцінки впливу злиття лише за допомогою традиційних моделей ринкової частки чи цінової динаміки [3].

Ще однією складністю є балансування між вигодою і шкодою. Наприклад, злиття, що обмежує конкуренцію, може водночас мати суттєві переваги у сфері довкілля чи безпеки даних. Комісія має визначити, чи достатні ці вигоди для компенсації втрат конкуренції. На практиці це означає потребу у прозорих критеріях.

Важливою також є проблема правової визначеності: якщо сторони злиття не знають, які параметри будуть визнані релевантними у конкретній справі, це ускладнює підготовку до нотифікації та обґрунтування ефективності.

Перспективи вдосконалення.

На думку експертів, зокрема Jay Modrall, існує нагальна потреба оновити керівництва щодо горизонтальних та негоризонтальних злиттів, аби вони враховували нецінові параметри конкуренції, що вже де-факто стали частиною правозастосування. Він рекомендує включити до нових версій керівництв:

- методику оцінки інноваційного потенціалу компаній;
- підходи до аналізу параметрів приватності та кібербезпеки;
- індикатори сталого розвитку, які мають споживчу цінність;
- чіткі вимоги до доказової бази у справах, де сторони посилаються на нецінові вигоди злиття [2].

Висновки

Європейська комісія послідовно і впевнено інтегрує нецінові параметри у свою практику контролю за концентраціями. Це відповідає очікуванням суспільства, економічним трендам та логіці сталого розвитку. Водночас для підвищення правової визначеності та прозорості таких рішень необхідне оновлення методичних підходів і керівних документів.

Ефективний контроль за злиттями має ґрунтуватися не лише на ціновій логіці, але й на ширшому баченні конкуренції як явища, що включає якість, інновації, безпечність, сталий розвиток і цифрові права. Європейська комісія вже зробила важливі кроки в цьому напрямі. Наступним логічним етапом має стати інституційне закріплення нових підходів у вигляді оновлених правил, які забезпечать баланс між інтересами ринку, споживачів і стратегічними цінностями ЄС.

У контексті адаптації українського законодавства до acquis ЄС доцільним видається поступове впровадження підходів Європейської комісії щодо врахування нецінових параметрів конкуренції при контролі за концентраціями. Зокрема, варто передбачити в українському антимонопольному законодавстві можливість оцінки впливу злиттів не лише на ціни та ринкову частку, але й на інноваційний потенціал учасників концентрації, рівень захисту персональних даних, екологічну сталість та інші аспекти, що прямо впливають на добробут споживачів.

Доцільним є також розроблення методичних рекомендацій або оновлення підходів Антимонопольним комітетом України до доказування в цих сферах, зокрема через розробку аналітичних інструментів оцінки нецінових ефектів та залучення фахівців із суміжних галузей (технологій, захисту даних, довкілля). Практика Єврокомісії демонструє, що системна інтеграція нецінових параметрів у процедури контролю за концентраціями може стати важливим інструментом забезпечення як економічної ефективності, так і ціннісних орієнтирів суспільства — сталості, інноваційності та прав людини.

Список використаних джерел:

1. European Commission (2024) «Non-price competition in EU merger control», Competition Policy Brief 2024. URL: https://surl.li/zxcemg (дата звернення: 16.04.2025).

2. Jay Modrall (2024). The evolving role of non-price competitive parameters in EU merger review, Kluwer Competition Law Blog, 28 May 2024. URL: https://competitionlawblog.kluwercompetitionlaw.com/2024/05/28/the-evolving-role-of-non-price-competitive-parameters-in-eu-merger-review/(дата звернення: 15.04.2025).

3. Justus Haucap & Joel Stiebale(2023). Non-price Effects of Mergers and Acquisitions, DICE Discussion Paper No. 408, July 2023. URL: https://d-nb.info/1299410286/34 (дата звернення: 15.04.2025).

4. Case M.7932 – Dow/DuPont, Commission decision of 27 March 2017. URL: https://competition-cases.ec.europa.eu/cases/M.7932 (дата звернення: 16.04.2025).

5. Case M.9660 – Google/Fitbit, Commission decision of 17 December 2020. URL: https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases1/202120/m9660_3314_3.pdf (дата звернення: 17.04.2025).

Науковий керівник: НЕСКОРОДЖЕНА Л.Л., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, м. Київ.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

ДЕНИСЮК В. В.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Забезпечення особистої безпеки та збереження свого здоров'я – одна з найважливіших сторін практичних інтересів людини, особливо в умовах сьогодення. В Україні та у світі загалом не проходить і дня без чергової аварії, стихійного лиха, соціального конфлікту або кримінальної події, які викликають загибель людей і завдають величезного матеріального збитку. У IV розділі Кодексу цивільного захисту України вказано, що захист населення і територій від НС здійснюється виконанням комплексів низки заходів, серед яких – медичний захист, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення (ст. 36) [1]. Медичний захист населення – це комплекс організаційних, лікувально-профілактичних, санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів, виконання яких сприяє запобіганню або зменшенню втрат населення у надзвичайних ситуаціях мирного часу (великі аварії, катастрофи, стихійні лиха), а у воєнний час, крім того, і від впливу засобів нападу супротивника. Про організацію медичного захисту населення у надзвичайних ситуаціях вказано у гл. 9 Кодексу цивільного захисту «Медичний, біологічний і психологічний захист, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення». Стаття 36. Медичний захист, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. Медичний захист і забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення включає:

1. надання медичної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій, рятувальникам та іншим особам, які залучалися до виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, гасіння пожеж, проведення їх медико-психологічної реабілітації. Медична допомога населенню забезпечується службою медицини катастроф, керівництво якою здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;
2. планування і використання сил та засобів закладів охорони здоров'я незалежно від форми власності;
3. своєчасне застосування профілактичних медичних препаратів та своєчасне проведення санітарно-протиепідемічних заходів;

4. контроль за якістю та безпекою харчових продуктів і продовольчої сировини, питної води та джерелами водопостачання;

5. завчасне створення і підготовку спеціальних медичних формувань;

6. утворення в умовах надзвичайних ситуацій необхідної кількості додаткових тимчасових мобільних медичних підрозділів або залучення додаткових закладів охорони здоров'я;

7. накопичення медичного та спеціального майна і техніки;

8. підготовку та перепідготовку медичних працівників з надання екстреної медичної допомоги;

9. навчання населення способам надання домедичної допомоги та правилам дотримання особистої гігієни;

10.здійснення заходів з метою недопущення негативного впливу на здоров'я населення шкідливих факторів навколишнього природного середовища та наслідків надзвичайних ситуацій, а також умов для виникнення і поширення інфекційних захворювань;

11.проведення моніторингу стану навколишнього природного середовища, санітарно-гігієнічної та епідемічної ситуації;

12.санітарну охорону територій та суб'єктів господарювання в зоні надзвичайної ситуації;

13.здійснення інших заходів, пов'язаних з медичним захистом населення, залежно від ситуації, що склалася.

Здійснення заходів медичного захисту населення покладається на суб'єкти забезпечення цивільного захисту. Для проведення медико-психологічної реабілітації осіб (постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій, рятувальникам та іншим особам, які залучалися до виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, гасіння пожеж) при санаторно-курортних закладах незалежно від форми власності утворюються центри медико-психологічної реабілітації.

Сили медичного захисту – це медичні формування цивільного захисту та спеціальні медичні формування. Медичні формування цивільного захисту – це санітарні пости (ланки) та санітарні дружини. Створюються для надання домедичної допомоги потерпілим на суб'єктах господарювання відповідно до вимог наказу Міністерства внутрішніх справ України від 31.01.2015 № 113 «Про затвердження Примірного положення про формування цивільного захисту» [2] та постанови КМУ від 09.10.2013 № 787 «Про затвердження Порядку утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту» [3]. Відповідно постанови КМУ від 08.07.2015 № 469 «Про затвердження Положення про спеціалізовані служби цивільного захисту» зі змінами від 23.02.2022 № 456 спеціалізовані медичні служби утворюються для

проведення спеціальних робіт і заходів з цивільного захисту та їх забезпечення [4].

Медична допомога надається на двох етапах. Перший етап медичної допомоги: домедична допомога (актуально для суб'єктів господарювання); долікарська (фельдшерська) допомога; перша лікарська допомога. Другий етап медичної допомоги: спеціалізована медична допомога; кваліфікована медична допомога. Обсяг домедичної допомоги і алгоритм її надання визначаються в кожному окремому випадку залежно від обставин, кількості уражених і ступеня ураження, наявності сил та засобів. В Україні діє наказ МОЗ України від 09.03.2022 № 441 «Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах» [5].

Лікувально-евакуаційні заходи здійснюються в два етапи. Місце розгортання першого етапу медичної евакуації повинно бути максимально наближене до місця події з урахуванням концентрації потерпілих та виходячи з вимоги забезпечення безпечної роботи медичних працівників. При виборі місця розгортання другого етапу медичної евакуації необхідно максимально використовувати наявні медичні заклади та громадські будівлі (школи, клуби, гуртожитки тощо). Згідно з пунктами 23, 24, 25 «Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій» (постанова КМУ від 30.10.2013 № 841) [6] та наказу МВС України від 10.07.2017 № 579 «Про затвердження Методики планування заходів з евакуації» органами з евакуації населення є збірні пункти евакуації, проміжні пункти евакуації, приймальні пункти евакуації [7].

Сучасні реалії суспільного життя в Україні показують, що для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та для ліквідації їх наслідків необхідно дотримуватися усіма верствами населення та керівниками суб'єктів господарювання, органів виконавчої влади і місцевого самоврядування заходів медичного, біологічного та психологічного захисту, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. Своєчасне надання всіх видів медичної допомоги у надзвичайних ситуаціях є вирішальним фактором при виконанні широкого спектру заходів медичного захисту. Лише правильна організація та проведення усіх передбачених заходів (в першу чергу науково підтверджених) в осередку лиха дає змогу сподіватись, що здоров'я потерпілих буде відновлене якомога швидше та повно, постраждалі максимально швидко повернуться до праці, буде мінімізоване число інвалідів, якомога меншою стане летальність.

Список використаних джерел:

1. Кодекс цивільного захисту України. URL: http://zakon.rada.gow.ua/laws/show/5403/-17#Text
2. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.01.2015 № 113 «Про затвердження Примірного положення про формування цивільного захисту». URL: http://zakon.rada.gow.ua/laws/show/v0113320-15#Text
3. Постанова КМУ від 09.10.2013 № 787 «Про затвердження Порядку утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту». URL: http://zakon.rada.gow.ua/laws/show/787-2013-n#Text
4. Постанова КМУ від 08.07.2015 № 469 «Про затвердження Положення про спеціалізовані служби цивільного захисту». URL: http://zakon.rada.gow.ua/laws/show/469-2015-n#Text
5. Наказ МОЗ України від 09.03.2022 № 441 «Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах». URL: http://zakon.rada.gow.ua/laws/show/z0356-22#Text
6. Постанова КМУ від 30.10.2013 № 841 «Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій». URL: http://zakon.rada.gow.ua/laws/show/841-2013-n#Text
7. Наказ МВС України від 10.07.2017 № 579 «Про затвердження Методики планування заходів з евакуації». URL: http://zakon.rada.gow.ua/laws/show/z0938-17#Text

Науковий керівник: ВІСИН В. В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри права, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

ДЗЕРКАЛЬ М.О.
здобувач вищої освіти першого, (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро

Закріплене в Конституції України право на працю, спрямовано на підтримання життєдіяльності будь-якої категорії осіб. Однак для певних категорій громадян, це право здійснюється за умови застосування особливих умов. Регулювання норм праці молоді, направлене на забезпечення їх психологічного, фізичного, морального розвитку.

У ст.43 Конституції України зазначає, що держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. [1]. Тобто, законодавство України вказує, що таким правом наділені всі суб'єкти, без обмежень. Кодекс законів про працю у своєму змісті забороняє прийняття на роботу осіб, молодших за шістнадцять рокі, але за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років [2].

Варто відзначити, що Кодекс законів про працю порівнює неповнолітніх осіб з повнолітніми, але в той час зазначає певні пільги, наприклад тривалість щоденної роботи та оплата праці, право на відпустки у зручний для них час[2]. Однак, право молоді на використання відпустки у зручний час тлумачиться таким чином, що під час складання графіків відпусток робітників, особи віком до 18 років вправі в будь-який час забажати відпустку. Значущим для розгляду є той фактор, що трудове законодавство чітко орієнтується на захисті інтересів неповнолітніх працівників у відносинах з роботодавцями, також на захист певного обсягу прав, серед яких варто виокремити право на безпечні умови праці, яке закріплено та регулюється ст.11 Закону України «Про охорону праці», ст.190 Кодексу законів про працю[3,с.20].

Під час аналізу питань регулювання праці неповнолітніх особливу увагу слід приділяти міжнародним нормативно-правовим актам. Зокрема, Конвенція МОП «Про мінімальний вік для прийому на роботу» від 26 червня 1973 року № 138 встановлює заборону на працевлаштування осіб, які не досягли п'ятнадцяти річного віку, або на допуск їх до будь-якої професійної діяльності. Крім того, у Конвенції наголошується на неприпустимості залучення осіб, які не досягли вісімнадцяти річного віку до виконання важких або небезпечних робіт. В цей час документ передбачає можливість винятків, коли національним законодавством окремих країн дозволяється встановлення мінімального віку 16 років для такої праці — за умови забезпечення відповідного рівня безпеки, охорони здоров'я та проведення належного навчання і професійної підготовки.[4].

Розповсюдженими є випадки порушення трудових прав молоді, наприклад неофіційне працевлаштування, залучення до небезпечних або виснажливих видів робіт, не дотримання роботодавцем обмеження щодо робочого часу. А отже, важливо не лише вдосконалювати законодавство, а й підвищувати рівень правової культури як серед молоді, так і серед роботодавців. Також у зв'язку з соціально-

економічним становищем в країні, неповнолітніх залучають до незаконної праці, таких як проституція, торгівля наркотичними засобами, та інші. Держава повинна контролювати та забезпечувати обов'язкове дотримання норм законодавства, міжнародних нормативно-правових актів [5,с.156].

Законодавство України передбачає, що у випадках порушення законних прав працюючої молоді, батьки мають право вимагати припинення дії трудового договору, укладеного неповнолітнім з роботодавцем. Ще однією нагальною проблемою є відсутність письмового трудового договору між роботодавцем та неповнолітнім працівником. Хімченко С.М. у своїй праці передбачає необхідність доповнення відповідних норм більш докладними вимогами щодо обов'язкового укладання письмових договорів з запровадженням суворішої відповідальності[6,с.159].

Основою трудового права є трудовий договір, котрий виступає центральним компонентом юридичного регулювання взаємин праці. Трудовий договір забезпечує офіційне закріплення взаємовідносин між роботодавцями та працівниками, відмінно від цивільно-правових відносин найму праці. Суттєвою рисою трудового договору є його здатність гарантувати захист прав працівників, що не може бути повністю досягнуто виключно державним[7,с.376].

Отже, правове регулювання праці неповнолітніх є важливою складовою системи трудового права України, що поєднує в собі право дитини на працю з необхідністю її особливого правового захисту. Забезпечення ефективного контролю за дотриманням відповідних норм є запорукою безпечного професійного становлення молоді. В той же час, правове регулювання праці неповнолітніх визнається малоефективним. Трудове законодавство враховує рекомендації Міжнародної організації праці та пристосоване до сучасних викликів, спрямоване на захист прав та інтересів працюючої молоді. Однак, практична ситуація на сучасному ринку праці підтверджує наявність проблем. Передусім, йдеться про недостатню обізнаність молоді зі своїми трудовими правами та гарантіями, передбаченими для них. Вирішення цих проблем полягає у посиленні заходів, спрямованих на проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, посиленні контролю за дотриманням та не порушенням трудового законодавства, запровадженні штрафів за незаконний найм неповнолітніх, а також за порушення їх прав та свобод.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 26.06.1996 № Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр

2. Кодекс законів про працю: Кодекс України від 10.12.1971. № 4170-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv#top (дата звернення: 13.04.2025).

3.Клемпарський М.М., Назимко О.В. Правове регулювання праці неповнолітніх. *Правовий часопис Донбасу* № 2. Донецьк.2023.с.18-21

4. Про мінімальний вік для прийому на роботу : Конвенція Міжнародної організації праці від 06.061973 № 138. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/993_054

5. Карпенко Р.В., Іванова М.І., Калюжна А.О. Особливості правового регулювання праці неповнолітніх. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку приватного права в сучасних умовах*: матеріали Регіональної наук.-практ. конф., м.Дніпро, 25 листопада 2020р. Дніпро, 2020. С.154-156

6. Татарінова К.В. Особливості правового регулювання праці неповнолітніх. *Перший крок у науку:* матеріали XV студентської конференції,м. Суми, 18 травня, 2024 р. Суми, 2024. С.158-159

7. Усова Д.Г., Логінова М.В. Особливості договору як форми захисту трудових прав. *Теорія і практика сучасної науки та освіти*: матеріали XII міжнар наук.-практ. конф., м.Львів, 29-30 травня 2024 р., Львів,2024. С. 376-378.

Науковий керівник: ЛОГІНОВА М.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро.

ГАРАНТІЇ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

ДОВИДЕНКО А.Г.
здобувач вищої освіти першого, (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м.Дніпро

Трудові права осіб з інвалідністю є критерієм оцінки рівності та справедливості у суспільстві. Забезпечення гідних умов праці для людей з особливими потребами є суттєвим чинником їх соціально економічної

інтеграції. Повага до трудових прав осіб з інвалідністю відображає ступінь розвитку демократичних інститутів. Конституція України проголошує людину найвищою цінністю, що вимагає створення умов для повної і рівноправної участі людей з інвалідністю в усіх сферах життя. У контексті сучасних трансформацій ринку праці питання ефективного захисту трудових прав даної категорії громадян набуває особливої актуальності. Розгляд проблем та пошук шляхів їх вирішення є важливим для побудови справедливого і сталого суспільства, в якому принцип недискримінації та рівних можливостей буде не лише декларований, а й реально забезпечений.

Праця є важливим аспектом для повноцінного життя людини в суспільстві, оскільки не лише забезпечує її матеріально, але й сприяє соціалізації, самореалізації. Люди з інвалідністю не повинні бути позбавлені цієї можливості через свої обмеження, адже працевлаштування допомагає їм відчувати себе рівноправними членами суспільства та мати додатковий дохід. Водночас роботодавці часто не бажають наймати таких працівників, остерігаючись додаткових витрат, можливого зменшення прибутку, а також враховуючи психологічні аспекти або необхідність лікування.[5,с.175]

Кодекс законів про працю у своєму змісті вказує про заборону дискримінації у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального, іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності[1].

Щоб покращити законодавство про соціальне забезпечення людей з інвалідністю та допомогти їм успішно адаптуватися й інтегрувати в суспільство, потрібно дослідити формування терміну «інвалід». Також важливо проаналізувати різні законодавчі підходи до визначення цього поняття та , вивчивши відповідні закони, розробляти єдине його трактування[2,с.9].

Згідно із Законом України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», інвалідом вважається людина, у якої є тривалий розлад функцій організму, спричинений хворобою, травмою або вродженими особливостями розумового чи фізичного розвитку. Це призводить до обмеження її здатності до нормальної життєдіяльності та зумовлює потребу в соціальній підтримці й посиленому захисті з боку держави, яка має вживати заходів для забезпечення її законних прав та інтересів.[3].

Окремої уваги заслуговують гарантії, які надаються особам з інвалідністю при працевлаштуванні. Як приклад, інвалідність є вагомою підставою для розірвання строкового трудового договору за ініціативою працівника, і роботодавець зобов'язаний задовольнити його прохання

щодо терміну звільнення; При скороченні штату або чисельності працівників особи з обмеженими можливостями внаслідок війни, мають переважне право залишатися на роботі за однакової продуктивності та кваліфікації з іншими працівниками. Лише за згодою вищезазначених осіб, вони можуть залучатися до надурочної та нічної роботи, але також якщо відсутні медичні протипоказання. Роботодавець зобов'язаний організовувати навчання, підвищення кваліфікації та працевлаштування останніх відповідно до медичних рекомендацій. При переведенні на нижчеоплачувану роботу, може зберігатися попередній середній заробіток, а також надаватися матеріальне забезпечення за соціальним страхуванням[4]

Ключову роль у здійсненні соціального захисту неповносправних людей відіграє держава. Її діяльність спрямована на розробку відповідних заходів, формування спеціалізованих інституцій та впровадження механізмів, які покликані задовольняти життєві та соціальні потреби вищезгаданих осіб, а також гарантувати реалізацію їхніх громадянських прав і свобод. Ще одним важливим завданням є створення зручних умов для пересування людей з обмеженими можливостями в міському та приміському транспорті. Місцева влада має забезпечити, щоб на кожному маршруті громадського транспорту був хоча б один транспортний засіб, який пристосований для перевезення таких осіб.[2, с.26].

Отже, забезпечення трудових прав осіб з інвалідністю є суттєвим чинником становлення інклюзивного суспільства та вимагає комплексних зусиль усіх суспільних інститутів. Для досягнення реальної рівності необхідно посилити контроль за виконанням законодавства, розширити програми професійної підготовки та перепідготовки, створити умови для самозайнятості та розвитку підприємства серед осіб з інвалідністю. Також важливо стимулювати роботодавців до впровадження інклюзивних практик і активізувати просвітницькі кампанії, спрямовані на зміну суспільних стереотипів. Лише через комплексний підхід можливо досягти справжньої інтеграції людей з інвалідністю у всі сфери суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю: Кодекс України від 10.12.1971. № 4170-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv#top (дата звернення: 26.04.2025).

2. Кондратенко М.І., Грібов М.Л. Правове регулювання соціально-трудових прав осіб з інвалідністю. Вінницький національний аграрний університет факультет менеджменту та права. Вінниця, 2021, с.9-26

3. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 06 жовтня 2005 року № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2-3. – Ст. 36. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text

4. Трудові права осіб з інвалідністю. URL:https://smu.dsp.gov.ua/news/trudovi-prava-osib-z-invalidnistiu/ (дата звернення 26.04.2025)

5. Вільгуцький В.Б.; Логінова М.В. Законодавчі норми щодо працівників з обмеженими можливостями: аналіз і перспективи. *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти:* матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 травня 2024 року.–Львів: Львівський науковий форум, 2024.–390 с., 175.

Науковий керівник: ЛОГІНОВА М.В., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

ДОВИДЕНКО А.Г.
здобувач вищої освіти першого, (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м.Дніпро

У сучасних умовах, в період стрімкого розвитку електронних систем цифрова трансформація охоплює всі сфери суспільного життя, включаючи сферу трудових правовідносин. Цей процес зумовлений не лише технічним прогресом, а й прагненням до підвищення ефективності управління трудовими ресурсами, зниженням бюрократичних процедур та забезпеченням більшої прозорості у взаємовідносинах між працівником і роботодавцем. Зокрема, актуальності набуває питання впровадження електронного трудового договору як одного з інструментів цифровізації трудових правовідносин. Така ініціатива дозволяє оптимізувати документообіг. Цей процес потребує належного правового, організаційного й технічного забезпечення.

По-перше, важливим є зазначення визначення трудового договору. Тлумачення даного поняття міститься в змісті Кодексу законів про працю, трудовим договором є угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець зобов'язується виплачувати

працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін[1].

Трудовий договір і його правове забезпечення мають вагоме значення як у практичній площині, так і для теоретичного осмислення трудового права, особливо в умовах соціально-економічного поступу держави. Вони слугують ефективним інструментом захисту трудових прав працівників, беручи до уваги складну структуру та взаємозалежність трудових відносин. У цьому контексті вищевказаний договір розглядається як основоположний елемент правового забезпечення стабільності й динамічного розвитку трудової сфери в сучасному суспільстві[2,с.376].

Значення цифровізації розглядають в двох аспектах. Першим аспектом є широке тлумачення, та трактується як комплексний процес впровадження цифрових технологій і комунікаційних рішень у різноманітні сфери діяльності, ним охоплюється телекомунікаційні мережі, засоби зв'язку та системи управління, які забезпечують ефективну передачу й обробку інформаційних потоків у цифровому форматі. А у вузькому контексті, цифровізація означає трансформацію інформації з аналогової форми в цифрову[3,с.34].

Окремої уваги заслуговує формування правового підходу до соціально-трудових відносин цифрової економіки. Сьогодні жодна галузь економіки не залишається осторонь процесів комп'ютеризації, що зумовлює необхідність усвідомленого й відповідального ставлення до цих змін як з боку роботодавців, так і найманих працівників у межах їхньої професійної діяльності. У процесі інтеграції цифрових технологій у сферу трудових правовідносин виникає чимало запитань щодо можливості ширшого впровадження досягнень цифрової економіки у практику правового регулювання трудових та суміжних з ними відносин. Це стосується також необхідності нормативного відображення зазначених процесів як у законодавчих актах, так і у внутрішніх документах роботодавців. Важливою є роль державних органів, зокрема ц налагодженні взаємодії електронного кадрового документообігу. Такий підхід сприятиме зменшенню фінансового навантаження на державу, в частині забезпечення ефективного функціонування системи соціально-трудових відносин [4,с.52].

В умовах диджиталізації кадрова стратегія роботодавців набула більшої гнучкості та здатності до оперативної адаптації в умовах динамічного середовища. Інтенсивне впровадження цифрових технологій і платформ сприяло підвищенню ефективності управління трудовим ресурсам, зокрема в умовах збройної агресії проти України[5,с.416].

Слід наголосити, що воєнний стан, запроваджений в Україні, став каталізатором для оновлення трудового законодавства з урахуванням викликів цифрової трансформації економіки. В умовах надзвичайної ситуації варто відзначити продуктивну діяльність державних органів, які ініціювали та реалізували зміни до трудового законодавства[5,с.417].

Отже, цифрова трансформація трудових правовідносин, зокрема через впровадження електронного трудового договору, є невід'ємною складовою розвитку сучасного ринку праці. Вона сприяє підвищенню ефективності управління персоналом, зниженню адміністративних витрат і забезпеченню прозорості трудових процесів. Однак її успішна реалізація потребує належної правової бази, технічного забезпечення та широкої просвітницької кампанії серед учасників трудових відносин

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю: Кодекс України від 10.12.1971. № 4170-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv#top (дата звернення: 24.04.2025).

2. Усова Д.Г., Логінова М.В. Особливості договору як форми захисту трудових прав. *Теорія і практика сучасної науки та освіти*: матеріали XII міжнар наук.-практ. конф., м.Львів, 29-30 травня 2024 р., Львів,2024. С. 376-378

3. Бутинська Р.Я.; Яновицька А.В. Цифровізація трудових відносин в Україні: специфіка трудової зайнятості в рамках цифрової економіки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична)*, 2023, 2: 32-39.

4. Тютюнник В.К. Правове регулювання соціально-трудових відносин у контексті розвитку цифрової економіки. Цифровізація сучасних бізнес-процесів як вектор нової економічної політики: збірник наукових праць. За заг. ред. О.В.Шаповалової. Сєвєродонецьк: СНУ ім. В.Даля, 2019, с.51-55

5.Швець Н.М. Цифровізація трудових відносин за умов воєнного стану. Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law: Scientific monograph. Under the general editorship of Stratonov V.M. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. С.416-437.

Науковий керівник: ЛОГІНОВА М.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро.

ПСИХОЛОГІЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

ДОНЄВА П.О.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро

Віктимна поведінка охоплює як свідомі, так і несвідомі дії особи, які привертають увагу злочинців і створюють обставини, що можуть призвести до фізичних або моральних травм. Особливості віктимної поведінки серед неповнолітніх є особливо вираженими, оскільки ця група населення є найбільш вразливою. Через недостатню зрілість та досвід такі особи часто стають жертвами правопорушень.

Дослідженням проблеми віктимної поведінки неповнолітніх займалось чимало національних вчених-науковців, зокрема: А.О. Джужа, А.Ф. Зелінський, О.В. Ткаля та інші. Оскільки проблема віктимності не є новою і досліджується вже довго, то варто також відзначити внесок Ч. Ломброзо, Т.К. Тойч та У. Міллер.

Підлітковий період традиційно вважається найскладнішим і найважливішим періодом дорослішання і становлення особистості. Неповнолітні особи характеризуються відсутністю життєвого досвіду, мінливим настроєм, нестабільністю, коливаннями самооцінки, тривожністю, «пошуком себе» тощо.

Підвищена віктимність неповнолітніх зумовлюється тим, що діти, підлітки, неповнолітні більш схильні до маніпуляцій з боку дорослих. Саме через недостатній рівень критичного мислення, довірливість, необережність, бажання бути схожими на «когось», тобто відповідати певним суспільно нав'язаним стандартам, неповнолітні стають найбільш вразливими до психологічного тиску та маніпуляцій.

На психіку людей, а особливо дітей, впливає оточення, фізичне і соціальне середовище в якому вони перебувають; яке здатне нас формувати. До таких впливів відноситься: родина, в якій особа виросла (взаємини з та між батьками; рівень підтримки, довіри, допомоги між членами родини; традиції тощо); школа (взаємодія з однолітками; ставлення вчителів до дитини); телебачення, Інтернет, соціальні мережі, які сприяють розвитку певного ідеалу; фізичне середовище, яке включає в себе умови життя, саме житло, спосіб життя батьків, соціальне становище родини тощо.

Отже, оточення є джерелом формування особистості кожної людини. Оточення може бути як позитивним так і негативним, що, безумовно, впливає на розвиток антисоціальних проявів у дитини. У

сприятливому середовищі, де дитина зростає в умовах стабільності, підтримки та емоційного благополуччя, вона має більше можливостей досягти життєвого успіху та захистити себе і своїх близьких від небезпеки.

Специфічним проявом віктимності неповнолітніх є ще й той факт, що вони можуть відігравати роль не тільки жертви, а й осіб, яких втягують у злочинну діяльність й підбурюють до вчинення кримінального правопорушення. Це означає, що певною мірою неповнолітні стають тими, кого використовують дорослі злочинці для своїх власних цілей.

Тільки за 2024 рік Офісом Генерального прокурора обліковано близько 5744 кримінальних правопорушень стосовно дітей. А от кримінальних правопорушень, що були вчинені неповнолітніми або за їх участю - близько 12659 [2]. Така статистика дає нам розуміння, що проблема віктимності неповнолітніх, на жаль, є дуже актуальною і потребує серйозного втручання правоохоронних органів.

А.М. Антонова та В.Є. Губський в своїй роботі пропонують наступні способи боротьби та профілактики віктимної поведінки, що простежується у підлітків:

1. Психологічне дослідження людей, які мають схильність до віктимної поведінки, за використанням методів психодіагностики (спостереження, соціометрія, тестування, аналіз результатів діяльності та психоаналіз).

2. Проведення різноманітних тренінгів.

3. Формування соціально-психологічного імунітету до впливу негативних внутрішніх і зовнішніх чинників, таких як психосоматичні розлади, депресія, істерика, іпохондрія, неврози та агресивна поведінка.

4. Соціально-психологічна підготовка до протидії різним негативним впливам як внутрішнього, так і зовнішнього характеру (психопедагогіка) [1].

Таким чином, психологія віктимної поведінки неповнолітніх залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників, які певним чином формують особу. Найсильніше на формування віктимності впливають: атмосфера в родині, школі; рівень самоповаги, довіри, підтримки. Розуміння механізмів віктимної поведінки допомагає визначити елементи віктимної профілактики, завдяки яким можна ефективно зменшити прояви віктимності серед неповнолітніх.

Список використаних джерел:

1. Антонова А.М Губський В.Є. Проблеми віктимної поведінки підлітків. ХХ Всеукраїнська наукова конференція з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 16

листопада 2020 р.). 2020. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18294.

2. Офіс Генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

3. Ткаля О.В., Ананьєва О.В. Щодо віктимності неповнолітніх. Право і суспільство. 2023. Т. 1, № 2. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/2_2023/part_1/36.pdf.

Науковий керівник: ЖЕГЛІНСЬКА Т.О., викладач кафедри кримінально-правових дисциплін, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро.

УМИСНІ ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА ДОПОМОГУ ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ, ЗБРОЙНИМ ФОРМУВАННЯМ ТА/АБО ОКУПАЦІЙНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА (СТ. 111-2 КК УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

ДОПІРЯК Б. П.
аспірант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
м. Київ

Законом України від 14.04.2022 № 2198-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» КК України було доповнено новою статтею 111-2, в якій в узагальненому вигляді передбачається кримінальна відповідальність за пособництво державі-агресору [1]. Пособництвом державі-агресору визнаються умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Як вбачається з цього формулювання, законодавець передбачив, що цей злочин може бути лише умисним. Однак чи така вказівка є доцільною та чи виконує вона насправді розмежувальне значення з таким суміжним складом злочину, як колабораційна діяльність у формі передачі матеріальних ресурсів збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадженні господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1 КК України)? Відповідь на ці питання спробуємо запропонувати у цій публікації.

Всі без винятку злочини проти основ національної безпеки України – це умисні суспільно небезпечні посягання, а тому форма вини не може виконувати роль розмежувальної ознаки між складами кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 111-1 та ст. 111-2 КК України. Водночас звернемо увагу на те, що відсутність у диспозиції ст. 111-2 цього Кодексу такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як суспільно небезпечні наслідки, тобто конструювання законодавцем складу пособництва державі-агресору як формального, вказує на те, що такі протиправні дії можуть бути вчинені виключно з прямим умислом. Тобто, пособництво державі-агресору може мати місце виключно у разі, коли суб'єкт злочину усвідомлював суспільно небезпечний характер своєї протиправної поведінки, передбачав, що вчиняє конкретні дії, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 111-2 КК, та бажав вчинити саме такі дії.

Як відомо, прямий умисел характеризується як інтелектуальними, так і вольовими ознаками. Так, інтелектуальними ознаками, як вказувалося вище, враховуючи особливості формальних складів злочинів, є: усвідомлення особою суспільно небезпечного діяння; передбачення вчинення цього суспільно небезпечного діяння, а вольовою ознакою – бажання вчинити це суспільно небезпечне діяння.

Усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру діяння як перша інтелектуальна ознака прямого умислу містить у собі не лише розуміння фактичної сторони того, що вчиняється, всіх обставин, які характеризують об'єктивні ознаки складу злочину, в тому числі значущість об'єкта і предмета посягання, характеру діяння, місця, часу, способу його вчинення та інших обставин, а й розуміння соціального значення діяння, його соціальної шкідливості. Тобто особа, яка вчинила пособництво державі-агресору, повинна усвідомлювати, що вона вчиняє саме таке суспільно-небезпечне діяння, тобто здійснює передачу таких ресурсів або активів, що охоплює й усвідомлення кількісно-якісних параметрів таких ресурсів або активів, адресата такої передачі. Тобто

особа повинна безсумнівно усвідомлювати, що матеріальні ресурси та активи передаються саме державі-агресору, її представникам, а не будь-яким іншим особам, які, на думку органу досудового розслідування, можуть бути пов'язаними з державою-агресором та представниками держави-агресора.

Передбачення того, що особа вчиняє саме це суспільно небезпечне діяння, враховуючи конструювання пособництва державі-агресору як формального складу злочину, означає, що у свідомості суб'єкта злочину складається певне уявлення про можливе або неминуче вчинення пособництва державі-агресору. При цьому передбачення тут носить конкретний, а не абстрактний характер. Суб'єкт злочину має чітке про те, у чому саме він сприяє державі-агресору, а також про адресата такої передачі.

Вольова ознака прямого умислу з урахуванням того, що пособництво державі-агресору сконструйоване законодавцем як формальний склад злочину, – це бажання вчинити конкретно визначене в диспозиції статті суспільно небезпечне діяння. Зазвичай, вчиняючи злочин з прямим умислом, особа прагне досягнути будь-якої мети, задовольнити ту чи іншу потребу. Тобто в більшості своїй злочини з прямим умислом передбачають наявність конкретної мети, яку переслідує суб'єкт злочину, вчиняючи суспільно-небезпечне посягання. Навіть в тих випадках, коли законодавець не передбачає мету вчинення кримінально протиправних дій в диспозиції статті Особливої частини КК України.

Злочини проти основ національної безпеки України, передбачені нормами розділу І Особливої частини цього Кодексу, характеризуються тим, що суб'єкти злочину переслідують мету спричинити шкоду власне основам національної безпеки, а саме завдання шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Без установлення наявності такої мети відсутні підстави кваліфікувати дії особи за ст. 111-2 КК України.

Звернемо увагу й на предметі доказування у кримінальних провадженнях за ст. 111-2 КК України, яким загалом є сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні. Сукупність обставин, що входять до предмета доказування, визначена законом (ст. 91 КПК України) і є обов'язковою та універсальною, незалежно від кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення. Зокрема, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України, у кримінальному провадженні підлягають доказуванню такі обставини, як винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального

правопорушення. При цьому це обов'язковий елемент предмета доказування в будь-якому кримінальному провадженні, навіть у тому разі, коли ці ознаки не названі в диспозиції статті Особливої частини КК України, тобто не виступають обов'язковим елементом предмета доказування.

Вказане означає, що для того, щоб притягнути особу до кримінальної відповідальності за ст. 111-2 КК України, орган досудового розслідування повинен зібрати, а суд повинен безпосередньо дослідити, що особа, яка вчинила пособництво державі-агресору, вчинила цей злочин саме з прямим умислом, характеризуючи інтелектуальні та вольову ознаку цього виду умислу в цьому конкретному випадку, а також мету вчинення дій, що утворюють об'єктивну сторону пособництва державі-агресору, а саме мету спричинення шкоди основам національної безпеки України, тобто завдання шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Без установлення цього відсутні підстави кваліфікувати дії суб'єкта злочину за ст. 111-2 КК України.

У вироках судів, як набрали законної сили, ухвалених за ст. 111-2 КК України, також безпосередньо досліджуються докази для доведення винуватості особи у вчиненні пособництва державі-агресору поза розумним сумнівом, шляхом вказівки на охарактеризовану мету вчинення протиправних дій. Наприклад, у вироку Шевченківського районного суду м. Києва від 28.06.2023 у справі № 761/23916/22 громадянина України визнано винуватим у тому, що він вчинив пособництво спрямоване на допомогу окупаційній адміністрації держави-агресора у завданні шкоди Україні, шляхом реалізації відповідних незаконних рішень та дій окупаційної адміністрації держави-агресора, підготовки та передачі активу Регіональної філії «Придніпровська залізниця» належного АТ «Укрзалізниця» окупаційній адміністрації держави-агресора, що *призвело до завдання шкоди територіальній цілісності, державній та економічній безпеці України* [2].

Суди, здійснюючи кваліфікацію за ч. 4 ст. 111-1 КК України зазвичай не визначають ні мети спричинення шкоди основам національної безпеки України, ні, відповідно, реального заподіяння такої шкоди (наприклад, вироки Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 29.08.2023 у справі № 308/5054/23, Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 01.05.2023 у справі № 202/1677/23 [3; 4]).

Таким чином, специфіка злочинів з формальним складом обумовлює встановлення наявності не лише прямого умислу, а й мети

вчинення протиправних дій. Такою метою у разі пособництва державі-агресору є спричинення школи основам національної безпеки, а саме завдання шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Ураховуючи те, що мета вчинення злочину передбачена як самостійний елемент предмета доказування (п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України), без збирання органом досудового розслідування доказів на підтвердження такої мети, та безпосереднього дослідження судом таких доказів, особа не може бути поза розумним сумнівом визнана винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ст. 111-2 КК України.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n8 (дата зверн. 24.10.2023).
2. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 28.06.2023 у справі № 761/23916/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113008595 (дата зверн. 24.10.2023).
3. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 29.08.2023 № 308/5054/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113083404 (дата зверн. 24.10.2023).
4. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 01.05.2023 у справі № 202/1677/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110555891 (дата зверн. 24.10.2023).

Науковий керівник: ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З. А., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

ПЕРЕВІРКА ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ СУДДЕЮ ТЕКСТУ СУДОВОГО РІШЕННЯ ПІД ЧАС КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ОЦІНЮВАННЯ

ДРОЗДОВСЬКИЙ Л.
аспірант Національної академії управління
м. Київ

Як передбачено в Положенні про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, за допомогою інших засобів встановлення відповідності судді критеріям кваліфікаційного оцінювання досліджуються, зокрема, якість підготовки тексту судового рішення. При цьому ВККС, не ставлячи під сумнів законність судового рішення, враховує такі аспекти: логічну структуру та зв'язність тексту, доступність рішення для сприйняття, наявність мотивації та обґрунтування; використання зрозумілої мови та офіційно-ділового стилю мовлення; застосування релевантних джерел права [1].

Проблема якості судового рішення, підготовленого суддею, є вкрай важливим критерієм професійної спроможності судді здійснювати свої повноваження у передбачений законом спосіб. Відповідно для того, аби переконатися в тому, що суддя відповідає такому критерію, як його професійна компетентність та здатність виконувати свою професійну функцію на належному рівні, ВККС за допомогою вивчення тексту судових рішень повинна переконатися в тому, що тексти підготовлених суддею рішень є якісними.

Не применшуючи значення перевірки якісності текстів в усіх видах судочинстві, зосередимо увагу на якості судового рішення у кримінальному провадженні.

Як бачимо, ВККС у затвердженому Положенні виокремлює такі критерії якості тексту судового рішення: 1) логічна структура; 2) зв'язність тексту рішення; 3) доступність рішення для сприйняття; 4) наявність мотивації та обґрунтування; 5) використання зрозумілої мови; 6) офіційно-діловий стиль мовлення; 7) застосування релевантних джерел права.

Н. В. Глинська зазначає, що «якість кримінальних процесуальних рішень є оцінною категорією, яка означає порівняльний ступінь здатності правозастосовного акту виконати своє функціональне призначення в загальній динаміці кримінального провадження, задовольнити соціально-правові очікування від його прийняття та реалізації. Рівень якісної визначеності кримінальних процесуальних рішень оцінюється шляхом співвідношення його властивостей з певними загальновстановленими стандартами вимогами» [2, с. 76].

Критерії якості тексту судових рішень, виокремлених у Положенні, на нашу думку, хоча і є основними, однак їх не можна відносити до базових та універсальних, оскільки кожен з них відображає конкретний прояв певного стандарту, якому повинен відповідати текст судового рішення. Такі стандарти мають універсальний характер та складаються з конкретних вимог, до яких належать, зокрема, ті, що передбачені у Положенні.

Звертаємо увагу на те, що критерії якості тексту судового рішення охоплює далеко не всі стандарти, які виокремлюються у науці кримінального процесуального права.

Так, більшою мірою, критерії, виокремлені у Положенні, стосуються такого стандарту, як обґрунтованість кримінальних процесуальних рішень. Вчені відносять до вимог-критеріїв – напрямів оцінки рішення з точки зору відповідної його якості – обґрунтованості такі: 1) повнота та всебічність фактичного обґрунтування; 2) коректне правове обґрунтування; 3) переконливість кримінального процесуального рішення; 4) об'єктивність обґрунтування – емоційна нейтральність, безсторонність та неупередженість мотивування [2, с. 244].

Звертаємо й увагу на те, що предметом оцінювання є не саме по собі рішення, прийняте суддею, професійна компетентність якого оцінюється, а лише його текст, який можна розуміти як письмовий документ процесуального характеру, в якому висвітлено підсумкову позицію суду у кримінальному провадженні, розгляд якого він здійснював, разом з аргументацією та правовим обґрунтуванням. Як зазначено в самому Положенні, ВККС під час здійснення оцінювання професійної компетентності судді не ставить під сумнів законність судового рішення. Тобто цілий стандарт законності не береться до уваги ВККС під час проведення кваліфікаційного оцінювання судді. І це зрозуміло. Адже ВККС у зворотному випадку поставив би себе на місце суду, що не відповідало б засадничим положенням створення ВККС та здійснення ним свої повноважень відповідно до закону.

Підкреслюючи в Положенні, що під час кваліфікаційного оцінювання відбувається оцінка не самого судового рішення, а його тексту, є надзвичайно важливим, оскільки між судовим рішенням та його текстом існують певні відмінності. Так, судове рішення – це юридичний акт, результат розгляду справи судом, який має юридичну силу з моменту, визначеного відповідним процесуальним законодавством; це волевиявлення суду з конкретного юридичного питання; судове рішення може бути проголошено усно (наприклад, у залі суду) ще до виготовлення тексту судового рішення. Текст судового рішення – це письмова форма цього акта, а саме матеріалізоване відображення

судового рішення у вигляді процесуального документа; у тексті рішення детально викладаються всі елементи: обставини, аналіз доказів, правові аргументи, висновки; текст судового рішення використовується для оскарження, аналізу судової практики, виконання.

Таким чином, доходимо висновку, що під час кваліфікаційного оцінювання судді важливим критерієм оцінки професійної компетентності судді є оцінка якості тексту ухвалених ним рішень, яка передусім охоплює критерії-вимоги, які стосуються обґрунтованості судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, затв. рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 22.01.2025 № 20/зп-25. URL: https://surl.li/xpsncl

2. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09; НДІ вивчення проблем злочинності ім. академ. В. В. Сташиса Нац. Академії правових наук України. Харків, 2015. 469 с.

Науковий керівник: ШНИПКО О.С., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права Національна академія управління, м. Київ.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КК УКРАЇНИ ЩОДО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

ЄРМАК В. О.
аспірант Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є одним із видів покарань, що має на меті недопущення вчинення нових кримінальних правопорушень особами, які засуджені за вчинення кримінальних правопорушень з використанням певних посад чи у зв'язку із зайняттям певною діяльністю. За правилами ч. 1 ст. 55 КК України позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від 2 до 5 років або як додаткове покарання на строк від 1 до 3 років.

Слід зазначити, що з часу початку повномасштабного вторгнення внесено зміни до регламентації застосування цього виду покарання. Вперше виокремлено склади кримінальних правопорушень, за вчинення яких зазначене покарання застосовується як безальтернативне основне покарання. З 2022 року у ст. 55 КК України вміщено абз. 5, згідно якого позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111^{-1}, 111^{-2} КК України, призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років. При цьому, практика застосування такого виду покарання є значною.

У науці кримінального права питанням застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю присвячені праці таких науковців як: М. В. В'юник, О. В. Єдокімова, З. А. Загиней-Заболотенко, О. І. Матюшенко, Н. А. Орловська, Ю. А. Пономаренко, В. І. Тютюгін, Д. С. Шиян та інші. Водночас законодавчі зміни з часу введення воєнного стану та практика застосування кримінального законодавства вказують на наявність багатьох спірних питань, що обумовлюють необхідність подальших досліджень.

Зокрема, у науці кримінального права наявні різні підходи до питань стосовно правил застосування цього виду покарання, зокрема у випадку, якщо на час вчинення кримінального правопорушення особа не займала певну посаду або не займалася певною діяльністю, безальтернативністю застосування такого основного покарання, доцільності конкретизації строку даного покарання в абсолютно-визначених розмірах, визначення виду і характеру заборони тощо.

Щодо можливих варіантів застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в залежності від конструкції санкції за вчинення того чи іншого кримінального правопорушення Н.О. Антонюк зазначає, що «зі змісту кримінального закону слідує, що можливі такі три варіанти:- покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачено як обов'язкове у санкції статті Особливої частини кримінального закону; - можливість призначення цього покарання передбачено у санкції статті Особливої частини кримінального закону, однак воно не є обов'язковим додатковим покаранням, виходячи зі змісту санкції статті; - вказане покарання не передбачено у санкції статті Особливої частини, однак можливість його призначення мотивована з посиланням на положення Загальної частини КК (ч. 2 ст. 55 КК). [1].

Щодо питання про визначення кола осіб, до яких може бути застосовано покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю зазначимо, що до 2022 року у науці кримінального права було сформульовано позицію, що таке покарання застосовується з метою позбавлення можливості вчинити інше правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю. Разом з цим, слід вказати, що питання можливості застосування ст. 55 КК у випадку, коли санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК передбачено можливість призначення особі додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, проте особа не обіймала певну посаду або не займалася певною діяльністю на час вчинення кримінального правопорушення було вирішено постановою Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 404/2081/22.

Так, зокрема, у цій справі суд першої інстанції, визнавши ОСОБА_10 винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 156 КК, дійшов висновку про необхідність призначення йому покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років з позбавленням права обіймати посади, пов`язані з навчанням та вихованням дітей, або займатися діяльністю, пов`язаною з роботою з дітьми, на строк 3 роки. Апеляційний суд, переглядаючи вирок, виключив з мотивувальної та резолютивної частин вироку призначення ОСОБА_10 додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов`язані з навчанням та вихованням дітей, або займатися діяльністю, пов`язаною з роботою з дітьми, на строк 3 роки, оскільки обвинувачений не мав і не має відповідної освіти, пов`язаної із можливістю заняття діяльністю, яка пов`язана із навчанням та вихованням дітей, й взагалі є непрацюючим.

Верховний Суд вважав таку позицію необґрунтованою, оскільки вбачав, що в цьому випадку не в повній мірі реалізується превентивна функція вказаного додаткового покарання. Зокрема, згідно з чинними положеннями ст. 55 КК у випадку, коли санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК передбачено можливість призначення особі додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, суд, визнаючи особу винуватою у вчиненні відповідного кримінального правопорушення, має право призначити таке додаткове покарання незалежно від того, чи обвинувачений обіймав певну посаду або займався певною діяльністю на час вчинення кримінального правопорушення. Зміст вказаної норми матеріального права, на думку колегії суддів об`єднаної палати, не містить щодо цього законодавчих заборон чи обмежень [2].

Слід зазначити, що висновок Об'єднаної палати є обов'язковим для подальшого правозастосування. Таким чином, Верховний Суд обґрунтовуючи можливість застосування покарання до особи, яка на час вчинення кримінального правопорушення не обіймала певну посаду або на займалася певною діяльністю, вказав про наявність превентивної функції у такого виду покарання, фактично обмеження прав на майбутнє.

Різними є також думки науковців стосовно визначення значних строків покарання у санкціях статей 111^{-1}, 111^{-2} КК України. Так, О.В. Попович та Л.В. Томаш вказують, що: «посилення кримінально-правового впливу позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю шляхом конкретизації строку даного покарання в абсолютно-визначених розмірах не тільки суперечить загальним засадам призначення покарання, усуває повноваження суду щодо призначення оптимального покарання, а в цілому, негативно впливає і на механізм кримінально-правового регулювання». [3, с. 296] Водночас, О.І. Матюшенко, досліджуючи питання відповідальності за колаборайну діяльність (ст. 111-1 КК України) вважає за необхідне встановити необмежені строки призначення покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у разі вчинення колаборайної діяльності у таких випадках: а) протягом дії воєнного чи надзвичайного часу б) стосовно осіб, які є представниками органів державної влади, здійснюють організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки, в) якщо прояви колаборайної діяльності спрямовані на школярів чи студентів [4, с. 116-117]. Зазначені протилежні позиції пов'язані із безальтернативним застосуванням позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років (ст. 111-1 КК України), від десяти до дванадцяти років (ст. 111-2 КК України).

Важливим також у цій сфері є і питання чіткості застосування змісту обмежень стосовно заборони обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Так, зокрема, у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02 лютого 2022 року у справі № 344/16025/18 вказано, що: «рішення суду про позбавлення такого права має бути чітко і ясно сформульоване в резолютивній частині вироку для того, щоб не виникало жодних сумнівів під час його виконання. Якщо в санкції статті Особливої частини КК визначено характер посади або вид (рід) діяльності, то формулювання покарання у вироку має точно відповідати змісту цієї санкції. Якщо ж покарання у санкції зазначене в загальній формі (наведене у формулюванні, що використовується у ст. 55 КК), суд повинен конкретизувати правову заборону і точно зазначити (описати,

окреслити) у вироку характер та коло тих посад або вид (рід) тієї діяльності, права обіймати які чи займатися якою він позбавляє засудженого. Більше того, покарання має формулюватися таким чином, щоб засуджений не мав права обіймати зазначені у вироку посади або займатися забороненою діяльністю в будь-якій галузі (сфері), а також був позбавлений можливості обіймати такі посади або займатися такою діяльністю, які за змістом (характером) і обсягом повноважень є аналогічними тим, з якими було пов`язане вчинення кримінального правопорушення [5].

Таким чином, потребують подальших досліджень питання правил застосування цього виду покарання у випадку, якщо на час вчинення кримінального правопорушення особа не займала певну посаду або не займалася певною діяльністю, безальтернативністю застосування такого основного покарання, доцільності конкретизації строку даного покарання в абсолютно-визначених розмірах, визначення виду і характеру заборони, що застосовується.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Н.О. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: особливості застосування. Судово-юридична газета.

2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 04 вересня 2023 року /справа № 404/2081/22/. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688.

3. Попович О. В., Томаш Л. В. Строковість позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: проблеми теорії та практики. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2023. Вип. 15 (27). Т. 2. С. 291-298.

4. Матюшенко О.І. Проблемні питання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за колаборайну діяльність. Вісник асоціації кримінального права України. 2022. № 1 (17). С. 110-119.

5. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02 лютого 2022 року /справа № 344/16025/18/. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102999869.

Науковий керівник: КОЗЛЮК Л.Г., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ УМИСНЕ ВБИВСТВО У ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

ЗЕЙНАЛОВ АЛІ ОГЛИ
аспірант Інституту держави і права імені
В. М. Корецького НАН України
м. Київ

Одним із найбільш небезпечних проявів гендерно зумовленого насильства, його епілогом є феміцид, тобто умисне вбивство жінки саме через її стать. Міжнародні організації дедалі більше підтримують ідею про існування такого явища, як феміцид та про необхідність його закріплення у національному законодавстві. Зокрема, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) у своїх загальних рекомендаціях № 19 (1992) та № 35 (2017) вказує на обов'язок держав забезпечити ефективне розслідування і кримінальне переслідування випадків вбивств жінок, мотивованих гендерною ненавистю. У цих рекомендаціях також йдеться про те, що феміцид або фемініцид – це гендерно зумовлені вбивства або спроби вбивства жінок [1].

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (2011) (Стамбульська конвенція) прямо не передбачає поняття феміциду. Однак цілий ряд статей уього міжнародного документа створюють підгрунтя для передбачення кримінальної відповідальності за феміцид. Так, згідно з п. «d» ст. 3 цієї Конвенції «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою» означає насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно. Таким чином, таке визначення охоплює будь-які види насильства, зокрема й умисне вбивство жінок. Ураховуючи принцип належної уваги з боку держави, передбачений у ст. 5 Стамбульської конвенції, сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення належної уваги до недопущення, розслідування, покарання та забезпечення компенсації стосовно актів насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції та які вчинені недержавними учасниками. Тобто, у разі порушення державою цього принципу можна констатувати невжиття нею належних заходів до виконання міжнародних зобов'язань [2].

Жоден міжнародний документ не вказує, в який спосіб держави у внутрішньому законодавстві повинні запроваджувати кримінальну відповідальність за феміцид. Ураховуючи можливі методи кримінально-правової політики держави, вважаємо, що відповідні міжнародні

зобов'язання України можуть втілюватися в нормативну реальність або шляхом доповнення КК України новим складом злочину, який би передбачав кримінальну відповідальність за феміцид (шлях криміналізації) або шляхом включення у ч. 2 ст. 115 КК України, в якій передбачаються кваліфікуючі ознаки умисного вбивства, такої ознаки, як умисне вбивство жінки з мотивів статевої (гендерної) неприязні або дискримінації (шлях диференціації кримінальної відповідальності.

Наприклад, у кримінальному законодавстві окремих країн обрано шлях криміналізації феміциду. Наприклад, у ст. 111а КК Хорватії передбачено кримінальну відповідальність за умисне вбивство жінки. Відповідна стаття з'явилася в цьому Кодексі 25.03.2024 після серії вбивств хорватських жінок з мотивів статевої (гендерної) неприязні або дискримінації та після тривалих дискусій щодо необхідності такого кроку [3]. У цій статті позбавленням волі на строк не менше 10 років або довгостроковим позбавленням волі карається особа, яка вчинила умисне вбивство жінки за ознакою статі. Частиною 2 цієї статті передбачаються такі кваліфікуючі ознаки, за допомогою яких диференціюється кримінальна відповідальність за феміцид: якщо жертва була близькою особою обвинуваченому; якщо раніше мало місце застосування насильства з боку злочинця; якщо жінка перебувала в уразливому становищі; якщо між жінкою та злочинцем існували відносини підпорядкування чи залежності; якщо умисно вбивство було вчинено в контексті сексуального насильства в умовах, в яких жінка перебуває в нерівному стані з кривдником; інші обставини, які вказують на наявність гендерно зумовленого насильства щодо жінки [4].

Інший шлях визнання феміциду злочином обрав законодавчий орган Мальти. Загалом у цій країні переслідування за феміцид здійснюється за ст. 211 КК Мальти, в якій передбачено кримінальну відповідальність за умисне вбивство або замах на умисне вбивство будь-якої особи. Однак Законом від 28.06.2022 КК цієї держави було доповнено ст. 211А, якою не передбачається окремий склад феміциду, але закріплюється, що при ухваленні вироку за умисне вбивство або замах на умисне вбивство жінки, суд повинен урахувати певні ознаки, які можуть вказувати на феміцид [5]. Згідно зі ст. 211А, ухвалюючи вирок за умисне вбивство або замах на умисне вбивство жінки, суд повинен враховувати такі обставини: (a) злочин вчинено у результаті насильства з боку інтимного партнера, з яким жінка перебувала або перебуває в стосунках, або який є чоловіком чи колишнім чоловіком жінки; або (b) злочин вчинено в результаті насильства з боку члена або членів сім'ї; або (c) злочин було вчинено з мотивів статевої приналежності жертви (мотив мізогінізму); або (d) злочин було вчинено з мотивів захисту честі виконавця, або сімейної репутації, або з мотивів, пов'язаних з

релігійними чи культовими переконаннями чи практиками злочинця; або (e) злочин було вчинено з мотивів, пов'язаних зі статтю, гендерною ідентичністю, статтю чи сексуальною орієнтацією жертви; або (f) злочин було вчинено внаслідок сексуального насильства чи дії сексуального характеру; або (g) злочин було вчинено через те, що жертва була втягнута в заняття проституцією, або була об'єктом сексуальної експлуатації, або була жертвою торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації. Кожна з цих обставин, як зазначено у ст. 211A КК Мальти, вказує на те, що має місце феміцид, і суд повинен розглянути наявність кожної із зазначених обставин як фактор, що перешкоджає призначенню більш м'якого покарання [6]. Таким чином, у Мальті обрано фактично третій шлях, який полягає не в криміналізації чи диференціації кримінальної відповідальності за феміцид, а виокремлення альтернативних ознак феміциду, наявність яких унеможливлює призначення обвинуваченому більш м'якого покарання, що є можливим у разі відсутності відповідних законодавчо визначених ознак.

Шлях диференціації кримінальної відповідальності у разі вбивства жінки за ознакою статі обрало ряд європейських країн. Наприклад, однією з обставин, що обтяжує кримінальну відповідальність за умисне вбивство у ст. 132 КК Португалії передбачено вбивство у зв'язку зі статевою приналежністю жертви, її сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності (п. f ч. 2 цієї статті). І якщо вбивство без кваліфікуючих ознак карається у цій державі позбавленням волі на строк від 8 до 16 років, то за умисне вбивство за наявності обтяжуючих ознак передбачено призначення позбавлення волі на строк від 12 до 25 років [7].

Таким чином, європейські країни обирають свій шлях нормативного закріплення як злочину тих дій, які становлять собою феміцид. Йдеться про криміналізацію цього злочину (КК Хорватії), уточнення ознак феміциду та закріплення обмежувальної норми, яка унеможливлює пом'якшення покарання за встановлення будь-якої з цих ознак (КК Мальти) або диференціацію кримінальної відповідальності за умисне вбивство (КК Португалії). Вочевидь, кожна держава вирішувала, який шлях обрати, враховуючи правові традиції, які існують на національному рівні.

Список використаних джерел:

1. Загальні рекомендації, ухвалені Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок №1-37. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). URL: https://surl.li/fhcmmq
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами

(2011) (Стамбульська конвенція): міжнародний документ від 11.05.2011. URL: https://surl.lu/vzhuqs

3. Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona (NN 36/2024 (25.3.2024)). URL: https://surl.li/sbevbz

4. Kazneni zakon Hrvatske. URL: https://surl.li/addevb

5. ATT li jkompli jemenda l-Kodiċi Kriminali, Kap. 9. 28 ta' Ġunju, 2022. URL: https://surl.li/vwzuhe

6. Kodici Kriminali ta' Malta. URL: https://surl.li/qvjqlp

7. Codigo Penal Portugues. URL: https://surl.li/jgonfy

Науковий керівник: ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З. А., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

ДОТРИМАННЯ РЕЖИМУ СЕКРЕТНОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО - РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ВВЕДЕННІ ВОЄННОГО СТАНУ

ІГНАТЧЕНКО Є. С.
здобувачка вищої освіти Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро
РУКОСУЄВА А. М.
здобувачка вищої освіти Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Дотримання режиму секретності під час проведення оперативно-розшукових заходів у період воєнного стану є надзвичайно важливим аспектом забезпечення національної безпеки України. У такі складні часи, коли країна знаходиться у стані військового конфлікту, кожен етап розслідування і збору інформації стає критичним для своєчасного реагування та попередження загроз. Інформація, яка потрапляє в поле зору правоохоронців, може стати потужним інструментом для ворога, якщо її не захистити належним чином. Саме тому законодавство вимагає особливих заходів для забезпечення конфіденційності інформації, пов'язаної з державною безпекою.

Крім цього хочу зауважити, що оперативно - розшукова діяльність займає особливе місце в системі державно-правового регулювання, будучи, по суті, закритою формою контролю девіантної поведінки, і в силу цього потребує жорсткої регламентації. Як свідчать наукові праці вчених та практична діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів, в наш час особливої уваги вимагає дослідження та визначення правового аспекту оперативно-розшукової діяльності та її основної категорії оперативно-розшукової тактики. З урахуванням стану протидії сучасної злочинності і особливо організованої, протидіяти їй тільки гласними силами дуже важко або зовсім неможливо. Тому, оперативно-розшукова діяльність відіграє в цьому процесі важливу роль. Як відомо, у протидії злочинності застосовуються негласні сили, засоби, форми та методи ОРД. На жаль, застосування негласного апарату, засобів, методів і форм ОРД інколи призводить до дій, які межують з порушенням законів. У зв'язку з цим оперативно-розшукова діяльність, як і будь-яка діяльність, потребує обов'язкового правового регулювання, а процес застосування елементів оперативно-розшукової тактики у протидії злочинності, на нашу думку, –особливого. [1, с. 28].

Законодавчі акти україни, зокрема закон « Про оперативно-розшукову діяльність», чітко визначають, що під час здійснення оперативно-розшукових заходів не можна порушувати права і свободи громадян, а також юридичних осіб. проте це не означає, що не можна вводити певні обмеження. за наявності загрози національній безпеці ці обмеження можуть бути запроваджені лише за рішенням суду. при цьому слід враховувати, що такі обмеження мають винятковий і тимчасовий характер. це дозволяє забезпечити необхідний баланс між правами людини та безпекою держави в умовах воєнного стану [2, с.24].

Одним із важливих аспектів законодавства є Кримінальний процесуальний кодекс України, який вимагає забезпечення секретності під час розслідування та судових проваджень, що містять інформацію, яка становить державну таємницю. У таких справах необхідно вжити заходів для захисту відомостей, що можуть зашкодити національній безпеці. Прокурори, слідчі та інші учасники процесу повинні дотримуватися спеціальних процедур безпеки, щоб не допустити витоку інформації. За необхідності, особи, які беруть участь у таких провадженнях, мають проходити спеціальну перевірку та отримувати допуск до державної таємниці.

Закон «Про державну таємницю» також визначає процедури захисту секретної інформації під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Цей закон вказує, що дії правоохоронних органів повинні відповідати певним вимогам і правилам, які стосуються захисту інформації. Наприклад, кожен, хто має доступ до секретної інформації,

повинен бути ознайомлений із її рівнем секретності та мати відповідні дозволи для її обробки та зберігання. Кожен етап роботи з такою інформацією має бути чітко регламентований, що дозволяє значно знизити ризики несанкціонованого доступу [3 , с.138].

Особливу роль у забезпеченні секретності відіграє Служба безпеки України, яка здійснює контроль за захистом державної таємниці. За часів воєнного стану її діяльність стає особливо важливою. СБУ має право здійснювати як попередження, так і виявлення порушень у сфері охорони державної таємниці, а також запобігати її розголошенню. Важливим аспектом є координація з іншими правоохоронними органами, зокрема з Міністерством внутрішніх справ та іншими структурами, які залучені до боротьби з тероризмом і саботажем [2, с.25].

В умовах воєнного стану, коли ризик витоку інформації особливо високий, велику увагу приділяють технічному захисту. Важливими засобами є криптографічний захист і шифрування даних. Стаття 35 Закону України «Про державну таємницю» визначає порядок здійснення технічного захисту інформації, що включає використання найсучасніших методів криптографії, щоб запобігти несанкціонованому доступу до матеріалів, які можуть бути використані для підриву безпеки країни. Ці методи дозволяють захистити як цифрові, так і фізичні носії секретних даних [4, с.315].

Згідно з українським законодавством, охорона державної таємниці є обов'язком не тільки правоохоронців, але й керівників підприємств, установ та організацій. Вони несуть відповідальність за забезпечення конфіденційності відомостей, що становлять державну таємницю, а також за контроль за їх обробкою й зберіганням. Усі державні установи повинні регулярно перевіряти свої системи на наявність потенційних вразливостей, які можуть бути використані для незаконного доступу до секретної інформації.

Контроль за додержанням режиму секретності та відповідність вимогам законодавства є важливим елементом загальної системи безпеки. Він включає моніторинг діяльності осіб, які мають доступ до конфіденційної інформації, а також оцінку ефективності засобів захисту. Це дозволяє своєчасно виявляти порушення та реагувати на них до того, як вони можуть спричинити серйозні наслідки для безпеки держави [5, с.55].

Отже, результаті, ефективне дотримання режиму секретності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності є надзвичайно важливим для забезпечення стабільності й безпеки України в умовах воєнного стану. Поряд з технічними та правовими аспектами, цей процес також потребує безперервного контролю та адаптації до нових

викликів, що можуть виникнути у надзвичайних ситуаціях. Залучення всіх гілок влади та спеціальних служб до спільної роботи у цій сфері є запорукою успішного виконання завдань, покладених на правоохоронні органи в умовах національної небезпеки.

Список використаних джерел:

1 . Телійчук В.Г., Кафаров Є. С. Деякі проблемні аспекти дотримання конспірації при здійсненні оперативно-розшукової діяльності щодо запобігання й розкриття корисливо-насильницьких злочинів. Colloquium-journal №21. (180). 2023. С. 35. URL: https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2023/09/Colloquium-journal-2023-180-1.pdf

2. Погорецький М. А. Співвідношення оперативно-розшукової, контррозвідувальної, розвідувальної та кримінально-розвідувальної діяльностей / Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 29 квітня 2016 року). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 24-25.

3. Бабіков О.П. Негласні слідчі (розшукові) дії: теорія і практика / Наук.-досл. ін-т публічного права. Київ: Норма права, 2023. 434 с.

4.Шульгін С. Використання матеріалів контррозвідувальної діяльності як доказів у кримінальному провадженні / Підприємництво, господарство і право. 2020. № 5. С. 313-318

5.Основи детективної та оперативно-розшукової діяльності: навч.-метод. посіб. 2-ге вид., перероб. / Л.І. Аркуша, В.Г. Пожар, М.М. Стоянов, Д.В. Шилін; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2023. 97 с.

Науковий керівник: ТЕЛІЙЧУК В. Г., професор кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного Університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент.

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

КНИШ А. В.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Визначальним чинником прогресу суспільства є розвиток науки і техніки, підвищення добробуту його членів, їхнього духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національного розвитку. Наукова діяльність в Україні законодавчо закріплена у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який був прийнятий 26 листопада 2015 р. Цей закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку культури та освіти. Також нормативно-правову базу в Україні утворюють: Конституція України, Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. зі змінами і доповненнями, інші законодавчі акти України (укази Президента України, постанови КМУ, тощо) та міжнародні договори України.

Державна політика України з наукової та науково-технічної діяльності спрямована на:

– примноження національного багатства на основі використання наукових і науково-технічних досягнень;

– створення умов для досягнення високого рівня життя людей, їхнього фізичного і інтелектуального розвитку за допомогою використання сучасних досягнень науки і техніки;

– зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;

– забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості.

Загальні цілі й завдання науки на конкретний період розвитку кожна держава визначає виходячи з їх соціально-економічного і політичного стану. Фундаментальні науки мають розвиватись випереджальними темпами, створюючи теоретичну базу для прикладних наук. У сфері їх розвитку мають знаходитись, насамперед, розробки вітчизняних наукових колективів, що мають світове визнання, а також прикладні дослідження і технології, в яких Україна має значний науковий, технологічний та виробничий потенціал і які здатні забезпечити вихід вітчизняної продукції на світовий ринок. Вища освіта, підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів має здійснюватися з пріоритетних напрямів наукового і науково-технічного розвитку. Взаємозв'язок між науками вибудовується на основі певних принципів й відображається у вигляді логічно аргументованого розміщення, групування сукупності наук в єдиній системі знань.

У системі державних наукових установ провідну роль відіграють академії наук – Національна академія наук України та галузеві академії

наук – Українська академія аграрних наук, Академія медичних наук України, Академія педагогічних наук України, Академія правових наук України, Академія мистецтв України. До складу академій входять наукові установи, організації, підприємства, об'єкти соціальної сфери, що забезпечують їх діяльність. Державне управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності академій здійснюється відповідно до діючого законодавства, з наданням самоврядування академіям, яке полягає у самостійному визначенні тематики досліджень, своєї структури, вирішенні науково-організаційних, господарчих, кадрових питань, здійсненні міжнародних наукових зв'язків. НАН України – вища наукова організація України, яка організує і здійснює фундаментальні і прикладні дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних і гуманітарних наук, а також координує здійснення фундаментальних досліджень у наукових установах і організаціях незалежно від форм власності. Галузеві академії координують, організують і проводять дослідження у відповідних галузях науки і техніки. Академії здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України та своїх статутів, які приймаються загальними зборами академій і затверджуються Кабінетом міністрів України. Загальні збори НАН України і галузевих академій мають виключне право обирати вчених України дійсними членами (академіками) і членами кореспондентами, а іноземних вчених – іноземними членами відповідних академій.

Водночас, стрімко розвивається і удосконалюється міжнародна діяльність у сфері освіти. Закон України про вищу освіту від 1 липня 2014 р. вказує що основними напрямками міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів є : участь у програмах двостороннього і багатостороннього міждержавного обміну студентами, аспірантами та науковими працівниками, проведення спільних наукових досліджень, участь у міжнародних освітніх і наукових програмах, спільна видавнича діяльність тощо.

Отже,у сучасному світі міжнародне співробітництво стало невід'ємною складовою наукового життя. Україні вдалось зберегти у діючому стані ряд наукових шкіл саме завдяки співпраці із вченими інших країн,та участі у виконанні міжнародних проектів. Тому наукова діяльність в Україні не стоїть на місці а постійно збагачується і вдосконалюється.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text

2. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
3. Закон України «Про вищу освіту» від 1.07.2014 р. URL; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text
4. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень. К.: РНКЦ «ДІНІТ», 2000. 259 с.

Науковий керівник: ВІСИН В. В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри права, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ

КОВАЛЬ А.М.
здобува вищої освіти II курсу факультету бізнесу та права
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк

За останні кілька років Україна зробила справжній стрибок у цифровій трансформації публічної адміністрації. Впровадження інноваційних технологій стало одним із пріоритетів державної політики, що отримало назву концепції «держава в смартфоні». Цифрові інструменти сьогодні пронизують майже всі аспекти взаємодії держави та громадянина – від отримання послуг до участі у врядуванні.

Найбільш відомим нововведенням є запуск мобільного застосунку та порталу «Дія» – єдиної цифрової платформи для доступу громадян до державних послуг і документів. З початку свого впровадження в 2020 році «Дія» стрімко розвивалася: станом на 2023 рік через неї доступно понад 100 електронних послуг та документів. Громадяни можуть за кілька натискань отримати витяг, оформити допомогу, зареєструвати бізнес, змінити прописку, сплатити податки тощо – усе онлайн, без відвідування установ. Низка сервісів є унікальними навіть у світовому масштабі, наприклад, цифровий паспорт громадянина в мобільному застосунку, який юридично прирівняний до паперового. «Дія» фактично реалізує концепцію «єдиного вікна» в електронному форматі, що значно скорочує час і зусилля для громадян при взаємодії з державою. Недаремно її називають «державою в смартфоні». Станом на кінець 2024 року додатком «Дія» користуються майже 21 мільйон українців – це більшість дорослого населення [1]. Така масовість свідчить про успіх цифрового інструменту: населення оцінило зручність і швидкість електронних сервісів.

Паралельно з фронт-офісом для громадян («Дія») розвиваються бек-офісні цифрові системи для самих органів влади. Впроваджено систему електронної взаємодії державних реєстрів «Трембіта», що дозволяє різним відомствам обмінюватися даними онлайн, без паперів і запитів. Створено ряд галузевих інформаційних систем: електронний реєстр будівельної діяльності, система eHealth у сфері охорони здоров'я, електронний кабінет платника податків тощо. У 2021 році уряд затвердив Стратегію цифрової трансформації соціальної сфери, Стратегію розвитку електронних комунікацій, відкритих даних – тобто сформував нормативні орієнтири для ІТ-інновацій в кожному секторі. Попри фінансові труднощі в умовах воєнного стану, державні інвестиції в цифровізацію не припинилися: ресурси перерозподілено на найважливіші напрями, зокрема на підтримку e-government рішень, які забезпечують безперервність управлінських функцій [2, с. 5-6].

Ще одним напрямом є розвиток порталів відкритих даних та аналітичних інструментів. Працює Єдиний портал відкритих даних data.gov.ua, де державні органи публікують масиви своїх даних (бюджетні витрати, статистику, реєстри). Це підвищує прозорість діяльності влади і дає змогу громадськості та бізнесу створювати сервіси на основі цих даних. На світовому рівні Україна посідає високі місця у рейтингах відкритих даних. Також був запущений портал використання публічних коштів E-Data, система Prozorro для електронних закупівель – всі вони стали інноваційними інструментами, що замінили старі непрозорі практики. Таким чином, цифрові рішення проникають і в сферу публічної звітності: тепер суспільство може онлайн відстежувати витрати бюджету, тендери, декларації чиновників. Це відповідає європейським стандартам прозорості і підзвітності влади [3].

Електронна участь громадян також розвивається. Місцеві ради та уряд використовують інструменти електронних петицій (офіційний сайт petition.president.gov.ua для звернень до Президента, аналогічні сервіси в містах), електронних консультацій з громадськістю щодо проектів актів. Хоча ця сфера ще не так масштабна, як на Заході, але вона зростає. Наприклад, у 2021 році запущено портал «ВзаємоДія» для збору пропозицій громадян, працює громадський бюджет у багатьох містах через електронне голосування. У глобальному рейтингу ООН з електронної участі Україна піднялася до групи країн з високим рівнем е-участі. Це доповнює загальну картину цифрової трансформації – громадяни не лише отримують послуги, а й впливають на рішення онлайн.

Українські досягнення у цифровізації публічного адміністрування вже отримали міжнародне визнання. В останньому глобальному рейтингу ООН з розвитку електронного уряду Україна увійшла до

категорії країн з дуже високим рівнем розвитку е-уряду. Зокрема, за компонентом Online Services Index (індекс онлайн-сервісів) Україна посіла 5-е місце у світі – це надзвичайний стрибок з 2018 року, коли вона була 102-ю. Такий прогрес відзначено як «цифрова революція» попри виклики війни. Європейські партнери також активно підтримують українську цифровізацію: між Україною та Естонією, Литвою, іншими країнами ЄС відбувається обмін досвідом, спільні проекти (наприклад, впровадження системи MobileID за підтримки ЄС) [1].

Варто згадати, що війна змусила прискорити впровадження деяких цифрових інструментів. З'явилися нові сервіси в «Дії» у відповідь на воєнні потреби: опції для внутрішньо переміщених осіб (довідка ВПО, виплати), єПідтримка (виплати громадянам під час локдауну і війни), запис до лав тероборони тощо. Держава оперативно запустила платформу «єВорог» для повідомлення про пересування ворога, портал для пошуку зниклих. Усе це свідчить про гнучкість цифрових механізмів: вони швидко адаптуються під нові виклики. Попри бойові дії, основна ІТ-інфраструктура держави була захищена і продовжувала функціонувати. Це стало можливим завдяки попереднім інвестиціям у захищені дата-центри, резервування каналів зв'язку, а також завдяки допомозі західних партнерів (наприклад, наданню систем Starlink для забезпечення інтернету) [4]. Таким чином, інноваційні технології підвищили стійкість публічної адміністрації – навіть у воєнний час українці могли отримувати державні послуги онлайн, а уряд – керувати процесами, маючи електронний зв'язок з громадами і населенням.

На сьогодні цифровізація публічного адміністрування в Україні стала не допоміжним, а центральним інструментом діяльності влади. Вона охоплює як внутрішні процеси (електронний документообіг, взаємодія реєстрів, аналітика даних), так і зовнішні сервіси для населення. Цифрові технології підвищують ефективність та прозорість управління, скорочують витрати часу і коштів, сприяють антикорупційним заходам. Цей напрям міцно підтримується політичним керівництвом – створено спеціальне Міністерство цифрової трансформації, яке координує всі відповідні проекти. Уряд ставить амбітні цілі – протягом найближчих років ще більше послуг перевести в онлайн, розвивати цифрову економіку, забезпечити широкосмуговий інтернет по всій країні, впровадити технології штучного інтелекту в роботу органів влади. Такі плани відповідають загальноєвропейському тренду (EU Digital Decade, програми цифрової трансформації в країнах-членах). Отже, українська публічна адміністрація впевнено рухається в цифрову епоху, використовуючи інноваційні інструменти на благо суспільства.

Список використаних джерел:

1. UN e-government survey ranks Ukraine fifth globally for development of online services. businessukraine.ua. URL: https://businessukraine.ua/un-e-government-survey-ranks-ukraine-fifth-globally-for-development-of-online-services/ (дата звернення: 02.05.2025).
2. Бурик З., Івасютин І., Косоногов Д. Диджиталізація в системі публічного управління. Публічне управління і політика. 2025. С. 1–10. URL: https://www.eu-scientists.com/index.php/pmap/article/view/107/101 (дата звернення: 02.05.2025).
3. Є-data – Платформа публічних фінансів | Прозорий бюджет. URL: https://edata.gov.ua/ (дата звернення: 02.05.2025).
4. IT in War: IT Ukraine Association and Mind Present Unique Study on the Contribution of the IT Industry to the Fight Against Russian Aggression. IT Ukraine Association. URL: https://itukraine.org.ua/en/it-in-war-it-ukraine-association-and-mind-present-unique-study-on-the-contribution-of-the-it-industry-to-the-fight-against-russian-aggression/ (дата звернення: 02.05.2025).

Науковий керівник*:* ПУНДОР Ю.О. к.ю.н., доцент, доцент кафедри права Луцького національного технічного університету.

ПРОБЛЕМА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

КОВАЛЬЧУК Р. В.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, факультет бізнесу та права Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

У наш час інформаційна сфера розглядається як відносно самостійна сфера, так і допоміжна для інших видів діяльності. Справа в тому, що інформаційна сфера обслуговує майже всі сторони суспільного життя (економіку, політику, управління, науку, культуру, побут, сім'ю тощо), тобто займає підпорядковане положення. Наслідком впровадження інформаційних технологій у всі сфери людської діяльності стала трансформація суспільних відносин, зокрема у сфері спілкування [1].

Інформаційна безпека – це стан збереження державних інформаційних ресурсів і захищеність прав людини і суспільства в інформаційній сфері, захист інформації від випадкових або навмисних дій, які можуть завдати шкоди суб'єктам інформаційних відносин.

Інформаційна безпека є складовою загальної проблеми інформаційного забезпечення розвитку людини, держави та суспільства як симбіотичного організму. Предметом інформаційної безпеки є інформаційні ресурси, канали обміну інформацією та телекомунікації, механізми забезпечення функціонування телекомунікаційних систем і мереж, інші елементи інформаційної інфраструктури держави [2].

Особистість стала як об'єктом, так і суб'єктом соціальної комунікації, а широкий доступ до інформаційних ресурсів, наявність нових інструментів генерації контенту та процеси транскордонної взаємодії призвели до глобалізації інформаційного простору. Наслідком таких процесів стало виникнення негативів, пов'язаних з інформаційною безпекою держави, перенесення конфліктів між провідними країнами світу в інформаційний простір; вирішення інформаційних конфліктів; виникнення нового типу катастрофи внаслідок помилок або збоїв у функціонуванні систем і мереж ІКТ; розвиток кіберзлочинності; вплив на ЗМІ та маніпулювання громадською думкою [1]. Інтернет-середовище – це вже не нейтральне дзеркало, а інструмент, що формує самі механізми сприйняття світу і себе в ньому, а можливості Інтернет-комунікації здатні впливати на формування громадської думки незрівнянно більшою мірою, ніж сутність і зміст самого повідомлення [3, с. 60].

Інформаційні загрози сягають своїм корінням у соціальні умови існування суспільства, у неврегульованість міжнародних відносин, міжнародну конкуренцію та зіткнення національних інтересів, у войовничість націй, розбіжності життєвих цілей та інтересів держав. Розпочалися локальні війни, міжнародний терор, сепаратистські рухи, що супроводжувалися інформаційними війнами. Багато спецслужб, які мають у своєму розпорядженні величезні матеріальні та людські ресурси, сьогодні займаються інформаційною діяльністю проти інших країн. Інформаційна безпека є предметом не тільки національної, а й міжнародної політики [3, с. 61]. Тому варто зосередитися на питанні інформаційних війн, адже сьогодні це ефективний спосіб колонізації однієї країни іншою. Крім того, актуальні такі загрози інформаційній безпеці, як розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, вплив засобів масової інформації на свідомість людей і суспільства, забезпечення державних організацій повною, достовірною та актуальною інформацією, необхідною для прийняття рішень, недостатня кваліфікація та діяльність українських інформаційних служб, використання інформаційних технологій у злочинних цілях [1].

Важливість інформаційно-комунікаційних процесів у сучасному світі дає підстави вважати забезпечення інформаційної безпеки одним із глобальних і пріоритетних завдань органів державного управління,

розв'язанню якого має бути підпорядкована політична, економічна, військова, культурна та інша діяльність. системи державного управління [3, с. 60].

Намагання багатьох країн забезпечити власну інформаційну безпеку за рахунок інших викликає, з одного боку, занепокоєння, а з іншого – переконання у необхідності створення ефективної системи забезпечення інформаційної безпеки органів державного управління. Інформаційна безпека як одна із ознак сталого розвитку є базовою цінністю держави. При цьому ціннісні орієнтації, засновані на уявленнях про інформаційну безпеку в різних соціальних групах та індивідах, частково не перетинаються. Тут знаходить свій безпосередній вияв вплив держави, яка за допомогою значного арсеналу методів виражає та забезпечує реалізацію спільних цінностей особи, суспільства та держави в інформаційній кулі.

Тому, враховуючи це, на перший план у державній політиці та державному управлінні все більше висувається необхідність створення системи інформаційної безпеки держави, суспільства та особи, а знання у цій сфері дозволяють зрозуміти сутність інформації та її властивості, зрозуміти сутність інформаційної загрози та способи її запобігання та усунення [2, с. 15].

Список використаних джерел:

1. Леонов А. П. Актуальні проблеми інформаційної безпеки в контексті глобалізації. URL: http://www.itsec./doc/leonov.doc

2. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2018. 350 с.

3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Інформаційна безпека України: загрози, зумовлені цивілізаційним вибором європейських цінностей // Політологічний вісник: збірник наукових праць / голов. ред. В. Ф. Цвих; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: ТОВ «Вадекс». 2018. Вип. 81. С. 60–67.

Науковий керівник: ВІСИН В. В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри права, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР ТА ДОГОВІР ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ

КРАВЦІВ Т.І.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет торгівлі та маркетингу
Державний торговельно-економічний університет
м.Київ

У сучасному правовому полі України особливу увагу привертають способи розпорядження майном, що здійснюються як за життя особи, так і на випадок її смерті. У цьому контексті спадковий договір та договір довічного утримання виступають як альтернативні способи реалізації волі особи щодо розпорядження власним майном.

Договір довічного утримання та спадковий договір є ефективними правовими засобами, що дають змогу особі розпорядитися своїм майном із урахуванням особистих потреб і побажань. Ключова різниця між цими договорами полягає у особливостях переходу права власності до набувача: у спадковому договорі це відбувається лише після смерті відчужувача, тоді як за договором довічного утримання – ще за його життя [1].

Обидва правові інструменти забезпечують можливість легально передати майно та водночас гарантують врахування волі власника у майбутньому.

Так, згідно зі статтею 744 Цивільного кодексу України, договір довічного утримання (догляду) є таким правочином, у межах якого одна сторона (відчужувач) передає іншій стороні (набувачеві) у власність об'єкт нерухомого або цінного рухомого майна, натомість набувач бере на себе обов'язок надавати довічне матеріальне забезпечення або догляд за відчужувачем [2]. Така форма договору дозволяє особі отримувати постійну підтримку в обмін на передачу майна ще за життя.

Укласти договір довічного утримання може будь-яка фізична особа незалежно від стану здоров'я чи віку, а набувачем може виступати повнолітня дієздатна фізична або юридична особа. Якщо набувачів кілька, вони набувають майно у спільну сумісну власність, а їхні обов'язки перед відчужувачем є солідарними. Якщо майно перебуває у спільній сумісній власності, наприклад, подружжя, для його передачі в рамках такого договору потрібно дотримуватись особливих процедур [3, с. 39].

У змісті договору детально прописуються види матеріальної підтримки й догляду, які набувач повинен надавати, а також може бути встановлене право відчужувача або третьої особи проживати у частині

житлового приміщення. Якщо одна зі сторін передає квартиру або будинок, набувач не має права розпоряджатися цим майном (продавати, дарувати, здавати в заставу тощо) до моменту смерті відчужувача. Крім того, як передбачено статтею 1307 Цивільного кодексу України на майно не може бути звернене стягнення на користь третіх осіб протягом життя особи, яка передала його [2].

Договір довічного утримання обов'язково укладається у письмовій формі з нотаріальним засвідченням. Тому під час даного договору нотаріус фіксує заборону на відчуження майна набувачем, що також зазначається у тексті самого договору [2, ст.745]. Відповідно матеріальне забезпечення, яке передбачене цим договором, має бути виражене у грошовій формі та підлягає індексації згідно з вимогами чинного законодавства України.

Відповідно до статті 1302 Цивільного кодексу України, спадковий договір є видом правочину, за яким одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [2]. У ролі відчужувача за таким договором може виступати як один із членів подружжя, так і подружжя спільно або будь-яка інша особа. Набувачем може бути фізична або юридична особа. Об'єктом спадкового договору може виступати як особисте майно одного з подружжя, так і майно, що перебуває у їхній спільній власності. У договорі може бути передбачено, що у разі смерті одного з подружжя майно переходить до іншого, а після смерті другого – до набувача.

Крім того, відповідно до статті 1305 Цивільного кодексу України, у спадковому договорі може бути передбачено обов'язок набувача здійснювати певні дії не лише на користь відчужувача, але й на користь третьої особи, наприклад, дружини або іншого члена сім'ї [2].

Слід зазначити, що спадковий договір має пріоритет над заповітом, тому якщо майно, що згадується у спадковому договорі, включено до заповіту, такий заповіт не матиме юридичної сили. Також у спадковому договорі може бути визначена особа, що здійснюватиме контроль за його виконанням після смерті відчужувача. Спадковий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, а також державній реєстрації у Спадковому реєстрі [2, ст. 1304]. На майно, що є предметом спадкового договору, нотаріусом обов'язково встановлюється заборона на його відчуження, яка вноситься до Державного реєстру речових прав [2, ст.1302; 4, п.1141]. Натомість при укладенні договору довічного утримання встановлення заборони можливе лише за домовленістю сторін і не є обов'язковою умовою [2, ст.745].

У випадках, коли об'єктом договору є майно, що підлягає державній реєстрації, у договорі вказується вимога щодо реєстрації права власності після смерті відчужувача в Державному реєстрі речових прав [2, ст.334]. Також, при посвідченні такого договору, не застосовуються правила, що регулюють право співвласника на придбання частки у спільному майні. Варто зазначити, що спадкові договори та договори довічного утримання, що стосуються земель сільськогосподарського призначення приватної власності, можуть бути укладені лише у разі, якщо набувачем є близький родич або інший член сім'ї. Однак, дана вимога не стосується ділянок несільськогосподарського призначення, окрім деяких винятків [1].

Згідно зі статтею 1308 Цивільного кодексу України спадковий договір може бути припинений за рішенням суду на підставі звернення відчужувача, якщо набувач не виконує покладені на нього зобов'язання, визначені умовами цього договору [2]. У такому разі відчужувач має право вимагати розірвання договору, посилаючись на порушення умов, що були для нього суттєвими. Водночас, якщо набувач не має можливості виконати розпорядження відчужувача з об'єктивних причин, він також має право звернутися до суду з позовом про розірвання спадкового договору. Підставою для цього є неможливість реалізації взятих на себе обов'язків [2, ст. 1308].

Основна відмінність між спадковим договором та договором довічного утримання полягає у розмежуванні порядку переходу права власності за договором довічного утримання та спадковим договором. У випадку спадкового договору набувач стає власником лише після смерті відчужувача. Натомість за договором довічного утримання право власності переходить до набувача одразу після нотаріального засвідчення договору або після державної реєстрації, якщо йдеться про нерухомість.

Ще однією відмінністю є те, що договір довічного утримання передбачає обов'язкове матеріальне забезпечення відчужувача, тоді як у спадковому договорі такі виплати можуть бути, але не є обов'язковими.

Також важливо, що у разі смерті відчужувача набувач за договором довічного утримання зобов'язаний здійснити поховання навіть без відповідної умови в договорі. У спадковому договорі такий обов'язок виникає лише за прямою вказівкою в документі.

У випадку смерті набувача спадковий договір автоматично втрачає чинність. Водночас за договором довічного утримання обов'язки набувача можуть перейти до його спадкоємців, якщо вони приймають у спадок майно, отримане за договором. Якщо ж спадкоємців немає або вони відмовляються від прийняття такого майна, право

власності повертається до відчужувача і договір вважається припиненим [1].

Отже, спадковий договір та договір довічного утримання виступають важливими інструментами регулювання майнових відносин, даючи можливість особі заздалегідь визначити порядок розпорядження своїм майном. Крім того, між цими договорами існують суттєві відмінності, зокрема щодо моменту переходу права власності, обсягу обов'язків набувача, порядку припинення дії договору у разі смерті сторін тощо.

Список використаних джерел:

1. Договір довічного утримання та спадковий договір. URL: https://minjust.gov.ua/m/dogovir-dovichnogo-utrimannya-ta-spadkoviy-dogovir-u-chomu-riznitsya (дата звернення: 22.04.2025).

2. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 22.04.2025).

3. Павлова В.Г. Спадковий договір та договір довічного утримання (догляду) в цивільному праві України. *Часопис цивілістики*, 2022. Випуск 47. С. 38-43. URL: http://clj.nuoua.od.ua/archive/47/6.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

4. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1141-2011-%D0%BF#Text (дата звернення: 22.04.2025)

Науковий керівник: БУКАТОВА Д.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, Державний торговельно-економічний університет, м.Київ.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ДОГОВОРИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ МАЙБУТНЬОГО

КРАСЮК В.В.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
факультет торгівлі та маркетингу
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ

Стрімкий розвиток цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту, поступово трансформує усі сфери суспільного життя, включаючи право. Цивільно-правові договори як один із основних інструментів регулювання приватноправових відносин уже сьогодні зазнають впливу інновацій, які ще донедавна вважалися виключно сферою технічного прогресу. Сучасні юридичні системи опинилися перед необхідністю адаптації до нових реалій, де договори можуть створюватися, укладатися та виконуватися за участі або навіть повністю штучним інтелектом, без безпосереднього втручання людини. Така ситуація породжує низку правових викликів, що потребують осмислення та законодавчого реагування.

Найбільш обговорюваною є проблема правосуб'єктності штучного інтелекту (далі по тексту – ШІ) в контексті цивільного права. У традиційній правовій системі суб'єктами права визнаються фізичні та юридичні особи, які здатні мати цивільні права та нести обов'язки. ШІ, як правило, не розглядається як суб'єкт права, адже не має власної волі та усвідомлення своїх дій. Однак виникає питання, чи є це припустимим в умовах, коли ШІ здатен самостійно приймати рішення, укладати угоди, аналізуючи вхідні дані та діючи згідно з алгоритмами, які іноді перевищують людські можливості за швидкістю й точністю [1, С. 56–62].

Це веде до ще одного важливого аспекту — відповідальності за дії, вчинені ШІ. У цивільному праві України інститут відповідальності є одним із способів впливу на учасників цивільних правовідносин, що визначається межами дозволеної та необхідної поведінки. Зокрема, відповідно до Цивільного кодексу України – належна правомірна поведінка учасників цивільних правовідносин забезпечується засобами заохочення, а також заходами відповідальності, що встановлюється договором або актами цивільного законодавства [2, ч. 3 ст. 14]. У випадку, коли штучний інтелект укладає договір, який у подальшому порушується або внаслідок якого завдається шкода третій особі, відповідальність за наслідки такого договору має бути покладена на одного з визначених суб'єктів: власника ШІ, його розробника або користувача. Юридичне закріплення такого механізму наразі залишається невирішеним. Існує пропозиція застосувати аналогію з джерелом підвищеної небезпеки, де відповідальність покладається на володільця, незалежно від його вини. Однак така концепція не вирішує проблеми у повному обсязі, особливо в разі, коли дії ШІ мають ознаки автономності та непередбачуваності.

Додатковою та надзвичайно актуальною проблемою в контексті розвитку ШІ є правовий статус і дійсність договорів, укладених із його використанням або безпосередньо самими інтелектуальними системами. Такий виклик стає особливо виразним у світлі зростаючої

популярності смарт-контрактів — цифрових угод, закодованих у програмному коді, які автоматично виконуються після настання певних умов, визначених сторонами. Смарт-контракти вже знайшли широке застосування у сфері блокчейн-технологій, зокрема в криптовалютних операціях, постачанні товарів, страхуванні, логістиці та фінансових послугах [3].

На відміну від традиційних договорів, де воля сторін виражається письмово або усно, у смарт-контрактах усі умови закладаються у вигляді програмного коду, що виконується автоматично. Такий підхід породжує складнощі щодо визначення їхньої юридичної природи. Відсутність класичної текстової форми, фізичного підпису особи та прямого волевиявлення у звичному для цивільного права вигляді ускладнює однозначне тлумачення смарт-контракту як укладеного договору. Програмний код розглядається як можливий носій волевиявлення, що може відповідати вимогам до форми договору. Визнання смарт-контракту дійсним вимагає наявності всіх істотних умов договору, передбачених цивільним законодавством.

Особливо складним є питання визначення істотних умов такого договору. У традиційній правовій практиці до істотних умов договору належать предмет, ціна, строк виконання тощо. У смарт-контракті ці умови закладаються технічно, що ускладнює їх тлумачення у разі виникнення спору, особливо якщо одна зі сторін не є спеціалістом у програмуванні. Крім того, відсутність прямої текстової форми ускладнює можливість перевірки справжнього наміру сторін, що є критичним у разі судового розгляду.

Також актуальним є питання юрисдикції та вирішення спорів, пов’язаних із смарт-контрактами. У зв’язку з тим, що блокчейн є децентралізованою технологією, сторони смарт-контрактів можуть перебувати у різних правових системах, що ускладнює застосування конкретного національного законодавства. Наявне цивільне законодавство, яке передбачає певні вимоги до форми, змісту та способу укладення договору, часто не враховує новітніх цифрових механізмів і тому виявляється недостатньо адаптованим до нових реалій [4].

Крім того, використання ШІ в процесі укладення договору — наприклад, коли інтелектуальна система самостійно аналізує ринок, вибирає контрагента, погоджує умови та генерує смарт-контракт — ставить під сумнів наявність традиційної волі та згоди, які є основоположними для укладення правочинів.

Крім того, в умовах стрімкої диджиталізації зростає важливість питань, пов’язаних із захистом персональних даних, які обробляються ШІ при виконанні договорів. Виникає потреба у створенні правового

режиму для даних, які генеруються або використовуються ШІ у процесі укладення та виконання угод. Зокрема, необхідно врегулювати порядок зберігання, обробки, передачі та використання інформації, що має конфіденційний або персональний характер.

Також не менш важливим є питання етики. ШІ не має моральних орієнтирів і діє виключно на основі алгоритмів. Це викликає побоювання щодо можливих зловживань у разі відсутності відповідного етичного контролю. Укладення договорів без людського втручання може призводити до дискримінації, нерівного доступу до прав або порушення принципу добросовісності. Тому необхідно встановлювати правові механізми, які забезпечать баланс між інноваціями та захистом прав людини.

Водночас варто зазначити, що ШІ відкриває нові можливості для ефективного укладення та реалізації договорів. ШІ здатен автоматизувати аналіз великого обсягу інформації, зменшити витрати часу, усунути людський фактор при оцінці ризиків, оптимізувати виконання зобов'язань. Проте для ефективного використання цих переваг необхідно мати чітко визначену нормативну базу, яка відповідатиме викликам часу.

У підсумку слід зазначити, що розвиток ШІ ставить перед правом нові виклики, які потребують ґрунтовного переосмислення традиційних категорій і правових підходів. Необхідно створювати правові конструкції, які дадуть змогу гармонізувати взаємодію людини, ШІ та законодавства. Це, зокрема, передбачає запровадження спеціального правового режиму для ШІ, законодавче врегулювання його участі в укладенні договорів, визначення відповідальних осіб, а також врахування етичних норм, що мають забезпечити належний контроль та нагляд зі сторони людей, а також захист прав та інтересів осіб в умовах цифрової трансформації цивільно-правових відносин.

Список використаних джерел:

1. Якубівський І. Є. Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2024. – № 82. – С. 56–62. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.56 (дата звернення: 19.04.2025)

2. Цивільний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 21.04.2025).

3. Блокчейн і смарт-контракти: нові горизонти для правників. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: https://yur-

gazeta.com/dumka-eksperta/blokcheyn-i-smartkontrakti-novi-gorizonti-dlya-pravnikiv.html (дата звернення: 21.04.2025).

4. Смарт-контракти та аспекти їх реалізації. *Юридична клініка НЮУ ім. Ярослава Мудрого.* URL: http://legalclinic.nlu.edu.ua/2023/01/26/smart-kontrakty-ta-aspekty-yih-realizacziyi/ (дата звернення: 21.04.2025).

Науковий керівник: БУКАТОВА Д.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ.

ПРАВОВА ПРИРОДА СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

КУЗЬМИЧ Н.О.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
Навчально-науковий інститут бізнесу, адміністрування і права
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»
м. Дрогобич

Сучасна правова система України активно розвивається та адаптує нові підходи до врегулювання різних відносин, зокрема у сфері спадкування. Одним із таких новітніх інститутів є спадковий договір – правовий механізм, що дозволяє поєднати інтереси особи, яка бажає передати своє майно, та особи, яка погоджується взяти на себе певні зобов'язання в обмін на таке майно.

Попри закріплення спадкового договору в чинному Цивільному кодексі України, питання його правової природи і місця в системі спадкового права досі залишається дискусійним серед науковців і практиків.

Спадковий договір має певні особливості законодавчого регулювання в Україні. Згідно зі ст. 1302 Цивільного кодексу України, спадковий договір – це угода, за якою одна сторона (відчужувач) передає іншій стороні (набувачеві) своє майно у власність після своєї смерті, а набувач зобов'язується виконувати певні дії, наприклад, забезпечувати догляд, сплачувати кошти чи виконувати інші умови, визначені договором [1].

Таким чином, спадковий договір надає можливість відчужувачу не лише передати майно, а й встановити для набувача конкретні обов'язки, що сприяє більш збалансованому та справедливому регулюванню спадкових правовідносин.

Сучасна форма спадкового договору в діючому українському

законодавстві сформувалася відносно недавно. Юридична природа досліджуваної категорії поєднує в собі риси як зобов'язального (цивільного), так і спадкового права. На відміну від заповіту, який можна скасувати або змінити в будь-який час без згоди інших осіб, спадковий договір встановлює зобов'язання для обох сторін, і його розірвання можливе лише за взаємною згодою. Якщо такої згоди не досягнуто, то розірвати договір можливо тільки в судовому порядку. Це надає відчужувачеві додаткові гарантії щодо дотримання його волі саме в тому вигляді, в якому вона була закріплена у договорі.

На думку Майданика Р.А., спадковий договір є однією з підстав виникнення прав і обов'язків осіб на майно померлого, що поєднує в собі елементи речового і зобов'язального правочину, внаслідок чого виникнення права власності на майно померлого може виникати після смерті відчужувача, але не раніше за виконання зобов'язання набувачем [2, с. 363].

Спадковий договір – двосторонній правочин, який містить права і обов'язки обох сторін. Однак, має певні особливості, пов'язанні зі нармами спадкового права.

Особливістю спадкового договору є те, що відчужувач не втрачає права власності на майно до моменту своєї смерті. Це означає, що він може вільно розпоряджатися ним протягом життя, якщо інше не передбачено договором. Такий підхід захищає інтереси відчужувача та забезпечує йому додаткову гарантію збереження життєвого рівня. Водночас, набувач отримує право власності на майно лише після смерті відчужувача, що відрізняє цей договір від інших видів цивільних угод про передачу майна.

Важливо також зазначити, що спадковий договір не може бути змінений або скасований в односторонньому порядку, якщо інше не передбачено його умовами, що робить його більш стабільним у порівнянні із заповітом.

Крім того, обов'язковою умовою чинності спадкового договору є його нотаріальне посвідчення. Це зумовлено тим, що договір зачіпає важливі майнові інтереси сторін і має значні правові наслідки. Також нотаріус зобов'язаний забезпечити перевірку волевиявлення сторін, їхньої дієздатності та відповідності змісту договору вимогам закону.

Правову природу спадкового договору не визначає чітко, навіть, Міністерство юстиції України. На думку фахівців, спадковий договір має подвійну правову природу: він одночасно є і розпорядженням на випадок смерті, і договором, змістом якого обумовлюються його істотні умови. До такого висновку приходять, аналізуючи глибокі історичні корені досліджуваної категорії. У римському праві існували різні форми договорів, які дозволяли майновому власнику заздалегідь визначати

долю свого майна, зокрема fiducia cum amico, за якою майно передавалося довіреній особі, яка після смерті власника мала виконати його волю. У Стародавньому Римі зустрічалися договори щодо спадкування – pacta de seccessione futura, але вони не мали юридичної сили [3].

Надалі, у середньовічних нормах германського права формувалися засади договірного спадкування, що згодом увійшли до систем континентального права. Найбільший вплив на сучасну модель спадкового договору в Європі здійснило німецьке цивільне право, де у Німецькому цивільному уложенні (BGB) детально регламентовано інститут Erbvertrag, який дозволяв спадкодавцеві заздалегідь визначити порядок переходу майна та покласти певні зобов'язання на спадкоємця [4, с. 55].

Спадковий договір з такою назвою був відомий і застосовувався на території України задовго до його законодавчого врегулювання в сучасному розумінні. З поширенням у 1811 році дії положень Цивільного кодексу Австрії на території західноукраїнських земель, які перебували у складі Австрійської монархії, аж до 1933 року, коли почав діяти Польський кодекс зобов'язань. Згідно з чинним на той час законодавством, спадковий договір був однією з підстав спадкування, поряд із заповітом та законом, і вважався чинним лише за умови укладення його між подружжям. Сучасне правове регулювання інституту спадкового договору в Україні кардинально відрізняється від його правового регулювання за часів перебування західноукраїнських земель у складі Австрійської монархії [3].

В англо-американській правовій системі спадковий договорі також має певні особливості. У Великій Британії та США спадкування регулюється переважно заповітним правом, а укладання спадкових договорів є менш поширеним. Проте в судовій практиці цих країн визнаються так звані «договірні зобов'язання щодо спадкування» (Contracts to Make a Will або Mutual Wills), які дозволяють особам домовлятися про майбутнє розпорядження майном. Такі договори є юридично обов'язковими, але вони значно обмежені судовою практикою та вимогами щодо їх виконання [5, с.23].

Сьогодні спадковий договір найбільше застосовують у праві Німеччини, Австрії, Угорщини, Швеції, Латвії. У цих країнах спадковий договір відіграє роль третьої підстави, тобто альтернативного способу спадкування нарівні зі спадкуванням за законом і за заповітом, і певною мірою дозволяє розширити вибір спадкодавця щодо передачі майна [6, с. 668].

В Україні законодавець чітко розмежовує спадковий договір і класичні підстави спадкування – за законом або за заповітом. Спадковий

договір не вважається формою спадкування, а розглядається як договір на випадок смерті, що більше схожий на зобов'язання. Такий підхід зумовлений тим, що, хоча сучасна правова система України формально належить до східноєвропейської правової сім'ї, водночас вона перебуває під значним історичним і концептуальним впливом центральноєвропейської (зокрема германської) правової традиції приватного права [7, с. 75].

Позицію про те, що спадковий договір не є правочином з відчуження майна було викладено Верховним Судом України [8].

Слід зазначити, що до спадкового договору не застосовуються норми спадкового права. Також спадковий договір не може розглядатися як самостійний вид спадкування.

Таким чином, спадковий договір в національному законодавстві є гібридною конструкцією, оскільки поєднує елементи різних цивільно-правових інститутів. Його правова природа є змішаною: з одного боку, це двосторонній договір із можливими обов'язками для обох сторін, а з іншого – спосіб передання майна після смерті, який формально не належить до спадкування за законом чи за заповітом. Через таку подвійність виникає потреба чіткого законодавчого визначення цього інституту, розуміння його наслідків для сторін та співвідношення з іншими цивільно-правовими договорами.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення 22.04.2025р.)

2. Майданик Р.А. Спадковий договір у цивільному праві України. Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. 2007. № 2 (22). С. 90-105.

3. Спадковий договір: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 12.02.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-13#Text (дата звернення 23.04.2025р.)

4. Самойлова І. Спадковий договір: правова природа за законодавством України та країн Європи. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. С. 54-59.

5. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Київ: Київ. нац. екон. ун-т, 2004. 220 с.

6. Дутікова О.О., Гончарова А.В. Порівняльна характеристика інституту спадкового договору в європейському та національному законодавстві. Молодий вчений. 2018. № 4 (2). С. 668-672.

7. Харитонова О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства Європейські традиції. Харків:

Одіссей, 2002. 592с.

8. Постанова Верховного Суду від 26 березня 2018 року у справі №648/3671/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73029747 (дата звернення 23.04.2025р.)

Науковий керівник: ГАНИЧ О.А., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії та права ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Дрогобич.

ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

КУЧЕРЕНКО К.І.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультету підготовки фахівців органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

З огляду на введення воєнного стану в Україні внаслідок збройної агресії РФ, питання правового регулювання дистанційної роботи стало одним з ключових у сфері трудового права.

Попри поширеність дистанційної роботи, значна частина працівників все ще не розрізняє її ключових ознак від надомної праці. Саме ця плутанина стала підґрунтям для прийняття Закону України від 4 лютого 2021 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу».

Згідно зі статтею 60-1 КЗпП України Надомна робота передбачає організацією праці, де працівник самостійно визначає місце виконання роботи (зазвичай, це його дім або інше приміщення) та використовує власні або надані роботодавцем технічні засоби для виконання своїх функцій поза межами робочих приміщень компанії. [1]

Стаття 60-2 КЗпП України визначає дистанційну роботу як спосіб організації праці, коли працівник виконує свої обов'язки поза офісом чи територією роботодавця, обираючи місце самостійно та використовуючи для цього інформаційно-комунікаційні технології. [1]

Згідно з чинним законодавством, стандартний зразок трудового договору про дистанційну роботу затверджується центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування державної політики у сфері трудових відносин. Водночас, укладення такого договору є

неможливим, якщо умови праці характеризуються наявністю небезпечних або шкідливих виробничих (технологічних) факторів.

У періоди загрози епідемій, пандемій, потреби в самоізоляції, а також у разі збройної агресії чи надзвичайних ситуацій, роботодавець має право запровадити дистанційну роботу своїм наказом (розпорядженням) без обов'язкового письмового оформлення трудового договору про дистанційну роботу. Працівник повинен бути ознайомлений з цим наказом протягом двох днів з моменту його видання, але до початку виконання дистанційної роботи. При цьому не діють вимоги частини третьої статті 32 КЗпП щодо завчасного повідомлення про зміну істотних умов праці. [1]

Стаття 64 Конституції України передбачає можливість встановлення окремих обмежень прав і свобод громадян на час дії воєнного або надзвичайного стану, обов'язково із зазначенням терміну їх застосування [2]

Згідно з підпунктом 5 частини першої статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», президентський указ про запровадження воєнного стану повинен містити вичерпний список конституційних прав і свобод фізичних осіб, які тимчасово лімітуються через воєнний стан, із зазначенням періоду цих лімітувань. Крім того, у цьому ж документі мають бути вказані тимчасові обмеження прав та законних інтересів юридичних осіб і тривалість їх дії. [3]

15 березня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Цей закон запровадив певні обмеження та нові правила для регулювання трудових відносин на період воєнного стану.

19 липня 2022 року набрали чинності зміни до Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Ці зміни були внесені Законом України № 2352-IX від 1 липня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» і спрямовані на покращення регулювання трудових відносин як під час воєнного стану, так і в мирний час.

Відповідно до пункту 2 розділу "Прикінцеві положення" Закону № 2136-IX, Кодекс законів про працю України було доповнено новим пунктом 2 у розділі XIX "Прикінцеві положення". Цей пункт встановлює, що під час воєнного стану, введеного згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану», застосовуються обмеження та особливості організації трудових відносин, визначені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». [4]

Частини друга та третя статті 1 Закону № 2136-IX визначають, що на час дії воєнного стану обмежуються конституційні права і свободи громадян, передбачені статтями 43 та 44 Конституції України. Крім того,

у цей період не діють ті норми законодавства про працю, які врегульовані цим Законом. [4]

Отже, на період дії воєнного стану норми Закону № 2136-IX, які регулюють окремі питання трудових відносин інакше, ніж КЗпП, мають пріоритет у застосуванні. Разом з тим, інші положення трудового законодавства, що не вступають у протиріччя із Законом № 2136-IX, зберігають свою чинність та підлягають застосуванню у відносинах між працівником і роботодавцем.

Закон № 2136, що діє під час воєнного стану, визначає ряд особливостей регулювання дистанційної роботи, які відрізняються від звичних норм. Зокрема:

- Запровадження дистанційної роботи за ініціативою роботодавця в умовах воєнного стану не потребує попереднього повідомлення працівника за два місяці, як це передбачено статтею 32 КЗпП. Повідомлення про зміну істотних умов праці та оплати, відповідно до частини третьої статті 32 та статті 103 КЗпП, має бути здійснене до моменту введення таких змін (частина 2 статті 3 Закону № 2136);

- У період воєнного стану сторони трудового договору можуть за взаємною згодою визначати його форму, що дозволяє не застосовувати обов'язкову письмову форму, яка зазвичай передбачена законодавством (частина 1 статті 2 Закону № 2136). [4]

Чинне законодавство України не містить положень, які б забороняли виконання дистанційної роботи за межами держави. У випадку, коли працівник внаслідок загрози його життю та здоров'ю під час дії воєнного стану перебуває за кордоном, але має технічну можливість здійснювати трудові функції дистанційно із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, роботодавець зобов'язаний здійснювати оплату праці відповідно до умов, визначених у трудовому договорі, пропорційно до фактично виконаної роботи (відпрацьованого часу).

Таким чином, правове регулювання дистанційної роботи в Україні в умовах воєнного стану характеризується поєднанням норм законодавства (Закон № 2136-IX) з положеннями Кодексу законів про працю України в частині, що не суперечить спеціальному закону. Це створює особливий правовий режим, спрямований на забезпечення можливості продовження трудової діяльності в умовах обмеження конституційних прав і свобод, спричинених воєнним станом. Подальший розвиток законодавства у цій сфері має враховувати як особливості воєнного стану, так і необхідність забезпечення прав та інтересів як працівників, так і роботодавців у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08
2. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
3. Закону України «Про правовий режим воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
4. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

Науковий керівник: ЛОГІНОВА М.В., викладач кафедри цивільного права та процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро.

ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ЗАКОННИМ ВИМОГАМ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ

ЛЕВЧЕНКО М.С.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро
ХИЖНЯК І.О.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро

Порушення обмежень, які діють в умовах воєнного стану під час комендантської години, викликають обурення доброчесних громадян і ставлять під загрозу публічну безпеку. Реагування на такі порушення відволікають поліцейських від інших актуальних завдань і додатково ускладнюється неспроможністю законодавця встановити адміністративну відповідальність за порушення вимог комендантської години. Отже, документування злісної непокори законним вимогам поліцейського під час комендантської години є одним із найбільш актуальних аспектів забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану.

Введення правового режиму воєнного стану в Україні, яке відбулося 24 лютого 2022 року відповідно до Указу Президента України №64/2022 [1], супроводжувалося запровадженням ряду обмежувальних заходів, серед яких особливе місце посідає встановлення комендантської години. Комендантська година як захід обмеження свободи пересування громадян передбачає заборону перебування у визначений період часу на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень. Цей захід має охоронний характер і спрямований на забезпечення безпеки населення, унеможливлення діяльності диверсійно-розвідувальних груп і підтримання публічного порядку.

Правовою основою встановлення комендантської години є Конституція України [2], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [3], Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 року №573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» [4], а також накази відповідних військових адміністрацій та військового командування. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», комендантська година ототожнюється із забороною перебувати на вулицях і в громадських місцях без спеціально виданих перепусток. Реалізація комендантської години супроводжується встановленням блокпостів, пропускного режиму та обов'язкової перевірки документів.

Одним із найбільш поширених порушень, що виникають під час дії комендантської години, є злісна непокора законним вимогам поліцейського. Згідно з чинним законодавством, злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського кваліфікується за ст. 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення [5]. Відповідно до роз'яснення Пленуму Верховного Суду України [6], злісна непокора полягає у свідомій відмові виконати наполегливо висунуту, неодноразово повторену законну вимогу працівника поліції при виконанні ним службових обов'язків, причому така відмова має бути виражена у зухвалій або демонстративній формі. Важливо розмежовувати злісну непокору та опір: перша є проявом пасивної поведінки (відмова виконати вимогу), тоді як опір передбачає активні дії фізичної протидії.

Для того, щоб дії особи могли бути кваліфіковані за ст. 185 КУпАП, необхідно чітко встановити наявність кількох обов'язкових умов. 1) чіткість і коректність формулювань у протоколі; 2) наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, що узгоджуються між собою; 3) відсутність обставин, що виключають відповідальність; 4) доказ наявності злісної непокори; 5) доказ законності, чіткості, наполегливості та неодноразовості вимоги

чи розпорядження поліцейського; 6) доказ знаходження поліцейського «при виконанні службових завдань з охорони публічного порядку [7].

Процедура документування фактів злісної непокори має важливе значення для забезпечення правового захисту як працівників поліції, так і прав особи, яка притягується до відповідальності. Відсутність належного оформлення матеріалів може призвести до скасування рішень у судовому порядку через відсутність складу правопорушення. Тому в протоколах обов'язково зазначаються: дата, час і місце інциденту, особисті дані порушника, зміст законних вимог поліцейського, факти злісної відмови їх виконувати, дані поліцейських-свідків, якщо такі є, а також відомості про наявність або відсутність службових посвідчень, нагрудних знаків та форми.

Аналіз судової практики свідчить, що суди орієнтуються на наявність об’єктивних доказів законності вимог працівників поліції та зухвалості відмови їх виконувати. Так, у справі Радомишльського районного суду Житомирської області №289/518/22 [8] особа, перебуваючи у стані алкогольного сп’яніння, під час комендантської години відмовилася пред’явити документи на законну вимогу поліцейського та проявила зухвалу поведінку, за що була притягнута до адміністративної відповідальності за ст. 185 КУпАП. Аналогічна ситуація мала місце у справі Шацького районного суду Волинської області №170/259/22 [9], де суд визнав винним громадянина, який демонстративно проігнорував вимогу поліції під час комендантської години.

Відсутність у чинному законодавстві України чіткої норми, яка б прямо встановлювала відповідальність за порушення комендантської години, змушує правоохоронців використовувати ст. 185 КУпАП як найбільш наближений інструмент притягнення до відповідальності. Це зумовило необхідність розроблення і подання до Верховної Ради України проєкту Закону №7356, який пропонує доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення новою статтею 210-2, що передбачає пряму адміністративну відповідальність за порушення встановлених обмежень у період дії воєнного стану, зокрема комендантської години та режиму світломаскування. Прийняття відповідних змін дозволить закріпити правову визначеність у цій сфері та усунути суперечності у судовій практиці.

Таким чином, документування злісної непокори законним вимогам поліцейського під час комендантської години має здійснюватися з урахуванням вимог адміністративного законодавства щодо складу правопорушення, з обов'язковою фіксацією фактичних обставин, законності вимог поліцейського та свідомої відмови їх виконувати. Лише чітке дотримання процедурних вимог дасть змогу ефективно реагувати

на порушення режиму комендантської години та забезпечувати правопорядок у складних умовах воєнного стану. Водночас на законодавчому рівні необхідно закріпити пряму відповідальність за порушення комендантської години для підвищення ефективності правоохоронної діяльності та усунення прогалин у правовому регулюванні.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 19 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 26.04.2025).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 26.04.2025).

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 8 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 21.04.2025).

4. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573 : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text (дата звернення: 23.04.2025).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 17 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 23.04.2025).

6. Щодо злісної непокори законним вимогам чи розпорядженням працівника міліції при виконанні ним службових обов'язків : Постанова Верховного Суду України від 10.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0054700-98#Text (дата звернення: 25.04.2025).

7. Валєєв Р.Г. Судова практика апеляційних інстанцій щодо злісної непокори законним вимогам поліцейського під час комендантської години. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка. 2025. № 1 (109)*.

8. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103795269 (дата звернення: 26.04.2025).

9. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105347792 (дата звернення: 26.04.2025).

Науковий керівник: ВАЛЄЄВ Р.Г., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри адміністративного права і процесу, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро.

ОРЕНДА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В ЛОГІСТИЦІ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТОРІН

ЛИЧАК А.А.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет торгівлі та маркетингу
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ

Розвиток ефективних логістичних систем є ключовим елементом успішного функціонування сучасної економіки. Оптимізація транспортних процесів, гнучкість у використанні рухомого складу та можливість адаптації до змінних потреб ринку значною мірою залежать від інституту оренди транспортних засобів. У сфері логістики договори оренди транспортних засобів набувають особливої актуальності, дозволяючи підприємствам оперативно залучати необхідний транспорт без значних капітальних інвестицій. Правове регулювання цих відносин в Україні має важливе значення для забезпечення правової визначеності, захисту прав та інтересів сторін, а також для стабільного розвитку логістичної галузі.

Загальні засади орендних відносин в Україні закріплені у Цивільному кодексі України (ЦКУ), глава 58 якого визначає поняття договору найму (оренди), його істотні умови, права та обов'язки сторін, а також підстави припинення. Статті 798-805 ЦКУ безпосередньо регулюють оренду транспортних засобів, встановлюючи спеціальні норми, що враховують специфіку об'єкта оренди. Згідно з цими положеннями, за договором оренди транспортного засобу одна сторона (орендодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (орендареві) транспортний засіб у тимчасове платне користування [1].

Договір оренди транспортного засобу є двостороннім, оплатним, консенсуальним і строковим. Його істотними умовами виступають конкретний транспортний засіб із його індивідуальними ознаками, розмір

орендної плати та строк оренди. Залежно від домовленостей сторін, можуть передбачатися й інші важливі умови: порядок техобслуговування, страхування, розподіл ризиків пошкодження або знищення транспортного засобу, а також відповідальність за його експлуатацію.

Однак однією з головних проблем, що простежується у сфері оренди транспортних засобів, є нечіткість у правовому визначенні меж зобов'язань сторін договору. Складність викликає тлумачення, які саме послуги мають входити до складу орендних, а які вимагають окремого договору, наприклад, щодо технічного обслуговування або управління транспортним засобом. Ускладнює ситуацію і стрімкий розвиток цифрових технологій, що актуалізує потребу в законодавчому закріпленні обігу даних, отриманих за допомогою GPS-систем, для уникнення юридичних колізій. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом розробки єдиних методичних рекомендацій до складання договорів оренди з включенням типових умов, а також внесення змін до Цивільного кодексу України з уточненням юридичного статусу додаткових послуг і цифрових даних, що супроводжують користування транспортом.

Оренда автомобільного транспорту є найбільш поширеною у сфері доставки "останньої милі" та регіональних перевезень. Правове регулювання оренди автомобілів у логістиці часто враховує необхідність отримання орендарем відповідних ліцензій та дозволів на перевезення певних видів вантажів, вимоги до технічного стану транспортних засобів, а також розподіл обов'язків щодо технічного обслуговування та поточного ремонту.

Авіаційний і водний транспорт використовуються для специфічних вантажів та міжнародних перевезень. Оренда повітряних і водних суден регулюється Повітряним кодексом України, Кодексом торговельного мореплавства та, у несуперечливій частині, ЦКУ. Такі договори є складними, враховують міжнародні конвенції, правила безпеки та особливості страхування авіаційних і морських ризиків [2].

Використання повітряного судна наймачем має певні особливості, зумовлені тим, що повітряне судно може потребувати екіпажу в кількості, визначеній технічними характеристиками. Тому в таких випадках сторони мають передбачити умову про екіпаж, який обслуговуватиме повітряне судно. У разі найму повітряного судна без екіпажу орендоване повітряне судно повинно бути внесено до сертифіката експлуатанта наймача, і за таких умов наймодавець несе відповідальність лише за передання цього транспортного засобу наймачеві в стані, обумовленому в договорі, натомість відповідальність за його експлуатацію та її наслідки покладаються на наймача.

Договір фрахтування судна на певний час є договором найму (оренди) транспортного засобу, оскільки на це вказують особливості викладу правових норм Кодексу торговельного мореплавства України. Предметом договору найму морського судна може бути лише те морське судно, яке зареєстроване у відповідному судновому реєстрі. Під час укладення договору підлягає реєстрації саме морське судно, а не договір найму. До істотних умов договору найму морського судна належать назва судна (предмет договору), його технічні та експлуатаційні характеристики, район плавання, мета фрахтування, розмір фрахту, морехідний стан судна, строк дії договору, обов'язок сплачувати портові збори, місце приймання та здавання судна [3].

Права та обов'язки сторін за договором оренди транспортних засобів у логістиці базуються на загальних положеннях про оренду, але мають специфіку. Орендодавець зобов'язаний передати транспортний засіб у стані, придатному для логістичних цілей, з належною технічною документацією та, за потреби, здійснювати капітальний ремонт. Орендар повинен використовувати транспорт за призначенням, вчасно сплачувати орендну плату, підтримувати його технічний стан і нести витрати на утримання (паливо, мастильні матеріали тощо). [4].

Використання, зберігання або технічне обслуговування транспортних засобів підпадає під категорію діяльності з підвищеним рівнем небезпеки (відповідно до ст. 1187 Цивільного кодексу України), що зумовлює підвищені вимоги до особи, яка здійснює володіння такими об'єктами. Транспортні засоби формально належать до рухомого майна, проте з огляду на їх функціональне призначення — переміщення в просторі (разом з вантажами, пасажирами тощо) — у ряді випадків до них може застосовуватись правовий режим нерухомих речей, що тягне за собою необхідність дотримання спеціальних правил при укладенні договорів [5].

Особливе значення у сфері оренди транспортних засобів для логістики набуває питання відповідальності сторін за порушення договірних зобов'язань. За несвоєчасну сплату орендної плати орендар несе відповідальність у вигляді сплати пені або штрафу, передбачених договором або законом. У разі пошкодження або втрати транспортного засобу з вини орендаря, він зобов'язаний відшкодувати орендодавцю завдані збитки у повному обсязі. Орендодавець, у свою чергу, несе відповідальність за передання транспортного засобу, непридатного для використання, або за невиконання обов'язку щодо капітального ремонту, що призвело до збитків орендаря.

Припинення договору оренди транспортного засобу в логістиці здійснюється на загальних підставах, визначених ЦКУ, а також на спеціальних, характерних для цього виду договорів. Це, зокрема,

завершення строку дії, дострокове розірвання за домовленістю сторін або за рішенням суду у разі істотного порушення умов, а також випадкове знищення чи пошкодження транспорту, що унеможливлює його подальше використання. Після припинення договору орендар повинен повернути транспортний засіб орендодавцю у стані, передбаченому договором, з урахуванням нормального зносу.

Підсумовуючи, оренда транспортних засобів є важливим інструментом забезпечення гнучкості та ефективності логістичних процесів. Правове регулювання цих відносин в Україні базується на загальних положеннях цивільного законодавства про оренду, але має враховувати специфіку різних видів транспорту та особливості їх використання у логістиці. Чітке визначення прав та обов'язків сторін, а також встановлення справедливої відповідальності за порушення договірних зобов'язань є необхідною умовою для стабільного розвитку ринку орендних послуг у сфері логістики та забезпечення надійного функціонування транспортних ланцюгів. З метою усунення правових колізій та підвищення правової визначеності пропонується розробити уніфіковані методичні рекомендації до договорів оренди транспортних засобів, уточнити на законодавчому рівні питання супровідних послуг, а також врегулювати статус даних, отриманих через цифрові системи моніторингу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 18.04.2025).

2. Тарасенко Л. Договір найму (оренди) транспортного засобу. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 324–329.

3. Кодекс торговельного мореплавства України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-вр#Text (дата звернення: 18.04.2025).

4. Правове регулювання договору оренди транспортного засобу + шаблон договору оренди автомобіля. *ІнстаДок - новітня система електронного документообігу*. URL: https://instaco.com.ua/news/osoblivosti-pravovogo-regulyuvannya-za-dogovorom-orendi-transportnogo-zasobu (дата звернення: 19.04.2025).

Науковий керівник: БУКАТОВА Д.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ.

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЛЕЮ

ЛІТОВІНСЬКА С.В.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет бізнесу і права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Проблеми застосування норм земельного законодавства при реалізації права користування землею залишаються однією з ключових тем земельно-правової науки та практики в Україні. Земельні відносини є чутливою сферою, що безпосередньо пов'язана із забезпеченням конституційного права громадян на землю, розвитком аграрного сектора економіки, формуванням місцевих бюджетів та ефективним використанням територіальних ресурсів.

Правове регулювання користування землею в Україні охоплює різні правові форми – оренду, постійне користування, сервітут, емфітевзис, суперфіцій [4, 5]. Усі ці форми мають різне правове походження, специфіку застосування та механізми реалізації. Водночас, на практиці постають серйозні проблеми, пов'язані як з недосконалістю законодавства, так і з його неоднозначним тлумаченням судовими органами, а також з недостатнім рівнем правової підготовки органів місцевого самоврядування, які після децентралізації отримали значні повноваження у земельній сфері.

Однією з ключових проблем є фрагментарність земельного законодавства. Земельний та Цивільний кодекси України часто містять колізійні або неузгоджені положення [4, 5]. Так, процедура поновлення договору оренди землі, раніше чітко виписана у законі «Про оренду землі», після інтеграції до Земельного кодексу стала менш зрозумілою. У судовій практиці спостерігається розбіжність у підходах до вирішення спорів щодо поновлення договорів: одні суди вважають, що орендар повинен мати письмову відповідь від орендодавця, інші – що достатньо фактичного користування земельною ділянкою.

Не менш проблемною є ситуація з правом постійного користування. Законодавчо це право обмежено певним колом суб'єктів – державними установами, релігійними організаціями, закладами освіти [4]. Однак у багатьох випадках землі досі перебувають у постійному користуванні фізичних осіб, які отримали їх ще у 90-х роках. Через відсутність чіткої процедури переведення таких ділянок у приватну

власність або оренду, виникають конфлікти між землекористувачами та органами влади.

Крім того, хоча Цивільний кодекс України передбачає можливість установлення таких форм користування як емфітевзис і суперфіцій, на практиці вони залишаються малопоширеними [2, 5]. Основні причини цього – відсутність відповідних підзаконних актів, ускладнена процедура державної реєстрації, а також низький рівень обізнаності нотаріусів та реєстраторів. Через це навіть за наявності угоди між сторонами, складно реалізувати право на тривале або спадкове користування землею в рамках цих інститутів [2].

Окремої уваги заслуговує проблема нерівномірного розподілу земельних ресурсів. Великі аграрні холдинги часто мають значний вплив на ринок оренди землі, що обмежує можливості для малих фермерів і звичайних громадян отримати доступ до ділянок. У результаті місцеві бюджети недоотримують надходження, а громади – можливість ефективно управляти своєю територією. За статистикою Держгеокадастру, майже половина земель сільськогосподарського призначення в Україні станом на 2024 рік не має повноцінного правового оформлення, що свідчить про масштабну проблему неврегульованості [1].

Запровадження децентралізації й передача земель з державної у комунальну власність виявилася надто швидкою і не супроводжувалася належною правовою підготовкою посадовців [3, 4]. У багатьох територіальних громадах відсутні кваліфіковані спеціалісти, які б могли професійно вирішувати складні питання, пов’язані з наданням дозволів, розробленням документації із землеустрою, погодженням меж, реєстрацією прав тощо. Це призводить до частих порушень процедури, зокрема – відсутності прозорих конкурсів, нехтування екологічною оцінкою та конфліктів із суміжними землекористувачами.

Усвідомлення вищезгаданих проблем свідчить про нагальну потребу у вдосконаленні правового механізму користування землею в Україні. Передусім, необхідно провести кодифікацію та уніфікацію земельного законодавства, усунути колізії між нормами Земельного і Цивільного кодексів. Також важливим є розроблення та ухвалення підзаконних актів щодо емфітевзису та суперфіцію, що спростить реалізацію цих прав на практиці. Доцільно розробити єдині судові позиції для розгляду земельних спорів саме в контексті землекористування, які сприятимуть однаковому тлумаченню законодавства судами різних інстанцій.

Окрему увагу слід приділити підвищенню рівня правової обізнаності посадових осіб територіальних громад, адже саме вони тепер відповідають за більшість рішень у сфері землекористування.

Проведення навчань, створення методичних рекомендацій та впровадження електронних сервісів – ефективні кроки у цьому напрямі.

Таким чином, системне оновлення правової бази, вдосконалення судової практики, підвищення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та відкритість інформації про користування земельними ресурсами є ключовими умовами для подолання існуючих проблем у сфері правового регулювання користування землею в Україні.

Отже питання правового регулювання користування землею в Україні потребує комплексного перегляду з урахуванням сучасних соціально-економічних реалій та реформ. Аналіз чинного законодавства та судової практики засвідчує наявність істотних проблем, серед яких – колізії норм, неврегульованість окремих інститутів та слабка правозастосовна практика. Реформування має охопити як кодифікацію норм, так і впровадження практичних інструментів – підзаконних актів, судових стандартів, освітніх програм для органів місцевого самоврядування. Це дозволить сформувати ефективну, справедливу та прозору систему землекористування.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт Держгеокадастру України за 2024 рік. – https://land.gov.ua

2. Білоус О.В. Проблеми реалізації емфітевзису в Україні // Актуальні проблеми права. – 2023. – № 4. – С. 15–20.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text (дата звернення: 24. 04. 2025).

4. Земельний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 24. 04. 2025).

5. Цивільний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 24. 04. 2025).

Науковий керівник: ЗЕМКО А.М., к.ю.н., професор, професор кафедри права Луцького національного технічного університету.

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ЛІТОВІНСЬКА С.В.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

У сучасних умовах правової трансформації, викликаної повномасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, система кримінального права зазнає серйозних змін і викликів. Із введенням воєнного стану в Україні відбулося переосмислення підходів до кримінальної відповідальності, ролі правопорядку та забезпечення безпеки держави. Ці обставини вплинули не лише на процесуальні механізми, а й на змістові аспекти кримінально-правових інститутів, зокрема інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

У період дії воєнного стану правові стандарти змінюються: пріоритет набуває захист інтересів національної безпеки, державного суверенітету та громадського порядку. У зв'язку з цим постає потреба в аналізі особливостей звільнення від кримінальної відповідальності саме в умовах дії воєнного стану, коли юридичні норми мають адаптуватися до реалій часу.

Звільнення від кримінальної відповідальності – це форма реалізації кримінально-правової політики держави, яка дозволяє, за певних обставин, не притягати особу до кримінальної відповідальності попри наявність факту вчинення нею кримінального правопорушення [5]. Цей інститут виконує гуманістичну функцію і водночас дозволяє здійснювати індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Він регламентується розділом IX Кримінального кодексу України (далі – КК України), який містить загальні підстави, які дозволяють звільнити особу від кримінальної відповідальності [4]. Ці підстави свідчать про те, що система кримінального права орієнтована не лише на покарання, а й на можливість ресоціалізації особи без ізоляції її від суспільства, якщо це не становить ризику для громадського порядку. Однак у період воєнного стану ці засади можуть бути істотно модифіковані – з метою забезпечення стабільності, порядку та обороноздатності держави.

У зв'язку з введення воєнного стану на території України відповідно до Указу Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року виникла об'єктивна потреба в адаптації кримінального законодавства до

нових реалій, що, зокрема, торкнулося й інституту звільнення від кримінальної відповідальності [7].

Воєнний стан змінює пріоритети у правозастосовній діяльності: відбувається зміщення акценту з гуманістичних принципів у бік захисту державних інтересів, обороноздатності, публічної безпеки. Тому навіть ті положення Кримінального кодексу, які допускають можливість звільнення особи від відповідальності, застосовуються з обмеженнями або підсиленим контролем [1].

Однією з найсуттєвіших змін стало те, що згідно з Законом України № 2839-IX від 13 грудня 2022 року було внесено доповнення до ст. 75 КК України, які забороняють звільняти від відбування покарання з випробуванням осіб, які вчинили певні військові злочини в умовах воєнного стану або бойової обстановки [2]. Зокрема, це стосується злочинів, передбачених статтями 403 (непокора), 405 (погроза або насильство щодо начальника), 407 (самовільне залишення військової частини), 408 (дезертирство) та 429 (ухилення від військової служби шляхом симуляції хвороби).

Ці обмеження продиктовані необхідністю підтримки військової дисципліни, зменшення кількості випадків ухилення від обов'язків, а також недопущення ситуацій, коли воєнні злочини залишаються фактично безкарними через м'якість правозастосування.

Мають місце підвищені вимоги до моральних та поведінкових характеристик особи [6]. У воєнний час суди набагато уважніше ставляться до оцінки особи правопорушника. Якщо в мирний час позитивна характеристика з місця роботи чи навчання могла бути вагомим аргументом для застосування, наприклад, передачі на поруки або звільнення у зв'язку з примиренням, то під час війни на перший план виходить патріотична позиція, готовність до захисту держави, участь в обороні, волонтерській чи громадській діяльності.

Особи, які зловживають гуманізмом держави в умовах надзвичайного стану, можуть втратити шанс на пом'якшення наслідків своїх дій. У ряді справ суди не задовольняють прохання про звільнення від відповідальності, навіть якщо формально на це є підстави, посилаючись на особливу суспільну небезпеку злочину в умовах війни.

Обмежено застосування звільнення за малозначністю. У період війни навіть незначні на перший погляд правопорушення можуть мати серйозні наслідки — наприклад, затримка постачання, крадіжка пального чи техніки, порушення громадського порядку в прифронтових зонах [6]. Тому поняття «малозначності» у судовій практиці фактично втрачає свій традиційний зміст. Суди трактують дії правопорушників через призму безпеки держави, тому у випадках, коли в мирний час

особу могли б звільнити, — у період воєнного стану часто призначається покарання.

Особливе значення має співпраця з органами державної влади. Під час воєнного стану держава особливо високо цінує активну співпрацю зі сторони правопорушників, яка може включати: надання інформації про співучасників; викриття злочинних схем (наприклад, незаконне переміщення через кордон, дезертирство, колабораціонізм); допомогу у виявленні ворожих агентів або диверсантів [6].

У таких випадках особа може розраховувати на більш м'яке ставлення суду, зокрема, на звільнення від відповідальності за ст. 45 КК України (дійове каяття) [4].

Вкрай важливим аспектом є неможливість застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності щодо осіб, які вчинили воєнні злочини, передбачені розділом XIX КК України (наприклад, порушення законів та звичаїв війни, жорстоке поводження з цивільними, застосування заборонених методів ведення війни тощо). У таких випадках міжнародне право та національне законодавство не передбачають гуманістичних винятків — такі особи підлягають обов'язковому кримінальному переслідуванню незалежно від особистих характеристик або обставин [4].

Звільнення від кримінальної відповідальності є інструментом, який дозволяє державі поєднувати принципи справедливості та гуманізму з ефективною реалізацією кримінальної політики. У мирний час цей інститут широко застосовується як спосіб зменшити кримінальний тиск на осіб, які не становлять істотної загрози суспільству, сприяючи ресоціалізації правопорушників без необхідності в репресивному втручанні.

Проте в умовах воєнного стану, який є екстраординарною формою функціонування державного механізму, підходи до звільнення від кримінальної відповідальності зазнають суттєвих трансформацій. На перший план виходять інтереси державної безпеки, суспільного порядку та захисту територіальної цілісності. Як наслідок, звужується сфера застосування таких інститутів, як звільнення з випробуванням, передача на поруки, примирення з потерпілим, а також малозначність діяння.

Воєнний стан передбачає жорсткіші критерії оцінки поведінки особи, яка вчинила злочин, зокрема — її позицію щодо оборони держави, участь у волонтерській діяльності, готовність до співпраці з органами влади. Такі фактори можуть стати вирішальними при визначенні міри юридичної відповідальності.

Найбільш небезпечні категорії злочинів – особливо воєнні злочини, дезертирство, непокора, колабораціонізм – взагалі виключають можливість звільнення від кримінальної відповідальності в

силу свого безпосереднього впливу на боєздатність та національну безпеку. Така позиція законодавця є цілком обґрунтованою та відповідає стандартам міжнародного права.

Таким чином, звільнення від кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану є винятковим заходом, який застосовується з урахуванням нових реалій, підвищених загроз та необхідності забезпечення правопорядку. Водночас, інститут зберігає свою роль у системі кримінального права, але реалізується з урахуванням принципу доцільності та інтересів держави в період надзвичайної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. – К.: Алерта, 2022. – 496 с.
2. Закон України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за військові кримінальні правопорушення”. *Офіційний вебпортал України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text (дата звернення: 27.04.2025).
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». *Офіційний вебпортал України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 27.04.2025).
4. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вебпортал України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 27.04.2025).
5. Кушніренко О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності: проблеми теорії та практики // Часопис Київського університету права. – 2020. – № 1. – С. 105–109.
6. Тищенко І. Ю. Застосування звільнення від кримінальної відповідальності у воєнний час: аналіз судової практики // Вісник кримінального судочинства. – 2023. – № 2. – С. 59–65.
7. Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року ». *Офіційний вебпортал України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 27.04.2025).

Науковий керівник: АНІЩУК В.В. к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права. Луцький національний технічний університет.

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК І НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

ЛУК'ЯНЕНКО О. А.
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Негласні слідчі (розшукові) дії є важливим інструментом забезпечення ефективності кримінального провадження, особливо у справах, пов'язаних із тяжкими та особливо тяжкими злочинами. Оскільки сектор інформаційних технологій в Україні та усьому світі «став потужною галуззю національної економіки», яка має велику динаміку розвитку, що «ініціює потужний технологічний імпульс у решту галузей» [1, с. 123]. З розвитком технологій, особливо в сфері інформаційних та комунікаційних технологій, змінюється як сама сутність злочинів, так і методи їх розслідування. Новітні технології, такі як цифрові системи спостереження, електронний моніторинг, аналіз великих даних (Big Data), а також системи штучного інтелекту, відкривають нові можливості для проведення негласних слідчих дій.

Водночас стрімкий технологічний розвиток створює нові можливості для збирання інформації, що, своєю чергою, ставить перед законодавцем і правозастосувачами складні завдання щодо дотримання балансу між інтересами правосуддя та гарантіями прав людини. Цифровізація та Інтернет-середовище значно змінили способи спілкування та обміну інформацією. Мобільні додатки, соціальні мережі, шифровані платформи для спілкування стали основними каналами комунікації для злочинців, що ускладнює їх виявлення та попередження злочинів.

Інноваційні технології значно розширили технічний арсенал, що використовується у процесі негласних слідчих (розшукових) дій. Серед них можна виокремити:

- Штучний інтелект та аналітика великих даних: автоматизований аналіз комунікацій та поведінкових моделей підозрюваних.
- Кіберінструменти: засоби для негласного зламу електронних пристроїв, перехоплення трафіку, встановлення шпигунського програмного забезпечення.
- Біометричні технології: розпізнавання облич, голосу, відбитків пальців на відстані.

- Криптовалюти та блокчейн: нові об'єкти інтересу для негласних слідчих (розшукових) дій у справах, пов'язаних із відмиванням коштів або фінансуванням злочинної діяльності.

Але разом із виникненням нових можливостей, з'являються виклики для застосування таких технологій правоохоронними органами. Багато новітніх методів збору інформації залишаються поза межами конкретного нормативного врегулювання. Законодавство часто відстає від реального технологічного розвитку, що створює прогалини і ризики свавільного втручання у приватне життя.

На сьогодні фактично відсутній законодавчий механізм вилучення чи копіювання даних, які розміщенні у хмарних сервісах, без відома користувача. Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів також не є самостійною негласною слідчою (розшуковою) дією, а є завершальним етапом (стадією) тих негласних слідчих (розшукових) дій, в ході проведення яких інформація, що може мати значення для кримінального провадження, фіксується за допомогою технічних засобів - зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем та інших [3, с. 209]. Згідно ст. 266 КПК України дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста [2, ст. 266]. Також слід пам'ятати, що використання потужних технологій для негласного стеження має бути обґрунтованим, адже надмірне вторгнення в особисту сферу без належних підстав суперечить принципу пропорційності та стандартам ЄСПЛ.

З огляду на вищевказане, пропонуємо закріпити на законодавчому рівні спеціальні положення щодо збору цифрових доказів, запровадити судовий контроль із залученням технічних експертів, удосконалити процедуру конкретизації предмету проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Технологічний розвиток створює нові можливості для вчинення злочинів, але одночасно ставить перед правовою системою серйозні виклики у сфері захисту прав людини. Чинне регулювання НСРД в Україні потребує серйозного оновлення з урахуванням технологічних реалій. Без адаптації процесуальних норм ризики свавільного втручання у приватне життя громадян суттєво зростатимуть.

Список використаних джерел:

1. Дульська І. В. Цифрові технологі як каталізатор економічного зростання. / І. В. Дульська // Економіка і прогнозування. - 2015. - № 2. - с. 119-133

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 26.12.2024. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

3. Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії: поняття й сутність. Оперативно-розшукове запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням: матеріали круглого столу (Київ, 24 черв. 2015 р.) / ред. кол. С.С. Чернявський, М. М. Алексійчук, О. В. Хуторянський, І. М. Купранець, В. І. Василинчук. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2015. С. 207-209.

Науковий керівник: КРИВОПУСК О. Г., старший викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ

ЛУК'ЯНЕНКО О. А.
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

У сучасних умовах кримінального провадження однією з найчутливіших тем залишається забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, особливо тих, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування. У центрі цієї проблематики – баланс між ефективністю розслідування і дотриманням конституційних прав особи.

Згідно статті 258 КПК України до НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне життя, відноситься:

1) аудіо-, відеоконтроль особи;

2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції;

3) зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;

4) зняття інформації з електронних інформаційних систем [2, ст. 258].

Такі дії суттєво обмежують право на таємницю особистого і сімейного життя, гарантоване ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 32 Конституції України.

Втручання у приватне спілкування полягає в отриманні доступу до інформації, що передається у будь-якій формі від однієї особи до іншої

безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу, без відома цих осіб [1, с. 306]. Згідно ст. 258 КПК України ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді, але практика свідчить про формалізований підхід до їх дозволу. Заявлене клопотання часто супроводжується стандартними формулюваннями, без належного аналізу:

• чи дійсно інші засоби збору доказів є недієвими;
• наскільки співмірним є втручання у права особи;
• чи існують ризики надмірного вторгнення у приватне життя.

Нерідко у кримінальному провадженні використовуються матеріали, здобуті оперативними підрозділами в межах ОРД, без належної легалізації їх як доказів. Це створює ситуацію, коли:

• особа не знає про існування таких матеріалів;
• не може поставити їх під сумнів;
• не має процесуальної можливості заявити клопотання про визнання доказів недопустимими. Таке використання суперечить ст. 86 КПК України, яка визначає допустимість доказів, отриманих у межах закону.

Контроль за дотриманням прав людини при НСРД здебільшого обмежується прокурорським наглядом, який на практиці часто є формальним. Не існує механізму постійного незалежного моніторингу або залучення омбудсмена, громадських інституцій чи спеціального органу для запобігання зловживанням. Це створює ризик перевищення повноважень з боку слідчих і оперативних підрозділів, особливо у випадках, коли особа не знає про проведення стосовно неї НСРД і не має жодного процесуального статусу. У результаті, таке втручання може залишитись поза межами будь-якого контролю. НСРД, пов'язані з втручанням у приватне спілкування особи, належать до того виду НСРД, коли обмежують права людини і громадянина. Водночас нормами, які покликані забезпечити такі права і свободи, є порядок постановлення ухвали слідчого судді щодо проведення НСРД. Саме на слідчого суддю покладається обов'язок дотри-мання прав і свобод людини від незаконного втручання під час проведення НСРД [3, с. 38].

Тому застосування таких негласних слідчих (розшукових) дій повинно ґрунтуватись на наступних принципах:

- Законність та пропорційність (цілі, для досягнення яких застосовуються НСРД, повинні бути виправдані таких ступенем втручання у приватне спілкування особи);
- Обґрунтованість прийняття рішення про задоволення клопотання слідим суддею;
- Дотримання норм міжнародного законодавства;

- Обов'язкове інформування осіб, щодо яких здійснювалось НСРД;

- Недопущення зловживання службовими повноваженнями;

Негласні слідчі (розшукові) дії, що втручаються у приватне спілкування, є необхідними для ефективного розслідування злочинів, проте їх проведення повинно супроводжуватись надійними правовими гарантіями. Недотримання балансу між інтересами слідства і правами людини становить загрозу верховенству права. Удосконалення механізмів контролю, законодавчого регулювання та захисту прав учасників кримінального провадження є пріоритетом у розвитку правової держави.

Список використаних джерел:

1. Шерудило В. О. Актуальні проблеми проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування. Актуальні проблеми досудового розслідування : матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2017 р.) : Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 306–309.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 26.12.2024. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

3. Богініч, І. О. (2024). ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВТРУЧАННЯМ В ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ. Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка, (3), 35–44.

Науковий керівник: КРИВОПУСК О. Г., старший викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії.

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ РОСЛИН

МАЛЬЧИК О. М.
аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України
м. Київ

У межах державної аграрної політики України передбачено не лише забезпечення належного стану довкілля та охорони здоров'я

населення, але й застосування юридичних механізмів відповідальності за порушення норм, що регулюють захист рослин. Оскільки захист рослин становить невід'ємну частину функціонування агропромислового комплексу, а порушення у цій сфері здатні спричинити суттєві економічні, екологічні та соціальні збитки, потреба в належному юридичному реагуванні є цілком обґрунтованою.

Відповідальність за порушення вимог щодо охорони довкілля, зокрема у випадках завдання шкоди природному середовищу, має всі ключові риси, характерні для юридичної відповідальності загалом.

Слід зазначити, що кримінальні правопорушення у сфері охорони довкілля відзначаються високим рівнем латентності, що істотно ускладнює їх виявлення, своєчасне реагування правоохоронних органів та ефективне запобігання екологічній злочинності загалом. Це зумовлено, зокрема, недостатнім усвідомленням масштабів, структурних особливостей і динаміки таких правопорушень як серед населення, так і на рівні органів влади. Водночас, вчинення злочинів проти довкілля становить реальну загрозу суспільній безпеці, адже їх наслідки часто виходять за межі суто економічної шкоди: вони завдають серйозної шкоди екосистемам, негативно впливають на стан здоров'я населення та можуть спричинити віддалені, у тому числі генетичні, ризики для прийдешніх поколінь [1, с. 262].

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про захист рослин», порушення законодавства про захист рослин тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законом [2].

В межах основного кримінального Закону України – Кримінального кодексу України (далі – КК України) міститься лише ст. 247 (Розділ VIII Кримінальні правопорушення проти довкілля) [3], що передбачає міру відповідальності за порушення законодавства про захист рослин.

На нашу думку, необхідним є також запровадження нової статті 247-1 КК України, що може бути обґрунтоване новелами Закону України «Про державне регулювання сфери захисту рослин». Зокрема, зважаючи на актуальні проблеми у сфері захисту рослин, пропонується передбачити відповідальність за незаконний обіг, виробництво, застосування та використання фальсифікованих засобів захисту рослин [4].

Така законодавча ініціатива може мати на меті встановлення покарання для осіб, що займаються виготовленням, розповсюдженням або використанням підроблених препаратів, які становлять реальну загрозу для здоров'я людини, навколишнього природного середовища та сільськогосподарської продукції. Водночас, у контексті запроваджених законодавчих змін у сфері регулювання обігу ЗЗР,

доцільно криміналізувати використання незареєстрованих або несертифікованих засобів, адже такі дії порушують встановлений порядок і можуть призводити до непередбачуваних наслідків. Окремої уваги потребує захист екосистем, зокрема масове знищення бджіл та деградація ґрунтів, що дедалі частіше трапляються внаслідок порушення правил обприскування пестицидами. Відтак, введення окремої статті до КК України дозволить системно протидіяти правопорушенням у сфері обігу ЗЗР, запровадити ефективні превентивні механізми, а також забезпечити відповідальність на належному рівні за діяння, що завдають значної шкоди довкіллю та агросектору держави.

Список використаних джерел:

1. Сухоребра Т.І. Концептуальні засади адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.07; Західноукр. націон. ун-т. Тернопіль, 2024. 444 с. URL: https://www.wunu.edu.ua/svr/svr_D/suhorebra/Sukhorebra_dis.pdf (дата звернення: 10.04.2025).

2. Про захист рослин: Закон України від 14.10.98 р. № 180-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180-14#Text (дата звернення: 10.04.2025).

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 10.04.2025).

4. Про державне регулювання сфери захисту рослин: Закон України від 17.12.2024 № 4147-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4147-20#top (дата звернення: 10.04.2025).

Науковий керівник: ЄРМОЛЕНКО В. М., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України.

ПОНЯТТЯ ШЛЮБУ В РІЗНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

МАРЧЕНКО А.О.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет міжнародної торгівлі та права,
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ

Інститут шлюбу є одним із найпопулярніших та найдавніших інститутів у міжнародному приватному праві, який привертає до себе значну увагу, оскільки кількість шлюбів, які реєструються з іноземцями

зростає з кожним днем. Зростання кількості міжнаціональних шлюбів, зокрема за участю українських громадян, посилює інтерес до різних підходів до укладення шлюбу в законодавствах різних країн, особливо європейських.

У юридичній науці існує кілька підходів до визначення шлюбу. Залежно від країни, шлюб може розглядатись як контракт (договір), правовий статус або партнерство. Наприклад, в Англії, США, Японії та Франції шлюб визначається як договір. Інші країни, навпаки, підкреслюють статусний характер шлюбу, що передбачає набуття фіксованих прав і обов'язків, які сторони не можуть змінювати за власним бажанням. Партнерський підхід заснований на рівності сторін і характерний для країн континентального права [1, с. 166-167].

Тобто різні правові системи відображають культурні та історичні уявлення про шлюб, тому уніфікація поняття шлюбу у міжнародному праві є складною, але досить важливою задачею.

Кожна правова держава закріплює такий інститут сімейного права, як укладення шлюбу. Національне законодавство кожної країни містить як власне поняття шлюбу, так і власні умови щодо його дійсності. Умови укладення шлюбу – це матеріальні умови, які повинні існувати на час реєстрації шлюбу і дотримання яких необхідне для правозгідності шлюбу [1, с. 166-167].

Всі умови, які існують у кожної окремої правової системи можна поділити на певні групи:

До першої групи належать умови щодо осіб, які укладають шлюб (вік, стать, наявність і ступінь спорідненості, добровільна згода на шлюб обох сторін, відсутність попередньо нерозірваного шлюбу, стан здоров'я і т.д.).

Ці умови ще по-іншому називають матеріальними, саме їх недотримання може спровокувати визнання шлюбу недійсним. В українському законодавстві матеріальні умови зазначено в статтях 21-26 Сімейного кодексу України (далі – СК України), а саме – шлюбний вік (як для чоловіка, так і для жінки – 18 років), добровільність шлюбу, одношлюбність, а також повинні бути відсутніми обставини, що можуть перешкоджати укладанню шлюбу. Ці перешкоди також прямо зазначені в СК України (статті 25, 26), до них відносять: перебування в іншому шлюбі; наявність між особами, що бажають укласти шлюб, родинних зв'язків (відповідно до статті 26, у шлюбі між собою не можуть перебувати особи, які є родичами прямої лінії споріднення); наявність між особами, що укладають шлюб, відносин усиновлення (відповідно до частини 5 статті 26, у шлюбі між собою не можуть бути усиновлювач та усиновлена ним дитина)[2].

Визначені українським законодавством умови шлюбу мають захисну функцію та сприяють стабільності інституту сім'ї.

У різних країнах визначення шлюбного віку є різним. До прикладу, для більшості країн пострадянського простору шлюбний вік встановлюється 18 років (Грузія, Казахстан, Україна, Болгарія, Латвія та ін.). Присутні також підстави для зниження вікового цензу: зокрема, досягнення особою 16-річного віку (в деяких країнах це стосується лише жінок). У США шлюбний вік в різних штатах може коливатися від 15 до 21 років для чоловіків і від 14 до 18 для жінок.

Для певних держав взагалі не встановлено віковий рівень дозволеного. Це стосується законодавства Ємену, де, в залежності від конкретних обставин, шлюбний вік може встановлюватись індивідуально: 10-річний хлопчик та 9-річна дівчинка можуть бути визнані повнолітніми і отримати право на шлюб (за умови досягнення ними статевої зрілості). Також для законодавства Ємену, Ірану та Пакистану не є характерною така умова як добровільна згода обох сторін, які заявили бажання укласти шлюб. Відповідно до їхнього законодавства шлюбний договір від імені нареченої укладає її батько або опікун, який може видати заміж неповнолітню дівчинку без її згоди [3, с. 237-238].

На мою думку, велика різниця у вікових критеріях та критеріях волевиявлення для шлюбу підкреслює необхідність захисту прав дітей у міжнародному правовому полі.

Ще однією характерною рисою мусульманських країн є полігамія, яка прямо зазначена в священній книзі для всіх мусульман – Коран (4:3): "...одружуйтесь з тими, хто приємні вам, жінками – двома, і трьома, і чотирма". Полігамія заборонена законом лише в Туреччині, Тунісі та в Кот-д'Івуарі [4, с. 72].

Полігамія (*Polygamy*) – це термін, який використовується для опису шлюбу, що складається більш ніж з двох осіб. Простими словами, можна сказати, що полігамія – це багатоженство. Також, в сучасному суспільстві, досить часто можна почути, як полігамію жартівливо порівнюють з ідіомою «шведська сім'я».

Існують також різновиди полігамії:

~ Поліандрія – це союз в якому жінка може мати одночасно кілька чоловіків;

~ Полігінія – це шлюб, що складається з одного чоловіка та кількох жінок;

Ще розрізняють бігамію, що передбачає наявність в одного чоловіка двох дружин. Простими словами – це приховане багатоженство, коли одна сім'я не знає про існування іншої.

Ця риса не є характерною для законодавства України, адже у нас діє обов'язкова умова укладення шлюбу – одношлюбність (також характерна для країн Європи та Латинської Америки, а також США).

Варто зазначити, що законодавча заборона полігамії в Україні спрямована на збереження традиційної моделі сім'ї та забезпечення рівноправності сторін у шлюбі.

До другої групи належать умови, які є необхідними для укладення шлюбу – формальні. Відповідно до законодавства багатьох держав вони теж є абсолютно різноманітними:

~визнається лише цивільна форма реєстрації шлюбу у компетентних органах держави (Україна, Франція, Німеччина та ін.);

~визнається як цивільна, так і релігійна форма шлюбу (Англія, Італія, Бразилія та ін.);

~визнається лише релігійна форма шлюбу (у більшості мусульманських держав – Ірак, Іран, Ізраїль та ін.);

~дозволяються юридично не оформлені шлюби, тобто шлюби за загальним або звичаєвим правом «*common law marriage*» (популярно у деяких штатах США та певних провінцій Канади).

Попри беззаперечність і широке застосування, наповнення і зміст права на шлюб не є однаковим у різних країнах та правових системах. Національні, культурні, історичні, ментальні та інші особливості зумовили різне правове регулювання питання створення сім'ї. Отже, умови для укладення шлюбу суттєво відрізняються в різних юрисдикціях: мінімальний вік, вимоги до згоди, моногамія чи полігамія, а також вимоги до цивільної чи релігійної реєстрації шлюбу. Однак загалом матеріальні умови забезпечують можливість і волю осіб, які вступають у шлюб, тоді як формальні умови забезпечують належну юридичну реєстрацію. Гармонізація підходів до шлюбного права може сприяти ефективному вирішенню конфліктів між національними законодавствами та захисту прав подружжя в транскордонних шлюбах.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне приватне право: навч. посіб. / за ред: С. Г. Кузьменка. К.: Центр учбової літератури, 2010. 316 с.

2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-ІІІ : станом на 3 серп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

3. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / В. А. Бігун, Є. М. Білоусов, І. М. Жуков ; за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло. Х. : Право, 2015. 320 с.

4. Менджул М. В. "Принцип рівності та сімейне право ісламських держав." (2019). С. 70-75. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26475.

Науковий керівник: ПОГАРЧЕНКО Т.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ.

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІМПІЧМЕНТУ В УКРАЇНІ

МИРОНЮК Ю. М.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Інститут імпічменту як елемент політико-правової системи держави був, є і буде об’єктом наукових досліджень серед правових доктринантів. Незважаючи на достатню кількість наукових праць та публікацій по даному питанню, воно є як ніколи актуальним для демократичного майбутнього України. У системі органів публічної влади України Президент посідає особливе місце та відіграє провідну роль. У зв’язку зі зміною форми державного правління з президентсько-парламентської республіки на парламентсько-президентську, дослідження інституту президентства, місця та ролі Президента України в системі державної влади набуває першочергового значення [1, с. 35].

Проблемою є відсутність єдиного законодавчого акта, який би визначав особливості правового статусу Президента України. Наразі основні положення глави держави регулюються Конституцією України, але обмежений обсяг останньої означає неможливість детального зазначення усіх необхідних правових норм та повноважень у межах лише Основного Закону [2, с. 127]. Тому можна вважати, що впровадження окремого правового акта, що закріпить правовий статус та процедуру імпічменту є необхідним. Необхідно визнати, що відсутність закріпленого в законодавстві інституту імпічмента призводить до певної неефективності конституційних реформ в Україні.

Імпічмент як політико-правовий інститут закріплений у ст. 111 Конституції України. Як вже зазначалось, Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється

більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі. Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України. За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України. Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину [3]. Де-факто, дана стаття Конституції України є єдиною, що регламентує процедуру імпічменту Президента України. З моменту закріплення даного положення досі не прийнято жодного нормативно-правового акта, який деталізував би цей процес. У зв'язку з цим виникає ряд питань і проблем, пов'язаних з реалізацією даної норми. Однією з найважливіших є необхідність закріплення процесуальних строків здійснення кожної зі стадій імпічменту. Не менш важливим є чітке встановлення повноважень та компетенції органів, що здійснюють саму процедуру імпічменту, варто зазначити матеріальні та процесуальні підстави діяльності спеціального прокурора, спеціальних слідчих та тимчасової слідчої комісії. Конституційний Суд України у своєму рішенні № 19-рп/2003 від 10 грудня 2003 року зазначив, що встановлена Конституцією України процедура імпічменту є єдиним способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності і за своєю правовою природою не аналогічна обвинуваченню особи відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України. Тому немає підстав вважати досудовим слідством проведення розслідування тимчасовою слідчою комісією, яка створюється парламентом.

Отже, імпічмент у системі конституційних інститутів за своєю правовою природою є позасудовим конституційним процесом, за змістом якого парламент у разі вчинення злочину Президентом України може достроково припинити його повноваження, усунувши поста [4]. У зв'язку з цим, можуть виникнути також питання щодо можливості оскарження такого рішення. Вважаємо, що така процедура також має бути передбачена.

Поняття імпічменту виникло в Англії у 14 ст. як засіб боротьби проти свавілля королівських фаворитів: тоді Палата громад надала собі

право віддавати королівських міністрів під суд Палати Лордів. Дана процедура висування палатою громад кримінального звинувачення перед палатою лордів отримало назву «імпічмент». З часом, це поняття перейшло до конституції США, де стало позначати висунення нижньою палатою звинувачення перед сенатом проти посадової особи (судді, губернатора і до президента країни) [5].

У наші часи наявні безліч механізмів реалізації інституту імпічменту в залежності від норм конституції. Таким чином низка країн ЄС відносять інститут імпічменту до компетенції суду. Наприклад, в одних країнах приймає участь Конституційний суд (Литва, Німеччина, Словакія, Хорватія), в інших – Верховний суд (Кіпр), а в деяких країнах зазначені органи компетентні в цьому питанні (Україна) [6]. Наявність даного інституту передбачає відмінність між існуючими моделями імпічменту. Перш за все, процедура імпічменту торкається кола державних діячів, проти яких може бути висунуте звинувачення. Конституція США передбачає можливість усунення з посад у порядку імпічменту президента, віце-президента, суддів і цивільних посадових осіб (федеральних державних службовців). В Італії, Франції, Німеччині процедура імпічменту поширюється лише на президента, в Японії – на суддів [5].

Розглянемо детально механізм реалізації інституту імпічменту в Німеччині. Особлива специфіка застосування імпічменту до президента полягає у здатності парламенту порушити обвинувачення Федерального Конституційного суду проти Федерального президента в умисному недотриманні ним Основного закону чи іншого федерального закону. Причиною цього є обмежене коло повноважень Федерального президента у рамках виконавчої влади, що є характерною рисою парламентської республіки. Пропозиція про порушення звинувачення має бути представлено не менше ніж чвертю голосів членів Бундестагу або чвертю голосів членів Бундесрату. Для вирішення питання про порушення звинувачення потрібна більшість у дві третини голосів членів Бундестагу або в дві третини голосів членів Бундесрату. Після порушення звинувачення він має право тимчасовим розпорядженням постановити, що Федеральний президент не може виконувати свої посадові функції [7].

Певну особливість мають президентські республіки. Проаналізувавши інститут імпічменту в США, можна зробити висновок, що її досить важко реалізувати, на відміну від парламентської республіки. Це пов’язано з тим, що процедура припускає, що офіційні особи виконавчої гілки влади можуть бути піддані імпічменту при виконанні двох умов: більшість голосів Палати представників і засудження Сенатом. Якщо дві третини сенаторів проголосують за

звинувачення, то офіційна особа відсторонюється від посади. Важливою умовою, так само є те, що при відстороненні президента нових виборів не призначається, а обов'язки першої особи країни переходять по ланцюжку в якій передбачено 16 посадових осіб [7].

Також певну важливість має процедура імпічменту у провідних демократичних країнах зі змішаною формою державного правління, таких як Франція, Болгарія та Польща. Розглянемо на прикладі Франції, що є президентсько-парламентською республікою. Починаючи з 2014 року, у Франція діє закон про імпічмент, який розроблявся 12 років. Документ передбачає можливість ініціювання процедури усунення глави держави від влади парламентом, який сформував з депутатів спеціальну Верховну судову палату. Як пояснили французькі юристи, імпічмент можливий у разі вчинення президентом кримінальних злочинів, а також невиконання головою держави своїх безпосередніх обов'язків – відмови від проведення засідання ради міністрів, невмотивованої відмови від схвалення законів. Також приводом до відсторонення може послужити перешкоджання президентом здійсненню положень конституції і зловживання наданою йому владою [8].

У Польщі, що за формою правління є країною з парламентсько-президентською республікою, в конституції передбачено порядок усунення президента с поста з ініціативи парламенту. У ч. 1 ст. 145 Конституції Польщі зазначено, що президент може предстати перед Державним Трибуналом за порушення Конституції, закону або за вчинення злочину. Звинувачення Президенту Республіки може бути пред'явлено постановою Національних Зборів, прийнятим більшістю не менше 2/3 голосів законного числа членів Національних Зборів за пропозицією не менше 140 членів. З дня прийняття постанови про пред'явлення Президенту Республіки звинувачення перед Державним Трибуналом виконання посади Президентом Республіки підлягає призупиненню Трибуналом за порушення конституції, закону або за вчинення злочину [9].

Отже, необхідність інституту імпічменту у політичному відношенні пов'язана з наявністю механізму стримувань і противаг, адже президент має право, у визначеному законом випадках, розпускати парламент; у юридичному – з відповідальністю за потенційний злочин перед суспільством чи державою. Вважаємо, що строковість зайняття посади глави держави та інших високопосадовців є однією з найважливіших ознак демократичного устрою в країні. Строк повноважень Президента України в 5 років являється достатнім відрізком часу, що надає можливість главі держави заподіяти своїми неправомірними діями, рішеннями відчутні негативні наслідки для України. Тому встановлення

дієвого механізму усунення даного високопосадовця з поста є логічним, а, головне, довгоочікуваним кроком у бік удосконалення механізму стримувань і противаг.

Список використаних джерел:

1. Розумний М. М. Конституційна реформа: від задуму до наслідків, стратегічні пріоритети. *Правові інновації*. 2007. № 1(2). С. 34–39.

2. Ковачев Д. А. Дострокове припинення повноважень президента в європейських державах. / Конституційне право держав Європи. 2005. 320 с.

3. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

4. Справа щодо недоторканності та імпічменту Президента України: Рішення Конституційного Суду України № 19-рп/2003 від 10 грудня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03.

5. Цимбалістий Т. О. Інститут імпічменту в системі конституційно-правової відповідальності / Конституційна юстиція в Україні : навч. посіб. Тернопіль. 2017. С. 51–55.

6. Наливайко Л. Р., Пізнюр І. В. Процедура імпічменту: проблемні питання / *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Київ. 2016. No 3. С. 17–21.

7. Войтенко Ю. М. Інститут імпічменту у політико–правовій системі України та світу / *Науковий вісник Гілея*. Київ. 2015. № 94. С. 408–412.

8. Уніан. URL: https://www.unian.ua/world/1011491-u-frantsiji-zatverdjeno-zakon-pro-impichment-prezidenta-zmi.html

9. Конституції країн світу. URL: https://legalns.com

Науковий керівник: ВІСИН В. В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри права, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

МІНЧЕНКО Є. В.
курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ
М. Дніпро

Потреба в безпеці є однією з основних цінностей будь-якого суспільства. Тому оцінка ефективності діяльності держави ґрунтується не лише на рівні матеріального добробуту та соціальної захищеності, але й на здатності забезпечити особисті та майнові права громадян. Виконання цієї функції напряму залежить від правоохоронних органів, серед яких ключову роль відіграє Національна поліція України. Саме з роботою її співробітників найчастіше стикаються звичайні громадяни в повсякденному житті, і саме на основі цієї взаємодії формується їхнє ставлення до держави.

Адміністративна діяльність, спрямована на забезпечення прав і свобод громадян України, здійснюється через конкретні дії посадових осіб публічної влади. Ці дії та прийняття управлінських рішень виконуються в межах їх компетенції та відповідно до форм і методів адміністративної діяльності публічної влади. Вони також реалізуються в рамках організаційних заходів, що проводяться публічною владою для створення умов для реалізації та захисту прав і свобод громадян на підставі їх індивідуальних заяв або ініціативи суб'єкта владних повноважень щодо надання адміністративних послуг [1].

Сучасні дослідники адміністративної юрисдикції одностайні в тому, що її принципи мають кілька ключових характеристик: по-перше, вони визначаються як основні положення та ідеї, що відображають зміст адміністративного права; по-друге, відповідно до цих принципів формується і функціонує система та зміст окремої галузі права; по-третє, вони визначають напрями і механізми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин; по-четверте, ці принципи лежать в основі закріплення адміністративно-правових норм і виступають орієнтирами для розвитку адміністративного права; по-п'яте, на них ґрунтується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, спрямована на забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, а також нормального функціонування громадянського суспільства і держави; по-шосте, вони стимулюють створення нових правових інститутів [2, с. 184].

Принципами адміністративної юрисдикції в діяльності Національної поліції України є гарантії, визначені в чинному національному законодавстві, що забезпечують належне провадження, прийняття об'єктивних і справедливих рішень, а також виконання постанов у встановлений строк. Реалізація цих принципів у діяльності органів (підрозділів) Національної поліції України передбачає нормативне закріплення завдань провадження у справах про адміністративні правопорушення, розгляд справ за принципом рівності громадян, відкритий розгляд таких справ. Крім того, важливо дотримуватися законності при розгляді та вирішенні справ про

адміністративні правопорушення та накладенні адміністративних стягнень. Поліцейські повинні дотримуватися загальних конституційних принципів і принципів адміністративного процесу при виконанні своїх обов'язків [3].

Компетенція Національної поліції визначається, по-перше, через перелік повноважень. Так, у розділі IV Закону України «Про НПУ» стаття 23 наводить 26 загальних повноважень, стаття 24 передбачає можливість закріплення додаткових повноважень, а стаття 25 окремо визначає повноваження НПУ у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення. Такий підхід до встановлення компетенції є обґрунтованим, оскільки компетенційні норми сформульовані логічно і послідовно. Проте існують певні недоліки. Особливістю компетенції НПУ є її похідність від компетенції МВС, тому, на нашу думку, компетенцію Національної поліції варто визначати через функціональні зв'язки з компетенцією інших органів, що входять до системи МВС, а також із самим Міністерством внутрішніх справ України, що дозволило б розглядати компетенцію НПУ як складову частину загальної системи [4].

Адміністративна юрисдикційна діяльність поліцейських є важливою складовою системи правопорядку та забезпечення законності. Основними засадами цієї діяльності є дотримання принципів законності, справедливості, рівності громадян перед законом та відкритості процесу. Поліцейські виконують функції, що включають розгляд адміністративних правопорушень, накладення стягнень та забезпечення дотримання прав і свобод громадян. Важливим є також забезпечення професіоналізму та підготовки поліцейських, щоб мінімізувати помилки при прийнятті рішень. Розвиток адміністративної юрисдикційної діяльності потребує удосконалення нормативно-правової бази та чіткої регламентації повноважень поліції в межах адміністративного процесу.

Список використаних джерел:

1. Смірнов І.В,, Капітаненко Н.П., Фурсін О.О. Удосконалення механізмів адміністративної діяльності в організації в сучасних умовах. URL: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/6578/1/%d0%a1%d0%bc%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%be%d0%b2_%d0%b4%d0%b8%d0%bf%d0%bb%d0%be%d0%bc.pdf (дата звернення: 10.04.2025).

2. Ізбаш К.С. Принципи взаємодії Національної поліції з громадськістю в правоохоронній діяльності. Юридичний бюлетень. 2023. № 30. С. 181-187.

(дата звернення: 10.04.2025). (PDF) PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE INTERACTION WITH THE PUBLIC IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

3. Братель С.Г. Реалізація принципів адміністративної юрисдикції в діяльності Національної поліції України. Правове забезпечення адміністративної реформи. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/4/14.pdf (дата звернення: 10.04.2025).

4. Салманова О.Ю. Адміністративно-юрисдикційні акти Національної поліції України як особливий вид правових актів. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/190/5223/10984-1?inline=1 (дата звернення: 10.04.2025).

Науковий керівник: ВАЛЕЄВ Р. Г., доцент кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ОСВІТИ (Ч. 3 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ)

МІСЬКІВ Т. І.
аспірант відділу проблем кримінального
права, кримінології та судоустрою
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України м. Київ

Повномасштабне вторгнення рф та окупація частини території України актуалізували необхідність протидії співпраці з окупаційною владою. Освіта стала ключовим інструментом російської пропаганди, поширення ідеологічних наративів, заперечення української державності з метою знищення національної ідентичності молодого покоління.

У відповідь на ці загрози законодавець доповнив розділ I Особливої частини КК України ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність», якою в ч. 3 було запроваджено кримінальну відповідальність за пропаганду у закладах освіти, а також за дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. За такі діяння законодавець передбачив три альтернативні види покарань: виправні роботи на строк до 2 років або арешт на строк до 6 місяців, або позбавлення волі на строк до 3 років, а також додаткове обов'язкове покарання –

позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років [1].

Загалом в Єдиному державному реєстрі судових рішень було виявлено 100 вироків судів першої інстанції, ухвалених у кримінальних провадженнях за ч. 3 ст. 111-1 КК України, дослідження яких є важливим для виявлення типових проблем призначення покарання, оцінки їхньої обґрунтованості та визначення подальших шляхів вдосконалення правозастосовної практики.

Комплексне вивчення вироків демонструє, що незалежно від фактичних обставин справи найпоширенішим видом покарання є позбавлення волі (93 вироки). При чому випадки призначення максимального або наближеного до максимального покарання, передбаченого санкцією, превалюють над мінімальним. Зокрема, позбавлення волі на строк 1 рік було призначено у 10 вироках, 1 рік 6 місяців – 3 вироках, 2 роки – 22 вироках, 2 роки 6 місяців – 16 вироках, 3 роки – 42 вироках. Покарання у виді арешту було призначене лише у 7 вироках, тоді як виправні роботи не призначалися взагалі.

Виявлене спостереження свідчить про тенденцію до посилення кримінально-правової відповідальності колаборaційну діяльність у сфері освіти, навіть попри наявність альтернативних, більш м'яких видів покарання в санкції статті. Така ситуація значною мірою зумовлена тим, що у переважній більшості кримінальних проваджень розгляд здійснюється за відсутності обвинуваченого за процедурою in absentia.

Як слушно звертає увагу В. Підгородинський, при притягненні до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 111-1 КК України спостерігається поширення уніфікованого, а не індивідуального підходу до призначення покарання за колаборaційні дії з урахуванням суто формальних ознак, передбачених ст. 111–1 КК України, та застосування концепції широкого суддівського розсуду (дискреції) при розгляді таких справ [2, с. 83].

Такий підхід не повною мірою відповідає принципам індивідуалізації покарання. Водночас констатація і усвідомлення цієї проблеми відкриває можливості для її вирішення – зокрема, через виокремлення ключових чинників, що можуть впливати на ступінь суспільної небезпечності діяння і, відповідно, на караність злочину.

Насамперед, злочин, передбачений ч. 3 ст. 111-1 КК України, здебільшого вчиняється керівництвом навчальних закладів (директорами, їх заступниками, ректорами, проректорами, деканами), а також в окремих випадках керівниками відділів освіти. При цьому, очевидно, що роль останніх у системі освіти значно ширша, ніж у директорів шкіл чи заступників, оскільки вони мають безпосередній

вплив на освітній процес всіх навчальних закладів в межах підконтрольного їм регіону.

Проте аналіз покарань, які призначаються за цей злочин свідчить про те, що такий фактор як рівень керівної посади не завжди належно відображається в призначеному покаранні. Так, наприклад, начальниця відділу освіти, яка впроваджувала стандарти освіти держави-агресора в межах регіону, отримала 2 роки позбавлення волі (справа № 183/27/23) [3]. В той час, як директор школи, який впроваджував стандарти освіти держави-агресора тільки в межах однієї школи, отримав 2 роки 6 місяців позбавлення волі (справа № 194/935/23) [4].

Крім того об'єктивна сторона ч. 3 ст. 111-1 КК України охоплює як впровадження стандартів освіти держави-агресора, так і пропаганду в закладах освіти. Одночасне вчинення обох форм, на наш погляд, свідчить про підвищену суспільну небезпечність, адже поєднує організаційне забезпечення освітнього процесу за стандартами рф із цілеспрямованим ідеологічним впливом на свідомість дітей і молоді. Тому можемо припустити, що такий злочин потребує більш суворого покарання.

Натомість судова практика свідчить про зворотне – неврахування такого фактору, що в окремих випадках призводить до призначення надмірно м'якого покарання. Приміром, у справі № 333/3218/23 директорка школи не лише організувала навчання за стандартами держави-агресора, а й здійснювала пропаганду, тиск на батьків, погрожувала вилученням дітей із сім'ї, впроваджувала російські свята, форму радянського союзу, пісні російською мовою тощо. Врахувавши особу обвинуваченої (раніше не судима, за місцем роботи характеризується позитивно, має постійне місце мешкання, її вік та здоров'я), а також відсутність обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, суд призначив їй 1 рік позбавлення волі [5].

Особливої уваги заслуговує той факт, що у жодному з аналізованих вироків за ч. 3 ст. 111-1 КК України не було призначено покарання у вигляді виправних робіт. Як слушно зауважує О. Рябчинська, зважаючи на порядок виконання покарання у виді виправних робіт, призначення цього виду покарання освітянам (педагогам), які пропагували збройну агресію, виправдовували її, пропагували антиукраїнську ідеологію в середовищі підростаючого покоління є як мінімум недоцільним. Держава має будь-якими засобами, у тому числі і кримінально-правовими, унеможливити подальше здійснення педагогічної діяльності такими особами [6, с. 72].

Цілком погоджуємося з такою критикою, оскільки виконання покарання за місцем роботи фактично допускає продовження педагогічної діяльності, що не тільки нівелює превентивний ефект

покарання, а й створює ризики подальшого впливу на дітей, підриває довіру суспільства до правосуддя.

Інший альтернативний вид основного покарання – арешт – також майже не застосовується (лише 7 вироків). Ймовірно, однією із причин цього є підхід, сформований ККС ВС у справі № 183/184/23, згідно з яким призначення покарання у виді арешту є надміру м'яким покаранням за вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти в період воєнного стану. Це безумовно вплинуло на правозастосовну практику – суди почали уникати цього виду покарання, надаючи перевагу призначенню позбавлення волі.

Отже, аналіз судової практики щодо призначення покарання за ч. 3 ст. 111-1 КК України свідчить про те, що єдиним реально застосовуваним видом основного покарання є позбавлення волі. Проте, як засвідчив проведений аналіз, таке покарання не позбавлене суттєвих недоліків, насамперед через непослідовність у врахуванні важливих факторів, необхідних для належної індивідуалізації покарання. Крім того сама санкція норми є недосконалою, оскільки містить альтернативні види покарань – виправні роботи та арешт – що на практиці виявилися непридатними для застосування. Тому видається доцільним виключити з санкції ч. 3 ст. 111-1 КК України покарання у вигляді виправних робіт та арешту, натомість передбачити інші альтернативні, більш дієві та співмірні види покарання – зокрема, штраф.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Підгородинський В. М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм: історичні паралелі та сьогодення //Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 9 серпня 2024 р.) / Одеський державний університет внутрішніх справ. – Одеса: ОДУВС, 2024. – С. 83–84.
3. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 лютого 2023 року у справі № 183/27/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109291970.
4. Вирок Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 12 вересня 2024 року у справі № 194/935/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121579625.
5. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 25 січня 2024 року у справі № 333/3218/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116967957.

6. Рябчинська О. П. Заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність: реалії та перспективи // Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути: матеріали міжнародної наукової конференції (м. Харків, 21–22 жовтня 2022 р.) / Харків: Право, 2022. – С. 72–75.

7. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 січня 2024 року у справі № 183/184/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705036.

Науковий керівник: КОЗЛЮК Л. Г., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЛАНДШАФТНОЇ ФОРМИ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

НАЙДА К. В.
аспірантка кафедри соціального права,
Львівський національний університет
імені Івана Франка м. Львів

Ландшафтна охорона довкілля в Україні є важливою складовою екологічної політики, що ґрунтується на конституційних засадах та міжнародно-правових зобов'язаннях. Конституція України встановлює основи для збереження та раціонального використання природних ресурсів, включаючи ландшафти, які мають екологічну, естетичну та культурну цінність.

У літературі зазначається, що Конституція України, визначаючи основні засади національної екологічної політики, створила правову основу для здійснення діяльності у сфері охорони довкілля, що ґрунтується на принципах міжнародного публічного права (суверенне право розробляти свої власні природні ресурси і не заподіювати шкоди довкіллю інших держав) та міжнародного екологічного права (відповідальність держав за збереження природи та принцип сталого розвитку). Однак важливим напрямом вдосконалення правових засад охорони довкілля є перегляд Конституції України з позицій екоцентризму [1, с. 82].

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає ландшафти як об'єкти правової охорони. Зокрема, стаття 5 цього Закону встановлює, що державній охороні

підлягають ландшафти та інші природні комплекси, які мають екологічну цінність [2]. Крім того, Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року № 2456-XII передбачає створення ландшафтних заказників та інших об'єктів природно-заповідного фонду з метою збереження типових або унікальних ландшафтів. [3].

Однак для ефективного збереження ландшафтів поза межами природно-заповідного фонду України цього недостатньо. У Європейській ландшафтній конвенції констатовано, що ландшафт відіграє важливу суспільну роль у культурній, екологічній, природоохоронній та соціальній сферах, а також є «важливою складовою якості життя людини всюди: в містах і сільській місцевості, у занедбаній місцевості та місцевості високої якості, в місцевості виняткової краси та в звичайній місцевості». Водночас, наголошується на тому, що «розвиток сільського та лісового господарства, технічних засобів промислового виробництва та добування мінералів, а також регіонального планування, міського планування, транспорту, інфраструктури, індустрії туризму та відпочинку, у багатьох випадках прискорюють зміну ландшафтів» [4].

Тому цілі збереження природних ландшафтів повинні обов'язково відображатися у природоохоронних стратегіях; екологічні вимоги щодо регулювання та планування діяльності у цій сфері повинні бути враховані у містобудівній документації, зокрема, планах просторового розвитку; загрози зміни ландшафту в процесі планованої господарської діяльності повинні бути мінімізовані.

До прийняття Закону України «Про ландшафти» найвиразніше ландшафтний підхід охорони довкілля відображений у Законі України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки». Згідно цього документа формування екологічної мережі передбачає зміни в структурі земельного фонду країни шляхом віднесення (на підставі обгрунтування екологічної безпеки та економічної доцільності) частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів. Багатство природних ландшафтів є надбанням Українського народу, його природною спадщиною і має служити нинішньому та майбутнім поколінням, як це проголошено в Конституції України [5].

За даними Держгеокадастру природні ландшафти спостерігаються майже на 40 відсотках території України. У найменш зміненому вигляді вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами, на відкритих землях, площа яких становить близько 19,7 відсотка території країни. Враховуючи, що лише 44 відсотки

лісів виконують захисні та природоохоронні функції, можна вважати, що стан, близький до притаманного природного, мають ландшафти на площі майже 12,7 відсотка території країни [5].

На відміну від законодавства України, у США для збереження ландшафтів передбачено встановлення ландшафтного сервітуту [6]. Ландшафтний сервітут є добровільною юридичною угодою між власником землі та природоохоронною організацією («земельний траст»), або державним агентством. Ця угода обмежує види та обсяги забудови або іншого використання землі в майбутньому з метою збереження її природоохоронної цінності. Основна мета ландшафтних сервітутів - захистити важливі екологічні, історичні, сільськогосподарські, рекреаційні або естетичні якості землі, включаючи цілісність ландшафтів.

Національне законодавство використовує для цього інструменти оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки, однак вони стосуються майбутніх, планованих видів діяльності та урбаністичних проєктів, що загрожують змінами ландшафту. Натомість для збереження існуючих ландшафтів, які вже перебувають у володінні та користуванні суб'єктів земельних правовідносин, доцільним є застосування природоохоронних сервітутів (сервітутів збереження).

Таким чином, правові засади ландшафтної форми охорони довкілля в Україні потребують подальшого вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду та екологічних викликів сучасності. Необхідно забезпечити ефективне впровадження екологічних норм, посилити контроль за їх дотриманням та активізувати участь громадськості у процесах прийняття рішень, що стосуються охорони ландшафтів та довкілля загалом.

Список використаних джерел:

1. Ващишин М. Я. Конституційні засади формування та збереження національної екомережі. Право і суспільство. 2016. № 4. С. 77–83. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3bf4eb56-5177-469a-b3dc-288ec6809df4/content (дата звернення: 23.04.2025).
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 23.04.2025).
3. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 25 червня 1991 р. № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text (дата звернення: 23.04.2025).

4. Європейська ландшафтна конвенція: Конвенція від 20.10.2000 р. Ратифіковано Законом № 2831-IV від 07.09.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 51. – Ст. 547. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154#Text (дата звернення: 23.04.2025).

5. "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки": Закон України від 04.02.2000 р. № 1989-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text (дата звернення: 23.04.2025).

6. Town of Conway. Protective Zoning Bylaws of the Town of Conway, Massachusetts: Final 6/3/2023. URL: https://conwayma.gov/files/Conway_Zoning_Bylaws_-_Final_6-3-2023.pdf (дата звернення: 23.04.2025).

Науковий керівник: ВАЩИШИН М. Я., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри соціального права, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ – ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

НОРДІО В. В.
аспірант Національної академії управління
м. Київ

Упродовж всього часу застосування ст. 111-1 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, мають місце постійн законодавчі ініціативи, спрямовані на нормативне вдосконалення підстави кримінальної відповідальності за колабораціонізм. Адже враховуючи поспіх, з яким приймався цей Закон, яким було включено в КК України цю статтю, проблем з її застосуванням виникає немало. Окрім того, як виявилося під час правозастосування, окремі фактичні прояви колабораційної діяльності певних субєктів фактично не охоплюються жодною формою колабораціонізму, що на сьогодні передбачені у ст. 111-1 КК України. Серед таких протиправних проявів – співпраця з окупаційною владою осіб, які згідно з українським кримінальним законодавством належать до осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, до яких, як відомо, віднесено й приватних виконавців.

Так, проєктом Закону України «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. № 8077 від 26.09.2022) пропонувалося передбачити у ч. 5 ст. 111-1 КК України кримінальну відповідальність за здійснення громадянином України на тимчасово окупованій території України і на підставі законодавства держави-агресора професійної діяльності, пов'язаної з наданням послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, ***приватного виконавця***, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або наданням інших публічних послуг» [1]. Фактично зміни аналогічного змісту пропонувалися й іншими законопроєктами. Проєктом Закону України «Про внесення зміни до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр № 8301 від 23.12.2022) вносилася пропозиція аналогічного змісту, але викласти у відповідній редакції ч. 8 ст. 111-1 КК України. Серед осіб, чию діяльність пропонувалося криміналізувати як колабораційну значилися в цьому законопроєкті й приватні виконавці. [2].

Проєктом Закону України № Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України» (реєстр № 10136 від 09.10.2023) пропонується в ч. 4 ст. 111-1 КК України передбачити таку альтернативну форму колабораційної діяльності, як здійснення незалежної професійної діяльності у взаємодії з окупаційною адміністрацією держави-агресора. Водночас поняття незалежної професійної діяльності пропонується роз'яснити у ч. 3 примітки до ст. 111-1 КК України, під яким пропонується розуміти надання послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, ***приватного виконавця***, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав [3].

Щодо окремих категорій суб'єктів, діяльність якою пропонувалося криміналізувати як колабораційну вказаними законопроєктами, вже висловлювалося заперечення. Так, Національна асоціація адвокатів України, аналізуючи заборону здійснювати адвокатську діяльність на тимчасово окупованих територіях та її оцінку як колабораційної, на її думку, є посяганням на суверенітет [4].

Також не можемо погодитися й з пропозицію визнати колаборaційною діяльністю й діяльність приватних виконавців з таких міркувань.

По-перше, у чинному КК України міститься схоже поняття у контексті кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. При цьому перелік осіб, які в розумінні вказаних кримінальних правопорушень здійснюють таку діяльність, практично ідентичне з незалежною професійною діяльністю, визначення якої пропонується передбачити законопроєктом № 10136. Наявність двох різних понять з однаковим змістом у межах одного нормативно-правового акта суперечить вимогам нормотворчої техніки.

По-друге, поняття «незалежна професійна діяльність» за своєю правовою природою є податковим, оскільки вживається в Податковому кодексі України у контексті тлумачення поняття «самозайнята особа» та має біль ширший зміст, аніж той, що пропонується передбачити у законопроєкті. Так, згідно з абзацом другим пункту 14.1.226 ст. 14 цього Кодексу незалежна професійна діяльність – це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем (за виключенням випадку, передбаченого пунктом 65.9 статті 65 цього Кодексу) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [5]. Використовувати термін податкового законодавства у видозміненому вигляді в КК, тим більше за наявності іншої кримінально-правової термінології ідентичного змісту, про що йшлося вище, недоцільно.

По-третє, будь-яка кримінально-правова норма повинна характеризуватися такою властивістю, як застосовуваність до невизначеної кількості осіб та невизначеної кількості ситуацій, що характеризують кримінальну протиправну поведінку суб'єкта. Водночас найменування професій, які пропонується запровадити законодавцем для тлумачення поняття «незалежна професійна діяльність» може вплинути на те, що частина четверта статті 111-1 КК не застосовуватиметься на практиці. Адже навряд чи всі ці професії передбачені законодавством рф. Тим більше сумнівно, що всі вони належать до незалежної професійної діяльності згідно з законодавством цієї держави-агресора. Однак під час доведення наявності ознак складу колаборaційної діяльності у формі здійснення незалежної професійної

діяльності у взаємодії з окупаційною адміністрацією держави-агресора слідчий, прокурор, суддя зобов'язані будуть зібрати та/або дослідити докази, які вказують на повний збіг професії, яку здійснює колаборант на тимчасово окупованій території у взаємодії з державою-агресором з тим найменуванням професії, яка міститься у частині третій примітці статті 111-1 КК. Окрім того, мають бути зібрані докази й стосовно того, що така діяльність згідно з законодавством рф є незалежною професійною діяльністю. Наприклад, згідно з даними з вільної енциклопедії Вікіпедія, у рф відсутня така професія, як приватний виконавець, а виконання судових рішень здійснюється федеральною службою судових приставів [6]. Тобто, діяльність з виконання судових рішень є державною, а тому однозначно не може бути незалежною професійною діяльністю.

Ураховуючи викладене, вважаємо, що встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність / професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, є передчасною та не має належного обґрунтування ініціаторами такої законодавчої пропозиції. Більше того, криміналізація колабораційної діяльності приватних виконавців є надмірною, оскільки з урахуванням регулювання діяльності судових приставів російським законодавством, яке впроваджується на тимчасово окупованих територіях України, діяльність приватних виконавців на цих територіях неможлива.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (реєстр. № 8077 від 26.09.2022). URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40531 (дата зверн. 21.10.2023).

2. Про внесення зміни до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр № 8301 від 23.12.2022. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894 (дата зверн. 21.10.2023).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України (реєстр. № 10136 від 09.10.2023. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42957 (дата зверн. 21.10.2023).

4. Заборона адвокатської діяльності на ТОТ є посяганням на суверенітет, - думка / офіційний вебсайт Національної асоціації адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/news/8444-zaborona-advokats-koi-diyal-nosti-ta-tot-e-posyagannyam-na-suverenitet-dumka.html (дата зверн. 21.10.2023).

5. Податковий кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 25.10.2023).

6. Федеральна служба судових приставів / Вікіпедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2 (дата зверн. 21.10.2023).

Науковий керівник: ШНИПКО О.С., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права, Національна академія управління, м. Київ.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

НОСУЛІЧ П.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

В умовах сьогодення право дитини на сім'ю є основою її благополуччя та розвитку. Це закріплено в міжнародних та національних актах, зокрема в Конвенції ООН про права дитини, Конституції України та Сімейному кодексі України. Зазначене право вимагає від суспільства не тільки законодавчої підтримки, а й моральної готовності надавати дітям, позбавленим батьківського піклування, можливість виховуватися в сімейному середовищі. Бажання взяти на виховання дитину з іншої родини є яскравим проявом людяності, доброти та готовності до самопожертви.

Сім'я є оптимальним середовищем для гармонійного розвитку дитини, адже в ній вона отримує необхідну увагу, підтримку та любов. Виховання в сімейному колі відповідає її інтересам, оскільки саме в такому середовищі вона зростає, розвивається та знаходить справжню підтримку. Сучасні форми сімейного виховання, такі як усиновлення, опіка, піклування та прийомні сім'ї, сприяють тому, щоб малеча

отримувала необхідну турботу та увагу, навіть коли вони позбавлені родинного тепла.

У контексті воєнного стану особливо важливо підкреслити, що згідно з частиною 2 статті 3 Конвенції про права дитини, держави-учасниці мають зобов'язання забезпечити належний захист та піклування, необхідні для нормального розвитку і благополуччя дітей [2]. Це є важливим аспектом у забезпеченні їх прав, особливо дітей-сиріт, які потребують особливої уваги в складних соціальних та політичних умовах. Останнім гарантовані не тільки права, визначені національним законодавством України, а й міжнародними нормативно-правовими актами, зокрема Конвенцією про права дитини, яка встановлює основні принципи захисту дітей на глобальному рівні. Згідно з частиною 1 статті 2 цієї Конвенції, держави-учасниці зобов'язуються забезпечити та поважати всі права кожної дитини, яка перебуває на їх території, без будь-якої форми дискримінації. Це стосується будь-яких відмінностей, зокрема за расою, кольором шкіри, статтю, мовою, релігією, політичними або іншими переконаннями, національним, етнічним або соціальним походженням, матеріальним станом, станом здоров'я, а також у залежності від народження дитини чи її батьків чи законних опікунів або будь-яких інших факторів [2].

У зв'язку з воєнними подіями в Україні важливо звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» [3]. Згідно з цим нормативно-правовим актом, під час надзвичайного або воєнного стану в Україні діти, які залишилися без батьківського піклування, можуть бути тимчасово влаштовані до дитячих будинків сімейного типу, з урахуванням встановленої граничної кількості дітей у таких закладах. Це також стосується прийомних сімей, які мають можливість тимчасово приймати дітей, позбавлених батьківського піклування, за умови дотримання граничної чисельності. Окрім того, рішення уряду значно спрощує процедуру влаштування дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку чи піклування родичів.

У період воєнного стану виїзд дітей з України став важливою та складною задачею, що вимагає ретельного підходу до забезпечення їхніх прав та безпеки. З огляду на цю ситуацію, Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України», яка визначає порядок виїзду дітей, зокрема дітей-сиріт, за межі країни [4]. Згідно з нею, діти, які не досягли 18 років, можуть покинути країну лише в супроводі законного представника або іншої уповноваженої особи. Для виїзду дитини необхідно наявність документів, що підтверджують її особу,

зокрема паспорта або свідоцтва про народження, а також наказу від керівника закладу, де дитина перебуває. Крім того, для вивезення дитини необхідно письмове погодження голови обласної військової адміністрації та дозвіл від Національної служби, а також запрошення від установ, які забезпечуватимуть її перебування за кордоном.

Конвенція про права дитини є важливим міжнародним документом, який гарантує права дітей, включаючи право на захист і гуманітарну допомогу. Стаття 22 цієї Конвенції передбачає надання статусу біженця дітям, що опинилися в складних ситуаціях, і зобов'язує держави забезпечити їх належним захистом. У контексті війни в Україні, зокрема російського вторгнення, ми спостерігаємо страшне явище — примусове депортування українських дітей, особливо сиріт, на територію Росії. Це порушує не лише українське законодавство, а й міжнародні стандарти, встановлені для захисту дітей.

Важливо зазначити, що такі дії суперечать міжнародним нормам, зокрема статті 11 Конвенції, яка зобов'язує держави боротися з незаконним переміщенням дітей. Всі держави-учасниці повинні вживати заходів для запобігання таким порушенням і забезпечувати повернення дітей на їх рідну землю. Незаконне переміщення дітей ставить під загрозу їхнє фізичне та психологічне здоров’я, позбавляє їх права на сімейне виховання та звичне середовище, що є основою їхнього розвитку. У таких умовах дуже важливо, щоб міжнародне співтовариство реагувало на ці порушення та забезпечувало механізми для повернення дітей додому, щоб вони могли жити у безпечних та гуманних умовах.

Під час воєнного стану в Україні діти, які залишилися без батьківського піклування або були розлучені з сім’єю, можуть тимчасово влаштовуватися в прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. Це влаштування здійснюється в межах дозволеної кількості місць, що визначена для кожної з цих форм виховання. Якщо сім'я приймає дитину-сироту, вона повинна повідомити відповідні органи про місце перебування дитини [5].

У разі технічних складнощів з оформленням наказу через службу у справах дітей, органи місцевої влади мають право приймати рішення про тимчасове влаштування. Коли дитина отримує статус сироти або позбавленої батьківського піклування, вона влаштовується в прийомну сім'ю чи дитячий будинок на загальних умовах, із призначенням соціальної допомоги. Ця система дозволяє забезпечити дітей, що переживають важкі часи війни, необхідною турботою та підтримкою. Водночас це підвищує відповідальність як для держави, так і для сімей, які готові прийняти дітей у свої домівки.

В умовах воєнного або надзвичайного стану в Україні питання опіки та піклування над дітьми-сиротами чи дітьми, позбавленими

батьківського піклування, стає особливо актуальним. Родичі чи особи, які мають зв'язки з такими дітьми, можуть взяти на себе відповідальність за їхнє виховання та забезпечення в цей складний час. Однак для цього необхідно пройти певну юридичну процедуру, яка включає подання заяви та низки документів до служби у справах дітей. Такі вимоги, як надання довідок від медичних фахівців, підтвердження відсутності судимості, а також документи, що засвідчують родинні зв'язки, свідчать про серйозний підхід до відбору осіб, які можуть стати опікунами чи піклувальниками.

З одного боку, ці заходи важливі для захисту дітей від потенційних небезпек і забезпечення їхнього благополуччя, а з іншого — під час війни цей процес може бути ускладнений через нестабільну ситуацію, відсутність доступу до необхідних документів або можливості швидко реагувати на зміни. Потрібно враховувати, що ці умови є лише частиною загального механізму підтримки дітей в кризових ситуаціях, а для кожної дитини має бути знайдений індивідуальний підхід. Залишаючи це в руках державних органів і відповідальних осіб, можна значно полегшити процес адаптації дітей до нових умов життя, навіть у складний період війни.

Таким чином, захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є однією з найважливіших проблем в Україні, що особливо загострюється в умовах воєнних дій через зростання їхньої кількості та вразливості. Держава зобов’язана не лише захищати їхні фізичні права, а й забезпечити повний доступ до освіти, медичної допомоги, житла та соціального забезпечення. Для цього необхідно вдосконалювати механізми підтримки на всіх рівнях та активно залучати державні й громадські організації, щоб гарантувати безпеку та благополуччя цих дітей у складний воєнний період.

Список використаних джерел:

1. Солодухіна Л.С. Особливості норматив-но-правового врегулювання альтернатив-ного догляду за дітьми в Україні. Соціальна і гуманітарна політика Вісник НАДУ при Президентові України (Серія “Державне управління”) Вип. 2. 2018. С. 82–90.

2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 04.04.2025р.)

3. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова КМУ від 22 березня 2022 р. № 349. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 04.04.2025р.)

4. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text (дата звернення: 14.04.2025р.)

5. Дитина не сама: «Інструкція з турботи». URL: https://dity.msp.gov.ua/about (дата звернення: 14.04.2025р.)

Науковий керівник: ЩЕРБЮК Н.Ю., к.ю.н., доцент, доцент кафедри права Луцького національного технічного університету.

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

ОКСАНЮК М.
здобувач вищої освіти II курсу факультету бізнесу та права
Луцького національного технічного університету
м. Луцьк

Адміністративна відповідальність є однією з основних форм юридичної відповідальності в правовій системі України. Це специфічний механізм, через який держава забезпечує виконання адміністративних норм і санкціонує порушення таких норм. Адміністративна відповідальність виникає у разі вчинення правопорушення, що не є кримінальним правопорушенням, але порушує порядок у різних сферах життя суспільства. Ця форма відповідальності застосовується, як правило, до менш серйозних правопорушень, які за своєю суттю не потребують кримінального переслідування, але все ж таки становлять загрозу для громадського порядку або порушують суспільні інтереси.

Під поняттям адміністративної відповідальності розуміється правовий механізм, який передбачає застосування державних санкцій до осіб, що вчинили адміністративні правопорушення. Ці правопорушення, зазвичай, регулюються нормами адміністративного права і охоплюють широке коло суспільних відносин, таких як дорожній рух, охорона здоров'я, охорона праці, екологія, митне та податкове законодавство, а також інші сфери, де державне регулювання є необхідним для забезпечення нормального функціонування суспільства.

Адміністративна відповідальність передбачає визначення відповідної санкції, яка накладається на правопорушника, і зазвичай вона включає такі заходи, як штрафи, арешти, конфіскація майна або інші покарання, що мають на меті виправлення порушника, а також попередження подібних правопорушень у майбутньому. При цьому

особливістю адміністративної відповідальності є те, що вона не передбачає таких важких наслідків, як кримінальна відповідальність, і спрямована на підтримання порядку у сферах, що не потребують втручання кримінальних органів.

Ключовим аспектом адміністративної відповідальності є те, що вона застосовується до фізичних осіб, а також до юридичних осіб, у випадку, коли вони порушують адміністративні норми. Цей інститут має на меті не лише покарання правопорушника, але й попередження повторних порушень, а також забезпечення загального порядку в суспільстві. Адміністративна відповідальність є важливим елементом правової системи, який забезпечує ефективне управління суспільними відносинами на всіх рівнях державної влади [**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**].

Нормативно-правова база адміністративної відповідальності складається з ряду законодавчих актів, які визначають принципи, підстави, процедуру та види відповідальності за адміністративні правопорушення. Основним документом, що регулює адміністративні правопорушення в Україні, є Кодекс України про адміністративні правопорушення, - надалі КУпАП, який був прийнятий 7 грудня 1984 року та багато разів змінювався і доповнювався з того часу. КУпАП визначає не лише правопорушення, а й конкретизує види адміністративних стягнень, порядок їх накладення та підстави для відповідальності.

Окрім цього, важливими нормативно-правовими актами є Конституція України, яка гарантує правову визначеність та дотримання принципів правопорядку, а також інші закони України, які регулюють конкретні сфери суспільних відносин, у яких можуть мати місце адміністративні правопорушення. Це можуть бути закони про охорону навколишнього середовища, безпеку дорожнього руху, запобігання корупції та інші. Наприклад, Закон України «Про дорожній рух» визначає відповідальність за порушення правил дорожнього руху, а Закон України «Про судоустрій і статус суддів» – визначає здійснення правосуддя та організацію судової влади.

Система нормативно-правових актів, що регулюють адміністративну відповідальність, включає також постанови Кабінету Міністрів України, розпорядження та інші підзаконні акти, що деталізують конкретні правила та процедури для застосування адміністративних стягнень. Зокрема, Кабінет Міністрів України має повноваження затверджувати конкретні постанови про адміністративні правопорушення в окремих сферах діяльності, які не охоплюються основними законами або Кодексом про адміністративні правопорушення. Це дозволяє більш ефективно регулювати велику кількість правопорушень, що виникають у різних галузях.

Особливу роль у нормативно-правовій базі адміністративної відповідальності мають міжнародні договори та угоди, які можуть бути ратифіковані Україною. Наприклад, міжнародні стандарти щодо прав людини, охорони навколишнього середовища, охорони праці та інші можуть створювати певні норми, які будуть використані для визначення адміністративних правопорушень і відповідальності на національному рівні.

Важливою складовою частиною цієї бази є також судова практика, яка допомагає конкретизувати застосування норм адміністративного законодавства в реальних умовах. Адміністративні суди України відіграють ключову роль у тлумаченні та застосуванні норм, що регулюють адміністративну відповідальність. Вони дозволяють забезпечити ефективний контроль за дотриманням прав і свобод громадян у випадках, коли особа не погоджується з рішенням органу, що наклав адміністративне стягнення.

Таким чином, нормативно-правова база адміністративної відповідальності є досить складною і багатогранною системою, яка включає закони, підзаконні акти, міжнародні угоди та судову практику, що взаємодіють для забезпечення належного правопорядку в суспільстві. Правова визначеність і чітке регулювання адміністративної відповідальності дозволяють забезпечити ефективне реагування на порушення, що негативно впливають на порядок і безпеку в суспільстві, при цьому забезпечуючи правову захищеність громадян.[0]

Органи державної влади відіграють важливу роль у забезпеченні адміністративної відповідальності, оскільки саме вони реалізують державну політику у сфері правопорядку та законності. Ці органи відповідальні за виявлення адміністративних правопорушень, їх розгляд та накладання санкцій, а також за захист прав та свобод громадян. Усі функції органів державної влади, пов'язані з адміністративною відповідальністю, спрямовані на забезпечення правопорядку та належного виконання законів, що регулюють різноманітні сфери суспільного життя.

Основною функцією органів державної влади є виявлення правопорушень. Це можуть бути як органи внутрішніх справ (поліція), так і органи контролю в різних галузях, такі як митні органи, податкові служби, органи санітарно-епідеміологічного контролю, а також місцеві органи влади. Вони відповідають за виявлення порушень у тих чи інших сферах діяльності, таких як порушення правил дорожнього руху, екологічних стандартів та інші. Важливою складовою цієї функції є своєчасне виявлення правопорушень та оперативне реагування на них.

Другим важливим етапом є здійснення адміністративного розгляду справ, що включає складання протоколів про адміністративні

правопорушення, перевірку доказів та оцінку обставин справи. Органи, які здійснюють адміністративний розгляд, мають право приймати рішення про накладення стягнень на порушників, що може включати штрафи, конфіскацію майна, адміністративний арешт чи інші заходи, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення. Діяльність цих органів повинна бути обґрунтованою, а також здійснюватися відповідно до чинного законодавства, що гарантує правову визначеність і захист прав громадян.

Однією з ключових функцій органів державної влади є також контроль за виконанням накладених адміністративних стягнень. Вони мають здійснювати моніторинг дотримання постанов про накладення стягнень, зокрема щодо сплати штрафів або виконання інших санкцій. Важливим аспектом цього є забезпечення виконання рішень судів або адміністративних органів щодо правопорушників, а також застосування заходів примусу до тих осіб, які ухиляються від виконання адміністративних стягнень.

Органи державної влади також виконують функцію захисту прав громадян при притягненні їх до адміністративної відповідальності. Згідно з Конституцією України, кожна особа має право на захист своїх прав у разі накладення адміністративних санкцій. Ці органи повинні забезпечувати можливість оскарження рішень, які були ухвалені щодо порушників, у тому числі в адміністративному порядку, а також у судовому порядку. Вони мають сприяти створенню прозорої та справедливої системи адміністративної відповідальності, що дозволяє кожній особі ефективно реалізувати своє право на захист.

Таким чином, нормативно-правова база адміністративної відповідальності в Україні є складною системою, що складається з законів, підзаконних актів, міжнародних угод і судової практики, які взаємодіють для забезпечення належного правопорядку в суспільстві. Чітке регулювання адміністративної відповідальності та правова визначеність сприяють ефективному реагуванню на правопорушення, які негативно впливають на порядок і безпеку, при цьому забезпечуючи правову захищеність громадян.

Органи державної влади виконують комплексну роль у забезпеченні адміністративної відповідальності. Вони здійснюють виявлення правопорушень, розгляд справ, накладання санкцій, контроль за їх виконанням, а також захист прав громадян у випадку адміністративних правопорушень. Роль органів державної влади в цій сфері є не тільки в забезпеченні правопорядку, але й у створенні умов для правового та справедливого суспільства.[0]

Список використаних джерел:

1.Дрофич Ю. В. Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. 15 грудня (№ 73) *URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/267907 (дата звернення: 31.03.2025).*

2.Монаєнко А. О. Правове забезпечення документування адміністративних правопорушень органами НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ. Нове українське право, Вип. 3, 2023 *URL:* https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.13 *(дата звернення: 31.03.2025).*

3.Комарницька І. Адміністративна відповідальність: теоретико-правові аспекти. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки" Т. 7, № 2, 2020 *URL:Administrative responsibility: theoretical and legal aspects | Academic Journals and Conferences (дата звернення: 31.03.2025).*

Науковий керівник: ПУНДОР Ю.О., к.ю.н., доцент, доцент кафедри права Луцького національного технічного університету.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕНОСТІ НОРМ ПРО СПІВУЧАСТЬ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

ПАНЧЕНКО Н. В.
аспірантка Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
м. Київ

Правова визначеність є одним із важливих принципів кримінального права, що має безпосередній стосунок до формулювання кримінально-правових норм та згідно з багатьма рішеннями Європейського суду з прав людини (наприклад, *Lopes de Sousa Fernandes* проти Португалії [1], *Sarishvili-Bolkvadze* проти Грузії [2], *Mehmet Şentürk and Bekir Şentürk* проти Туреччини [3]) визначає взаємозв'язок правової визначеності з вимогою чіткості, визначеності, однозначності правової норми, забороною надавати закону зворотної сили. До визначеності правових норм повинен прагнути законодавець, яка є запорукою й правильного та адекватного застосування кримінального закону на практиці.

Не є винятком норми про співучасть у злочині, як передбачені як в Загальній, так і в Особливій частині КК України. Як вбачається з аналізу відповідних норм, багато нормативних положень про співучасть є невизначеними, що вимагає відповідної конкретизації під час

правозастосування. Проте слід зазначити, що окремі нормативні конструкції, хоча й з першого погляду є невизначеними, проте можуть бути з однозначністю пояснені важливістю судової дискреції, яка повинна існувати задля врахування індивідуальних особливостей як самого кримінального правопорушення, так і особи, яка його вчинила. Наприклад, згідно з ч. 5 ст. 68 КК України при призначенні покарання співучасникам кримінального правопорушення суд, керуючись положеннями статей 65–57 цього Кодексу, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення. Поняття «характер участі» та «ступінь участі» у вчиненні кримінального правопорушення мають оцінний характер, є невизначеними. Водночас труднощів під час установлення того, що розуміти під характером, а що під ступенем участі співучасника у вчиненні кримінального правопорушення загалом не виникає. Так, характер участі розглядається науковцями зазвичай як роль, яку виконує той чи інший співучасник, тобто якісну характеристику його вкладу у спільно вчинене з іншими співучасниками кримінальне правопорушення [4, с. 178]. Ступінь участі визначається як інтенсивність та наполегливість, з якими той або інший співучасник виконує свої дії. Вона не може змінити якісної оцінки дій співучасника, а лише покликана впливати на міру кримінальної відповідальності співучасника злочину» [4, с. 134]. Оскільки співучасники кримінального правопорушення мають різну інтенсивність та наполегливість у цьому, спільна злочинна діяльність декількох осіб не означає, що кожна з них робить однаковий внесок у досягнення загального злочинного результату [5, с. 62]. Тому й законодавчі положення, закріплені в ч. 5 ст. 58 КК України апріорі не можуть бути визначеними. Відповідна ж невизначеність повинна долатися, коригуватися під час правозастосування шляхом уточнення того, яким саме є характер участі конкретного співучасника у вчиненні кримінального правопорушення, а також ступінь його участі у спільній діяльності.

Водночас багато інших нормативних положень про співучасть у вчинення кримінального правопорушення є невизначеними, що і виступає недоліком кримінально-правового регулювання. Відзначимо, що загалом нормативне формулювання поняття співучасті у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 26 КК України), а також видів співучасників (ст. 27 КК України) сформульовані з достатнім ступенем визначеності. Це пояснюється, вочевидь і тим, що вказані норми мають свою глибоку історію та розвиток, а тому відшліфувалися та пройшли перевірку на визначеність у процесі багаторічного застосування відповідних норм. Про їх визначеність свідчить й та обставина, що законодавець не вносив глобальних змін у відповідні статті Загальної

частини КК. Такі зміни стосувалися виключно заміни використання терміна «злочин» на термінологічний зворот «кримінальне правопорушення». Тобто, відповідні норми є достатньо стабільними, що може вказувати на те, що вони відповідають вимозі правової визначеності.

Водночас далеко не завжди стабільність норми вказує на те, що вона є визначеною. Наприклад, менш стабільною є норма, яка визначає форми співучасті у кримінальному правопорушенні (ст. 28 КК України), оскільки вона змінювалася двічі. Водночас визначеність її «шкутильгає», оскільки в ній вжито такі терміни, які не дозволяють чітко та однозначно відмежувати одну форму співучасті від іншої. Наприклад, іманентною властивістю організованої групи є її стійкість, яка у КК України не визначена. Водночас і окремі ознаки злочинної організації вказують на те, що вона також повинна бути стійкою. Проте як науковці, так і правозастосовна практика розрізняють внутрішню та зовнішню стійкість, вказуючи на те, що внутрішня стійкість характеризує організовану групу, а от зовнішня стійкість свідчить вже про діяльність злочинної організації. Однак такий висновок безпосередньо з частин 3 та 4 ст. 28 КК не випливає.

Звернемо увагу на те, що норми про співучасть у вчиненні кримінального правопорушення, вміщені в Особливій частині КК, характеризуються більшим ступенем невизначеності, аніж норми Загальної частини. Особливо це стосується норм-новел, якими Особлива частина цього Кодексу була доповнена останніми роками. Насамперед сказане стосується норм про кримінальну відповідальність «ворів в законі», які було включено в КК України на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 04.06.2020 № 671-IX. Так, попри те, що поняття «злочинний вплив», що вжито у статтях 255, 255-1 та 255-3 КК роз'яснено в ч. 1 примітки до ст. 255 (будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності), все ж чітко з'ясувати, чи мав місце такий злочинний вплив у конкретному випадку, не вбачається можливим.

Таким чином, навіть з такого загального аналізу норм про співучасть у вчиненні кримінального правопорушення вбачається, що вони характеризується балансом визначеного та невизначеного, що позитивно впливає на застосування відповідних норм про співучасть загалом. Висловлено робочу гіпотезу про те, що між стабільністю

кримінально-правової норми та її визначеністю існує зв'язок, відповідно до якого чим більш усталеною є норма, тим вона з більшаю вірогідністю є визначеною та навпаки.

Список використаних джерел:

1. Lopes de Sousa Fernandes проти Португалії: рішення Європейського суду з прав людини від 19.12.2017. URL: https://edera.gitbook.io/human-rights/vipusk-2/pereklady/fernandes (дата зверн. 24.10.2023).

2. Sarishvili-Bolkvadze проти Грузії: рішення Європейського суду з прав людини від 19.07.2018. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-122093%22]} (дата зверн. 24.10.2023).

3. Mehmet Senturk and Bekir Senturk проти Туреччини: рішення Європейського суду з прав людини від 19.04.2013. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-118722%22]} (дата зверн. 24.10.2023).

4. Орловський Р. С. Інститут співучасті в кримінальному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 512 с.

5. Кваша О. О. Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження: монограф. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 216 с.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: Закон України від 04.06.2020 № 671-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#n22 (дата зверн. 24.10.2023).

Науковий керівник: ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З. А., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

ЗАЛІСНЕННЯ ОРНИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК НЕРАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ: ПРАВОВА ОЦІНКА ДІЙ ОРЕНДАРЯ

ПАНЬКЕВИЧ М. С.
здобувач освіти 3 курсу, факультету бізнесу та права
Луцького національного технічного університету
м. Луцьк

Українське законодавство регулює низку аспектів, пов'язаних із використанням сільськогосподарських земель, зокрема орних земель, проте питання заліснення цих земель є доволі суперечливим і потребує додаткового врегулювання. На сьогоднішній день законодавство чітко визначає цільове призначення орних земель та забороняє їх зміну без відповідної офіційної процедури, що є важливим кроком для захисту сільськогосподарського фонду України. Зокрема, норми Земельного кодексу України, а також закони про охорону земель та про оренду землі регламентують порядок використання земель, встановлюють обмеження на зміну цільового призначення, що формує юридичний каркас для контролю над такими діями орендарів, як заліснення орних земель.

У цій сфері своїми визначними роботами внесли вклад такі науковці, як П. Ф. Кулинич, В. В. Савчак, В.В. Носік , М.В. Шульга, А. М. Мірошниченко, С. В. Шарапова та багато інших. Їхні наукові дослідження стали основою для формування правових підходів до оцінки та регулювання заліснення орних земель, яке часто суперечить принципам раціонального землекористування.

Україна відома на весь світ своїми родючими ґрунтами, вона має в розпорядженні близько 30% усього світового чорнозему. З цією метою українським законодавцем було розроблено систему, що поділяє всі землі України на категорії. Про це йдеться в статті 19 Земельного кодексу України. Серед них ми, в межах цієї роботи, виділимо землі сільськогосподарського призначення. Говорячи про землі такої категорії, стаття 22 ЗКУ вказує, що до такої категорії земель відносяться: «а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги); б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель інших категорій, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі під об'єктами виробництва біометану, які є складовими комплексів з виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, землі

тимчасової консервації тощо) [1]». Фактично, це вказує на те, що орні землі відносяться до земель сільськогосподарського призначення.

Власник земельної ділянки може передати частину своїх прав іншій особі, шляхом укладення договору найму (оренди). Таким чином, власник, орендодавець, передає іншій особі, орендарю, право володіння та користування. Загалом, Цивільний кодекс України передбачає таке визначення: «За договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у володіння та користування за плату на певний строк [2]». В силу специфіки методу правового регулювання, існує також окремий закон, що врегульовує оренду землі. Закон України «Про оренду землі» пропонує більш деталізоване визначення та адаптоване до цих специфічних відносин: «Договір оренди землі - це договір, за яким орендодавець зобов'язаний за плату передати орендареві земельну ділянку у володіння і користування на певний строк, а орендар зобов'язаний використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства [3]». Багато науковців схиляється до того, що таке визначення не відображає в повній мірі всі особливості цих правовідносин та потребує уточнення і ми погоджуємося з такою позицією.

Якщо ж говорити про істотні умови договору, то з визначення, пропонованого профільним законом, можна зробити висновок, що такими умовами є: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); дата укладення та строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату [3]. Має значення також і форма договору – у статті 14 зазначено, що договір укладається в письмовій формі, а за бажанням однієї зі сторін може й посвідчуватися нотаріально.

Шляхом укладення договору оренди, окрім набуття певних прав, сторони набувають також і обов'язки. Наприклад, орендодавець бере на себе зобов'язання не вчиняти дій, які б перешкоджали орендареві користуватися орендованою земельною ділянкою та передати в користування земельну ділянку у стані, що відповідає умовам договору оренди [3]. В свою чергу орендар бере на себе обов'язок виконувати встановлені щодо об'єкта оренди обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором оренди землі. Ми вбачаємо в такому формулюванні обов'язок орендаря використання земельної ділянки суто в межах її цільового призначення, та в тих обсягах, які передбачено договором та законом.

Правова оцінка дій орендаря, який здійснює заліснення орних земель, залежить від відповідності таких дій чинному законодавству та

умовам договору оренди. Відповідно до українського законодавства, орні землі належать до категорії сільськогосподарських угідь, і їхнє використання повинно відповідати визначеній меті — веденню сільськогосподарського виробництва. Заліснення таких земель без офіційної зміни їх цільового призначення та без відповідних рішень органів державної влади може розглядатися як порушення принципів раціонального землекористування та як протиправне діяння.

В цьому питанні важливе і державне регулювання. Проте, тут слід зауважити, що існують значні прогалини в регулюванні. Наприклад, не існує чіткого та злагодженого механізму контролю, що поєднує функції екологічного, земельного та аграрного права, відсутня система контролю за орними землями, призначена для запобігання заліснення орних земель.

Розглядаючи це питання в розрізі теми, можна зауважити, що оскільки орні землі призначені для вирощування сільськогосподарських культур, заліснення таких територій без попередньої зміни цільового призначення є порушенням не лише законом встановленого порядку землекористування, а й порушенням договору, що був укладений між сторонами. Такі дії призводять до зниження якості земель, до того ж створюють необхідність значних витрат з боку власника земельної ділянки, з метою відновлення земельної ділянки до статусу-кво.

Якщо орендар самовільно змінює спосіб використання землі без належного дозволу, це може призвести до правових наслідків, включаючи розірвання договору оренди, обов'язок відновити первинний стан земельної ділянки або адміністративну відповідальність. Таким чином, заліснення орних земель орендарем без попереднього погодження та дотримання встановлених правових процедур слід вважати незаконним.

Враховуючи шкідливість такого діяння, ми можемо зробити висновок, що таке діяння є правопорушенням. Законодавство України передбачає кілька видів відповідальності за вчинення такого роду правопорушення: цивільну та адміністративну. Адміністративна відповідальність настає за вчинення діяння, передбаченого статтею 53 КУпАП, порушення правил використання земель. Варта уваги і примітка до цієї статті, що зазначає: «Положення цієї статті не застосовуються у разі заростання чагарниками і дрібнолісся деградованих та малопродуктивних земель, що потребують консервації та призначені для заліснення [4]». Це вказує на те, що заліснення земель допускається, до того ж, в конкретних випадках – якщо заростання відбувається на деградованих та малопродуктивних землях і такі землі призначені до заліснення та потребують консервації. Варто зазначити, що хоч відповідальність за це правопорушення, встановлена державою,

є важливою, не варто забувати про відповідальність в межах договірного зобов'язання.

Цивільна відповідальність, в свою чергу, настає в наслідок порушення умов договору і передбачає застосування санкцій, що вказані в ньому. Законодавець передбачає в Цивільному кодексі України певні санкції в разі порушення умов договору. Такими санкціями є, наприклад, штраф та відшкодування збитків. Умови, за яких застосовуються такі заходи впливу можна визначити в самому договорі.

Науковці зауважують, що окрім встановлених наразі санкцій за використання земель поза їхнім цільовим призначенням без його зміни, необхідно ввести і інші, специфічні санкції, що стимулювали би відновлення попереднього стану земельної ділянки та враховували специфічність відносин.

Говорячи про повну відсутність регулювання, можна зробити висновок, що нині в українському законодавстві немає комплексного правового механізму, який би регламентував процес добровільного або примусового відновлення орних земель після заліснення. У зарубіжній практиці, наприклад у США та країнах ЄС, існують спеціальні програми реабілітації земель, що включають юридичні, економічні та екологічні інструменти для повернення землі до сільськогосподарського використання. Українська правова система потребує запровадження таких механізмів, які б включали не лише контроль і санкції, а й підтримку відновлювальних заходів.

Підсумовуючи, можна сказати, що заліснення орних земель є порушенням порядку землекористування, встановленого державою, а також порушенням прав орендодавця, оскільки друга сторона не дотримується покладених на неї договором обов'язку використовувати земельну ділянку в межах її цільового призначення та підтримання того стану земельної ділянки, в якому орендар її отримав. Такі дії передбачають застосування санкцій, як з боку держави, так і з боку орендодавця. Щодо покращення законодавства, варто зазначити, що воно потребує значного доопрацювання, оскільки наразі в ньому містяться лише базові засади, тож, необхідно запровадити більш суворі санкції за порушення земельного законодавства та самовільного заліснення орних земель, створити ефективну систему моніторингу та контролю за найбільш цінними категоріями земель, враховуючи досвід іноземних країн та адаптуючи його під специфіку земель в Україні.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України (дата звернення 27.04.2025) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text
2. Цивільний кодекс України (дата звернення 28.04.2025)

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
3. Закон України «Про оренду землі» (дата звернення 27.04.2025) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#n85

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення (дата звернення 29.04.2025) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

Науковий керівник: ЗЕМКО А.М., к.ю.н., професор, професор кафедри права Луцького національного технічного університету.

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

ПАУТОВ Д. С.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
факультет міжнародної торгівлі та права,
Державний торгово-економічний університет
м. Київ

Із завершенням Другої світової війни світова спільнота опинилася перед нагальною необхідністю створення нового формату міжнародної взаємодії, здатного не лише реагувати на конфлікти, а й запобігати їхньому виникненню. У цьому контексті особливої ваги набула ідея створення універсальної організації, яка могла б виступати посередником між державами, підтримувати стабільність та забезпечувати мир у глобальному масштабі. Так у 1945 році на конференції в Сан-Франциско була заснована Організація Об'єднаних Націй (ООН) – унікальна інституція, що об'єднує більшість держав світу навколо спільної мети: міжнародний мир, безпеку та стабільності (ч.1 ст. 1 Статуту) [9, с. 7].

З моменту свого заснування ООН відіграє важливу роль у запобіганні збройним конфліктам, сприянні врегулюванню кризових ситуацій, наданні гуманітарної допомоги та сприянні міжнародному співробітництву, відновленні постконфліктних територій та дотриманні принципів міжнародного права. ООН володіє широким спектром механізмів та інструментів для підтримки міжнародного миру та безпеки. Серед них: миротворчі операції, дипломатичні зусилля, санкції, гуманітарна допомога, роззброєння та контроль над озброєннями, побудова миру та запобігання конфліктам. Але із-за постійної

глобалізації роль ООН потребує постійного переосмислення та адаптації до змінного міжнародного ландшафту.

Незважаючи на свої досягнення та міжнародне визнання, ООН стикається з численними викликами у сфері забезпечення миру та безпеки. Однією з головних проблем є право вето постійних членів Ради Безпеки, що часто блокує важливі рішення у кризових ситуаціях. Це обмежує ефективність організації, яка має забезпечувати глобальний мир. Сучасні загрози – кібератаки, кліматичні зміни, масові міграції, гібридні війни – вимагають нових підходів, до яких ООН ще не повністю готова. До того ж, не завжди успішні миротворчі місії викликають сумніви щодо дотримання прав людини.

Згідно зі Статутом ООН, гарантування миру й безпеки у світі має базуватись на принципах міжнародного права та здійснюватися через співпрацю Генеральної Асамблеї й Ради Безпеки (ст. 2 Статуту) [9, с. 8]. При цьому основна відповідальність у цій сфері покладена саме на Раду Безпеки.

Рада Безпеки ООН має унікальні повноваження для запобігання конфліктам і забезпечення умов для мирного співіснування держав (ч. 1 ст. 24 Статуту) [9, с. 21]. Її ефективність можна оцінити за результатами прийнятих нею рішень та їх впливу на стабільність у світі. ООН була створена з метою не допустити повторення трагедій світових воєн. Від початку свого існування організація прагне запобігати ескалації конфліктів, сприяти врегулюванню збройних протистоянь і підтримувати мир у постконфліктних регіонах.

Таким чином, лише Рада Безпеки має мандат на застосування примусових чи запобіжних заходів від імені ООН. Вона також відповідає за залучення військових ресурсів країн-членів. Стаття 43 Статуту визначає механізми передачі збройних сил у розпорядження Ради на основі окремих угод, які мають бути ратифіковані [9, с. 29]. Передбачалося, що всі питання щодо військових операцій вирішуватимуться за участі Воєнно-штабного комітету, який включає представників від збройних сил постійних членів Ради.

Проте через суперечності серед великих держав ці положення фактично залишились неактивними. Як наслідок, ООН почала використовувати нестатутну форму дій – миротворчі операції (місії), які стали практичним виходом в умовах політичних розбіжностей і відсутності постійних військових сил під егідою Організації.

Миротворчі операції ООН розпочалися у 1948 році з місії на Близькому Сході, яка згодом стала Організацією ООН з нагляду за виконанням умов перемир'я (UNTSO) [6]. З того часу ООН реалізувала понад 71 миротворчу операцію, спрямованих на підтримання міжнародного миру та безпеки. Станом на 2024 рік триває 11 активних

місій, у яких задіяно понад 59 тисяч військових, поліцейських і цивільних фахівців. У сучасних умовах миротворчі операції стикаються з новими викликами, що вимагає адаптації стратегій та використання новітніх технологій .

Загалом, дії Ради Безпеки у межах миротворчих операцій продемонстрували позитивні результати. Наприклад, операція ООН у Камбоджі (UNTAC, 1992–1993). Після тривалого конфлікту в Камбоджі ООН розгорнула місію UNTAC для реалізації Паризьких мирних угод. Місія забезпечила проведення демократичних виборів, сприяла роззброєнню та реінтеграції колишніх комбатантів. Хоча UNTAC порушила принцип нейтралітету, підтримавши одну зі сторін, це сприяло досягненню стабільності в країні [4]. До позитивних результатів можна віднести, також місію ООН у Ліберії (UNMIL, 2003–2018), операцію ООН у Мозамбіку (ONUMOZ, 1992–1994).

Але були й такі випадки, коли відповідні місії провалювалися та не досягали поставлених результатів. Прикладом може слугувати невдала місія ООН у Руанді (UNAMIR, 1993–1996). UNAMIR була створена для нагляду за виконанням Арушських угод між урядом Руанди та повстанцями. Однак через обмежений мандат та недостатню підтримку з боку міжнародної спільноти місія не змогла запобігти геноциду 1994 року, під час якого загинуло до мільйона людей. Цей випадок став одним із найгірших провалів миротворчої діяльності ООН [5].

Звернемося до прикладу російсько-української конфлікту. Це протистояння суперечить базовим принципам Статуту ООН. Вона охоплює кілька етапів: анексію Криму, бойові дії на Донбасі (2014–2022) та повномасштабне вторгнення з лютого 2022 року. Перші спроби Ради Безпеки ООН реагувати на анексію Криму виявилися безрезультатними – росія, як постійний член, заблокувала відповідну резолюцію, скориставшись правом вето.

У подальші роки, під час збройного конфлікту на сході України, дії Ради Безпеки залишались малоефективними. росія постійно блокувала будь-які ініціативи, спрямовані на врегулювання ситуації. Навіть після початку повномасштабної агресії, застосування сили проти цивільного населення, ядерних погроз і порушень міжнародного права, рф продовжує залишатися членом Ради Безпеки, що свідчить про глибокі інституційні вади ООН.

Попри це, Рада Безпеки все ж відіграє певну роль – ухвалюються резолюції, які можуть бути використані у міжнародних судових процесах, а гуманітарні програми ООН ефективно реалізуються в Україні. Та загалом, орган, відповідальний за підтримання миру, не впорався зі своєю ключовою місією у наймасштабнішому військовому конфлікті Європи XXI століття.

Отже, Рада Безпеки ООН мала б гарантувати мир і безпеку, але на прикладі російсько-української конфлікту проявила свою бездіяльність. З 2014 року світова спільнота, очолювана ООН, не змогла належно відповісти на анексію Криму, терористичні дії на Донбасі та повномасштабну війну, яка розпочалась у 2022 році. Це лише підкріпило впевненість росії у безкарності, призвело до численних жертв, руйнувань і створило загрозу міжнародній безпеці. рф, як постійний член Ради Безпеки, зберігає право вето, що паралізує роботу ООН. Основна проблема – у застарілому та неефективному механізмі організації. Багато українських дипломатів і науковців вважають, що ООН необхідно реформувати, інакше вона повторить долю Ліги Націй, яка не змогла запобігти Другій світовій війні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Основний Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 12.04.2025).

2. Дудченко В. В., Турченко О.Г. Міжнародне публічне право: Основи теорії : навчальний посібник. Одеса : видавництво «Юридика», 2023. 252 с.

3. Мартинюк О. В., Гаврилюк С. В. Роль міжнародного права у підтримці загального миру та безпеки. *Стаття*. Донецьк : видавництво «Юридичний науковий електронний журнал», 2022. URL: https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/2584/1/Стаття%205.pdf. (дата звернення: 17.04.2025).

4. Миротворча місія Ради Безпеки ООН в Камбоджі. URL: https://surl.li/xhhbet (дата звернення: 17.04.2025).

5. Миротворча місія Ради Безпеки ООН в Руанді. URL: https://surl.lu/tropnv (дата звернення: 17.04.2025).

6. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі та оцінка її ефективності на прикладі України Центр досліджень соціальних систем. *Стаття*. Київ. 2023. URL: https://surl.li/kliiic (дата звернення: 17.04.2025).

7. Строїч М. Роль ООН у сфері забезпечення міжнародної безпеки. *Стаття*. Київ : видавництво «Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича», 2022. URL: https://law.chnu.edu.ua/oon-v-sferi-zabezpechennia-mizhnarodnoi-bezpeky/ (дата звернення: 17.04.2025).

8. Генеральна Асамблея ООН. Резолюція 377 (А) «Єдність заради миру» від 03 листопада 1950 року. URL: https://surl.li/oapkgb (дата звернення: 17.04.2025).

9. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text (дата звернення: 17.04.2025).

Науковий керівник: ПАНФІЛОВА Ю. М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, Державний торгово-економічний університет, м. Київ.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО УСИНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ПЕТРУНОВСЬКА Д. Б.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет міжнародної торгівлі та права
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ

Воєнний стан, викликаний повномасштабним вторгненням рф в Україну, загострив питання захисту прав людей, особливо дитячих прав. Міждержавне усиновлення стало ще актуальнішим, оскільки багато дітей залишилися без батьківської опіки. Однак міжнародне усиновлення потребує чітких правових норм як на національному, так і на міжнародному рівні. Метою цієї статті є аналіз правових аспектів міжнародного усиновлення у воєнний час, окреслення проблем і пошук шляхів їх вирішення.

В цілому питання щодо правового статусу та захисту дитини регулюються різними документами, які базуються на загальних положеннях Конвенції про права дитини від 1989 року. А от основним документом у галузі саме міжнародного усиновлення є Європейська конвенція з усиновлення дітей (далі - Конвенція), до якої Україна приєдналася у квітні 2009 року. На загальних положеннях Конвенції базуються питання щодо правового статусу та захисту дитини. Конвенція пропонує державам оновлені принципи усиновлення та механізм співробітництва з метою забезпечення усиновлення з урахуванням найвищих інтересів дитини [1].

Ще один відомий правовий акт, що регламентує міжнародне усиновлення дітей, це Гаазька Конвенція про захист дітей і співробітництво у галузі міжнародного усиновлення, прийнята у 1993 р [2].

Завдяки цим законодавчим актам світ отримав міцний правовий фундамент для регулювання питань усиновлення, а також дитячих прав і свобод.

У свою чергу Україна, як учасниця зазначених міжнародних конвенцій, у національному законодавстві зобов'язана дотримуватися принципів, викладених у цих документах. Але слід зазначити, що в Україні правове регулювання у сфері усиновлення має свої особливості. Згідно із Сімейним кодексом України та Законом «Про охорону дитинства», міждержавне усиновлення допускається лише у випадках, коли дитину неможливо влаштувати в українській родині. Таким чином, пріоритет надається національному усиновленню, такий підхід не тільки відповідає міжнародним стандартам, а і сприяє збереженню культурної та мовної ідентичності дитини [3,4].

Розглянемо як воєнний стан в Україні вплинув на процес усиновлення: по суті процедура усиновлення в умовах воєнного стану не зазнала формальних змін: вона здійснюється відповідно до загального порядку, визначеного Сімейним кодексом, а також постановою Кабінету Міністрів України № 905 від 8 жовтня 2008 року. Однак для воєнного часу розроблено певні процедурні уточнення, які було закріплено у постанові КМУ № 447 від 15 квітня 2022 року. Зокрема, враховано можливість затримок у прийнятті рішень через призупинення роботи судів у зонах бойових дій, недоступність реєстрів, складність збирання необхідних документів. Варто зазначити, що значна частина дітей була евакуйована за кордон, однак відповідно до позиції Міністерства соціальної політики України, ці діти не підлягають усиновленню, оскільки часто не мають офіційного статусу сиріт. У таких випадках має надаватися лише тимчасовий догляд до встановлення правового статусу дитини після завершення воєнного стану. Правовий статус дитини, відповідно, встановлюється на підставі документів передбачених законодавством [5,6,7].

Пріоритет національного усиновлення важливий для збереження ідентичності дітей, але це створює проблеми. Зокрема, затримки у судових розглядах можуть тривати понад рік, що негативно впливає на психологічний розвиток дитини. Невідповідність можливостей потенційних батьків усиновити кількох дітей водночас теж є перепоною. Можливо, дозволяючи ширше усиновлення іноземцями, можна буде пришвидшити процес. [3].

Логічним рішенням є вдосконалення законодавства: надати судам пріоритет у справах усиновлення, а також переглянути норму щодо обов'язкового збереження сімейних груп, залишивши можливість роз'єднання у виняткових випадках, коли це відповідає найкращим інтересам дитини. Окрім того, важливою є подальша цифровізація

процедур і розробка механізмів дистанційного знайомства дитини з потенційними батьками, що може стати ефективним рішенням в умовах обмеженої мобільності під час війни [8].

На основі всього вищезазначеного можна зробити висновок: міжнародне усиновлення в умовах воєнного стану в Україні постає як надзвичайно складна, але водночас необхідна процедура. У період масштабної гуманітарної кризи, викликаної війною, зростає потреба в ефективних механізмах захисту прав дітей, які залишилися без батьківського піклування. Попри те, що Укрвїна зберігає пріоритет національного усиновлення, саме міжнародне усиновлення стає реальним шансом на безпечне дитинство для тих, кого не вдалося влаштувати в українські родини. Проте реалізація цього інституту вимагає особливої обережності. В умовах війни важливо не лише забезпечити належне правове регулювання, а й зберегти головне – найкращі інтереси дитини, її гідність, права та майбутнє.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція про усиновлення дітей із застереженнями та заявами, ратифікована Україною 15.02.2011 р. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text (дата звернення: 16.04.2025).
2. Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.1993 р. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text (дата звернення: 16.04.2025).
3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-ІІІ (у ред. від 19.12.2024 р.) – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14 (дата звернення: 16.04.2025).
4. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-ІІІ – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14 (дата звернення: 16.04.2025).
5. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : Постанова Кабінету Міністрів України № 905 від 08.10.2008 р. (із змінами від 13.08.2024 р.) – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-п (дата звернення: 17.04.2025).
6. Про внесення змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України № 447 від 15.04.2022 р. – Режим

доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2022-п#Text (дата звернення: 17.04.2025).

7. Про порядок та умови прийому громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які бажають усиновити дитину в Україні, для подання ними справ : Наказ Міністерства соціальної політики України № 445 від 17.11.2011 р. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1406-11#Text (дата звернення: 17.04.2025)

8.Погорєцька Н. В. Міжнародне усиновлення: проблемні питання / Н. В. Погорєцька // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 612–615. (дата звернення: 17.04.2025).

Науковий керівник: ПОГАРЧЕНКО Т. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ.

СТАТТІ 111-1 ТА 436-2 КК УКРАЇНИ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ НЕЗАКОННОЇ ПРОПАГАНДИ У ПЕРІОД ВІЙНИ

ПИЛИПЕЦЬ А. Ю.
аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
м. Київ

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України в лютому 2022 року стало очевидним, що війна ведеться не лише у фізичному просторі, а й в інформаційному. Пропаганда, дезінформація, мова ворожнечі та свідома маніпуляція суспільною думкою перетворилися на один з основних інструментів гібридного впливу на громадян України. Протидія цим явищам стала пріоритетом як для органів безпеки, так і для законодавця, що вимагало відповідних змін у кримінальному законодавстві.

Протягом 2022–2023 років Кримінальний кодекс України зазнав низки змін, зокрема було введено статтю 111-1 «Колабораційна діяльність» та статтю 436-2 «Виправдування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». Вони мають за мету встановити кримінальну відповідальність за публічні форми інформаційної підтримки держави-

агресора або її окупаційних структур, а також за спроби легітимізації агресії через ЗМІ, інтернет, символіку тощо [1].

Стаття 111-1 охоплює широке коло дій, які можуть свідчити про сприяння ворогові, зокрема:

– публічне заперечення факту збройної агресії проти України;

– підтримка рішень і дій держави-агресора;

– участь у діяльності окупаційних адміністрацій, в організації псевдореферендумів;

– передача матеріальних ресурсів або надання інформаційних послуг, які полегшують дії ворога [1].

Стаття 436-2 є дещо новішою за своєю природою і фокусується саме на публічному впливі: глорифікації (тобто прославлянні) агресора, використанні символіки Z/V як знаків агресії, поширенні матеріалів, що виправдовують агресивні дії російської федерації [1].

Обидві статті спрямовані на криміналізацію форм інформаційної війни, яка на сучасному етапі становить не менш серйозну загрозу, ніж військові дії. Особливістю цих злочинів є те, що їх об'єктом виступає не лише державна безпека, а й суспільна свідомість, морально-психологічна стійкість населення, національна єдність.

Проте в процесі правозастосування виявляється низка проблем. Однією з головних є юридична невизначеність понять, що використовуються у формулюваннях статей. Наприклад, відсутність чіткого нормативного визначення таких понять, як «глорифікація», «виправдування агресії», «колабораційна діяльність» або «інформаційна підтримка» призводить до неоднакової практики, складності в доказуванні та потенційної небезпеки надмірного обмеження свободи слова.

Також варто звернути увагу на необхідність дотримання принципу пропорційності. Згідно зі статтею 34 Конституції України, кожному гарантується свобода думки і слова, але ця свобода може бути обмежена законом, якщо це необхідно для національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку [2]. Міжнародні документи, зокрема Європейська конвенція з прав людини (ст. 10) [4] і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 19) [3], також визнають, що свобода вираження не є абсолютною, але будь-які її обмеження мають бути чітко визначені, обґрунтовані та необхідні в демократичному суспільстві.

У практиці Європейського суду з прав людини сформовано підхід, відповідно до якого обмеження свободи вираження є допустимим лише тоді, коли воно має законну мету, відповідає принципу пропорційності й застосовується в умовах крайньої необхідності. Це означає, що кримінально-правові заходи у сфері протидії незаконній пропаганді

повинні бути виключно таргетованими й не повинні мати загального, розмитого характеру.

Зважаючи на ці вимоги, доцільно ініціювати:

– уточнення термінології статей 111-1 та 436-2 КК України;

– розробку рекомендацій для органів досудового розслідування щодо кваліфікації відповідних правопорушень;

– активне залучення практики ЄСПЛ до правозастосування, зокрема рішень у справах «Перінчек проти Швейцарії», «Гюндюз проти Туреччини», «Леруа проти Франції» та ін., які розмежовують захищене висловлення думки від мови ненависті або пропаганди війни [5].

Крім того, варто враховувати досвід країн Центрально-Східної Європи, зокрема Польщі, Литви, Естонії, які також ухвалили норми щодо заборони символіки російської агресії та криміналізації публічного виправдання військових злочинів. У цих країнах законодавець приділив значну увагу балансуванню між безпекою й демократичними правами, що може бути корисним для подальшої імплементації подібних механізмів в Україні [6].

Таким чином, статті 111-1 та 436-2 КК України є важливими інструментами правової реакції на інформаційну агресію в умовах війни. Проте їх ефективність залежить від рівня нормативної чіткості, системного правозастосування, узгодження з міжнародними стандартами та обґрунтованого обмеження фундаментальних прав. Правовий режим воєнного стану не повинен перетворюватися на простір для невиправданих репресій, а має слугувати інструментом цілеспрямованого захисту національних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (у редакції станом на 2025 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 14.05.2025).

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 14.05.2025).

3. International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 16 December 1966. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights (дата звернення: 14.05.2025).

4. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights). URL:

https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (дата звернення: 14.05.2025).

5. European Court of Human Rights. HUDOC Database. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ (дата звернення: 14.05.2025).

6. Freedom House. Nations in Transit 2023: Authoritarian Pushback. URL: https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2023 (дата звернення: 14.05.2025).

Науковий керівник: ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З. А., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ НА ЛАВІ ПІДСУДНИХ: КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

ПРИМАК І.В.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ) вже не є науковою фантастикою, а реальністю, що проникає в усі сфери нашого життя: від повсякденних технологій до критично важливих інфраструктур. Інтеграція ШІ у системи, що приймають рішення, створює нові можливості, але й породжує безпрецедентні ризики, особливо в контексті кримінального права.

Метою дослідження є комплексний аналіз правових та етичних аспектів кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані зі штучним інтелектом.

Розпочати дослідження варто зі з'ясування сутності поняття «штучний інтелект»: штучний інтелект (artificial intelligence, AI) – метод змусити комп'ютер чи програмне забезпечення «мислити» як людський мозок. Це досягається шляхом вивчення закономірностей роботи людського мозку та аналізу когнітивних процесів. Результатом цих досліджень є розробка інтелектуального програмного забезпечення та систем.

Всі ми коли-небудь користувалися сканером відбитків пальців, Face ID у телефоні та додатку Дія, друкували текст з допомогою T9, спілкувалися із чат-ботом в онлайн-магазині – таким чином ви

взаємодіяли з artificial intelligence. Прикладами штучного інтелекту є також ChatGPT, голосові помічники Siri чи Alexa, система «Розумний будинок», автопілоти в авто тощо.

Згадане вище схиляє до думки, що ШІ справді невід'ємна частина людського життя в сучасних реаліях. Але якщо виникають нові суспільні відносини, має бути і правове регулювання.

Відповідно, тема потребує більш детального аналізу з метою визначення класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних зі штучним інтелектом, правових норм та доктрин щодо кримінальної відповідальності за їх вчинення. Також доцільним видається дослідження міжнародного досвіду у сфері правового регулювання штучного інтелекту.

Загалом, на даний момент у світі існує декілька інструментів нормативного регулювання питань щодо боротьби із злочинами у цифровому просторі. З початку 21-го століття, а саме з 2001 року, Рада Європи прийняла в Будапешті «Конвенцію про кіберзлочинність», що стала важливим кроком у сфері міжнародного права з питань ШІ. Цей документ, відомий як «Будапештська конвенція», був також доповнений протоколом, спрямованим на боротьбу з расистськими та ксенофобськими проявами в онлайн-середовищі.

Особливістю є те, що Конвенція містить положення з матеріальних питань кримінального права, процесуальні норми й положення про міжнародну співпрацю.

Загалом Конвенція виділяє 4 групи суспільно небезпечних діянь:

1. Правопорушення проти конфіденційності, цілісності й доступності комп'ютерних даних і систем: незаконний доступ (ст. 2), нелегальне перехоплення (ст. 3), втручання в дані (ст. 4), втручання в систему (ст. 5), зловживання пристроями (ст. 6).

2. Правопорушення, пов'язані з комп'ютерами: підробка, пов'язана з комп'ютерами (ст. 7), шахрайство, пов'язане з комп'ютерами (ст. 8).

3. Правопорушення, пов'язані зі змістом: правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією (ст. 9), – вироблення, розповсюдження, передача, здобуття дитячої порнографії за допомогою комп'ютерних систем, володіння дитячою порнографією в комп'ютерній системі або на комп'ютерному носії інформації.

4. Правопорушення, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав (ст. 10), коли дії вчинені свідомо, у комерційних розмірах і за допомогою комп'ютерних систем [2].

Також у ст. 12 передбачається можливість несення кримінальної відповідальності юридичною особою за злочин, учинений на її користь.

Цей документ Україна ратифікувала 07.09.2005 року і вона стала основою для гармонізації національного законодавства у сфері кіберпростору, яка продовжується і зараз.

Якщо звернутись до національного законодавства, ми бачимо, що у чинному Кримінальному кодексі України є окремий розділ, який визначає кримінальну відповідальність за кіберзлочини, а саме – Розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», який складається з 6 статтей:

1. ст. 361 – несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку;
2. ст. 361-1 – створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут;
3. ст. 361-2 – несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації;
4. ст. 362 – несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї;
5. ст. 363 – порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється;
6. ст. 363-1 – перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку

Проаналізувавши думки та праці відомих авторів, таких як Д.С. Азаров, П.П. Андрушко, Л.В. Багрій-Шахматов, П.С. Берзін, В.І. Борисов, В.М. Брижко та ін. варто також з'ясувати питання можливості та (або) доцільності визначення штучного інтелекту суб'єктом правовідносин, в тому числі кримінально-правових. До тих пір, поки відповідальність покладається на виробника (розробника) та (або) користувача, питання про визначення суб'єкта не викликає складнощів. Але у випадку, наприклад, розробки програмного забезпечення з відкритим початковим кодом (коли його розробниками є невизначена кількість осіб) визначити виробника буде доволі складно. Ще складнішою буде ситуація з штучним інтелектом, який сам себе усвідомлює, наділений можливістю

самовдосконалення, дбає про власне самозбереження та отримання необхідних ресурсів, має здібності до творчої діяльності тощо.

Звернувшись до судової практики, можна зрозуміти, що кіберзлочини найчастіше вчиняються у сукупності із іншими кримінальними правопорушеннями, насамперед – проти власності та проти прав і свобод людини. До прикладу, вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області, яким особу засуджено за вчинення злочинів, передбачених ч.2 ст.185 – крадіжка; ч.1 ст.357 – викрадення та привласнення офіційних документів з корисливих мотивів; ч.1, ч.2 ст.361 – несанкціоноване втручання в роботу автоматизованої системи, що призвело до витоку, підробки інформації та порушення встановленого порядку її маршрутизації; ч.1, ч.2 ст.182 – незаконне зберігання, використання конфіденційної інформації про особу; ч.2 ст.190 КК України – шахрайство. Проаналізувавши цей вирок можемо зрозуміти, що кіберзлочин у даному контексті являється складовою частиною плану, метою якого є протиправне заволодіння чужим майном та грошовими коштами. Також вирок Києво-Святошинський районний суд Київської області, яким особу засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 361 КК України. Даний вирок «демонструє» ще одну досить популярну схему вчинення кіберзлочину – так зване «кіберрейдерство», коли посадові особи, уповноважені на внесення змін до державних реєстрів прав власності та юридичних осіб вносять до них неправдиві відомості, які дають їх спільникам можливість до протиправного заволодіння як майном, так і цілими підприємствами, що потребує негайної та професійної допомоги адвоката із відповідною кваліфікацією.

Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ) створює нові та складні виклики для кримінального права, вимагаючи не лише адаптації існуючих норм, але й розробки принципово нових підходів.

Список використаних джерел:

1. Матвієнко А.Р. Стандарти Ради Європи щодо встановлення відповідальності за кіберзлочини. Верховенство права очима правників-початківців. 2012.

2. Про кіберзлочинність : Конвенція від 23.11.2001 № 994789. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

4. Кіберзлочинність та електронні докази = Cybercrime and digital evidence : навч. посібник / [Б. М. Головкін, О. І. Денькович, В. В. Луцик, Д. М. Цехан] ; за ред. канд. юрид. наук, доц. Ольги Денькович, д-р права,

проф. Габріеле Шмельцер. – Електрон. вид. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022

Науковий керівник: АНІЩУК В.В. к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права Луцького національного технічного університету.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИКОРИСТАННЯ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

РЕГЕЩУК Н. В.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Після проголошення незалежності у 1991 році Україна постала перед необхідністю розробити власну нормативно-правову базу в сфері ядерної енергетики, оскільки мала значну частку енергії, яка вироблялася на ядерних станціях, й задля забезпечення стабільного розвитку й безпеки ядерної енергетики необхідні були чіткі юридичні норми, які регулюють експлуатацію АЕС, поводження з відходами та захист від радіаційних небезпек. З інтеграцією України до міжнародної спільноти постало питання відповідності національних стандартів міжнародним вимогам щодо безпеки ядерних установок. Це включало підписання міжнародних угод, зокрема з Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ), створення й удосконалення національного законодавства. Трагедія на Чорнобильській АЕС у 1986 році стала каталізатором посилення уваги до ядерної безпеки й розвитку законодавства в цій сфері. 8 лютого 1995 року був прийнятий Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» який став важливим етапом в розвитку правової основи для ефективного контролю за ядерною енергетикою та забезпеченням радіаційної безпеки, сприяючи інтеграції України в міжнародні структури в цій галузі [1]. Його норми мінімізують ризики, пов’язані з ядерними та радіаційними загрозами, а також з організацією ефективного реагування на можливі аварії й надзвичайні ситуації, на систему цивільного захисту загалом.

Положення закону, що стосуються радіаційної безпеки, забезпечують нормативно-правову основу для визначення безпечних рівнів радіаційного впливу. Це включає максимальні допустимі рівні радіації для людей та екосистем, а також заходи щодо їх контролю в зонах, що можуть бути піддані радіаційному впливу. Важливим є також

запровадження ефективної системи моніторингу радіаційної обстановки в країні, що дозволяє своєчасно виявляти зміни в рівнях радіації та оперативно реагувати.

Закон встановлює вимоги до аварійного планування, що є необхідним елементом системи цивільного захисту. Для кожного ядерного об'єкта повинні бути розроблені спеціальні плани дій на випадок аварій, включаючи сценарії для ситуацій різного масштабу – від локальних до великих катастроф. Ці плани включають процедури евакуації, дезактивації, надання першої медичної допомоги та забезпечення засобами індивідуального захисту. У разі надзвичайної ситуації, пов'язаної з радіаційними ризиками, система цивільного захисту повинна координувати зусилля рятувальників, медичних служб, органів влади та місцевого самоврядування для ефективного реагування.

Закон передбачає необхідність навчання населення та органів цивільного захисту для дій в умовах ядерної загрози. Це включає проведення регулярних тренувань з евакуації населення, підготовки до використання засобів індивідуального захисту (масок, захисних костюмів) та організації тимчасових укриттів. Такі навчання важливі для того, щоб у разі аварії люди знали, як правильно діяти та куди йти для захисту від радіаційного впливу. Ці заходи є складовою частиною системи цивільного захисту, оскільки допомагають не лише підготувати органи влади та рятувальників до дій у надзвичайних ситуаціях, а й забезпечити інформування громадян, що може суттєво зменшити наслідки ядерних катастроф.

Закон також передбачає інтеграцію України в міжнародну систему ядерної безпеки, що включає виконання зобов'язань перед міжнародними організаціями, такими як МАГАТЕ [2]. Україна повинна координувати свої дії з іншими державами та міжнародними організаціями у разі ядерних інцидентів, які можуть мати трансграничний характер. Це співробітництво має важливе значення для цивільного захисту, оскільки в разі великих аварій, що можуть поширити радіаційне забруднення за межі країни, важливо мати чітку систему міжнародної допомоги та обміну інформацією.

Закон передбачає створення системи моніторингу радіаційної обстановки, що є важливою частиною цивільного захисту. Така система дозволяє проводити постійний контроль за рівнями радіації на ядерних об'єктах та в потенційно небезпечних зонах. Моніторинг допомагає оперативно визначати ступінь загрози та вчасно приймати рішення про введення режиму надзвичайної ситуації. Це дає можливість здійснити превентивні заходи, зокрема евакуацію людей або обмеження доступу до небезпечних територій.

Законом встановлено чіткі норми і стандарти, які повинні бути виконані для забезпечення радіаційного захисту. Це включає наявність спеціальних засобів захисту для персоналу ядерних об'єктів, рятувальників та медичних працівників, а також розробку спеціальних процедур для дезактивації забруднених територій. Це сприяє зниженню ризиків для цивільного населення і швидкому відновленню нормальних умов після аварій.

Закон забезпечує чіткі правила щодо використання ядерної енергії: пріоритет захисту здоров'я населення та екології; створення системи ліцензування для ядерних установок; забезпечення державного контролю за безпекою ядерних реакторів; моніторинг радіаційного фону на території України; прозорість інформації щодо радіаційної ситуації; встановлення обов'язкових норм радіаційної безпеки для всіх підприємств. Серед недоліків можна зазначити відсутність деталізації про утилізацію радіоактивних відходів і недостатнє фінансування програм з інформування населення [3].

Таким чином, положення Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» безпосередньо впливають на систему цивільного захисту, сприяючи створенню ефективних механізмів попередження, реагування та відновлення після надзвичайних ситуацій, пов'язаних з ядерною енергетикою та радіаційними загрозами. Закон забезпечує комплексний підхід до ядерної безпеки, що включає технологічні, правові, організаційні та соціальні аспекти, необхідні для захисту людей і навколишнього середовища.

З точки зору розвитку Цивільного Захисту в Україні, закон в цілому забезпечує високий рівень захисту населення, однак є прогалини: недостатня координація між органами державного управління; відсутність практичних інструкцій для населення у разі радіаційної аварії. Для покращення цивільного захисту необхідно оновити стратегії управління та збільшити фінансування просвітницьких кампаній. І хоча український закон відповідає міжнародним стандартам, однак особливо під час повномасштабної війни, варто розширити систему підготовки населення до надзвичайних ситуацій і підвищити фінансування програм утилізації радіоактивних відходів

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку». URL: http://zakon.rada.gow.ua/laws/show/39/95/-вр#Text

2. Матеріали МАГАТЕ. URL: http://vienna.mfa.gov,ua/ustanovi-oon-u-vidni/2717-ukraine-iaea

3. Міністерство енергетики України. URL: http://mev.gov.ua./storinka/nabory-vidkrytykh-danykh-haluzi

Науковий керівник: ВІСИН В. В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри права, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ І ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ

РЕЗНІК В.
курсант 2-го курсу Дніпровського державного університету внутрішніх справ, рядовий поліції
м. Дніпро

Кримінальне законодавство є динамічною системою, що постійно змінюється під впливом соціальних, економічних, політичних та культурних чинників. Одним із важливих механізмів його адаптації до сучасних умов є криміналізація та декриміналізація суспільно небезпечних діянь. Ці процеси безпосередньо пов'язані з концепцією кримінальної політики держави та визначенням меж кримінальної відповідальності.

Криміналізація — це процес визнання того чи іншого діяння злочинним і включення його до складу Кримінального кодексу. Іншими словами, це надання правовій нормі кримінально-правового статусу. Криміналізація базується на визнанні діяння суспільно небезпечним у такому ступені, що для його попередження та припинення необхідно застосовувати найсуворіший засіб державного примусу — кримінальне покарання [1].

Критерії криміналізації:

- реальна суспільна небезпека діяння;
- наявність шкоди (фактичної або потенційної);
- неефективність заходів адміністративного чи цивільного впливу;
- соціальна потреба у кримінально-правовому регулюванні.

Приклад: криміналізація домашнього насильства в Україні (ст. 126-1 ККУ), що відображає актуальну соціальну проблему.

Декриміналізація як процес — це визначення та виключення з кримінального закону тих діянь, які формально визнаються злочинними й караними, але боротьба з ними виявляється неможливою, неефективною або недоцільною. Це може бути обумовлено низьким рівнем суспільної небезпеки таких діянь, відсутністю реальної потреби у

кримінально-правовому реагуванні на них або браком відповідних правових механізмів та інституцій.

Підстави декриміналізації пов'язані з соціальними процесами та явищами, що зумовлюють необхідність звуження сфери дії кримінально-правових заборон. Це може проявлятись у визнанні певних кримінально-правових норм неефективними або такими, що втратили актуальність, а також у потребі виведення окремих діянь чи правовідносин за межі кримінальної відповідальності.

Також підставою може бути об'єктивна недоцільність або неможливість ефективної протидії певним суспільно небезпечним діянням за допомогою виключно кримінально-правових засобів.

Принципи декриміналізації, за своїм змістом, збігаються з принципами криміналізації. Вони мають бути обов'язково враховані у процесі формування кримінальної політики. Законодавець при здійсненні декриміналізації повинен дотримуватися вимог законодавчої техніки, правової узгодженості, а також ґрунтуватися на всебічному аналізі суспільних відносин і кримінологічної ситуації щодо конкретних діянь або їх груп.

Підстави для декриміналізації [3]:

- зменшення суспільної небезпеки діяння;
- зміна соціальних або культурних орієнтирів;
- негативна правозастосовна практика;
- надмірне навантаження на кримінальну юстицію.

Приклад: декриміналізація дрібного хуліганства або самовільного залишення військової частини під час мирного часу (раніше — злочини, зараз — адміністративні правопорушення).

Обидва процеси тісно пов'язані з принципом законності та принципом гуманізму. Криміналізація повинна бути виправданою і не перетворюватися на криміналізацію побутових, малозначущих або традиційних діянь. У свою чергу, декриміналізація має ґрунтуватися на реальному аналізі статистики злочинності, ефективності покарання та ставленні суспільства до певного вчинку [2].

Проблемні аспекти

1. Політична вмотивованість криміналізації або декриміналізації.
2. Популізм у кримінальній політиці, коли нові норми не ґрунтуються на глибокому аналізі.
3. Непослідовність у підходах, коли схожі діяння мають різний правовий статус.
4. Недостатній вплив на профілактику — криміналізація не завжди ефективно знижує кількість правопорушень.

Отже, криміналізація і декриміналізація — це важливі інструменти формування справедливої та ефективної кримінальної політики. Вони мають застосовуватись з урахуванням об'єктивних соціально-правових умов, наукових досліджень та практики правоохоронної діяльності. Збалансованість цих процесів є запорукою побудови демократичної правової держави, що ефективно захищає права людини та водночас не зловживає засобами кримінального впливу.

Список використаних джерел:

1. Готін О. М. Підстави криміналізації діянь. Право України. 2005. № 2. С. 95–98.
2. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень . / В. Гацелюк. - Київ : ВАІТЕ, 2021. - 228 с
3. Тертюшник В. М., Сачко О. В., Кошовий О. Г. Принципи права у інтегративній доктрині вдосконалення кримінального законодавства. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 3. С. 66–70.

Науковий керівник: КОРОГОД С., старший викладач кафедри Кримінального права та кримінології, доктор філософії у галузі права, капітан поліції.

КОНТРОЛЬ ЗА ЯКІСТЮ ВВЕЗЕНОЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

СБЕХАТ Ж. Н.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет торгівлі та маркетингу
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ

В умовах війни питання ввезення фармацевтичної продукції набуло особливої актуальності. З початку повномасштабного вторгнення виникли значні труднощі в забезпеченні населення необхідними лікарськими засобами, такими як препарати для зниження артеріального тиску, окремими позиціями інсулінів, заспокійливих засобів, препаратів йоду, для тіреоїдної терапії [1].

Порушення логістичних ланцюгів, руйнування інфраструктури, тимчасова окупація окремих територій, а також підвищений попит на

життєво необхідні препарати зумовлюють необхідність оперативного та чіткого регулювання процесу імпорту лікарських засобів [1].

Умови ввезення лікарських засобів. Згідно із статтею 17 Закону «Про лікарські засоби» на територію України можуть ввозитися лікарські засоби, зареєстровані в Україні, за наявності сертифіката якості серії лікарського засобу, що видається виробником, та ліцензії на імпорт лікарських засобів (крім АФІ), що видається імпортеру (виробнику або особі, що представляє виробника лікарських засобів на території України), у порядку, встановленому законодавством. У додатку до ліцензії зазначаються перелік лікарських засобів, дозволених до імпорту ліцензіату, а також особливі умови провадження діяльності [2, ст.17].

Підставою для видачі ліцензії на імпорт лікарських засобів є:

- наявність відповідної матеріально-технічної бази,
- кваліфікованого персоналу,
- умови щодо контролю за якістю лікарських засобів, що будуть ввозитися на територію України [2, ст.17].

Державний контроль якості ввезених засобів. Відповідно до постанови КМУ № 902 «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю якості лікарських засобів, що ввозяться в Україну» після митного оформлення вантажу з лікарськими засобами суб'єкт господарювання протягом п'яти робочих днів подає до органу державного контролю заяву для отримання висновку про якість ввезених лікарських засобів [3, п.5].

До заяви про видачу висновку додаються такі документи:

- перелік ввезених лікарських засобів, складений за формою, встановленою МОЗ;
- копія сертифіката якості, виданого виробником на кожну серію лікарських засобів, з перекладом на українську мову, засвідчена підписом керівника або уповноваженої особи суб'єкта господарювання.
- копія митної декларації з відміткою митниці, засвідчена підписом керівника або уповноваженої особи суб'єкта господарювання;
- копія рахунка-фактури (інвойсу) [3, п.5].

На період дії воєнного стану заява про видачу висновку про якість ввезеного лікарського засобу подається та висновок про якість ввезеного лікарського засобу видається в електронному вигляді [3, п.3^1].

Перевірка документів. Органи державного контролю проводять експертизу поданих документів для перевірки їх достовірності та відповідності вимогам [3, п.8].

Візуальний контроль. Проводиться візуальна перевірка ввезених лікарських засобів. Це включає:

- перевірку зовнішнього вигляду упаковки (цілісність, відповідність маркування);

- візуальне порівняння серій і кількості лікарських засобів з митною декларацією [3, п.8].

Лабораторний контроль. У разі необхідності органи контролю проводять лабораторний аналіз лікарських засобів для перевірки їх відповідності встановленим вимогам якості. Це стосується:

- лікарських засобів, що вперше ввозяться в Україну;
- серій, які викликають підозру в порушенні вимог якості;
- випадків, коли упаковка або зберігання лікарських засобів можуть негативно вплинути на їх якість [3, п.6,8].

Контроль за умовами зберігання. Під час здійснення контролю лікарські засоби повинні зберігатися окремо від іншої продукції в спеціально відведеній зоні (складі) і маркуватися як «Карантин» [3, п.7].

Лабораторний аналіз. У разі підозри на неякісність лікарських засобів, пошкодження упаковки або порушення умов зберігання, органи державного контролю проводять лабораторний аналіз на відповідність вимогам специфікації або методам контролю якості [3, п.9].

Реєстрація результатів і інформування. Після завершення лабораторного аналізу результати направляються до органів державного контролю, а також суб'єкти господарювання повинні інформувати органи контролю про будь-які проблеми з якістю чи відповідністю серій лікарських засобів [3, п.12].

У разі видачі позитивного висновку обіг ввезеного лікарського засобу може здійснюватися на всій території України без обмежень [3, п.13].

Проблема корупції під час ввезення лікарських засобів. Попри оголошений в Україні курс на боротьбу з корупцією, проблема корупційних ризиків при ввезенні фармацевтичної продукції залишається актуальною. Один із яскравих прикладів — подія 2022 року, коли 9 грудня за спробу підкупу голови Держлікслужби було затримано іноземного підприємця. Слідство, яке велося НАБУ, САП і СБУ, встановило, що власник мережі намагався через хабар отримати дозвіл на швидке ввезення лікарських засобів, що містять прекурсори [4]. Цей випадок підкреслює існування системних ризиків зловживань при імпорті лікарських засобів, особливо тих, які потребують особливого контролю через свій склад. Попри заяви Держлікслужби про відкритість і відсутність корупційних правопорушень за 2022 рік, сам факт спроби підкупу демонструє вразливість сфери ввезення медикаментів до незаконного впливу.

Спрощення контролю якості під час воєнного стану. В умовах війни тимчасове послаблення контролю за імпортними лікарськими засобами, хоча й необхідне для запобігання дефіциту, створює суттєві ризики для здоров'я населення. Скорочення строків перевірки,

обмежений лабораторний контроль та допуск незареєстрованих препаратів збільшують ймовірність потрапляння на ринок неякісних або фальсифікованих ліків. Особливо проблематичним є відсутність повноцінного моніторингу побічних ефектів таких препаратів. Хоча держава намагається компенсувати ці ризики через вибіркові перевірки та електронний документообіг, поточний рівень контролю залишається недостатнім для повноцінного забезпечення безпеки лікарських засобів. Це створює загрозу як для здоров'я пацієнтів, так і для довіри до фармацевтичного ринку в цілому.

Ввезення незареєстрованих лікарських засобів

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про лікарські засоби» дозволяється ввезення незареєстрованих лікарських засобів для переміщення транзитом через територію України, проведення доклінічних та клінічних досліджень, медичне забезпечення підрозділів збройних сил інших держав, лікування рідкісних (орфанних) захворювань, а також постачання для державних програм охорони здоров’я за умови відсутності альтернативних засобів в Україні та обмеженої потреби у таких препаратах. Проте існують ризики, що окремі препарати можуть бути допущені до обігу без достатньої перевірки безпеки та ефективності, що суперечить загальним стандартам фармаконагляду, які необхідні для забезпечення безпеки медичних засобів [2, ст.17].

Отже, система контролю якості імпортних лікарських засобів в Україні є чіткою та врегульованою, проте в умовах війни виникли суттєві проблеми. Спрощення процедур, необхідне для запобігання дефіциту, збільшило ризики потрапляння неякісних препаратів на ринок. Корупція, недостатній лабораторний контроль та тимчасовий допуск незареєстрованих ліків залишаються ключовими викликами. Для забезпечення безпеки пацієнтів необхідно посилити моніторинг, зберігаючи при цьому ефективність постачання.

Список використаних джерел:

1. Як держава може допомогти вирішити проблему дефіциту ліків. Алла Котляр, 2022. URL: https://zn.ua/ukr/HEALTH/jak-derzhava-mozhe-dopomohti-virishiti-problemu-defitsitu-likiv.html?utm_source=chatgpt.com
2. Закон України «Про лікарські засоби» № 2469-IX від 28.07.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-20#Text
3. Постанова Кабінету Міністрів України № 902 від 14 вересня 2005 року «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю якості лікарських засобів, що ввозяться в Україну». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/902-2005-п#Text

4. Під час війни ДЛС зберегла працездатну систему контролю якості, сертифікації та ліцензування. Світана Тернова, ThePharmaMedia, 2022. URL: https://thepharma.media/uk/business/31629-pid-cas-viini-dls-zberegla-pracezdatnu-sistemu-kontrolyu-yakosti-sertifikaciyi-ta-licenzuvannya-02032023

Науковий керівник: НЕСКОРОДЖЕНА Л. Л., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного приватного комерційного та цивільного права, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ.

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ ЄС ТА ТРЕТІМИ КРАЇНАМИ: АКТУАЛЬНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

СІНГАЄВСЬКА О. І.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ

Ухвалення Угоди про асоціацію з ЄС 2014 року мало значний вплив на розвиток зовнішньоторговельних відносин у сфері сільськогосподарської торгівлі, але до того як Україна стане членом ЄС необхідно з'ясувати як продовжити сталий розвиток та економічне зростання внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції в Україні протягом процесу інтеграції з внутрішнім ринком ЄС. Для цього можна проаналізувати досвід інших країн, які наразі не є членами ЄС, але здійснюють свою діяльність у рамках зони вільної торгівлі або митного союзу.

Для початку зазначимо про особливості такого формату співпраці з ЄС як зона вільної торгівлі. Режим вільної торгівлі запроваджується через укладення двосторонніх або, рідше, багатосторонніх угод, що передбачають створення зони вільної торгівлі. Відповідно до статті XXIV Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, зона вільної торгівлі — це об'єднання двох або більше митних територій, між якими скасовано мита та інші обмежувальні торговельні регулювання щодо товарів, що походять із цих територій. Такі товари можуть бути представлені у вигляді переліку "виключеної" або "включеної продукції. У першому випадку вільна торгівля розповсюджується на всі товари, окрім вказаних

в переліку. У другому - ліквідовуються торгівельні бар'єри тільки для товарів, включених у погоджений перелік. [2, с. 290]

Наразі Україна досягла позитивного результату у цьому напрямку, адже така зона була створена відповідно до другого підходу, що потягло за собою введення тарифних квот із нульовою ставкою мита, якими може скористатися кожен суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності України для експорту сільськогосподарської продукції. Зокрема, встановлення безмитних тарифних квот ЄС передбачено для 36 видів вітчизняних сільськогосподарських товарів (наприклад: для яловичини, свинини, баранини, м'яса птиці, молока, вершків, йогуртів, зернових, висівків, меду, цукру, крохмалю, грибів, часнику, солоду, виноградного і яблучного соків, вершкового масла, цигарок, яєць тощо) [1, с. 71].

Якщо говорити про досвід інших країн не членів ЄС, то можна навести приклад Марокко. З 2000 року між ЄС та Марокко діє Угода про асоціацію між ЄС та Середземномор'ям, яка встановлює зону вільної торгівлі товарами (включаючи сільськогосподарську та рибну продукцію). У березні 2012 року Рада схвалила додатковий «обмін листами» з Марокко з метою прискорення взаємної лібералізації торгівлі сільськогосподарською, переробленою сільськогосподарською та рибною продукцією.

Фронт Полісаріо (визвольний рух Сахари, який стверджує, що представляє народ Західної Сахари, визначеної ООН як несамоврядна територія) оскаржив рішення Ради про затвердження угоди про лібералізацію 2012 року. Полісаріо стверджував, що Західна Сахара не є частиною Марокко і що угода не може бути законно застосована там без згоди Сахари (посилаючись на принцип самовизначення, закріплений у Статуті ООН, і на правило, що договори зобов'язують лише сторони).

Перед Судом ЄС ключовими питаннями були: чи підпадає Західна Сахара під територіальну сферу дії угоди і чи має Полісаріо право подавати до суду. У грудні 2015 року Загальний суд у справі Фронт Полісаріо (T-512/12) постановив, що оскаржуване рішення має бути скасоване «в тій мірі, в якій воно схвалює застосування Угоди про лібералізацію до Західної Сахари». Суд постановив, що Рада має зобов'язання відповідно до Угоди і що її нездатність виключити Західну Сахару означає мовчазне прийняття її застосування до цієї країни. Але Суд справедливості ЄС скасував рішення Загального суду та постановив, що угода про лібералізацію 2012 року поширюється лише на територію Марокко, і що оскаржуване рішення має бути скасоване [3].

Внаслідок цього були запроваджені зміни, які полягали в редагуванні протоколу 2019 року - західносахарська сільськогосподарська та рибна продукція, імпортована під митним

контролем Марокко, безмитно потрапляє до ЄС на тій самій основі, що й марокканські товари. У звіті співробітників Комісії, опублікованому на початку 2023 року, зазначалося, що нова редакція Угоди працювала безперебійно і принесла значну користь економіці Західної Сахари. У звіті зазначається, що без преференцій ЄС експортери Західної Сахари заплатили б на 8,7 млн. євро більше мита, і що приблизно 22% робочих місць (≈42 000 осіб) у сільському господарстві та рибальстві цієї території тепер безпосередньо залежать від експорту до ЄС. Швидко зросло виробництво садівничої продукції (наприклад, виробництво томатів і динь у ключових регіонах зросло з ~64 000 до ~101 000 тонн у період між 2015 і 2021 роками) [5, с. 3-4].

З іншого боку, також наявна така форма співпраці як митний союз. Стаття XXIV Генеральної угоди з тарифів і торгівлі визначає митний союз як об'єднання кількох митних територій в одну спільну територію. У межах такого союзу скасовуються мита та інші обмежувальні заходи торговельного регулювання, принаймні для товарів, що походять із територій-учасниць. Водночас щодо третіх країн застосовуються єдині мита та правила регулювання торгівлі. ЄС підписав договори, що передбачають формування взаємних торгівельних відносин у форматі митного союзу з Сан-Марино, Андоррою і Туреччиною. [2, с. 293].

У цьому контексті наведемо приклад Туреччини: у березні 2015 року угорська митниця перевірила одну з вантажівок компанії на румунському кордоні і виявила, що на угорсько-турецькій транзитній ліцензії відсутній необхідний штамп про сплату транспортного податку. Після цього угорський податковий орган наклав штраф у розмірі 60 000 форинтів за несплачений податок плюс пеня (загалом 660 000 форинтів). Компанія Istanbul Lojistik подала апеляцію, стверджуючи, що угорський податок на транспортні засоби порушує Угоду про митний союз між ЄС та Туреччиною. Зокрема, Istanbul Lojistik стверджувала, що податок є забороненим збором, який прирівнюється до мита і дискримінує турецьких перевізників, обмежуючи таким чином вільний рух товарів.

Угорський суд передав на розгляд Суду ЄС ключові питання: чи є податок на автотранспортні засоби для транзитних вантажних автомобілів з турецькою реєстрацією забороненим «збором, що прирівнюється до мита» відповідно до статті 4 Рішення 1/95; якщо ні, то чи є він заходом, що прирівнюється до кількісного обмеження (стаття 5), і чи може бути виправданий з міркувань безпеки дорожнього руху або з інших міркувань публічного порядку (стаття 7); і чи є податок дискримінаційним за національною ознакою згідно зі статтею 9 Угоди про асоціацію між ЄЕС та Туреччиною 1963 року.

Суд ЄС зазначив, що стаття 4 Рішення 1/95 (яка забороняє митні збори та еквівалентні платежі) повинна читатися як стаття 30 Договору про заснування Європейського Союзу (ДФЄС). Відповідно до усталеної судової практики Суду ЄС, будь-яке одностороннє грошове стягнення з товарів, що перетинають кордон, незалежно від того, наскільки воно є незначним або поверхнево обґрунтованим, є «збором, що має еквівалентну дію» щодо мита, і є забороненим. Суд встановив, що угорський податок на транспортні засоби кваліфікувався як заборонений збір, еквівалентний митному збору (навіть якщо він стягувався з транспортного засобу/транспортної послуги) [4].

Це рішення означає, що держави-члени ЄС не можуть стягувати транзитні податки з вантажівок, зареєстрованих у Туреччині, в рамках Митного союзу, а також таким чином було узгоджено транзитні права Туреччини з принципами внутрішнього ринку ЄС. На цей результат посилаються в дискусіях щодо модернізації Митного союзу між ЄС і Туреччиною (наприклад, щодо квот і доступу до ринку у сфері транспорту [6]): він підтверджує, що, як і перевізники з ЄС, турецькі перевізники користуються перевагами безмитного транзиту і не можуть обкладатися захисними зборами.

Отже, для інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС важливо врахувати, що відповідно до досвіду Марокко торгові угоди діють лише на визначених територіях, не охоплюючи окуповані території, а досвід Туреччини показує, що в митному союзі слід усунути збори, еквівалентні митам. Зона вільної торгівлі з Україною вже запроваджує безмитні квоти на аграрні товари, але необхідно посилити законодавчу заборону дискримінаційних транзитних платежів для повноцінної інтеграції. Також, узгоджений з ЄС механізм агролібералізації може потребувати уточнення щодо статусу регіонів, які не контролює центральна влада (аналогічно редагуванню протоколу 2019 р. між ЄС і Марокко для торгівлі із Західною Сахарою). З огляду на це, аналіз марокканського та турецького досвіду дозволяє Україні краще зрозуміти потенційні юридичні перешкоди на шляху до єдиного ринку ЄС.

Список використаних джерел:

1. Holubieva V. O., Загальні підходи та особливості нормативно-правового регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами між Європейським Союзом і Україною. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis* : Collective monograph. Riga : Izdevniecība “Baltija Publishing”, 2019. 606 p.

2. Boyar Andriy, Досвід економічної інтеграції третіх країн з ЄС. *Економічна і соціальна географія:* збірник наукових праць. 2008. 289-299 p.
3. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 21 December 2016 in Case C-104/16 P, Council of the European Union v Front Polisario. *Official Journal of the European Union*. 2016.
4. Judgment of the Court (Second Chamber) of 19 October 2017 in Case C-65/16, Istanbul Lojistik Ltd v Nemzeti Adó- és Vámhivatal Fellebbviteli Igazgatóság. *Official Journal of the European Union*. 2017.
5. European Commission. 2022 Report on the impact and benefits for the people of Western Sahara on extending tariff preferences to products originating in Western Sahara. Brussels, 13 January 2023. SWD(2022) 448 final.
6. Top EU court rules tax imposed on Turkish trucks illegal. *Daily Sabah*. 21 October 2017. URL: https://www.dailysabah.com/economy/2017/10/21/top-eu-court-rules-tax-imposed-on-turkish-trucks-illegal#

Науковий керівник: МАРЧЕНКО С. І., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ.

ОКРЕМІ ПРОГАЛИНИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ (НЕВІЙСЬКОВОЇ) СЛУЖБИ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПІДСТАВУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 336 КК УКРАЇНИ

СТЕЦЮК С.С.
аспірант відділу проблем кримінального
права, кримінології та судоустрою
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
м. Київ

Важливою умовою кримінально-правової протидії будь-яким суспільно-небезпечним проявам є безпробільність кримінально-правового регулювання, яка є запорукою адекватного застосування кримінального законодавства для реагування на них. Особливої актуальності вивчення проблеми безпробільності набуває під час аналізу норм з «воєнною специфікою», серед яких – норма про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації (ст. 336 КК України). Так, за даними Державної

судової адміністрації України, починаючи з 24.02.2022 до 23.10.2023 до судів України на розгляд надійшло 1910 кримінальних проваджень за ст. 336 КК України, з яких розглянуто 1288 проваджень. Згідно зі Звітом про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності (форма 6) у 2022 році за ст. 336 КК України було засуджено 186 осіб і жодна особа не була виправдана за ухилення від призову за мобілізацією [1].

Водночас аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень вказує на те, що все ж виправдувальні вироки за ст. 336 КК України – не рідкість. Наприклад, варто пригадати скандальний вирок Зінківського районного суду Полтавської області від 23.08.2023 у справі № 530/337/23 [2]. Окремі виправдувальні вироки стосуються й ситуацій, коли осіб, які відмовлялися проходити військову службу за мобілізацією у зв'язку з їх релігійними переконаннями. Наприклад, вирок Новосанжарського районного суду Полтавської області від 22.01.2016 № 542/1220/15-к [3], що залишений без змін ухвалою Апеляційного суду Полтавської області від 14.04.2016 [4]; вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 13.11.2014 у справі № 183/6316/14 [5], що залишений без зміни ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 26.02.2015 [6], вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 20.03.2023 [7] у справі № 307/1184/22, що ще не набрав законної сили, оскільки оскаржений до Апеляційного суду Закарпатської області, ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ від 23.06.2015 [8].

Як бачимо, більшість виправдувальних вироків було ухвалено до 24.02.2022. Однак через пробільність регулятивного законодавства у частині можливості проходження альтернативної (невійськової) служби під час мобілізації кількість виправдувальних вироків може збільшуватися.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 № 1975-XII альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень [9]. Як передбачено у п. 3 Положення про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 № 2066, на альтернативну службу направляються громадяни, *які підлягають призову на строкову військову службу* і особисто заявили про неможливість її проходження як такої, що суперечить їхнім релігійним переконанням, документально або іншим чином підтвердили

істинність переконань та стосовно яких прийнято відповідне рішення місцевою держадміністрацією [10].

Таким чином, як вбачається з указаних нормативних положень, альтернативна (невійськова) служба може запроваджуватися виключно замість проходження строкової військової служби, призов на яку згідно з ч. 1 ст. 18-1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-XII під час дії воєнного стану не проводиться [11].

Водночас на офіційному вебсайт Інституту релігійної свободи міститься роз'яснення Міністерства оборони України щодо шляхів реалізації прав віруючих громадян при виконання свого обов'язку перед державою під час мобілізації, згідно з яким питання звільнення віруючих громадян від навчальних зборів та призову на військову службу в особливий період під час мобілізації вирішується відповідно до вимог розділу ІІ Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу». Водночас чинне законодавство України містить суттєві недоліки в сфері реалізації гарантованого Конституцією України права віруючих на заміну військового обов'язку альтернативною службою [12].

Аналіз норм, які регулюють порядок проходження альтернативної служби, а також інших нормативно-правових актів дозволяє зробити попередній висновок, що, з першого погляду, такі акти передбачають можливість проходження альтернативної служби лише замість проходження строкової військової служби, а під час мобілізації така заміна не передбачена.

Водночас за результатами системного тлумачення усіх норм Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» вбачається, що цей Закон поширюється не лише на випадки заміни строкової військової служби альтернативною (невійськовою) службою, а й поширюється на випадки заміни виконання особою загального військового обов'язку. Так, преамбула Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» вказує, що цей закон визначає організаційно-правові засади альтернативної служби, якою відповідно до Конституції України (ст. 35) має бути замінене виконання військового обов'язку, якщо його виконання суперечить релігійним переконання. Окрім того, ураховуючи вимоги ч. 2 ст. 9 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», громадянин має право на заміну військового обов'язку альтернативною службою не лише у разі призову на строкову військову службу, а й у разі призову на військові збори громадян, які після проходження строкової військової служби набули релігійних переконань і належать до діючих згідно із законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю [9].

Окрім того, як передбачено у Положенні про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть бути встановлені окремі обмеження цього права із зазначенням строку їх дії. Отже, вказаний нормативно-правовий акт допускає можливість обмеження права на альтернативну службу в умовах воєнного або надзвичайного стану. Тлумачення відповідного положення вказує на те, що законодавець допускає можливість проходження альтернативної служби в умовах воєнного або надзвичайного стану з певними обмеженнями, які мають бути визначені у законодавстві України [10]. Однак після оголошення воєнного стану на терені нашої держави жодні обмеження щодо реалізації права особи на альтернативну службу у випадках, визначених законодавством України, не встановлювалися, що фактично передбачає непорушність права на альтернативну службу, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням особи, і якщо вона належать до діючих відповідно до законодавства релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

Таким чином, згідно з положеннями Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», а також інших нормативно-правових актів, він поширює свою дію та стосується не лише можливості нею строкової військової служби, а й поширюється на загальні правовідносини, що виникають у разі дотримання громадянами України конституційного обов'язку Захисту Вітчизни, *незалежності та територіальної цілісності, передбаченого ст. 35 Конституції України.*

З огляду на викладене, а також ураховуючи те, що норми Конституції України мають пряму дію, доходимо висновку, що під час дії воєнного стану, на нашу думку, допускається заміна військової служби під час мобілізації альтернативною службою у порядку, передбаченому регулятивним законодавством України.

Проте такий результат випливає з системного та логічного тлумачення норм регулятивного законодавства та свідчить загалом про пробільність в регулюванні питання заміни проходження служби за мобілізацією альтернативною (невійськовою) службою, що вимагає законодавчого коригування.

Список використаних джерел:

1. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання, за 2022 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата зверн. 24.10.2023).

2. Вирок Зінківського районного суду Полтавської області від 23.08.2023 у справі № 530/337/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112988151 (дата зверн. 24.10.2023).

3. Вирок Новосанжарського районного суду Полтавської області від 22.01.2016. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/55175417 (дата зверн. 24.10.2023).

4. Ухвала Апеляційного суду Полтавської області від 14.04.2016 № 542/1220/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/57590807 (дата зверн. 24.10.2023).

5. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 13.11.2014. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/41351969 (дата зверн. 24.10.2023).

6. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 26.02.2015 № 183/6316/14. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/42957948 (дата зверн. 24.10.2023).

7. Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 20.03.2023 у справі № 307/1184/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109648055 (дата зверн. 24.10.2023).

8. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах ВССУ від 23.06.2015. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/45855629 (дата зверн. 24.10.2023).

9. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text (дата зверн. 24.10.2023).

10. Положення про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 № 2066. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF#Text (дата зверн. 24.10.2023).

11. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата зверн. 24.10.2023).

12. Міноборони підтвердило право віруючих на альтернативну службу / офіційний вебсайт Інституту релігійної свободи. URL: https://risu.ua/minoboroni-pidtverdilo-pravo-viruyuchih-na-alternativnu-sluzhbu_n72849 (дата зверн. 24.10.2023).

Науковий керівник: КВАША О.О., доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЛЯХ

ТЕЛЕЛЕКОВ Д.В.
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ

У сучасних умовах динамічного розвитку правовідносин у сфері публічних закупівель актуалізується питання ефективного забезпечення виконання договорів, укладених за результатами закупівельних процедур. Наявність гарантій виконання зобов'язань учасниками торгів та постачальниками сприяє стабільності договірних зв'язків, запобігає недобросовісним діям та мінімізує правові ризики для держави. Водночас, правова природа забезпечувальних інструментів у публічних закупівлях залишається складною, з огляду на міжгалузевий характер правового регулювання та необхідність поєднання принципів приватного і публічного права [4, с. 12].

Забезпечення тендерної пропозиції передбачено ст. 25 Закону України «Про публічні закупівлі» [1] та має на меті гарантування добросовісної участі у процедурі закупівлі. Це забезпечення може надаватися у формі банківської, страхової або фінансової гарантії, а також шляхом перерахування грошових коштів на рахунок замовника. Банківська гарантія у цьому контексті має ознаки незалежного зобов'язання, що діє поза межами основного договору [4, с. 15]. Проте правозастосовна практика засвідчує низку проблем, зокрема неоднозначне трактування дійсності гарантій, виданих іноземними банками, та відсутність єдиних стандартів оформлення, прикладом може слугувати судова справа № 826/14529/17 [6].

Забезпечення виконання договору про закупівлю врегульовано ст. 27 вказаного Закону і полягає у гарантії належного виконання умов договору переможцем торгів. Замовник має право вимагати від учасника надання такого забезпечення після укладення договору. Закон прямо допускає використання банківської гарантії або грошового забезпечення [2, с. 343]. Інші форми, зокрема порука, можуть застосовуватися лише за домовленістю сторін, однак у практиці публічних закупівель зустрічаються вкрай рідко. Спірним залишається питання правової природи забезпечення договору: частина дослідників вважає його спеціальним публічно-правовим інститутом, тоді як інші тлумачать через призму класичних цивільно-правових категорій, таких як застава чи

аваль. Неоднозначність правової кваліфікації ускладнює визначення моменту виникнення, строку дії та порядку повернення забезпечення [5, с. 47].

Неустойка, яка включає штрафи та пені, є поширеним способом відповідальності за порушення умов договору про закупівлю. Вона регулюється загальними положеннями Цивільного та Господарського кодексів України, а її конкретні умови зазначаються у тексті договору. На відміну від інших форм забезпечення, неустойка не передбачає попереднього перерахування коштів чи гарантій, проте вона виконує стимулюючу та компенсаційну функцію. Її ефективність часто знижується через необхідність судового доведення факту порушення і розміру збитків [2, с. 552]. Окрему складність становить обмеження розміру неустойки у відносинах із суб'єктами малого підприємництва.

Завдаток як форма забезпечення виконання зобов'язань передбачений статтею 570 Цивільного кодексу України. Він полягає у передачі однією стороною іншій грошової суми або майна як підтвердження зобов'язання та гарантії його виконання. У випадку невиконання договору винна сторона втрачає або повертає завдаток у подвійному розмірі. У публічних закупівлях ця форма використовується рідко через складнощі з бухгалтерським оформленням, відсутність уніфікованих положень у тендерній документації та ризики порушення принципу рівності учасників. Проте в теоретичному аспекті завдаток становить інтерес як спосіб, що поєднує підтвердження наміру укласти договір та забезпечувальну функцію [5, с. 50].

Порука є ще одним класичним способом забезпечення виконання зобов'язань, який полягає у прийнятті третьою особою відповідальності за боржника. Її регламентовано положеннями глави 49 Цивільного кодексу України. У сфері публічних закупівель порука практично не використовується через складність перевірки платоспроможності поручителя, невизначеність порядку її надання в межах публічних процедур, а також через відсутність прямої згадки в законодавстві про закупівлі [2, с. 554].

Таким чином, серед усіх форм забезпечення найпоширенішими є банківська гарантія та грошове забезпечення. Їхнє застосування передбачене безпосередньо Законом України «Про публічні закупівлі» і має чітку мету — убезпечити замовника від неналежного виконання умов договору. Інші форми — завдаток, неустойка, порука — мають допоміжний характер або залишаються переважно в теоретичній площині.

Висновки. Інститути забезпечення виконання зобов'язань у сфері публічних закупівель мають змішану правову природу, що потребує уточнення на рівні законодавства. Ефективність їх застосування

залежить від чіткого визначення механізмів реалізації, прозорості вимог до учасників та належного договірного врегулювання. Найбільш дієвими є банківська гарантія та грошове забезпечення, однак обидва механізми мають недоліки, які можуть бути усунені шляхом уніфікації стандартів гарантій, формалізації строків їх дії та встановлення гарантій захисту прав як замовника, так і постачальника. Доцільним також видається нормативне розширення переліку допустимих форм забезпечення договору із запровадженням чіткого порядку їх використання у публічній сфері. Судова практика повинна бути спрямована на формування єдиних підходів до кваліфікації правової природи гарантій, порядку їх стягнення та повернення.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text (дата звернення: 10.04.2025).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 10.04.2025).
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 10.04.2025).
4. Шевчук С. Гарантії у банківській практиці. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 192 с.
5. Кібенко О. Цивільно-правові способи забезпечення виконання зобов'язань. *Право України*. 2018. № 5. С. 47–54.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 10.04.2025).

Науковий керівник: НЕСКОРОДЖЕНА Л.Л., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, м. Київ.

ПРИНЦИПИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

ТЕРЕБЕЙЧИК А.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Пенсійна система виступає основою успішного функціонування і розвитку держави, адже відображає загальний стан економіки та рівень життя населення. У літературі зазначається, «завданням уряду є не досягнення надвисоких показників в економіці, не економічний розвиток, а гарантування стабільного соціального захисту населення, складовою якого є пенсійне забезпечення» [1, с. 6]. Тобто у вищезгаданій сфері варто робити акцент на підвищенні соціальної відповідальності держави за прийняті у ній рішення, адже вони стосуються життєво важливих інтересів широкого кола осіб, а саме: пенсіонерів, членів сімей, які втратили годувальника, осіб з інвалідністю. Рівень пенсійного забезпечення впливає на їх економічний і соціальний статус. У цьому і полягає його соціальна значимість, яка базується на положенні статті 1 Конституції України, що визначає нашу державу як правову і соціальну. Саме пенсійні виплати є одним із чинників, за допомогою якого визначають добробут громадян тієї чи іншої держави. Крім того, вони активно впливають на формування ціннісних орієнтирів особи, на її фінансову поведінку загалом, і на поведінку у трудовій сфері зокрема.

Згідно статті 46 Конституції України право на пенсійне забезпечення є одним із основоположних прав. Воно забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Крім того, визначається, що пенсії, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму.

Державні гарантії щодо запобігання бідності в старості, накладають певні вимоги до побудови пенсійних систем та їх орієнтації на забезпечення адекватних стандартів рівня життя осіб похилого віку [2, с. 37].

Ефективність правового розвитку залежить від того, які саме відправні ідеї покладені в його основу [3, с.32]. Принципи права є нормативно закріпленою ідейною основою права, що визначає статику і динаміку його буття – структуру права, функціонування права,

формування і розвиток змісту права, його сутність, соціальну спрямованість [4, с. 153]. Вони «направляють і синхронізують весь механізм правового регулювання» [5, с.16.].

Пенсійне забезпечення повинно базуватися на засадах справедливості, рівності, свободи, гуманізму. Воно неможливе без принципу справедливості, у якому право виступає «як морально-правова домірність вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини та їхнього правового забезпечення. Саме він містить у собі вимогу відповідності між практичною роллю різних індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками» [6, с.129].

У літературі зазначається, що «пенсійна реформа, яка проведена в Україні, має забезпечувати та формувати справедливу і стійку пенсійну систему в країні та містити важливі положення щодо модернізації пенсійної системи» [7, с.171].

Виходячи із положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в Україні пенсійна система поділяється на три рівні: солідарний рівень пенсійного забезпечення, накопичувальний рівень пенсійного забезпечення та система недержавного пенсійного забезпечення [8]. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування відповідно до Конституції України визначають принципи та загальні правові фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян України [9]. Зокрема, у статті 5 згаданого нормативно-правового акта визначено принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування, одним із видів якого є пенсійне страхування, а саме:

законодавче визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування;

обов'язковість страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, та осіб, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадян - суб'єктів підприємницької діяльності;

надання права отримання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням особам, зайнятим підприємницькою, творчою діяльністю тощо;

обов'язковість фінансування страховими фондами витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг, у обсягах, передбачених законами про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

солідарності та субсидування;

державні гарантії реалізації застрахованими громадянами своїх прав;

забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, встановлений законом, шляхом надання пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування;

цільове використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування;

паритетність представників усіх суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування в управлінні загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Принцип законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування знайшов деталізацію в Законах України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» безпосередньо щодо пенсійного забезпечення.

Аналіз чинного законодавства дає можливість зробити висновок, що принципи пенсійного страхування закріплюються в нормативних актах загального характеру, тобто стосуються усієї системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, і деталізують в спеціальних нормативних актах, регулюють різні рівні пенсійного забезпечення.

Принципи, закріплені в Законах України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» є «нормативними засадами права, що визначають загальну направленість, основні особливості і найбільш суттєві риси правового регулювання» [7, с.19] пенсійного забезпечення в Україні у сучасних умовах.

Таким чином, процес модернізації і удосконалення нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення в Україні базується на основоположних ідеях, які покликані не лише розкрити особливості дієвості механізмів пенсійного забезпечення, а й повинні сприяти підвищенню рівня і якості життя пенсіонерів.

Список використаних джерел:

1. Шалієвська Л.І. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави: монографія. Львів, 2020. 196с.

2. Ріппа М. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування. Світ фінансів. Випуск 1(10). Березень 2007. С. 35-45.: URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/152 (дата звернення - 14.04.2025р.).

3. Осадчук С.С. Застосування принципів права у правотворчому та провозастосовному процесах. Наше право. 2012. №3. Ч. 3. С. 32-37

4. Теорія держави і права: Підручник. За заг. ред. д.ю.н., професора, академіка НАПрН України О.М. Бандури. Х., 2018. 416с.

5. Фулей Т.І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: Дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. Львів. 2003. 253с.

6. Теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищ.навч.закл./ О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Х., Право, 2015. 368с.

7. Сіньова Л. Пенсійне забезпечення як різновид соціальної функції держави. Публічне право. № 3 (31). 2018. С. 164-173.

8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України, № 1058-IV від 09.07.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text . (дата звернення - 10.04.2025).

9. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text(дата звернення - 10.04.2025).

Науковий керівник: ЩЕРБЮК Н., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

ПРОБЛЕМА ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЇХ ПРИЧИНИ

ФЕДОТОВ В.В.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Проблема тероризму залишається надзвичайно актуальною вже протягом багатьох років. Наслідки таких кримінальних правопорушень можуть бути катастрофічними, завдаючи тяжких втрат як людям, так і національним інтересам держави. Тероризм залишається однією з найгостріших загроз для національної безпеки України та світу. Зміни у тактиці терористичних угруповань, глобалізація терористичних загроз, а також агресія РФ, яка використовує терор як метод війни, підкреслюють необхідність аналізу цього явища. Дослідження цієї теми є надзвичайно

важливим для розробки ефективних механізмів протидії тероризму, захисту мирного населення та забезпечення стабільності держави. У зв'язку з цим питання протидії та запобігання тероризму сьогодні стає важливим не лише для теоретиків, таких як кримінологи, а й для практиків, зокрема для представників державних органів, що відповідають за безпеку. З часом змінюється не тільки сама природа тероризму, але й тактика та методи, що використовуються його виконавцями та організаторами. Терористичні операції перетворилися на потужний силовий інструмент, через який досягаються злочинні цілі. При цьому важливо зазначити, що тероризм давно вийшов за межі окремих держав і набув глобального масштабу. Тепер загроза не обмежується лише тими країнами, де здійснюються терористичні акти чи операції, але також зачіпає безпеку усього світу. Це викликає необхідність в розробці міжнародних стратегій та механізмів, здатних ефективно протистояти цій небезпеці, що має руйнівний вплив на все людство [1].

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі розвитку терористичних загроз в Україні з моменту здобуття незалежності та виявленні ключових тенденцій та особливостей тероризму в сучасних умовах. В рамках цього дослідження слід розглянути, як змінюється характер терористичних загроз на різних етапах розвитку країни, а також проаналізувати причини і фактори, що сприяють поширенню тероризму.

Кримінальний кодекс України дає нам обширне значення виразу «терористичний акт» у статті 258 [3]. Щодо поодиноких випадків терористичних актів, які відбувалися в цивільному житті нашого суспільства, то першим відомим терористичним актом на території України є захоплення заручників у Суходільську Ігорем Чичкіним 3 лютого 1994 року. Пізніше в 2002–2003 роках у Вінниці на маршруті №35 пролунало три вибухи в маршрутках, унаслідок яких загинули двоє людей, а понад 20 отримали поранення. Після другого вибуху анонім вимагав $300 тисяч за припинення нападів. Влада припускала, що атаки могли бути пов’язані з боротьбою за ринок перевезень. Станом на 2019 рік у справі не було жодного підозрюваного, а розслідування тривало вже 16 років. Навесні 2006 року в Харкові сталися вибухи в супермаркетах, спричинивши поранення кількох людей, зокрема дитини. Зловмисники вимагали $50 тисяч у власників магазинів, прикриваючись створенням політичної партії. Їхні дії кваліфікували як вимагання, а не тероризм. За кілька днів після вибухів правоохоронці затримали двох підривників, яких за півроку засудили до 7 і 7,5 років ув’язнення з конфіскацією майна. 27 квітня 2012 року в Дніпрі сталося чотири вибухи в центрі міста, постраждали 27 людей. Організатори не висували жодних вимог, але згодом стало відомо, що двоє місцевих

жителів вимагали $4,5 млн. У справі затримали чотирьох осіб, двох з них виправдали у 2014 році. Віталія Федоряка та Віктора Сукачова у 2018 році засудили до 12 років ув'язнення, але за "законом Савченко" вони вийшли на свободу вже через кілька місяців. У лютому 2020 року в Одесі підсудний за вбивство громадянин Ізраїлю зірвав судове засідання, погрожуючи підірвати гранату, яка виявилася муляжем. Він вимагав зустрічі з прокурором області, але зрештою здав "зброю" поліції. Обійшлося без жертв. Проти нього відкрили справу за "посягання на життя судді", а ДБР розслідувало можливу причетність поліцейських. Однак з квітня 2020 року у судовому реєстрі не з'явилося жодних рішень щодо цих справ. І на останок не можна оминути терористичний акт, що відбувся в місті Луцьку - **захоплення заручників** 21 липня 2020 року. Максим Кривош захопив автобус із 13 пасажирами, вимагаючи від посадовців публічного зізнання у "тероризмі" та від президента Зеленського – заклику переглянути фільм "Земляни". Під час інциденту пролунали вибухи, відбулися постріли. Перемовини вів особисто Зеленський, який виконав вимогу терориста, записавши відео (згодом видалене). Після цього Кривош відпустив заручників і здався. Його звинуватили у тероризмі, захопленні заручників та незаконному поводженні зі зброєю. У 2022 році засуджений до 13 років ув'язнення з конфіскацією майна. Це одні з найвідоміших і найрезонансніших випадків терористичних актів, які відбувалися в нашій державі [4].

Тероризм в Україні має глибоке коріння, що сягає ще радянських часів, коли репресії та насильство були інструментами державної політики. Однак із здобуттям незалежності Україна зіткнулася з новими викликами, пов'язаними з терористичними загрозами. До 2014 року терористичні акти в Україні не були настільки поширеним явищем. Однак, після Революції Гідності, ситуація різко змінилася. Російська пропаганда та дезінформація активно сприяли формуванню проросійських сепаратистських рухів на сході України. Одним з найвідоміших фактів є **збиття рейсу МН17, що сталася** 17 липня 2014 року. Пасажирський Boeing 777 Malaysia Airlines, що летів із Амстердама до Куала-Лумпура, був збитий ракетою «земля-повітря» із ЗРК «Бук» над окупованою територією Донеччини. На борту перебувало 298 осіб, всі загинули. Розслідування довело, що ракету запустили проросійські бойовики за підтримки Росії. РФ заперечує причетність, хоча спочатку бойовики заявляли про збиття літака. Українська сторона має докази російської участі, однак Москва блокує розслідування.

Також із початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України терористична обстановка в країні набрала нових масштабів, не бачених із 1991 року. Правозахисники починаючи з 2014 року по 2023 рік зафіксували понад 50 тисяч потенційних міжнародних

злочинів, злочинів проти людяності, воєнних злочинів РФ [2] Серед них – масові вбивства цивільного населення, насильницькі депортації, тортури, ракетні та авіаудари по житлових кварталах, лікарнях, школах і критичній інфраструктурі. Росія систематично використовує тактику терору проти мирного населення, порушуючи Женевські конвенції та міжнародне право. Найжахливіші злочини, такі як різанина в Бучі, знищення Маріуполя, теракт в Оленівці, удари по вокзалу Краматорська, драмтеатру в Маріуполі та пологовому будинку в цьому ж місті, назавжди закарбувалися в історії як акти геноциду українців. Теракт із підривом Каховської ГЕС спричинив масштабну екологічну катастрофу, що також розглядається як воєнний злочин. Всі ці події демонструють цілеспрямовану політику РФ із залякування, знищення української нації та спроби стерти її ідентичність [5].

Поширення тероризму обумовлено низкою причин і факторів, які взаємодіють між собою. Основними серед них є політичні, соціальні, економічні та ідеологічні чинники. Політична нестабільність, конфлікти та неефективність урядів створюють середовище, в якому терористичні групи можуть активно діяти. Соціальна нерівність, маргіналізація певних груп населення та відсутність доступу до освіти і роботи можуть призводити до радикалізації індивідів. Економічні труднощі, такі як бідність і безробіття, часто стають мотивацією для залучення до терористичних організацій. Ідеологічні аспекти, включаючи релігійний екстремізм або націоналістичні переконання, часто використовуються для виправдання насильницьких дій. Війна також безумовно сприяє поширенню тероризму на наших теренах. В умовах збройного конфлікту виникають порушення державної влади, дестабілізація суспільства та ослаблення інститутів, що створює можливості для терористичних груп захоплювати території та розширювати свій вплив на них. Під час війни багато людей опинилися в умовах насильства, біженства та травм, що може призвести до радикалізації дій та, навіть, мислення суспільства. Війна також сприяє створенню та поширенню екстремістських ідеологій, які виправдовують насильницькі дії. Крім того, участь у збройних конфліктах може служити для терористичних організацій джерелом фінансування та ресурсів, а також тренування для нових бойовиків.

Отже, підсумовуючи можна ствердити, що проблема тероризму, на привеликий жаль, залишається одним із найгостріших викликів сучасного світу, зокрема для України, яка зіткнулася з новими формами терористичних загроз після 2014 року. Аналіз історичних та сучасних випадків терористичних актів в Україні свідчить про їхню еволюцію – від поодиноких інцидентів у мирний час до систематичного використання терору як інструменту ведення гібридної війни. Особливу загрозу становить державний тероризм з боку Російської Федерації, який

проявляється у масових воєнних злочинах, геноциді українського народу та знищенні критичної інфраструктури. Враховуючи глобальний характер терористичних загроз, ефективна протидія потребує розробки міжнародних стратегій, посилення правового регулювання, координації зусиль правоохоронних органів та впровадження сучасних технологій у сфері національної безпеки. Важливим напрямом подальших досліджень є оцінка впливу тероризму на суспільні процеси, вивчення механізмів попередження терористичних актів та розробка комплексних заходів із боротьби з терористичними організаціями та відповідними агресивними діями країн на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Богдан ВОЛОШИН, Володимир ВАРАВА. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : Матеріали VIII Міжнар. науково-практ. конф. (ДДУВС, 15.03.2024). Ч. II, 15 берез. 2024 р. С. 73. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14408/1/21.pdf (дата звернення: 09.03.2025).

2. Учасники проектів Вікімедіа. Воєнні злочини під час російсько-української війни – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнні_злочини_під_час_російсько-української_війни (дата звернення: 09.03.2025).

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 09.03.2025).

4. Українська правда. Заручники страху. Найгучніші терористичні акти в історії України. *Українська правда*. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2020/07/23/7260368/ (дата звернення: 09.03.2025).

5. Рани, що не заживають: найкривавіші теракти Росії за час повномасштабної війни. *24 Канал*. URL: https://24tv.ua/naybilshi-obstrili-terakti-rosiyi-ukrayini-za-chas-viyni-2022_n2238159 (дата звернення: 09.03.2025).

Науковий керівник: АНІЩУК В.В. к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права Луцького національного технічного університету.

ЩОДО ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ПСИХІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

ФЕЩЕНКО О.С.
аспірант відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені
В. М. Корецького НАН України
м. Київ

Суспільну небезпеку кримінального правопорушення щодо суспільства загалом та конкретної особи, зокрема, визначають, переважно, ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Саме об'єктивна сторона вчинення кримінального правопорушення відіграє головну роль у тому, як правильно кваліфікувати вчинене, як розмежувати дії злочинні та незлочинні.

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення в теорії кримінального права має особливе значення, яке полягає у тому, що саме ознаки об'єктивної сторони законодавець закріплює в диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1].

Проблематикою об'єктивної сторони складу кримінальних правопорушень займалися у своїх роботах М.Й. Бажанов, П.С. Берзін, Ф.Г. Бурчак, М.В. Володько, П.І. Гришаєв, О.О. Дудоров, В.Н. Кудрявцева, О.Н.Миколенко, В.Г. Мороз, А.А. Музика, М.І. Панов,, Є.Л. Стрельцов, М.І. Хавронюк та ін. Однією з останніх робіт, присвячених аналізу об'єктивної сторони психічного насильства, є монографія Г.М. Собко, яка досліджувала феномен психологічного насильства загалом і запропонувала оригінальне його розуміння як «нефізичного» насильства[2].

Психічне насильство в чинному Кримінальному кодексі України прописується виразами зі словами: примус, примушування, психічне насильство, вплив, погроза застосування насильства і тероризування тощо. Таким чином, проявами насильства є і різні форми психологічного тиску. В свою чергу, цей різноманітний психологічний тиск положеннями кримінального законодавства наділяється таким юридичним, а саме кримінально-правовим значенням.

Перше, це окремий склад кримінального правопорушення, як-от ст. 129, 195 ККУ.

Друге, це спосіб вчинення кримінального правопорушення (ч.2 ст. 180 КК України та ін.).

Третє, психічне насильство як обставина, що виключає протиправність діяння (ст. 40 ККУ).

Як слушно зауважує Г.М. Собко, об'єктивні та суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення в цілому і окремих його форм є чи не основним предметом всіх кримінально-правових досліджень. Об'єктивними ж ознаками психічного насильства є дії чи бездіяльність, які спрямовані на дестабілізацію внутрішнього стану (психіки особи) зовнішніми чинниками, як от слово, жест, небезпечні предмети тощо. Ці чинники показують, яким чином та до яких наслідків і з використанням якої сили стосовно потерпілої особи були вони вчинені[3].

Насильству, в першу чергу, притаманні всі ознаки, які характерні для кримінального правопорушення взагалі і наведені у ст. 11 КК України. Дослідник О.М. Храмцов вказує на такі ознаки насильницького злочину: 1) об'єктом насильницького злочину є життя, здоров'я, фізична та психічна недоторканість іншої особи (вони можуть бути як основним так і додатковим об'єктом цих злочинів; 2) способом вчинення насильницького злочину може бути як фізичне так і психічне насильство; 3) ці злочини вчиняються поза або всупереч волі потерпілої особи; 4) насильницькі злочини характеризуються ворожою, інструментальною та негативистською мотивацією; 5) наслідками цих злочинів є фізична, психічна шкода або реальна можливість заподіяння такої шкоди; 6) насильницькі злочини можуть бути вчинені лише умисно [4]. Кримінолог М. Джужа, окреслюючи насильницьку злочинність, відзначає її як сукупність умисних посягань, спрямованих на втручання у фізичну і психічну цілісність жертви злочину з метою заподіяння їй смерті або тілесного ушкодження[5]. В юридичній літературі знаходимо різноманіття наукових підходів до визначення конститутивних ознак насильницьких злочинів, узагальнюючі їх спробуємо сформулювати перелік ознак, що дають характеристику зовнішній стороні психічного насильства.

Першою ознакою психічного насильства є суспільна небезпечність, яка обумовлена його широким проявом у різних формах, таких як шантаж, вимагання, психологічний тиск, маніпуляція свідомістю, а також використання новітніх технологій, таких як кібербулінг.

Важливою ознакою є протиправність (або незаконний характер). Попри відсутність в чинному кримінальному законодавстві норми, яка регламентувала б вчинення психічного насильства як окремого виду посягання, це діяння є протиправним. Таке насильство, що звернене проти особистості і застосовується всупереч закону – протиправно в тій же мірі, що і тяжкі тілесні ушкодження, катування, тощо. Чинне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за окремі види його прояву при вчиненні кримінальних правопорушень. Прикладом можуть слугувати тероризування (ст. 392 КК України), доведення до

самогубства (ст. 120 КК України), різні види погрози (ст.ст. 129, 154, 187 КК України) та ін.

Винуватість такого насильства є обов'язковою ознакою. Особа, яка здійснює психічне насильство, завжди усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння, і в кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків і бажає їх настання або допускає їх. Погоджуємось з тезою, що психічне насильство обов'язково виступає, як винне діяння, як важлива ознака кримінального правопорушення[6].

Наступна ознака: специфічний предмет – психіка, одна з важливих функцій людського організму. Це ознака, яка відрізняє психічне насильство від фізичного насильства. Втім, характеристика даної ознаки ускладнена, тому що неможливо виділити як предмет тільки психіку або психічні процеси через те, що застосування психічної дії часто порушується і фізіологія. В наукових колах існує позиція, що об'єктом психічного насильства слід вважати психіку та психічні процеси особи чи групи осіб[7]. Об'єкт насильства й об'єкт кримінального правопорушення можуть як відрізнятися, так і збігатися, тож важливо їх коректно розмежовувати. Наприклад, у злочинах проти власності.

Ще однією ознакою є спосіб здійснення нефізичного насильства. Таке насильство часто вчиняється за допомогою психологічних методів у вербальній чи невербальній формі. Найбільш розповсюдженою є реалізація психічного насильства за допомогою погроз. Такі погрози можуть бути вираженими в усній або в письмовій формі; вираженими за допомогою жестів; вираженими за допомогою використання (демонстрації) зброї. Ця ознака має важливе значення, оскільки закріплення видів психічного насильства в правових нормах відбувається саме через способи: систематичне приниження, образу, заподіяння моральних чи психічних страждань, тероризування тощо.

Визначення об'єктивної сторони (об'єктивних ознак) психічного насильства є важливим для кримінально-правової кваліфікації та коректного застосування кримінально-правової норми, оскільки правильна юридична оцінка вчиненого особою діяння є необхідною умовою досягнення законності під час відправлення правосуддя. Помилка ж в кваліфікації може потягти за собою необґрунтоване засудження особи, чи необґрунтоване її виправдання, або застосування до особи норми Кримінального кодексу України, яка не містить усіх кримінально-правових ознак учиненого діяння (поведінки), тощо.

Список використаних джерел:

1. Маслова О. О. Щодо значення факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. Вип. 2. С. 110-117.
2. Собко Г. М. Психічне насильство: кримінологічні та кримінально-правові засади протидії : монографія. Одес. держ. ун-т внутр. справ. - Херсон : Гельветика, 2020. 482 с.
3. Собко Г. М. Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству: дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ. 2020. 791 с.
4. Храмцов О.М. Щодо видів насильницьких злочинів. Держава і регіони. 2009. № 2. Серия «Право». С. 49-53.
5. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюравчик; за заг. ред. О. М. Джужи. К.: Прецедент, 2004. 208 с.
6. Гумін О. М. Психічне насильство проти особи як кримінальне правопорушення та його негативні наслідки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. Вип. 76(2). С. 85-90.
7. Даніленко Д. О. Психічне насильство у кримінальному праві (поняття та ознаки). Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразін. Серія «Право». 2022. Вип. 34. С. 134-139.

Науковий керівник - КВАША Р. С., доктор філософії в галузі права, науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

УКРАЇНА І РАДА ЄВРОПИ

ХОМИЧ А. Б.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Питання прав людини завжди знаходилися в центрі уваги міжнародного співтовариства, оскільки вже давно перестали належати до виключної компетенції держав. Це, передусім, зумовлено тим, що іноді буває дуже важко забезпечити належний рівень їх дотримання на національному рівні. Покращенню ситуації у зазначеній сфері сприяло створення низки міжнародних організацій, які основний акцент у своїй

діяльності зробили саме на питаннях захисту прав людини. Серед таких організацій провідне місце займає Рада Європи, яка була створена після Другої Світової війни і з моменту свого заснування функціонує в межах європейського континенту [1, с.439]. Україна стала її членом у 1995 році. Набувши членство в цій міжнародній організації, наша держава взяла на себе зобов'язання виконувати норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини (далі - ЄКПЛ). Окрім України вони є обов'язковими і для інших держав-учасниць.

Становлення і розвиток європейських стандартів з прав людини фактично розпочалось з прийняттям ЄКПЛ. Адже у згаданому міжнародно-правовому акті передбачено не тільки зміст і обсяг прав людини, але й механізм їх захисту, та визначено коло суб'єктів звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Тому ці стандарти є не просто певною декларативною нормою, а є реальний дієвий механізм притягнення держави до відповідальності за порушення прав людини [2, с. 596]. Професор Л. Луць розглядає стандарти Ради Європи з прав людини як принципи і норми, що містять єдині європейські правові вимоги до держав-учасниць та зафіксовані в основних джерелах права Ради Європи, зокрема в ЄКПЛ, стандарт якої охоплює як норми самої Конвенції та протоколів до неї, так і рішення ЄСПЛ [2, с. 596-597]. Слушною є позиція закордонних вчених Г. Фліна та Г. Фаррела, які зазначають: «Європейські держави звертаються до філософії міжнародного правопорядку, який з'єднує їх відносини між собою завдяки специфічній формі національного закону». Тобто, змінюючи свої правові норми, кожна держава пристосовує їх до вимог, визначених Радою Європи, а отже, національні законодавства країн стають схожими, що й забезпечує між ними кращу співпрацю та порозуміння» [3].

Варто зазначити, що росія будучи країною-учасницею Європейської конвенції з прав людини та членом Ради Європи, порушила свої зобов'язання дотримуватися норм цієї Конвенції та норм Ради Європи. Вона здійснила повномасштабне вторгнення в Україну, внаслідок чого була виключена з Ради Європи та ЄКПЛ. Крім того, росія вчинила і продовжує вчиняти акти геноциду проти мирного населення, забираючи життя у людей.

Будучи політичною організацією та маючи авторитет, Рада Європи підтримує Україну в протистоянні російській агресії політико-дипломатичним шляхом, і ця підтримка стала значно інтенсивною після повномасштабного вторгнення та набула вагомого значення. Рада Європи засудила агресію росії ще з 2014 р. за анексію Криму та війну на Сході України, підтримала територіальну цілісність України. Дата 24

лютого 2022 р. стала поворотним моментом і для України, і для історії Ради Європи. 15 березня 2022 р. ПАРЄ проголосувала за виключення росії з РЄ. А відповідно до резолюції КМ № (2022) 2 від 16 березня 2022 р. росія позбавлена членства в РЄ за агресію проти України відповідно до статті 8 Статуту організації.

Крім того, було прийнято низку резолюцій, які стосувалися російської агресії в Україні, зокрема, Резолюції 2433 (2022) [4] і 2436 (2022) [5]. Основними моментами у яких були заклики про припинення постачання зброї та комплектуючих для військової промисловості росії, товарів подвійного призначення, санкції проти держав-порушників, підтримка прокурора МКС у розслідуванні воєнних злочинів та притягнення до відповідальності злочинців, використання російських активів під санкціями для відшкодування збитків заподіяних війною в Україні. Асамблея «звертає увагу на ідеологію «рускій мір», яка стала державною в росії та використовується для зовнішньої агресії. Зазначається про небачену жорстокість, з якою ведеться ця війна, згадуються звірства в Бучі та знищення Маріуполя» [6]. Також ухвалено Резолюцію 2506 (2023) «Політичні наслідки агресії російської федерації проти України» [7] із закликом до країн приєднатися до Реєстру збитків, створити компенсаційні механізми для відшкодування таких збитків за рахунок активів конфіскованих у рф, переслідувати та покарати військові угрупування «вагнер» та «війська кадирова», які називаються терористичними організаціями, видати наказ на арешт їхніх лідерів. У Резолюції 2482 (2023) «Правові та правозахисні аспекти агресії російської федерації проти України» [8] від 26 січня 2023 р. підтримано створення спеціального міжнародного кримінального трибуналу, який би поширювався на росію за війну розпочату ще 2014 р., а також на лідера білорусі як співучасника. Реагування Ради Європи на порушення норм міжнародного права з боку росії не припиняється. Не втрачає актуальності питання притягнення агресора «до відповідальності через міжнародний кримінальний суд, спеціальний трибунал та виплати репарацій …» [6].

Серед головних напрямів діяльності Ради Європи − захист прав та головних свобод людини, зміцнення плюралістичної демократії, забезпечення верховенства права й забезпечення соціальної стабільності, збереження культурного різноманіття в Європі. Діяльність організації охоплює такі сфери суспільного життя, як права людини, засоби масової інформації, правове співробітництво, соціальне єднання, охорона здоров'я, культурна спадщина, спорт, молодь, місцева демократія й транскордонне співробітництво, навколишнє середовище та регіональне планування [9, с. 46].

Співпраця із захисту прав людини залишається одним із ключових напрямків, як і раніше, і стає ще більш актуальною в період війни. Рада Європи широко відома саме за діяльність в сфері захисту прав людини. Для співпраці у цій сфері вона має такий потужний інструмент як Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), міжнародний судовий орган у м. Страсбург, утворений 1959 р. для контролю за виконанням Європейської конвенції з прав людини. Основоположним документом в цій сфері та в створенні ЄСПЛ стала «Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод» (1950 р.). Суд контролює те, як держави-члени РЄ виконують зобов'язання із захисту прав людини.

ЄКПЛ є «важливим засобом залучення в правову систему нашої держави європейських правових цінностей, що стосуються захисту прав людини й мають високий гуманістичний потенціал. … Україна визнає на своїй території юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються застосування та тлумачення Конвенції» [10, с.363].

Підсумовуючи, можна сказати, що питання прав людини мають надзвичайну важливість на міжнародному рівні, і їх захист є основною метою низки міжнародних організацій, серед яких Рада Європи займає провідне місце. З моменту свого заснування Рада Європи активно працює над забезпеченням прав людини в європейському регіоні, зокрема через Європейську конвенцію з прав людини та діяльність Європейського суду з прав людини. Україна, вступивши до Ради Європи, взяла на себе зобов'язання дотримуватися цих стандартів і активно співпрацює з організацією. Порушивши свої зобов'язання за Конвенцією та здійснивши агресію проти України, росія була виключена з Ради Європи. Проте, попри ці труднощі, співпраця між Україною та Радою Європи продовжується, особливо в рамках захисту прав людини і політико-дипломатичної підтримки України в умовах війни. Важливу роль у цьому відіграє Європейський суд з прав людини, який залишається потужним інструментом для контролю за виконанням зобов'язань держав-членів Ради Європи щодо прав людини.

Список використаних джерел:

1. Аббакумова Д.В. Членство в Раді Європи та захист прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 3. 2020. С. 435-445.

2. Цебенко С.Б. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і протоколи до неї. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2022. С. 596-598.

3. Право Ради Європи. URL: http://nulau.edu.ua/materials/files/state_building/0193/01.pdf (дата звернення: 24.04.2025р.).

4. Resolution 2433 (2022). Consequences of the Russian Federation's continued aggression against Ukraine: role and response of the Council of Europe. 2022. URL: https://pace.coe.int/en/files/30017/html (дата звернення: 27.04.2025р.).

5. Resolution 2436 (2022). The Russian Federation's aggression against Ukraine: ensuring accountability for serious violations of international humanitarian law and other international crimes. URL: https://pace.coe.int/en/files/30024/html (дата звернення: 27.04.2025р.).

6. *Когут Р.О.* Основні напрямки співпраці між Україною та Радою Європи в умовах повномасштабного російського вторгнення. Наукова стаття 2024. URL: https://naub.oa.edu.ua/osnovni-napryamky-spivpratsi-mizh-ukrayinoyu-ta-radoyu-yevropy-v-umovah-povnomasshtabnoho-rosijskoho-vtorhnennya/ (дата звернення: 29.03.2025 р.).

7. Resolution 2506 (2023). Political consequences of the Russian Federation's war of aggression against Ukraine. 2023. URL: https://pace.coe.int/en/files/32994 (дата звернення: 27.04.2025р.).

8. Resolution 2482 (2023). Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine. 2023. URL: https://pace.coe.int/en/files/31620 (дата звернення: 27.04.2025р.).

9. Василенко С. Україна та Рада Європи: деякі аспекти співробітництва. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. №9. С. 45-51.

10. Ляшенко Р., Добровінський М. Тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод у світлі сучасних концепцій праворозуміння. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1(3). С. 361-365. URL: https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2020.66 (дата звернення: 27.04.2025р.).

Науковий керівник: ЩЕРБЮК Н. Ю., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

ПЛАТІЖНА КАРТКА ЯК ОФІЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ, ПРЕДМЕТ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 357 КК УКРАЇНИ

Червінська Л. В.
аспірантка Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

У ст. 357 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачається кримінальна відповідальність за такі протиправні дії з офіційними документами, як викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем, їх умисне знищення, пошкодження чи приховування. У судовій практиці виникають питання щодо кваліфікації вказаних протиправних дій з платіжною карткою. Так, окремі суди визнають таку картку не просто офіційним документом, а іншим важливим особистим документом та кваліфікують за ч. 3 ст. 357 КК України. Наприклад, така кваліфікація мала місце у вироку Сокальського районного суду Львівської області від 12.06.2017 у справі № 454/420/17 [1], залишеним без змін у частині кваліфікації ухвалою Апеляційного суду Львівської області від 11.06.2018 [2], у вироку Великоберезнянського районного суду Закарпатської області від 06.10.2023 у справі № 298/1293/23 [3]. Водночас у більшості своїй суди кваліфікують такі дії за ч. 1 ст. 357 КК України, вбачаючи у платіжній картці ознаки офіційного документа, а не іншого важливого особистого документа. Однак і такий підхід не є загальноприйнятним. Наприклад, вироком Краматорського міського суду Донецької області від 13.10.2017 у справі № 234/11479/16-к особу визнано винуватим та засуджено за ч. 2 ст. 185; ч. 2 ст. 186; ч. 1 ст. 357 КК України [4]. Однак ухвалою апеляційного суду Донецької області від 14.06.2018 цей вирок змінено – щодо засудженого закрито кримінальне провадження за ч. 1 ст. 357 КК України у зв'язку відсутністю в його діях складу кримінального правопорушення [5]. Водночас Верховний Суд скасував рішення суду апеляційної інстанції та призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції (постанова від 19.04.2019) [6].

Саме як документ ідентифікують платіжну картку окремі науковці. Наприклад, С. В. Мочерний визначає платіжну картку як документ на носії електронної інформації у вигляді пластикової картки, що випускається кредитно-фінансовими установами. [7, с. 755]

Якщо визнавати платіжну картку офіційним документом, то слід установити, що вона характеризується всіма необхідними ознаками, визначеними в примітці ст. 358 КК України. Згідно з п. 56 Закону України

«Про платіжні послуги» від 30.06.2021 № 1591-IX платіжна картка – це електронний платіжний засіб у вигляді пластикової або іншого виду картки. Електронний платіжний засіб як видове поняття, до якого належить платіжна картка – це платіжний інструмент, реалізований на будь-якому носії, що містить в електронній формі дані, необхідні для ініціювання платіжної операції та/або здійснення інших операцій, визначених договором з емітентом (п. 13 ч. 1 ст. 1 цього Закону) [8]. Тобто, вказаними законодавчими дефініціями підтверджуються такі ознаки офіційного документа, як фіксування інформації, яка посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру. Платіжна картка, як зазначалося вище, містить дані, необхідні для ініціювання платіжної операції та/або здійснення інших операцій, визначених договором з емітентом, тобто стосується певної події та спричиняє правові наслідки. Окрім того, платіжна картка матеріально об'єктивована – має електронну форму та є платіжним інструментом, реалізованим на будь-якому носії. Наслідки правового характеру, який може спричинити платіжна картка, чітко зафіксований для будь-якого платіжного засобу, є ініціювання платіжної операції та/або здійснення інших операцій, визначених договором з емітентом (п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги») [8]. Платіжні картки, як це передбачено для офіційного документа, видаються емітентом, якому надано право здійснювати емісію платіжних карток (емітентом) відповідно до порядку, передбаченого Положенням про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затв. Постановою Правління Національного банку України від 19.04.2005 № 137 [9].

Згідно з п. 2.1.3 цього Положення обов'язковими реквізитами, що наносяться на платіжну картку, є реквізити, які дають змогу ідентифікувати платіжну систему та емітента картки. Платіжна картка має містити реквізити (у графічному та/або електронному вигляді), що дають змогу ідентифікувати її держателя. Наперед оплачена платіжна картка може не містити реквізитів, які ідентифікують її держателя візуально або з використанням документів, що посвідчують особу. Платіжні картки внутрішньодержавних платіжних систем повинні містити нанесений шляхом друку або тиснення ідентифікаційний номер емітента. Правилами платіжної системи можуть бути встановлені додаткові реквізити платіжної картки. Тобто, платіжна картка характеризується ще й такою ознакою, обов'язковою для офіційного документа, як складання з дотриманням визначених законом форм та наявність передбачених законом реквізитів [9].

Таким чином, погоджуємося з правовою позицією Верховного Суду, викладеною в постанові від 18.04.2019 у справі № 234/11479/16-к,

відповідно до якої платіжна картка є різновидом офіційних документів і, відповідно, предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України [6]. Такий же підхід було висловлено й у висновку Верховного Суду України (постанова від 20.06.2011 у справі 5-8кс11), згідно з яким за своїм юридичним значенням та функціональним призначенням платіжні картки як платіжні інструменти, засоби доступу до банківських рахунків, відповідають визначенню поняття «офіційний документ» і є різновидом офіційних документів [10].

Водночас, чи належать платіжні картки до важливих особистих документів (ч. 3 ст. 357 КК України), це питання у законодавстві не вирішене. Як зазначалося вище, окремі суди вважають, що так. При цьому аналіз вироків, ухвалених за ч. 3 ст. 357 КК України, свідчить про те, що у них відсутнє мотивування того, чому на їх думку платіжна картка – це важливий особистий документ. Такий підхід не можна визнати правильним через те, що оцінне поняття, вжите законодавцем, повинно бути конкретизоване у процесі правозастосування. У зворотному випадку не можна стверджувати, що винуватість особи у вчиненні вказаного кримінального правопорушення доведена поза розумним сумнівом. Такий же підхід відображено у постанові Верховного Суду від 14.02.2019 у справі № 454/420/17. У ній Суд переглядав у касаційному порядку рішення судів першої та апеляційної інстанції, якими особа, яка викрала пенсійну картку «Ощадбанк», була визнана винуватою та засуджена за ч. 3 ст. 357 КК, а ця картка ідентифікована судами як важливий особистий документ. Верховний Суд, змінивши рішення судів попередніх інстанцій а перекваліфікувавши дії обвинуваченого з ч. 3 на ч. 1 ст. 357 КК України, сформулював таку правову позицію: віднесення платіжної банківської картки до важливих особистих документів має бути обґрунтованим з наведенням доводів на підтвердження того, що ці документи були особистими та важливими для потерпілої особи. Питання про те, чи є відповідний документ для особи важливим, має вирішуватись судом у кожному конкретному випадку з урахуванням, зокрема, важливості фактів, які засвідчуються документом, можливості його відновлення, розміру збитків від втрати документа. У справі не встановлено, що платіжна банківська картка відповідала ознакам важливого особистого документа, тобто була предметом складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України [11].

Отже, підводячи підсумок, відзначаємо, що платіжна картка характеризується всіма ознаками офіційного документа, визначених у примітці до ст. 358 КК України, а отже може виступати предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 357 КК України. Водночас віднесення платіжної картки до іншого важливого особистого документа (ч. 3 ст. 357 КК України) є дискусійним, оскільки вжитий у

диспозиції цієї статті відповідний оцінний термін повинен бути конкретизований правозастосувачем під час кримінально-правової оцінки конкретного суспільно-небезпечного посягання.

Список використаних джерел:

1. Вирок Сокальського районного суду Львівської області від 12.06.2017 у справі № 454/420/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/67074045 (дата зверн. 24.10.2023).
2. Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 11.06.2018 у справі № 454/420/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74732963 (дата зверн. 24.10.2023).
3. Вирок Великоберезнянського районного суду Закарпатської області від 06.10.2023 у справі № 298/1293/23.
4. Вирок Краматорського міського суду Донецької області від 13.10.2017 у справі № 234/11479/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/69904095 (дата зверн. 24.10.2023).
5. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 14.06.2018 у справі № 234/11479/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74808070 (дата зверн. 24.10.2023).
6. Постанова Верховного Суду від 18.04.2019 у справі № 234/11479/16-к. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/81329451 (дата зверн. 24.10.2023).
7. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія. Київ: Видавн. центр «Академія», 2001. 422 с.
8. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text (дата зверн. 24.10.2023).
9. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затв. Постановою Правління Національного банку України від 19.04.2005 № 137. URL: https://ips.ligazakon.net/document/re10823?an=7&ed=0000_00_00 (дата зверн. 24.10.2023).
10. Постанова Верховного Суду України від 20.06.2011 у справі 5-8кс11. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/18395956 (дата зверн. 24.10.2023).
11. Постанова Верховного Суду від 14.02.2019 у справі № 454/420/17. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/80005723 (дата зверн. 24.10.2023).

Науковий керівник: ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З. А., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

ПЕРЕДДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС

ЧИХІЧИНА М. О.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
факультет торгівлі та маркетингу
Державний торговельно-економічний університет
м.Київ

Переддоговірна відповідальність є важливою юридичною конструкцією, яка регулює поведінку сторін на етапі переговорів до укладення договору. У сучасних умовах складних комерційних відносин та транскордонних угод цей інститут набуває особливого значення, оскільки сторони часто інвестують значні ресурси в переговорний процес ще до формального укладення угоди. Традиційне договірне право, яке історично забезпечувало захист лише після укладення договору, не враховувало ризиків, пов'язаних із переговорним етапом.

Українське цивільне законодавство не містить окремих норм, які б прямо регулювали переддоговірну відповідальність, на відміну від правових систем низки європейських країн. Проте окремі положення Цивільного кодексу України створюють правові підстави для її застосування. Відповідно до статті 6 Цивільного кодексу України закріплено, що сторони мають право укладати угоди, не передбачені законодавством, за умови їх відповідності загальним засадам цивільного права [1]. Це положення дозволяє сторонам автономно визначати умови переговорного процесу. Ключове значення має стаття 627 ЦК України, яка встановлює принцип свободи договору, надаючи сторонам право самостійно обирати контрагента, визначати умови договору, враховуючи вимоги законодавства [1].

Сучасний етап розвитку цивільного законодавства України передбачає подальше вдосконалення правового регулювання переддоговірних відносин. Слушною є думка Савельєвої Л. В., котра обґрунтовує необхідність встановлення чітких норм щодо регулювання переддоговірної відповідальності у національному законодавстві [2, с. 46]. Такі зміни відповідають сучасним європейським тенденціям розвитку договірного права та становлять важливий елемент процесу рекодифікації цивільного законодавства України.

Аналіз судової практики та наукових досліджень дозволяє виділити основні підстави переддоговірної відповідальності в Україні: недобросовісне ведення переговорів, розголошення або неправомірне

використання конфіденційної інформації, необґрунтоване припинення переговорів, а також надання недостовірної інформації.

Сучасна юридична практика застосування інституту переддоговірної відповідальності в Україні характеризується наявністю суттєвих проблем, серед яких виділяються: недостатня конкретизація нормативно-правового регулювання щодо видів збитків, які підлягають компенсації, та складність доказування причинно-наслідкового зв'язку між недобросовісною поведінкою сторони та завданими збитками. Відсутність чітких критеріїв призводить до формування різних підходів у тлумаченні відповідних норм, особливо щодо питання відшкодування упущеної вигоди в контексті переддоговірної відповідальності. При цьому постраждала сторона стикається з необхідністю доведення не лише факту порушення, а й безпосереднього впливу цього порушення на виникнення збитків, що ускладнює процес захисту порушених прав та інтересів.

З огляду на вказані проблеми, доцільним є звернення до міжнародного досвіду регулювання переддоговірної відповідальності, зокрема до правових систем, що мають розвинуту теоретичну базу та практичні механізми захисту сторін на етапі переговорів. Німеччина та Франція є важливими для порівняльного аналізу завдяки їхньому впливу на формування двох основних концепцій — договірної (Німеччина) та деліктної (Франція) відповідальності.

Німеччина є країною з класично розвиненою системою правового регулювання переддоговірної відповідальності, оскільки саме в німецькій правовій доктрині була вперше сформульована її концепція. Знаковим етапом у її законодавчому закріпленні стала реформа зобов'язального права 2002 року, яка інкорпорувала цей інститут до § 311(2) Цивільного уложення Німеччини (BGB): «Зобов'язуючі відносини з обов'язками згідно з § 241(2) виникають також у випадках:

1. Вступу в переговори щодо укладення договору;
2. Підготовки договору, коли одна сторона, зважаючи на майбутні договірні відносини, надає іншій стороні можливість впливати на свої права, правові блага чи інтереси, або доручає їх;
3. Інших аналогічних ділових контактів» [3].

Німецька судова практика активно застосовує норми про переддоговірну відповідальність у справах, пов’язаних із: нерозкриттям суттєвої інформації, вступом у переговори без наміру укласти угоду, необґрунтованим припиненням переговорів на пізніх стадіях та неналежним використанням конфіденційних відомостей.

Французька правова система також зазнала суттєвих змін у підході до переддоговірної відповідальності. До масштабної реформи договірного права 2016 року ця сфера регулювалася переважно через

загальні норми про деліктну відповідальність та прецедентну практику. Реформа 2016 року внесли революційні зміни, інтегрувавши норми про переддоговірну відповідальність безпосередньо до Цивільного кодексу Франції [4].

Стаття 1112 Цивільного кодексу Франції встановлює фундаментальний принцип: «Початок, ведення та припинення переддоговірних переговорів є вільними. Однак вони повинні відповідати вимогам добросовісності». Ця норма відображає ключовий баланс між принципом автономії волі учасників переговорів і обов'язком дотримуватися стандартів добросовісної поведінки [4]. Французька система регулювання переддоговірних відносин ґрунтується на трьох принципах: розширеному тлумаченні добросовісності, що дозволяє гнучко реагувати на неетичну поведінку; законодавчо закріпленому обов'язку розкриття суттєвої інформації; обмеженні компенсацій негативним інтересом, що передбачає відшкодування лише фактичних витрат без стягнення упущеної вигоди. Французька модель більше акцентує принцип добросовісності та чіткість інформаційних обов'язків порівняно з німецькою, проте обидві системи обмежують розмір відшкодування негативним інтересом, що відповідає загальноєвропейській тенденції. Принципи європейського договірного права (PECL) і Проект загальної системи координат (DCFR) суттєво вплинули на гармонізацію переддоговірної відповідальності [5].

Аналіз регулювання переддоговірної відповідальності в Україні та Європі виявляє низку спільних характеристик. По-перше, обидві системи визнають принцип свободи договору та переговорів як основу договірного права, що дає сторонам право вільно вступати в переговори, визначати їх хід та припиняти за власною ініціативою. По-друге, принцип добросовісності обмежує свободу переговорів у обох системах. Хоча в Україні цей обов'язок не сформульований прямо, судова практика посилається на загальний принцип добросовісності. Третім спільним елементом є захист конфіденційної інформації, отриманої під час переговорів, від несанкціонованого використання або розголошення.

Незважаючи на спільні риси, існують суттєві відмінності між українською та європейськими системами регулювання переддоговірної відповідальності. Найбільш помітна різниця полягає в рівні нормативної регламентації. У Німеччині та Франції цей інститут має чітке законодавче закріплення, тоді як в Україні він ґрунтується переважно на загальних принципах цивільного права [5]. Рівень розвитку судової практики також значно відрізняється. Також європейські країни мають багату та систематизовану практику розгляду спорів, тоді як українська судова практика з цих питань є обмеженою та недостатньо усталеною.

З метою підвищення правової визначеності та наближення до європейських стандартів доцільним є внесення до Цивільного кодексу України положень про переддоговірну відповідальність, удосконалення регулювання відшкодування збитків, запровадження чітких стандартів доказування, унормування попередніх угод і встановлення обов'язку розкриття суттєвої інформації за зразком французького права. Попри існуючі виклики — різноманітність підходів у межах ЄС, необхідність суддівської підготовки, економічні й культурні особливості — процес гармонізації, підтриманий Угодою про асоціацію та європейськими моделями (PECL, DCFR), має потенціал значно зміцнити правову визначеність у транскордонних правовідносинах та сприяти інтеграції України до європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 23.04.2025).
2. Савельєва Л. В. Переддоговірна відповідальність: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні // Юридичний вісник України. 2020. С. 45–50. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.40.217598(дата звернення: 25.04.2025).
3. German Civil Code. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/ BJNR001950896.html (дата звернення: 25.04.2025).
4. French Civil Code. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc (дата звернення: 23.04.2025).
5. Заклівенець, М. О. Принцип добросовісності в договірному праві Європейського Союзу. 2023. 5(16). DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/16 (дата звернення: 25.04.2025).

Науковий керівник: БУКАТОВА Д. М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, Державний торговельно-економічний університет.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

ШЕЛЕСТ Д.О.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

З початком повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року в Україні різко зросла кількість випадків співпраці громадян з окупантами. Це явище стало викликом для правової системи, адже до 2022 року колабораціонізм як окремий злочин не був чітко визначений у законодавстві. Раніше такі дії кваліфікувалися переважно як державна зрада. Однак специфіка воєнного стану та окупація територій вимагали створення окремої правової норми, яка б враховувала особливості співпраці з ворогом у цих умовах. Ця доповідь розглядає поняття колабораціонізму, його правову основу в умовах воєнного стану в Україні, а також відповідальність за такі дії, спираючись на актуальну нормативно-правову базу та доступні джерела інформації.

Колабораціонізм (від франц. collaboration – співпраця, співробітництво) – усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам. У законодавстві більшості країн К. кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада [1]. У сучасному українському контексті це поняття асоціюється зі співпрацею з Російською Федерацією як державою-агресором. Законодавство України розрізняє колабораціонізм від державної зради, хоча ці поняття часто перетинаються. Зокрема, колабораціонізм охоплює ширший спектр дій, які не завжди мають ознаки прямої зради, але спрямовані на підтримку ворога.

Верховна Рада України внесла зміни до законодавства, як необхідність в даній ситуації, щоб чітко визначити та карати колабораційну діяльність. Основними нормативними актами є:

1. Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність"[2]. Який набрав чинності 15 березня 2022 року. Та ввів до Кримінального кодексу України (КК України) статтю 111-1 "Колабораційна діяльність", яка визначає види колабораціонізму та відповідальність за нього.

2. Закон України від 3 березня 2022 року № 5144 [3]. Посилив відповідальність за співпрацю з державою-агресором, зокрема за пропаганду її дій.

Стаття 111-1 КК України відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки під час воєнного стану з кількох причин[4]:

- Вона дозволяє карати за специфічні дії, які не завжди підпадають під визначення державної зради, наприклад, за співпрацю з окупаційною владою без прямого сприяння бойовим діям.

- Чітке визначення колабораціонізму та суворі санкції слугують сигналом для населення про неминучість покарання за співпрацю з ворогом.

- Стаття охоплює широкий спектр діянь, що дає змогу адаптувати правозастосування до різноманітних проявів колабораціонізму.

Серед основних покарань, передбачених у статті 111-1 Кримінального кодексу України, є позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Даний вид покарання передбачено 55 статтею КК України. Після початку повномасштабного російського вторгнення цю норму було змінено, і згідно з абзацом п'ятим частини першої цієї статті особам, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене у статтях 111-1 і 111-2 (пособництво державі-агресору) таке покарання призначалося на строк від 10 до 15 років[5].

При цьому, виходячи із судової практики, вчені-правознавці вказували, що колабораційна діяльність часто не пов'язана з виконанням посадових повноважень. Щобільше, особи, які вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені статтею 111-1, у багатьох випадках на момент вчинення цього протиправного діяння були безробітними.

За даними, опублікованими на офіційних ресурсах, станом на серпень 2024 року в Україні було засуджено близько 2000 осіб за колабораційну діяльність. Найпоширенішими випадками є пропаганда в соціальних мережах та співпраця з окупаційною владою на тимчасово окупованих територіях. Судова практика показує, що суди ретельно розмежовують колабораціонізм та державну зраду, враховуючи умисел та ступінь шкоди національній безпеці. Ці приклади демонструють, що законодавство активно застосовується для притягнення до відповідальності осіб, які співпрацюють з окупантами, і є ефективним інструментом боротьби з колабораціонізмом.

Отже, правове регулювання колабораціонізму в Україні під час воєнного стану, зокрема через введення статті 111-1 КК України, стало важливим і ефективним інструментом захисту національної безпеки від внутрішніх загроз, адаптованим до реалій війни та окупації. Приклади

судових справ підтверджують дієвість механізму притягнення колаборантів до відповідальності, а порівняння зі схожими нормами, такими як державна зрада чи пособництво, підкреслює його унікальність. Водночас труднощі воєнного часу вимагають удосконалення правозастосування, а в майбутньому необхідно уникати надмірного розширення тлумачення колабораціонізму, щоб не порушувати права громадян в окупації та відповідати міжнародним стандартам прав людини, сприяючи зміцненню правопорядку й суверенітету України.

Список використаних джерел:

1. Грабовський, С. І. (2014, 1 січня). Колабораціонізм. Енциклопедія Сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-4446#:
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборацийну діяльність, Закон України № 2108-IX (2022) (Україна). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text
3. Картка законопроекту - Законотворчість. (б. д.-b). Електронний кабінет громадянина. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25699
4. Кримінальний кодекс України, Кодекс України № 2341-III (2025) (Україна). URL: URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
5. НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ | Наукові записки. Серія: Право. (б. д.). Наукові записки. Серія: Право. URL:https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/231

Науковий керівник: АНІЩУК В.В., к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права Луцького національного технічного університету.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ЗМІНИ ЦІЛЬОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ШЕЛЕСТ Д.О.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
факультет бізнесу і права,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Воєнний стан спричинив значні зміни у правових механізмах управління земельними ресурсами, зокрема у процесах визначення та зміни цільового призначення земельних ділянок.

Правове регулювання цих процесів характеризується спрощеними процедурами, визначеними, зокрема, Законом України № 2247-IX від 12 травня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» [1]. Водночас зберігаються обмеження, спрямовані на захист стратегічно важливих земель, таких як сільськогосподарські угіддя чи території природоохоронного фонду. Актуальність теми цього дослідження випливає з необхідності аналізу правових нововведень, їхнього впливу на земельні відносини та оцінки ефективності спрощених механізмів у контексті забезпечення балансу між оперативними потребами держави та збереженням земельного потенціалу.

У мирний час зміна цільового призначення земельних ділянок передбачає розроблення відповідної документації, погодження з органами виконавчої влади чи місцевого самоврядування та внесення змін до Державного земельного кадастру (ДЗК).

Але в умовах сьогодення, Закон України № 2247-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12 травня 2022 року запровадив тимчасові спрощені механізми для зміни цільового призначення земельних ділянок [1].

Основні положення Закону включають відмову від документації із землеустрою, для певних категорій земель, зокрема тих, що використовуються для розміщення евакуйованих виробничих потужностей, будівництва об’єктів для внутрішньо переміщених осіб, інфраструктури чи тимчасового зберігання відходів від бойових дій, зміна цільового призначення здійснюється без розроблення документації із землеустрою [1]. Також спрощення погоджень: умову

відповідності цільового призначення земель функціональному призначенню території, визначеному в містобудівній документації, скасовано для окремих випадків, якщо це необхідно для оперативного реагування на воєнні потреби .

Реєстрація змін, а саме у період призупинення роботи ДЗК через воєнні дії або кібератаки функцію реєстрації змін цільового призначення виконують районні військові адміністрації шляхом внесення даних до Книги реєстрації землеволодінь і землекористувань [2]. Це забезпечує можливість фіксації прав на землю навіть за умов обмеженого доступу до електронних реєстрів.

Незважаючи на спрощення процедур, законодавство встановлює чіткі обмеження для захисту стратегічно важливих земель, зокрема і щодо земель сільськогосподарського призначення. Зміна цільового призначення таких земель, особливо для садівництва чи створення полезахисних лісових смуг, обмежується і потребує врахування містобудівної документації, якщо вона доступна [5]. Це спрямовано на збереження продовольчого потенціалу країни.

Зміна цільового призначення земель природно-заповідного та історико-культурного фонду категорично заборонена, що відповідає статті 150 Земельного кодексу України та Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [3, 4].

Також у період воєнного стану забороняється безоплатна приватизація земель, що впливає на можливість зміни їхнього цільового призначення для певних категорій користувачів [1].

У період дії воєнного стану та протягом 5 років з дня припинення або скасування воєнного стану на землях за межами населеного пункту (області), на яких немає затвердженої місцевої містобудівної документації крім земель, віднесених до категорій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, земель історико-культурного призначення, земель водного фонду, рекреаційного, оздоровчого, лісогосподарського призначення, планується будівництво таких об’єктів:

- промислові та складські будівлі;
- нежитлові сільськогосподарські будівлі;
- трубопроводи, лінії мереж електронного зв'язку та лінії електропередачі (крім нафто- і газопроводів);
- комплексні промислові об’єкти (об’єкти підприємств з видобутку, виробництва та переробки ядерних матеріалів, об’єкти та установки підприємств зі збагачення та переробки ядерного палива; об’єкти підприємств із термічної обробки (спалювання) побутових відходів; крім атомних електростанцій).

Встановлення та зміна використання:

● Недотримання вимог щодо цільового призначення та пропорції функціонального призначення земельної ділянки;

● На підставі обґрунтованого висновку відповідних органів містобудування та будівництва щодо доцільності розміщення відповідного об'єкта на земельній ділянці відповідно до вимог чинного законодавства та нормативно-правових актів.

Такі зміни цільового призначення землі вирішуватимуться землевласником і не потребуватимуть виготовлення документації із землеустрою, а потребуватимуть лише подання заяви про реєстрацію відомостей про зміну цільового призначення землі в Державному земельному кадастрі [5].

Спрощені процедури сприяють оперативному використанню земель для розміщення об'єктів критичної інфраструктури, тимчасового житла чи складів для гуманітарної допомоги. Проте вони також створюють виклики, один з яких - зловживання, спрощення процедур може сприяти незаконній зміні цільового призначення земель, особливо в умовах послабленого контролю.

Після завершення воєнного стану виникне потреба в гармонізації змін, внесених за спрощеним порядком, із загальними нормами земельного законодавства.

Правові аспекти встановлення та зміни цільового призначення земельних ділянок в умовах воєнного стану в Україні спрямовані на забезпечення гнучкості у використанні земельних ресурсів для вирішення нагальних потреб. Законодавчі нововведення, зокрема спрощені процедури, дозволяють оперативно реагувати на виклики війни. Водночас обмеження щодо стратегічно важливих земель, таких як сільськогосподарські угіддя чи природно-заповідні території, забезпечують захист національних інтересів. Подальше вдосконалення правового регулювання потребує вирішення питань прозорості, доступу до кадастрових даних та гармонізації воєнних змін із повоєнними реаліями.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text(дата звернення: 23.04.2025).

2. Внесено зміни до регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану | Асоціація міст України. *Новини | Асоціація міст України*. URL: https://www.auc.org.ua/novyna/vneseno-zminy-do-regulyuvannya-

zemelnyh-vidnosyn-v-umovah-voyennogo-stanu (дата звернення: 23.04.2025).

3. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 7 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text(дата звернення: 23.04.2025).

4. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text(дата звернення: 23.04.2025).

5. Спрощення порядку зміни цільового призначення деяких земельних ділянок та запровадження інших змін. URL: https://eba.com.ua/sproshhennya-poryadku-zminy-tsilovogo-pryznachennya-deyakyh-zemelnyh-dilyanok-ta-zaprovadzhennya-inshyh-zmin/(дата звернення: 23.04.2025).

Науковий керівник: ЗЕМКО А.М., к.ю.н., професор, професор кафедри права Луцького національного технічного університету.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ БУДІВНИЦТВА НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ШЕРСТЮК В. О.
аспірант кафедри екологічного права
Національний університет ім. Я. Мудрого
м. Харків

Однією з ключових проблем сучасної будівельної галузі є поводження з будівельними відходами, які становлять значну частину загального обсягу промислових відходів. Чинне правове регулювання Європейського союзу класифікує будівельні відходи залежно від рівня небезпеки для довкілля та здоров'я людини, що визначає подальші шляхи їх обробки та утилізації [1].

Основним міжнародним документом у сфері поводження з відходами є Директива 2008/98/ЕС Європейського парламенту та Ради ЄС про відходи [2]. Вона встановлює ієрархію поводження з відходами, яка передбачає такі пріоритети: запобігання утворенню відходів; підготовка до повторного використання; повторне використання; інші види утилізації та остаточне видалення. Саме дотримання цієї ієрархії дозволяє мінімізувати негативний вплив відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини. Тим самим інкорпорація принципів циркулярної економіки в будівельну діяльність забезпечить

зменшення антропогенного впливу на довкілля, підвищення ефективності використання ресурсів і сприятиме впровадженню передових технологій у будівельній сфері.

Окремі країни Європейського Союзу розробили національні моделі правового регулювання у цій сфері. Зокрема, у Німеччині діє Закон про замкнений цикл управління відходами та утилізацію відходів [3], який сприяє розвитку циркулярної економіки шляхом заохочення повторного використання будівельних матеріалів та їх переробки та повторного використання. У Великій Британії діяв Закон №314 від 2008 року про плани поводження з будівельними відходами [4], який зобов'язував будівельні компанії розробляти плани управління відходами для великих проєктів.

Враховуючи досвід європейських країн [5], де управління будівельними відходами показало себе досить ефективно, можемо виокремити такі базові принципи управління:

- планування. Розробка та опрацювання планів поводження з відходами на етапі підготовки будівельного проєкту забезпечує системний підхід до скорочення кількості відходів;

- сортування. Первинне сортування відходів за видами (бетон, метал, деревина, небезпечні відходи тощо) спрощує їх подальше повторне використання або утилізацію;

- визначення суб’єктів відповідальності. Чітке правове закріплення обов'язків усіх учасників будівельного процесу (замовників, підрядників, субпідрядників) сприяє ефективному управлінню відходами;

- контроль і моніторинг. Постійний нагляд за кількістю утворених відходів та способами їх обробки дозволяє оцінити ефективність реалізованих заходів.

Важливими надбаннями поводження з відходами будівництва для України є досвід зарубіжних країн, враховуючи обсяги та проблематику, з якою стикаємося. На сьогодні важливим завданням є вдосконалення правового регулювання у сфері поводження з будівельними відходами, що включає:

- гармонізацію національного законодавства з міжнародними нормами;

- створення відкритих реєстрів ліцензованих підприємств з обробки будівельних відходів;

- запровадження стимулів для повторного використання будівельних матеріалів;

- підвищення обізнаності та навчання учасників будівельного процесу сучасним підходам до поводження з відходами.

Таким чином, ефективне правове регулювання у сфері поводження з будівельними відходами є важливим елементом

досягнення цілей сталого розвитку. Інтеграція принципів циркулярної економіки у будівельну діяльність сприятиме не лише зменшенню навантаження на довкілля, але й економії ресурсів та розвитку нових технологій у сфері будівництва.

Список використаних джерел:

1. Construction and demolition waste. – European Commission, 2020: https://ec.europa.eu/environment/topics/waste-and-recycling/construction-and-demolition-waste_en.
2. Consolidated text: Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. – Directive 2008/98/EC: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098
3. Gesetz zur Förderung der Kreislaufwirtschaft und Sicherung der umweltverträglichen Bewirtschaftung von Abfällen. – Kreislaufwirtschaftsgesetz, 2012: https://www.gesetze-im-internet.de/krwg/
4. Site Waste Management Plans Regulations 2008 No. 314: https://www.legislation.gov.uk/uksi/2008/314/made
5. Waste management. – European Environment Agency, 2020: https://www.eea.europa.eu/themes/waste/waste-management

Науковий керівник: ЄРМОЛАЄВА Т. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права, Національний університет ім. Я. Мудрого, м. Харків.

ПЛАСТИКОВІ ВІДХОДИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЛАСТИКУ

ШОКОДЬКО О.О.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
факультет бізнесу і права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Пластикові відходи вже давно стали одним із найбільших викликів для сучасного світу і Україна – не виняток. Сотні тонн пластику щороку накопичуються на сміттєзвалищах, потрапляють у річки, моря, лісосмуги, загрожуючи довкіллю та здоров'ю людей. Більшість із нас звикли сприймати пластик як "зло", яке псує нашу планету. Саме тому виникає заклик до рішучих дій: заборон, обмежень, нормування

використання. І це зрозуміло, адже ми бачимо наслідки надмірного та безконтрольного використання пластику щодня.

Проте, варто трішки більше поцікавитись і ми дізнаємося, що пластик – це не просто побутове сміття чи обгортка, яку ми викидаємо. Згідно з Законом України "Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України", пластик – штучно створений матеріал на основі синтетичних або природних високомолекулярних сполук (полімерів) [1]. І саме в цьому визначенні криється потенціал.

Актуальність цієї теми в тому, що у суспільстві переважає критичне ставлення до пластику, однак таке бачення не завжди відображає всю суть проблеми. Пластик – це не лише фактор забруднення довкілля, а й універсальний матеріал, який може бути корисним за умови його раціонального та відповідального використання. В умовах сучасної екологічної ситуації, змін у нормативно-правовій базі та зростаючого інтересу до сталого розвитку, особливо актуальним стає нове осмислення ролі пластику в житті людини та суспільства.

В цих тезах розглянемо, як саме в Україні регулюється обіг пластикових матеріалів, які правові норми вже впроваджені, які ще потребують доопрацювання, а також маловідомий, але важливий аспект – екологічний потенціал пластику, як ресурсу, в умовах розумного поводження та вторинного використання.

В Україні питання управління пластиковими відходами регулюється кількома важливими законами, зокрема Законом України «Про управління відходами» та законом «Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України». Ці закони визначають обов’язки виробників щодо збирання, утилізації та переробки пластикових відходів. Важливим кроком є впровадження системи розширеної відповідальності виробника (РВВ), яка зобов’язує компанії не лише виробляти упаковку, але й брати участь у її утилізації або переробці.

Розробляється Закон «Про упаковку та відходи упаковки», що має деталізувати правила поводження саме з пластиковою упаковкою. Його прийняття дозволить гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами.

Важливим кроком стало часткове обмеження обігу пластикових пакетів, що було запроваджене в 2021 році. У супермаркетах та магазинах заборонено безкоштовне надання тонких пакетів, що спонукало споживачів переходити на багаторазові або біорозкладні альтернативи [1].

Окрім законів, Уряд України працює над удосконаленням інфраструктури для сортування та переробки відходів, що залишається серйозною проблемою, особливо в невеликих містах і селах.

Активізується співпраця з міжнародними організаціями, залучаються інвестиції у сферу переробки та впровадження сучасних екотехнологій.

Всі ці норми і заходи виникли через шкоду яку створює пластика, адже пластик, завдяки своїй міцності, низькій вартості та широкій сфері застосування, став невід'ємною частиною сучасного суспільства. Його стійкість у навколишньому середовищі призвела до серйозних екологічних наслідків. Як зазначено в численних міжнародних екологічних дослідженнях, пластикове забруднення становить значну загрозу для наземних та морських екосистем, біорізноманіття і навіть здоров'я людини.

За даними Програми ООН з навколишнього середовища (UNEP, 2021), щороку близько 11 мільйонів метричних тонн пластикових відходів потрапляють в океани. Цей показник, за прогнозами, може потроїтися до 2040 року, якщо не буде вжито рішучих заходів. Потрапивши в океан, пластик не розкладається, а розпадається на мікропластик, який потрапляє до організмів морських тварин і далі — в харчовий ланцюг, створюючи серйозні ризики біоакумуляції [2].

Пластикові відходи також негативно впливають на якість ґрунтів. Дослідження, опубліковані в таких наукових журналах, як Science of the Total Environment, вказують на те, що мікропластик порушує діяльність ґрунтових мікроорганізмів, змінює колообіг поживних речовин та знижує врожайність. Крім того, спалювання пластику виділяє токсичні речовини, зокрема діоксини та фурани, що сприяють забрудненню повітря та зміні клімату

І це лише маленька частина того, що можна прочитати про пластик на будь якому першому сайті за таким запитом. Але чи багато з нас знає, або часто чув про те, що пластик це єдина речовина яка поглинає CO^2? CO^2 – це вуглекислий газ, який є найбільш відповідальним за потепління, головним чином тому, що його так багато.

Як саме пластикові відходи поглинають CO^2:

Райс-хімік Джеймс Тур і співпровідні автори Райс, випускник Вала Алгозіб, аспірант Пол Савас і постдокторант Чже Юань повідомили в журналі Американського хімічного товариства ACS Nano , що нагрівання пластикових відходів у присутності ацетату калію призвело до утворення частинок з порами нанометрового розміру, які затримують молекули вуглекислого газу. Вони повідомили, що ці частинки можна використовувати для видалення CO^2 з потоків димових газів. «Точкові джерела викидів CO^2, такі як вихлопні труби електростанцій, можуть бути обладнані цим матеріалом, отриманим із пластикових відходів, щоб видалити величезну кількість CO^2, яка зазвичай заповнює

атмосферу», – сказав Тур. «Це чудовий спосіб вирішити одну проблему – пластикові відходи, та вирішити іншу проблему – викиди CO^2». [3]

Забруднення навколишнього середовища пластиковими відходами, що не розкладаються, привертає увагу до розробки біорозкладних полімерів. Біорозкладні полімери широко доступні в природних джерелах (крохмаль, кукурудза, картопля, колаген декстран, желатин тощо), і їх можна синтезувати в лабораторії (поліангідриди, поліфосфазени, поліамінокислоти, поліортоефіри, полікапролактон тощо). Ці матеріали псуються в присутності CO^2, води. Є також багато переваг біорозкладаного пластику, наприклад, зменшення викидів парникових газів, таких як CO^2. Було помічено, що природні біорозкладані полімери розкладаються в 10-20 разів швидше, ніж звичайні нерозкладні полімери [4].

Наприклад, полілактид (PLA), біопластик, який виготовляється з кукурудзяного крохмалю, не тільки є біорозкладним, але й може мати нульовий вуглецевий слід, оскільки рослини, з яких він виробляється, поглинають CO^2 в процесі свого росту.

Біополімери, такі як целюлоза (основна складова частина рослин), хітозан (речовина з раків та морських організмів), альгінати (відомі завдяки водоростям), мають великий потенціал для поглинання CO^2 і очищення навколишнього середовища. Вони використовуються в екологічних технологіях очищення повітря та води, а також можуть бути застосовані як біорозкладні упаковки, що не забруднюють навколишнє середовище після використання [5].

Якщо взяти до уваги факт, що пластик є єдиним матеріалом, який може поглинати CO^2, а не виділяти його, то це відкриває нові можливості для підходу до вирішення проблеми пластикового забруднення.

У Європейському Союзі матеріали з позитивним впливом на довкілля, зокрема ті, що здатні поглинати парникові гази, розглядаються як частина «зелених інновацій» у межах Європейського зеленого курсу. Такий підхід передбачає підтримку та стимулювання розробки й впровадження інноваційних матеріалів, які сприяють досягненню кліматичних цілей ЄС. Зокрема, полімери, здатні поглинати CO^2, можуть класифікуватися як «екофункціональні матеріали» або «зелений пластик», що дає їм переваги в контексті екологічного регулювання, фінансування інновацій та стратегічного планування переходу до кліматично нейтральної економіки.

У 2020 році Україна офіційно приєдналася до Європейського зеленого курсу (Green Deal) як стратегічного напряму співпраці з ЄС. Це означає, що наша держава поступово адаптує своє законодавство, зокрема екологічне й промислове, до європейських стандартів.

Зокрема, у 2021 році була ухвалена Національна економічна стратегія до 2030 року, яка передбачає підтримку «зеленої» економіки та розвиток кліматично нейтральних технологій, включаючи екологічні матеріали.

У США наприклад згідно з Inflation Reduction Act (IRA), ухваленим у 2022 році, введено податкові кредити для підприємств, які інвестують у технології уловлювання, використання та зберігання вуглецю. Цей закон став важливим кроком у боротьбі з кліматичними змінами та підтримці сталого розвитку.

В США деякі компанії експериментують із застосуванням технологій поглинання CO^2 під час виробництва пластиків. Такі компанії, як Carbon Clean Solutions, активно працюють над технологіями, що захоплюють CO^2 з повітря під час виробництва пластикових виробів.

В Японії більше 80% пластикових відходів піддаються переробці, що дозволяє значно скоротити викиди метану та інших парникових газів спрямовані на зниження викидів CO^2 в атмосферу.

Отже, пластикові відходи є серйозною екологічною проблемою в Україні, насамперед через негативний вплив на довкілля та здоров'я людей. Але незважаючи на великий обсяг пластикових відходів, Україна вживає певних заходів для вирішення цієї проблеми шляхом імплементації законодавчих норм, спрямованих на зменшення використання пластику та вдосконалення системи його переробки.

Законодавство у сфері регулювання пластикових відходів в Україні все ще розвивається, хоча є законодавчі ініціативи, такі як обмеження одноразового пластику та заохочення до використання альтернативних матеріалів. Водночас необхідно вдосконалювати законодавство, посилювати контроль за дотриманням екологічних стандартів, розвивати інфраструктуру збору та переробки пластикових відходів.

Пластикові відходи, хоча й становлять серйозну загрозу для навколишнього середовища, також можуть бути використані для вирішення деяких екологічних проблем, таких як викиди CO^2. Дослідження вчених показали, що пластикові відходи можна переробляти в матеріали, здатні поглинати CO^2, що відкриває нові можливості для боротьби з викидами парникових газів. Крім того, розвиток біорозкладних полімерів і біополімерів, які швидше розкладаються та зменшують викиди CO^2, може зменшити вплив пластикових відходів на навколишнє середовище.

Список використаних джерел:

1. Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України: Закон України від 01.06.2021р. № 1489-IX

2. From Pollution to Solution: A global assessment of marine litter and plastic. *UNEP* pollution *environment programme* URL: https://www.unep.org/resources/pollution-solution-global-assessment-marine-litter-and-plastic-pollution (дата звернення: 23.04.2025)

3. Turning Plastic Waste Into Carbon-Capture Master That Can Soak Up Excess Carbon Dioxide. *SciTechDaily* URL: https://scitechdaily.com/turning-plastic-waste-into-carbon-capture-master-that-can-soak-up-excess-carbon-dioxide/ (дата звернення 23.04.2025)

4. Kishor Kumar Gajrani, Arbind Prasad, Ashwani Kumar. Biodegradable Composites for Packaging Application *ResearchGate* 2022 P. 6,7

5. Rosalia Maria Cigala, Giovanna De Luca, Ileana Ielo, Francesco Crea. Biopolymeric Nanocomposites for CO2 Capture. *Polymers 2024*

Науковий керівник: ЗЕМКО А.М., к.ю.н., професор, професор кафедри права Луцького національного технічного університету.

ВИКОРИСТАННЯ ОБСТЕЖЕННЯ ПУБЛІЧНО НЕДОСТУПНИХ МІСЦЬ, ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

ЯРОВИЙ О. Ю.
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції
України Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Забезпечення балансу між ефективністю кримінального провадження та дотриманням конституційних прав і свобод особи є одним з ключових викликів сучасного кримінального процесуального права України. Особливо гостро це питання постає під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із проникненням до житла або іншого володіння особи без її відома. Конституція України гарантує недоторканність житла та іншого володіння особи. Проникнення до житла можливе лише за вмотивованим рішенням суду, за винятком випадків невідкладної необхідності рятування життя чи майна особи. Негласне проникнення до житла регулюється, передусім, Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Конституцією України. Стаття 267 КПК України визначає, що обстеження публічно недоступних місць здійснюється на підставі ухвали слідчого

судді у випадках, коли отримання необхідної інформації іншим шляхом неможливе[2].

Для законності проведення негласного проникнення необхідне дотримання наступних умов: наявність ухвали слідчого судді, обґрунтована необхідність отримання відомостей, що мають значення для кримінального провадження, та неможливість отримання цієї інформації іншими способами. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини (справа "Klass та інші проти Німеччини", 1978), втручання в право на недоторканність житла допустиме лише за умов суворого дотримання законодавчих процедур і під ефективним судовим контролем[4].

Серед основних проблем використання негласного проникнення до житла можна виділити такі: недостатня конкретизація мети проникнення, невизначеність критеріїв "іншого володіння особи", проблеми допустимості доказів, забезпечення таємниці проведення дій, а також неналежний рівень судового контролю за обґрунтованістю ухвал. Невизначеність поняття "інше володіння" призводить до неоднозначного тлумачення у судовій практиці та можливих зловживань. Недотримання процесуальних вимог при проведенні негласного проникнення може призвести до визнання отриманих доказів недопустимими. Неналежний судовий контроль виявляється у випадках поверхового розгляду клопотань слідчих без детального аналізу необхідності таких дій.

Для удосконалення законодавства та практики застосування негласного проникнення до житла доцільно внести зміни до КПК України з метою чіткішої регламентації процедури санкціонування таких дій та визначення меж терміну "інше володіння особи". Необхідно посилити контроль судової влади за обґрунтованістю клопотань слідчих, ввести додаткові гарантії, такі як обов'язкова аудіо- чи відеофіксація процесу проникнення, а також підвищити рівень підготовки слідчих і прокурорів щодо правильного оформлення документів. Важливо забезпечити ефективний захист прав особи через надання стороні захисту інформації про проведення НСРД після завершення провадження, якщо це не загрожує безпеці осіб чи інтересам розслідування. Обстеження щляхом таємного проникнення до житла або іншого володіння особи є складною процесуальною дією, яка потребує суворого дотримання принципів законності та поваги до конституційних прав громадян. Вдосконалення законодавчого регулювання і практики застосування є запорукою забезпечення справедливості та законності у кримінальному провадженні.

Однією з ключових проблем під час здійснення негласного проникнення залишається питання оцінки ризиків, пов'язаних із

порушенням прав людини. Відомо, що будь-яке втручання у приватне життя має бути пропорційним та виправданим нагальною потребою. Відсутність чітких критеріїв оцінки пропорційності такого втручання створює простір для зловживань, що є неприпустимим в демократичному суспільстві.

Ще одним викликом є питання відкриття результатів обстеження шляхом негласного проникнення стороні захисту. Стаття 290 КПК України передбачає обов'язкове відкриття матеріалів кримінального провадження, однак існують винятки щодо матеріалів, які становлять державну таємницю або розкривають методи та засоби проведення НСРД [2]. У практиці це часто призводить до ситуацій, коли сторона захисту фактично позбавлена можливості перевірити законність отримання певних доказів.

Враховуючи вищевикладене, необхідним є запровадження процедурного механізму, який дозволяв би незалежним судовим органам здійснювати перевірку дотримання прав особи під час негласного проникнення, без розголошення критичної інформації, яка може зашкодити інтересам слідства.

Проблема нормативної невизначеності також стосується меж допустимого втручання у права третіх осіб. У випадках, коли негласне проникнення здійснюється до житла або іншого володіння особи, яка формально не є підозрюваною чи обвинуваченою, виникає питання щодо обґрунтованості такого заходу та співвідношення прав та інтересів таких осіб із завданнями кримінального провадження. Відповідно до практики ЄСПЛ, будь-яке втручання повинно бути необхідним у демократичному суспільстві та здійснюватися за умов суворого дотримання принципу пропорційності, передбачуваності та наявності належних процесуальних гарантій для захисту від зловживань з боку державних органів.

Особливої уваги потребує питання тривалості негласного проникнення. Чинне законодавство України не встановлює чітких часових меж перебування у житлі під час такої дії, що породжує ризики невиправданого затягування оперативно-слідчих заходів. У ряді випадків це може призводити до значного порушення прав особи, що суперечить статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) [4].

Окремо варто наголосити на питаннях допустимості доказів, отриманих у результаті негласного проникнення. Відповідно до статті 87 КПК України, недопустимими є докази, отримані з істотним порушенням прав людини. Отже, недотримання вимог законодавства при здійсненні проникнення може призводити до виключення отриманої інформації з

доказової бази, що негативно впливає на кінцевий результат розслідування [2].

Додатковою гарантією забезпечення прав людини є впровадження механізму подання скарг особами, щодо яких здійснювалося негласне проникнення, навіть якщо вони не були офіційно повідомлені про факт таких дій. Наприклад, у правових системах окремих європейських держав передбачено інформування особи про факт втручання після завершення відповідних заходів, що дозволяє реалізувати право на ефективний засіб правового захисту [4].

Таким чином, питання удосконалення процесуальних гарантій під час проведення негласного проникнення до житла або іншого володіння особи є надзвичайно актуальним як у контексті дотримання міжнародних стандартів прав людини, так і з огляду на забезпечення законності та справедливості в кримінальному процесі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI.
3. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-XII.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Klass та інші проти Німеччини» від 6 вересня 1978 року.

Науковий керівник: КРИВОПУСК О. Г., старший викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії.

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

ЯРОВИЙ О. Ю.
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції
України Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Негласні слідчі (розшукові) дії є важливим інструментом у кримінальному процесі, спрямованим на ефективне розслідування злочинів. Однак їх проведення пов’язане з потенційним втручанням у права та свободи людини, що вимагає наявності чітких гарантій

дотримання прав людини. Проведення НСРД в Україні регулюється Кримінальним процесуальним кодексом України, зокрема розділом XXI. Згідно з КПК, проведення НСРД можливе лише на підставі ухвали слідчого судді, яка повинна бути обґрунтованою та відповідати вимогам законодавства. Це забезпечує судовий контроль за законністю таких дій [3].

Судовий контроль є ключовим елементом забезпечення прав людини під час проведення НСРД. Слідчий суддя зобов'язаний перевірити обґрунтованість клопотання про проведення НСРД, а також дотримання вимог законодавства. Однак, як зазначає О. П. Бабіков, існують проблеми з формалізмом під час розгляду таких клопотань, що може призводити до порушення прав людини [1].

Особливу увагу слід приділяти гарантіям для спеціально визначених суб'єктів, таких як адвокати, журналісти, медичні працівники та посадові особи. Ці особи мають особливий статус, що вимагає додаткових гарантій під час проведення НСРД. Зокрема, втручання в їхню професійну діяльність повинно бути обґрунтованим та відповідати принципу пропорційності.

Незважаючи на наявність законодавчих гарантій, на практиці виникають проблеми з їх реалізацією. Серед основних проблем можна виділити: відсутність або недостатня обґрунтованість ухвал слідчих суддів; порушення строків проведення НСРД; недотримання вимог щодо складання протоколів НСРД; використання результатів НСРД, отриманих з порушенням законодавства. Такі проблеми можуть призводити до порушення прав людини та недопустимості отриманих доказів у судовому процесі.

Для забезпечення ефективного захисту прав людини під час проведення НСРД необхідно посилювати судовий контроль за обґрунтованістю клопотань про проведення НСРД, а також впроваджувати механізми незалежного контролю за проведенням НСРД.

Україна, як держава-член Ради Європи зобов'язана дотримуватись вимог Європейської конвенції з прав людини. У контексті НСРД особливе значення має стаття 8 Конвенції – «Право на повагу до приватного і сімейного життя», яка гарантує недоторканність приватного життя, житла, листування. Відповідно до частини 2 статті 87 КПК України, докази, здобуті з порушенням прав людини, визнаються недопустимими [3]. Це положення є надзвичайно важливою гарантією проти зловживань з боку правоохоронних органів.

Суди неодноразово зіштовхувалися із ситуаціями, коли сторона захисту ставила під сумнів правомірність отримання доказів під час НСРД. Найбільш поширені підстави для визнання доказів

недопустимими: отримання без ухвали слідчого судді ;порушення меж дозволеного втручання (наприклад, прослуховування осіб, які не є фігурантами справи); маніпуляції з протоколами або технічними засобами фіксації, наявність належного судового механізму визнання доказів недопустимими виконує стримуючу функцію та захищає особу від незаконного вторгнення у її приватне життя. З урахуванням викликів, які постають перед українською системою правосуддя, можливими напрямками удосконалення гарантій прав людини під час НСРД є внесення змін до КПК з метою чіткого розмежування підстав для кожного типу негласних дій, розробка практичних рекомендацій для суддів і слідчих щодо оцінки обґрунтованості клопотань, інтеграція висновків ЄСПЛ у національну практику шляхом проведення тренінгів, семінарів та сертифікацій, а також створення незалежного наглядового органу, який би здійснював аудит дотримання прав під час проведення НСРД. Впровадження таких заходів сприятиме зміцненню довіри до правоохоронної системи та підвищенню стандартів прав людини в Україні.[2]

Отже, проведення негласних слідчих (розшукових) дій є одним із найскладніших інструментів у діяльності органів досудового розслідування, оскільки передбачає втручання у приватне життя громадян. З огляду на це, правові гарантії дотримання прав людини під час таких дій мають бути максимально чіткими, ефективними й відповідати міжнародним стандартам.

Список використаних джерел:

1. Бабіков О.П. Судовий контроль за додержанням прав і свобод людини під час розгляду клопотань сторони обвинувачення про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. №83. С. 27-32

2.Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена у резолюції 217 А (ІІІ) Генеральною Асамблеєю ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 26.12.2024. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

Науковий керівник: КРИВОПУСК О. Г., старший викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії.

ПОВЕРНЕННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ В УКРАЇНІ: «ЗА» ЧИ «ПРОТИ»?

ЯРОШЕВИЧ А.Р.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, факультет бізнесу та права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Питання смертної кари, здається, не втрачає свою актуальність ніколи. Чи потрібно застосовувати смертну кару? Чи може вона існувати в сучасному демократичному суспільстві? Які наслідки для суспільства несе страта? Чи зможе смертна кара зменшити рівень кримінальних правопорушень? Чи може страта бути справедливим покаранням за вчинення особливо тяжких злочинів?

Важливість досліджуваного питання полягає у практиці застосовування смертної кари, в позиціях вчених щодо цього питання та впливу на майбутнє суспільства застосування смертної кари як міри відповідальності. Питання щодо доречності застосування смертної кари завжди було і завжди буде актуальним. Ця тема потребує детального аналізу. Актуальність дослідження даного питання обумовлена стрімким зростанням кількісних та якісних показників тяжких та особливо тяжких насильницьких злочинів, жорстоким та винятково цинічним характером їх вчинення, а також збройною агресією на території України.

Смертна кара – це виняткова міра покарання та державного примусу, яка призначається за вироком суду, змістом даної міри покарання є страта засудженої особи, яку визнано винною у вчиненні особливо тяжких злочинів. Покарання такого виду найдавніше і найвідоміше. На цей момент історії відомі такі найпоширеніші види смертної кари: розстріл, повішення, обезголовлення, спалення на вогнищі, застосування газової камери, забиття на смерть камінням, електричний стілець, смертельна ін'єкція тощо. Щороку країн, які застосовують цей вид покарання стає все менше. За офіційними даними ООН, більше ніж 160 держав з 193 держав-членів ООН або вже скасували смертну кару, або не застосовували її взагалі. У більшості сучасних держав смертна кара була скасована [1]. В Україні у 2001р. Кримінальний кодекс України замінив страту на довічне ув'язнення. Смертна кара суперечила основоположним принципам Конституції України. Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [2].

Існує дуже багато досліджень цієї теми, і думки науковців щодо доречності і необхідності застосування страти як міри покарання розділяються.

Ткачук Д. стверджує, що запровадження смертної кари є ефективним засобом попередження злочинів. Страхітливий приклад такої міри покарання стримує потенційних злочинців від скоєння неправомірних дій. Також страта злочинця стовідсотково гарантує життя його потенційним жертвам у випадку подальшого потрапляння на вбивці на свободу. Ще одним аргументом на користь застосування смертної кари Ткачук Д. вважає те, що статистика свідчить про низький рівень запобігання злочинів за допомогою мір покарання, не пов'язаних з смертною карою [3]. Можна погодитися із думкою, що смертна кара є хорошим запобіжником для майбутніх злочинців, вона стримує їх від вчинення кримінальних правопорушень у майбутньомиу.

Також до аргументів «за» застосування смертної кари можна додати тези наступних науковців:

- Науковець Ернест Ван Гааг писав у статті «На захист смертної кари: практичний і моральний аналіз», що «смертної кари бояться більше від усіх покарань, бо вона не просто необоротна, як і більшість інших покарань, а остаточна» [4].

- Зменшення навантаження на виправні колонії, де перебувають особливо небезпечні злочинці.

- Зменшення суми податків з громадян, адже утримування злочинців, харчування, одяг тощо відбувається за рахунок коштів громадян.

- Смертна кара злочинця буде прикладом для інших і завдяки цьому в перспективі злочинів має стати менше.

- Церква протягом всієї історії підтримувала державу у застосуванні покарання до злочинця. Всі найвідоміші релігійні книги закликають до законослухняності. Існують заповіді, які мають прямий зв'язок з правовим вихованням і з смертною карою: «Беззаконники усі будуть знищені», «Кожний, хто вчиняє гріх, вчиняє і беззаконня».

Проаналізувавши велику кількість інформації: досліджень, наукових робіт, статей, ми можемо навести наступні аргументи проти страти як міри покарання за особливо тяжкі злочини:

- Високий рівень корупції не дозволить призначати страту на засадах рівності і неупередженості. Отже, поки існує великий ризик виникнення корупційних правопорушень смертну кару застосовувати недоречно і не потрібно.

- Смертна кара не завжди є ефективним методом залякування, адже історії відомі випадки коли навіть під страхом смерті люди йшли на вчинення злочинів. Найбільш відомі вбивці, такі як Сергій Ткач, Андрій

Чікотіло, Анатолій Онопрієнко, здійснили свої перші вбивства ще в добу, під час діючої міри покарання шляхом страти [3]. Рівень злочинності у країнах, де смертна кара є узаконеною, значно перевищує рівень злочинності у країнах, де її заборонено. Таким чином цифри свідчать про хибність тезису, щодо демотивації потенційних злочинців на здійснення тяжкого злочину під страхом найвищої міри покарання.

- Помилки та несправедливість в судових процесах можуть відібрати життя невинних людей. Не можна виключати можливість помилки під час судового розгляду справи.

- Смертна кара перешкоджає можливості реабілітації. Будь-яка кара передбачає можливість реабілітації – визнання своєї провини, переосмислення скоєних помилок, перегляду подальшого світобачення, шанс каяття. У випадку з застосуванням смертної кари, як міри покарання людина позбавляється такої можливості, і ніколи вже не зможе виправитися.

- Моральне ставлення судді, який виносить вирок і виконавця, який цей вирок виконує. Можливість помилки є тяжким моральним злочином для судді, перш за все перед собою і суспільством. Виконавець вироку – особа, що в переважній мірі бере на себе відповідальність за дії по виконанню вироку. Саме ці та суміжні особи в публічних очах є відповідальними за вбивство людини.

- Не гуманність. Смертна кара дуже часто передбачає катування, нанесення поранень, приниження гідності і завдання великого болю злочинцю.

- Можливість дискримінації. Таких випадків в історії було дуже багато, коли найчастіше до смертної кари присуджували людей за расовими ознаками, за ознаками статті і людей з іншими поглядами.

- Можливість використання смертної кари у політичний цілях та заради своєї особистої вигоди.

- Смертна кара це порушення права на життя. Право на життя це невід'ємне право кожної людини, яке охороняється законом, і якого ніхто не може бути свавільно позбавлений.

- Смертна кара є джерелом жорстокості у суспільстві.. Населення країни, де використовують смертну кару стає негуманним і жорстоким.

Отже, цей перелік «за» чи «проти» смертної кари є невичерпним, але жодними аргументами не можна виправдати позбавлення життя людини. На нашу думку, в сучасному світі існує велика кількість інших способів покарання, які не передбачають смертної кари, і, які є набагато гуманнішими. На даний момент не існує жодних підтверджень, що смертна кара справді є дієвою та ефективною. Ми дійшли висновку, що смертна кара не є найкращим варіантом покарання. Державна політика повинна бути спрямована на запобігання злочинів, здійснюючи

ефективні засоби протидії злочинності. Держава має захищати та гарантувати людині право на життя, а не позбавляти її його шляхом використання смертної кари.

Список використаних джерел:

1. Крікорова Е.К. Смертна кара як дилема в міжнародному праві. *Міжнародний науковий журнал «Логос. Мистецтво наукової думки.2019*. № 7. С.89-92. URL: https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/view/304/291

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996р. 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Ткачук Д. Смертна кара – необхідна міра покарання! *Журнал Житомира – 2010*. URL: https://zhzh.info/publ/17-1-0-2190

4. Савченко С. Смертна кара: за чи проти? *Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання.* Харків, 2017 URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/16_06_2017/pdf/30.pdf

Науковий керівник: АНІЩУК В.В. к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права Луцького національного технічного університету.

ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

ЯСІНСЬКИЙ Д. О.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Агробіологічний факультет
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
м. Київ

В сучасних умовах господарювання підприємництво будь – якої країни займає вагоме значення в системи господарювання господарського комплексу, оскільки воно відіграє важливу роль у створенні та формуванні національного доходу країни, а від ефективного розвитку підприємницької діяльності залежить рівень досягнення суспільством соціально – економічних благ всієї країни [1, с.39].

Розвиток підприємства – сприяє впровадженню досягнень науково-технічного прогресу, розширення конкуренції, насичення ринку послугами, товарами тощо.

У світі понад 500 млн. ферм (87,7% від їх загальної кількості) належать сім'ям, які виробляють 56% сільськогосподарської продукції та продовольства [2, с.49].

Світовий досвід і практика господарювання показують, що найважливішою ознакою ринкової економіки є існування і взаємодія багатьох великих, середніх і малих підприємств, їх оптимальне співвідношення. Малий та середній бізнес є невід'ємною частиною ринкового господарства, найбільш динамічним елементом структури народного господарства, що постійно змінюється [3].

Ступінь розвитку малих форм підприємницької діяльності в аграрній сфері впливають на зростання зайнятості населення, на розширення конкуренції у насиченні ринку товарами, сприяють розвитку та покращенню соціальної інфраструктури, підвищують економічну ефективність в сільськогосподарському виробництві, а завдяки своєї виробничої, технологічної та управлінської гнучкості невеликі підприємства мають можливість своєчасно та швидко реагувати на попит товарів, зміни та на загальну ринкову кон'юктуру [1, с.39].

В світі зростає попит на продукти харчування, на «еко – продукцію». В сучасній аграрній галузі, внаслідок розвитку еволюційних технологій, набуває все більшої популярності використання в господарській діяльності екологічні природні ресурсу [4, с.12].

Така спрямованість в діяльності підприємств, щодо виробництва екологічно - чистої та органічної продукції для задоволення потреб в суспільстві, є важливою та невід'ємною частиною завдань по збереженню життєдіяльності людини, здоров'я, а також, вносить позитивний вклад в охорону та збереження природи в цілому [4, с.12].

Розвиток сільського господарства для нашої країни завжди був однією з пріоритетних сфер як зовнішньоекономічної, так і внутрішньоекономічної стратегії. Адже перспективний розвиток цієї галузі має великий вплив на всю національну економіку, на формування засад суверенності держави, її продовольчої безпеки, забезпечує розвиток багатьох галузей економіки та формує соціально – економічні умови розвитку сільських регіонів [5,с.17].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що функціонування та розвиток підприємницької діяльності в аграрній сфері сприяє:

- в зайнятості населення;
- зростання економічного рівня населення;
- насичення ринку товарами та послугами щодо задоволення в суспільстві споживчого попиту;
- є джерелом надходжень грошових коштів до бюджету;

- підвищення конкурентоспроможності підприємницької діяльності;
- вливає на покращення розвитку соціальної інфраструктури, регіонального розвитку тощо.

Список використаних джерел:

1. Попова О.В. Фермерські господарства як форма підприємницької діяльності в системі господарювання розвиток та інвестиційна привабливість: монографія. Економіка та управління підприємствами: теорія, практика, перспективи розвитку: колективна монографія Полтава: ЦФЕНД, 2021. С.39-44.
2. Спаський Г.В. Розвиток сімейних фермерських господарств регіону. *Економіка АПК*, №5. 2019. С.49 -59.
3. Розвиток малого та середнього бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. Vuzlit.com Режим доступу: https://vuzlit.com/1800750/rol_malogo_serednogo_biznesu_suchasniy_ekonomitsi
4. Попова О.В. Перспективи та правові аспекти діяльності бізнесу як вектора розвитку економіки: монографія. Перспективи розвитку національної економіки України: теоретичні та практичні аспекти: колективна монографія Полтава: ЦФЕНД, 2023. С.10-13.
5. Попова О.В. Перспективи розвитку сільського господарства в Україні, наявні проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 1. Том 2. 2018. С.16-19.

Науковий керівник: ПОПОВА О.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ.

Наукове видання

**ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ:
РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ**

Тези доповідей за матеріалами
II Міжнародної науково-практичної конференції
30 квітня 2025 року

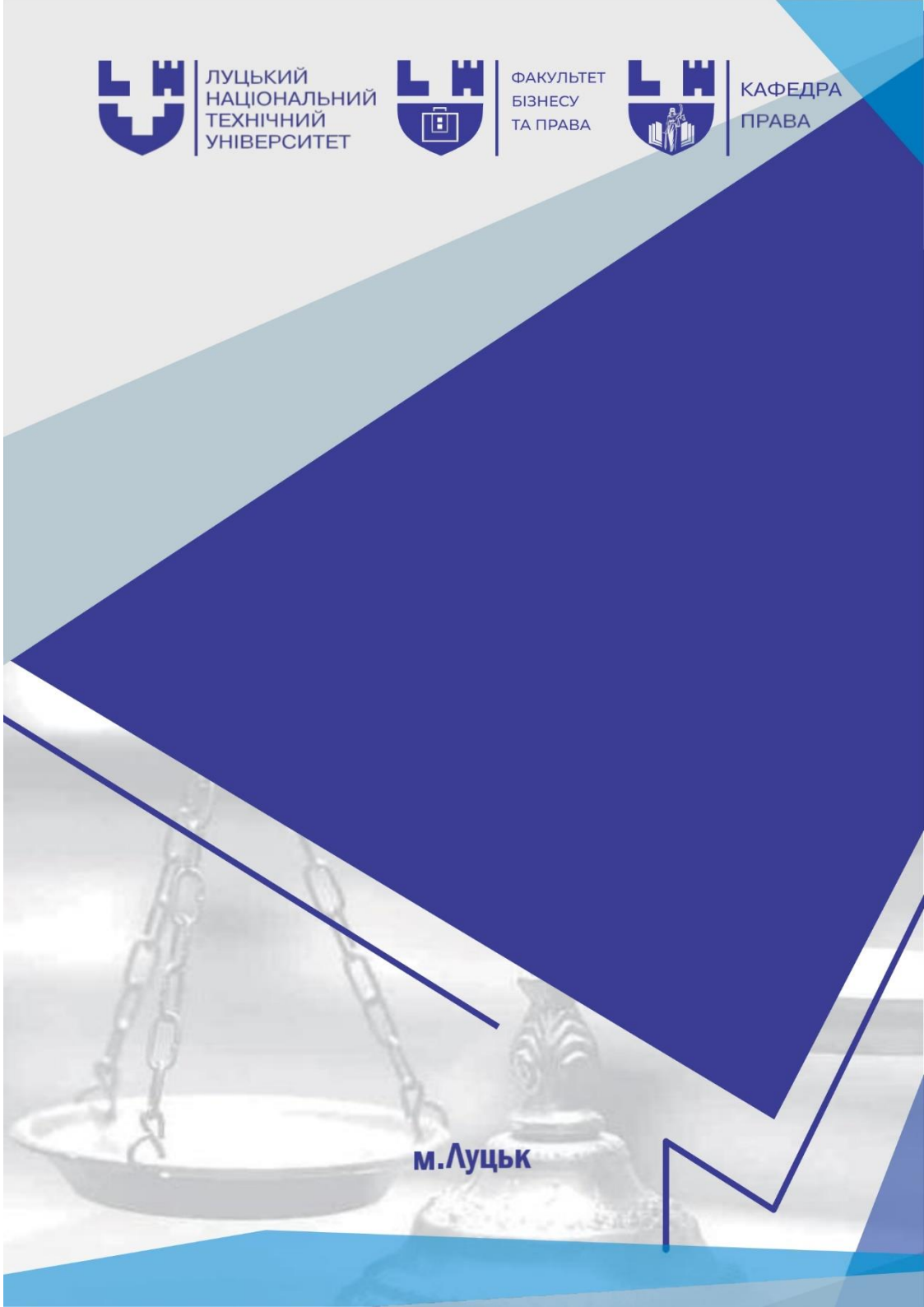
У авторській редакції

Рекомендовано до друку __.06.2025 р. Гарнітура Candara.
Ум. друк. арк. 15,25. Формат А5.

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА ПРАВА

КАФЕДРА ПРАВА

м.Луцьк